

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Tautsaimniecības institūts

PPROMOCIJAS DARBS

**Fiskālās un monetārās politikas piemērošana
Latvijas ekonomikas attīstībā**

ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai
ekonomikas zinātņu nozarē

apakšnozare- Latvijas tautsaimniecība

Autore

Sandra Eglīte

Zinātniskais vadītājs _____

Dr.oec., hab.prof. **J.Krūmiņš**

Rīga 2006

Saturs

Saīsinājumu un nosacīto apzīmējumu saraksts	4
Ievads	5
1. Fiskālās un monetārās politikas teorētiskie un praktiskie aspekti	10
1.1. Fiskālās un monetārās politikas jēdziens, mērķi un instrumenti	10
1.2. Valsts kā ekonomiskās politikas institūcija, tās funkcijas un uzdevumi	28
1.3. Fiskālās un monetārās politikas pielietošanas analīze dažādu teorētisko skolu skatījumā	32
1.3.1. Klasiskās ekonomikas teorijas skatījums uz fiskālās un monetārās politikas veidošanu	32
1.3.2. Keinsa ekonomiskās teorijas pamatprincipi	34
1.3.3. Jaunāko ekonomikas teoriju pamatatziņas attiecībā uz fiskālās un monetārās politikas izmantošanu ekonomisko procesu regulēšanā	40
1.4. Fiskālās un monetārās politikas efektivitāte un to ietekmējošie faktori	43
2. Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomiskajā attīstībā pēc valstiskās neatkarības atgūšanas	66
2.1. Latvijas ekonomikas attīstības galvenie posmi un tajos veikto ekonomisko reformu analīze	66
2.1.1. Ekonomisko procesu raksturojums pirmajos neatkarības gados (1990-1993)	55
2.1.2. Ekonomiskās stabilizācijas politika un tautsaimniecības pārstrukturizācija no 1994. līdz 1999. gadam	62
2.1.3. Ekonomiskās attīstības pamatrādītāju izmaiņas no 2000.–2004.gadam un pastāvošo disproporciju analīze Latvijas ekonomikā	70
2.2. Fiskālās un monetārās politikas darbības raksturojums un izvērtējums	94
2.2.1. Latvijas Bankas monetārā politika un tās izmantošanas iespējas ekonomisko procesu regulēšanā	94
2.2.2. Fiskālās politikas pamatprincipi, valsts budžets un valsts parāds	122
3. Fiskālās un monetārās politikas piemērošana un tās pilnveidošanas iespējas Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā	126
3.1. Latvijas finanšu sektora un monetārās politikas attīstība eiro zonā, Latvijas iespējamie ieguvumi un zaudējumi pievienojoties EMS	126

3.2. Valsts fiskālās politikas virzieni un tās izmantošanas iespējas ekonomiskās attīstības un izaugsmes veicināšanai	144
Secinājumi un priekšlikumi	151
Bibliogrāfija	160
Pielikumi	171

Saīsinājumu un nosacīto apzīmējumu saraksts

- ATO-atklātā tirgus operācijas
- BD-budžeta deficīts
- BS-budžeta saldo
- CAB- maksājumu bilances tekošā konta saldo
- CB- Centrālā banka
- ECB- Eiropas Centrālā banka
- ECBS- Eiropas Centrālo banku sistēma (ECB+ ES dalībvalstu CB)
- EIB-Eiropas integrācijas birojs
- EM-LR Ekonomikas ministrija
- EMS - Eiropas Ekonomikas un monetārā savienība
- EUROSTAT-ES statistikas birojs
- FKTK-Finanšu un kapitāla tirgus komisija
- FM- LR Finanšu ministrija
- i- nominālā procentu likme
- IKP- iekšzemes kopprodukts
- KB -komercbankas
- LB- Latvijas Banka
- LC- partija Latvijas ceļš
- MFI- finanšu sabiedrības, kas veido naudas emisijas sektoru
- MP-Ministru prezidents
- NX- neto eksports jeb tirdzniecības bilances saldo (starpība starp preču eksportu un importu)
- OECD-Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
- SIP- Eiropas Stabilitātes un izaugsmes pakts
- SVF-Starptautiskais valūtas fonds
- TB/LNNK- partija Tēvzemei un brīvībai un Latvijas nacionālās neatkarības kustība
- TP-Tautas partija
- TVS -Tautsaimniecības vienotā stratēģija
- VIP-Valsts investīciju programmu
- VKM II- Eiropas valūtas kursa mehānisms II
- Y- kopējās izlaides un ienākumu līmenis

Ievads

Latvijā jau uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas tika izvirzīts galvenais ekonomiskās politikas mērķis: veidot Rietumu tipa tirgus saimniecību ar pietiekami liberālu, uz konkurences principiem un privātīpašumu balstītu ekonomiku, atvērtu ārējās tirdzniecības politiku un panākt pakāpenisku ekonomiskās vides pielāgošanu Eiropas Savienības prasībām. Lai to realizētu bija nepieciešams veikt būtiskas reformas sākot no mikro līmeņa (cenu un tirdzniecības liberalizācijas), līdz makro līmenim (IKP, inflācijas u.c. makroekonomisko rādītāju stabilizācijas, valsts finanšu sistēmas sakārtošanas, finanšu un kapitāla tirgus attīstīšanas, privatizācijas).

Kopš ekonomisko pārmaiņu laika sākuma Latvijā ir pagājuši jau 15 gadi un šobrīd varam vērtēt gan Latvijas ekonomikas pārkārtošanas un pārstrukturizācijas procesā panāktos sasniegumus, gan arī atklāt esošos trūkumus un analizēt problēmas, kas ierobežo tās attīstību. Ir sasniegti tie mērķi, uz kuriem savā darbā tiecās daudzas valdības: 2004.gadā Latvija kļuva par NATO dalībvalsti un ES pilntiesīgu locekli, kas paver Latvijas ekonomikas attīstībai jaunas iespējas un ļauj izmantot priekšrocības, ko sniedz plašs un stabils tirgus ar vairāk nekā 450 milj. patērētāju, brīva preču, pakalpojumu, darbaspēka un kapitāla kustība. Šo gadu laikā būtiski ir mainījusies Latvijas ekonomikas struktūra un proporcijas starp atsevišķiem nacionālās ekonomikas elementiem- ražotājiem, nozarēm un reģioniem, tāpat Latvijas tautsaimniecība ir piedzīvojusi gan vairākus krīžu, gan pacēluma un attīstības periodus.

Īpaši smagi klājās pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas (no 1990.-93.gadam), taču arī 1995.gada banku krīze un 1998.gada Krievijas finanšu krīze, kā arī ekonomiskā recesija pasaulē pēc 2001.gada teroristiskajiem aktiem ASV atstāja negatīvu iespaidu uz Latvijas tautsaimniecības attīstību. Tomēr, neskatoties uz šiem satricinājumiem, Latvijas ekonomika attīstās un sākot ar 2000.gadu ekonomiskā izaugsme ir bijusi viena no visstraujākajām Eiropā, ko ir nodrošinājis gan stabils iekšzemes pieprasījuma pieaugums, gan eksporta iespēju paplašināšanās. Laika periodā no 2000. līdz 2003.gadam vidējais IKP pieauguma temps Latvijā bija 7,5% gadā, bet 2004. gadā IKP pieauga vēl straujāk – par 8,5 procentiem [31,8]. Ir notikušas arī vairākas nozīmīgas reformas gan fiskālās, gan monetārās, gan struktūrpolitikas jomās un panākta makroekonomiskā stabilitāte, par ko liecina stabila nacionālā valūta, neliels valsts ārējais parāds, kā arī valdības politika, kas vērsta uz bezdeficīta budžeta veidošanu un saglabāšanu.

Līdz ar iestāšanos ES 2004.gadā noslēdzās svarīgs posms Latvijas ekonomikas attīstībā un šobrīd par valdības ekonomiskās politikas mērķi Tautsaimniecības vienotajā stratēģijā ir izvirzīts 20-30 gadu laikā sasniegt ES vidējam standartam atbilstošu iedzīvotāju labklājības līmeni, nodrošinot stabilitu, sabalansētu un ilgtspējīgu izaugsmi un īstenojot pāreju no darbietilpīgas ekonomikas un zināšanu ietilpīgu ekonomiku [26,3]. Šī mērķa sasniegšanai nepieciešams turpināt strukturālās reformas, kas tika uzsāktas gatavojoties Latvijas dalībai ES, lai panāktu produktivitātes un ekonomiskās aktivitātes pieaugumu, kā arī pilnveidot uzņēmējdarbības vidi un infrastruktūru, cilvēkresursu potenciālu u.c. Tāpat Latvijai jau drīzā nākotnē ir jābūt gatavai kļūt par pilntiesīgu EMS dalībvalsti, izpildot Mārstrihtas kritērijus un ieviešot ES vienoto valūtu-eiro. Kā mērķa datumu eiro ieviešanai valdība ir noteikusi 2008.gada 1.janvāri un 2005.gada 2.maijā, pievienojoties Eiropas valūtas kursa mehānismam II, jau tika sperts pirmais solis ceļā uz eiro.

Ņemot vērā visu iepriekšminēto, aktuāls ir jautājums par tādas ekonomiskās attīstības stratēģijas izstrādāšanu, kas aptvertu dažādas tautsaimniecības sfēras un koordinētu veicamos pasākumus, orientējoties ne tikai uz īstermiņa mērķu sasniegšanu, bet arī domājot par Latvijas ekonomikas ilgtspējīgu izaugsmi. Tas ļautu Latvijai nākotnē daudz vienmērīgāk attīstīties, novērst radušās disproporcijas, palielināt tās konkurētspēju, kā arī pilnveidot tautsaimniecību jaunās, uz zināšanām balstītas ekonomikas virzienā.

Izvērtējot līdz šim veikto reformu rezultātus, jāsecina, ka atsevišķi ņemot katra no tām ir bijusi vairāk vai mazāk veiksmīga, tomēr nav veikta to koordinēšana, tāpēc arī efektivitāte nav tāda, kāda tā varētu būt, ja veiktie pasākumi iepriekš tiktu saskaņoti, tāpat reformu procesa gaitā dažādu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ saasinājušās kā sociālās, tā reģionālās attīstības disproporcijas, kas palielina ekonomikas ievainojamību un ar laiku var kļūt par ekonomiskās attīstības bremzējošu faktoru.

Izejot no tā ir izvēlēta promocijas darba tēma **“Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā”**.

Promocijas darba **mērķis** ir izpētīt fiskālās un monetārās politikas izmantošanas iespējas ekonomisko procesu regulēšanā, noteikt to efektivitāti, izvērtēt fiskālās un monetārās politikas piemērošanu Latvijā un izstrādāt priekšlikumus to pilnveidošanai nākotnē.

Darba mērķa sasniegšanai izvirzīti sekojoši **uzdevumi**:

1. izanalizēt fiskālās un monetārās politikas pamatprincipus un dažādas teorētiskās atziņas fiskālās un monetārās politikas instrumentu piemērošanā,
2. parādīt fiskālās un monetārās politikas izmantošanas iespējas ekonomisko procesu regulēšanā un tās efektivitāti ietekmējošos faktoros,
3. novērtēt pastāvošās problēmas un disproporcijas Latvijā ekonomiskajā attīstībā,
4. izvērtēt Latvijas fiskālās un monetārās politikas darbību un rezultātus,
5. izanalizēt fiskālās un monetārās politikas attīstības virzienus Latvijā pēc iestāšanās ES un novērtēt iespējamus ieguvumus un zaudējumus pievienojoties EMS,
6. sniegt priekšlikumus fiskālās un monetārās politikas pilnveidošanai Latvijā un tās izmantošanas iespējām nākotnē, lai veicinātu tautsaimniecības attīstību un iedzīvotāju labklājības pieaugumu.

Promocijas darbs sastāv no trijām nodaļām. Darbs satur 201 lappusi, 33 tabulas, 57 zīmējumus un 5 pielikumus.

Ņemot vērā, ka latviešu valodā publicētais zinātniskās literatūras klāsts par fiskālās un monetārās politikas veidošanu un piemērošanas iespējām ekonomisko procesu regulēšanā ir ierobežots, promocijas darba pirmajā, teorētiskajā nodaļā ir sniegts priekšstatu par dotajiem jautājumiem, atklājot ekonomiskās politikas veidošanas pamatprincipus, to vēsturisko attīstību un pastāvošo uzskatu daudzveidību šajā jomā, kā arī parādot valsts un privātā sektora ietekmes sfēras un valstiskās ekonomiskās regulēšanas aspektus. Autore apskata un salīdzina klasiskās ekonomikas teorijas un Keinsa ekonomiskās teorijas pamatatziņas, kā arī analizē jaunākās ekonomikas teorijas. Tāpat autore ir izpētījusi ekonomiskās politikas darbību ierobežojošos faktoros un parādījusi tās efektivitātes novērtēšanas iespējas, izmantojot gan teorētiskos (IS-LM, AD-AS), gan ne-teorētiskos (vektoru autoregresijas u.c.) modeļus.

Otrā nodaļā ir izvērtēta Latvijas ekonomiskā situācija no 1990. līdz 2004.gadam, kā arī parādīti galvenie faktori, kas veicinājuši vai bremsējuši Latvijas ekonomikas attīstību pēc valstiskās neatkarības atgūšanas. Veicot analīzi autore apskatījusi Finanšu un Ekonomikas ministrijas, kā arī LB speciālistu publikācijas un pētījumus, kā arī konferenču materiālus un npublicēto informāciju. Tajā skaitā V.Andrejevas, G.Dāvidsona, E.Kaužēna, G.Piņķes, I.Rimševica, D.Stikuta, I.Tillera u.c speciālistu darbus. Balstoties uz autores izveidoto metodiku ir veikts fiskālās un

monetārās politikas darbības un rezultātu izvērtējums Latvijā un salīdzinājums ar teorētiskajā nodaļā dotajām atziņām.

Trešā nodaļa ir veltīta dažādām problēmām, kas saistītas ar fiskālās un monetārās politikas izmaiņām pēc Latvijas iestāšanās ES. Tajā apkopotas galvenās prasības, kas Latvijai jāievēro, lai varētu iestāties EMS, kā arī novērtēti iespējamie ieguvumi un zaudējumi sakarā ar eiro ieviešanu. Tāpat ir aplūkoti fiskālās politikas attīstības virzieni un sniegti priekšlikumi Latvijas ekonomiskās politikas pilnveidošanai nākotnē, lai veicinātu vienmērīgu tautsaimniecības attīstību, ekonomisko izaugsmi un iedzīvotāju labklājības pieaugumu.

Darba galvenais **pētījuma objekts** ir fiskālās un monetārās politikas instrumenti un to izmantošana ekonomisko procesu regulēšanā Latvijā.

Darbā tiks pētīts un analizēts plašs statistiskais materiāls, kas līdz šim vienkopus nav apkopots un publicēts. Par **pētījuma avotiem** ir izmantota tēmai atbilstoša Latvijā un ārzemēs publicētā zinātniskā literatūra, Latvijas likumdošanas akti, normatīvie dokumenti un nepublicētie materiāli, Centrālās statistikas pārvaldes, Latvijas Bankas, ECB un EUROSTAT datu bāzu dati, LR Ekonomikas un Finanšu ministrijas un LB publikācijas un pētījumi, autores patstāvīgi veiktie pētījumi, kas tapuši sadarbībā ar speciālistiem no LU (E.Dubru, E.Kassali, J.Krūmiņu, I.Skribāni, R.Škaparu, Ē.Šumilo u.c.), Ekonomikas ministrijas (L.Neideru, G.Piņķi) un Latvijas Statistikas institūta (T.Pļavako, I.Vanagu), kā arī internetā pieejamie resursi.

Darba izstrādē izmantotas vispārpieņemtās ekonomikas zinātnes pētījumu metodes- analīzes un sintēzes metodes, kvalitatīvās analīzes metodes, salīdzināšanas metode, kā arī dažādas kvantitatīvās metodes (grafiskā analīze, korelācijas un regresijas analīze u.c.).

Par pētījuma **periodu** ir izvēlēts laika posms no 1990. līdz 2004.gadam, atsevišķos gadījumos arī sniegta jaunākā pieejamā informācija par 2005.gada pirmo pusgadu.

No starptautiskā redzespunkta visnozīmīgākā ir sadaļa par Latviju, jo tā palīdzēs dažādu valstu ekonomikas analīzes speciālistiem izprast Latvijā notiekošos procesus, atklāt iespējamos riska faktorus un parādīt priekšrocības, kas ļautu piesaistīt ārvalstu investoru uzmanību Latvijai un veicinātu tās ekonomisko izaugsmi.

Sakarā ar tēmas plašumu, darbā netiks analizētas dažādu politisko partiju ekonomiskās programmas un koncepcijas, LR likumdošanas un normatīvo aktu bāze, nodokļu administrēšanas un ēnu ekonomikas problēmas, banku sektora finansiālie

rādītāji, kā arī reģionālās attīstības, strukturālā, sociālā un ārējā tirgus politika, valsts konkurētspēja.

Promocijas darbam ir gan teorētiska, gan praktiska nozīme, to varētu izmantot gan studenti mācību procesā, gan arī citi interesenti, lai labāk izprastu ekonomisko procesu norisi un attīstību. Autore darba izstrādes laikā ir piedalījies 2 LU pētniecības projektos- „Latvijas ekonomikas pārstrukturizācijas problēmas jaunās ekonomikas apstākļos” (vad. R.Škapars un Ē.Šumilo) un „Finansēšanas sistēmas un to ietekme uz augstākās izglītības attīstību Latvijā” (vad. J.Krūmiņš) un 2 Ekonomikas ministrijas pētījumos- “Valsts investīciju vieta Latvijas investīciju procesā” un “Tautsaimniecības nozaru attīstības tendences, konkurētspēja un struktūra”, kuru rezultāti tālāk tika izmantoti Ziņojuma par Latvijas tautsaimniecību sagatavošanā u.c. EM publikāciju sagatavošanā. No 2003.-2005.gadam darba autorei pētījumu veikšanai tika piešķirts Latvijas Zinātņu padomes grants Z-723070.

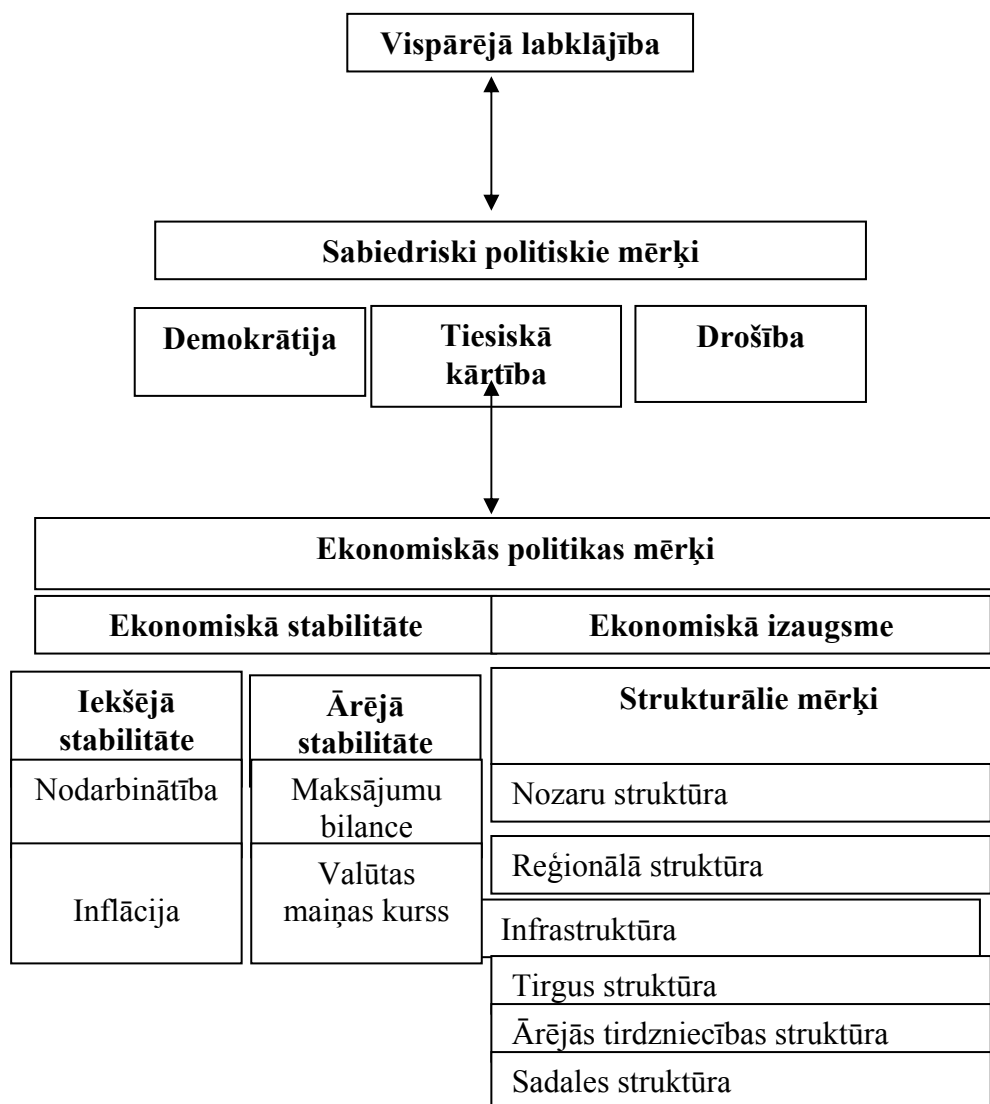
1. Fiskālās un monetārās politikas attīstības teorētiskie un praktiskie aspekti

1.1. Fiskālās un monetārās politikas jēdziens, mērķi un instrumenti

Ekonomikā dažādu faktoru ietekmē notiek ražošanas apjomu, kā arī nodarbinātības un cenu līmeņa svārstības. Šīs svārstības, ko ekonomisti dēvē par cikliem, var būt dažādas, gan pēc to ilguma, gan intensitātes, gan izpausmes veida. Tās var būt pavisam niecīgas un īslaicīgas, kā arī spēcīgas un ilgstošas, kas izvēršas ekonomikas krīzē vai pat depresijā. Lai gan ekonomikas cikliskās svārstības ir likumsakarīgs process, tomēr tās var regulēt, veidojot atbilstošu ekonomisko politiku. Ar to saprot valdības un valsts pārvaldes institūciju mērķtiecīgu rīcību, kas vērsta uz to, lai kontrolētu pārējo ekonomisko subjektu (mājsaimniecību, uzņēmumu) uzvedību un tās sekas un koriģētu to vēlamos virzienos. Tāpat ar ekonomikas politikas palīdzību var novērst gan ārējās, gan iekšējās sociālekonomiskās disproporcijas, kā arī veicināt ekonomisko izaugsmi un sabiedrības labklājības līmeņa pieaugumu. Ekonomiskās politikas veidošanas process parasti satur tādus elementus kā problēmas definēšana, mērķa izvirzīšana, finansējuma piešķiršana, rīcības plānošana, politikas ieviešana, iegūto rezultātu novērtēšana un, ja nepieciešams, politikas izmaiņas [9,4].

Ņemot vērā iepriekšminēto, autore iesaka definēt ekonomisko politiku kā mērķtiecīgu valdības pasākumu kopumu, ar kuru palīdzību var regulēt ekonomiskās aktivitātes cikliskās svārstības, novērst gan ārējās, gan iekšējās sociālekonomiskās disproporcijas, kā arī veicināt ekonomisko izaugsmi un sabiedrības labklājības līmeņa pieaugumu.

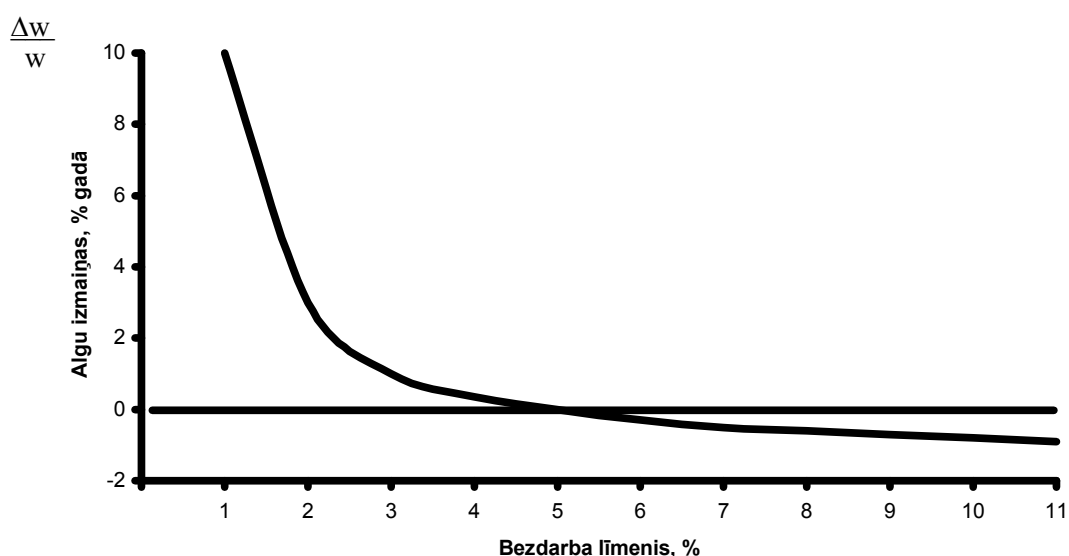
Vēsturiskā pieredze rāda, ka valstij, lai nodrošinātu stabilu ekonomikas attīstību un visu sabiedrības locekļu vajadzību saskaņošanu, vienlaikus ir jārisina daudzi savstarpēji saistīti uzdevumi. Augstākajā līmenī nepieciešams nodefinēt galveno ekonomiskās politikas mērķi, ko parasti identificē ar centieniem sasniegt maksimālu visas sabiedrības labklājību. Tomēr kvantitatīvi labklājību nodefinēt ir grūti, jo labklājības vērtējumam ir relatīvs raksturs un to nosaka daudzi subjektīvi faktori. Tāpēc ekonomiskās politikas praksē labklājību kā galveno mērķi tieši nemin, bet izvēlas daudz pragmatiskākus mērķus, kurus var arī novērtēt ar noteiktiem kvantitatīviem rādītājiem. Ekonomiskās politikas mērķu hierarhiju raksturo t.s. “mērķu piramīda” (skat. 1.1.zīmējumu).

1.1.zīmējums. **Mērķu piramīda** [213,56]

Izstrādājot ekonomiskās politikas koncepciju, valstij jāvadās no loģiskiem pamatojumiem, kas nav pretrunā ar kopējo mērķu sistēmu, kas attēlota 1.1. zīmējumā. Zemāka līmeņa mērķu realizācija nodrošina arī augstākajos līmeņos esošo mērķu izpildi. Piemēram, galveno mērķi (labklājība), kuru skaitliski nav iespējams precīzi izteikt, tālāk sadala vairākos apakšmērķos un konkrētos uzdevumos, kuru realizāciju var kontrolēt un novērtēt pēc konkrētiem parametriem. Tomēr īstenojot ekonomisko politiku, no konkrētajiem uzdevumiem izveidot harmonisku sistēmu ir grūti, jo ekonomiskais process vienmēr norisinās pretrunu cīņā. Īpaši tas attiecas uz valstīm, kur ekonomiskā struktūra vēl nav stabila un atrodas veidošanas stadijā. To nosaka gan pārejas procesa grūtības, gan brīvā tirgus elementu nepietiekamā attīstība šajās valstīs. Tāpat jāņem vērā, ka dažādos sabiedrības slāņos pastāv dažādi priekšstati par vēlamu rezultātu, kā arī tas, ka viena mērķa realizācija var kavēt vai pat vispār izslēgt kāda cita, tikpat svarīga mērķa sasniegšanu.

Piemēram, valsts var veicināt ārējās tirdzniecības attīstību, tādējādi paplašinot gan vietējo ražotāju, gan patērētāju iespējas, taču vienlaikus ir jāērķinās, ka pieaug arī nacionālās ekonomikas ievainojamība nelabvēlīgu ārējo faktoru ietekmē. Tāpat ir grūti vienlaicīgi samazināt inflāciju un uzturēt augstu nodarbinātību, jo starp inflāciju un bezdarba līmeni eksistē apgriezta sakarība. Šo sakarību apraksta Filipa līkne, ko 1958.gadā izveidoja A.Filipss (Arthur W.Philips), pētot statistikas datus par bezdarba un darba algas pieauguma samēriem Lielbritānijā laika posmā no 1868. līdz 1957.gadam (skat.1.2.zīmējumu).

1.2.zīmējums. Filipa līkne [93,215].

Tradicionālā Filipa līkne attēlo apgrieztu sakarību starp algu izmaiņām un bezdarbu. Kā redzams dotajā zīmējumā, algas palielinās, ja nodarbinātība ir augsta, bet algas samazinās, ja nodarbinātība ir zema. Tā kā algu izmaiņas ir cieši saistītas ar izmaiņām cenu līmenī un inflāciju, mūsdienās algu izmaiņu vietā izmanto cenu inflāciju un tādējādi var rakstīt, ka:

- ja bezdarbs (u) ir augsts, algu pieaugums ($\Delta w/w$) zems un inflācija ($\Delta P/P$) $\Rightarrow$ zema,
- ja bezdarbs (u) ir zems, $\Delta w/w$ augsts $\Rightarrow \Delta P/P$ augsta.

Samazinoties bezdarbam, darba tirgū situācija kļūst saspringtāka un arvien vairāk firmu sastopas ar grūtībām salīgt nepieciešamo darbaspēku. Darba devējiem savstarpēji konkurējot darba tirgū, tiek piedāvātas arvien augstākas darba algas. Tādējādi mazāks bezdarbs izsauc ātrāku algu pieaugumu, kas savukārt ar inflācijas spirāles palīdzību izsauc straujāku cenu pieaugumu.

Tātad algas ceļas, ja nodarbinātība ir augsta, un krīt, ja nodarbinātība ir zema, un attiecīgi, ja pieaug algas, palielinās arī inflācija.

Ņemot vērā iepriekšminēto, ekonomiskās politikas veidotājiem nosakot mērķus ir jāizdara izvēle un jānosaka kāds viens, prioritārais virziens, vai arī tā problēma, kas visvairāk ierobežo ekonomikas kopējo attīstību un kavē pārējo mērķu realizēšanu. Kad tas ir noteikts, var ķerties pie konkrētiem instrumentiem, kas nodrošina izvēlēta mērķa sasniegšanu.

Pareizi un laikā pieņemti valdības lēmumi var sekmēt saimniecisku uzplaukumu un palīdzēt izvairīties no ekonomiskajām krīzēm, savukārt lēmumos pieļautās kļūdas var izjaukt tirgus līdzsvaru un bremzēt ekonomikas attīstību, tāpēc valdībai ir jārīkojas ļoti uzmanīgi ar šiem instrumentiem un jāparedz to sekas ne tikai īsā, bet arī ilgākā laika periodā. Šo lēmumu realizēšana katrā valstī ir ļoti individuāla un atkarīga no valsts vēsturisko, politisko un citu faktoru ietekmes.

Kā divi būtiskākie ekonomikas politikas veidi, ar kuru palīdzību valdība ietekmē ekonomisko procesu attīstību ir fiskālā un monetāra politika (skat. 1.3.zīmējumu).

Valsts ekonomiskās politikas veidi	Fiskālā (nodokļu –budžeta) politika	Valsts ekonomiskās politikas instrumenti	1.Nodokļu veidu un likmju noteikšana 2.Nodokļu objektu un atvieglojumu noteikšana 3.Valdības izdevumu apjoma un struktūras regulēšana
	Monetārā (naudas-kredīta) politika		1.Apgrozībā esošā naudas daudzuma regulēšana 2.procentu likmju regulēšana 3.nacionālās valūtas režīma izvēle

1.3.zīmējums. Valsts ekonomiskās politikas veidi un instrumenti

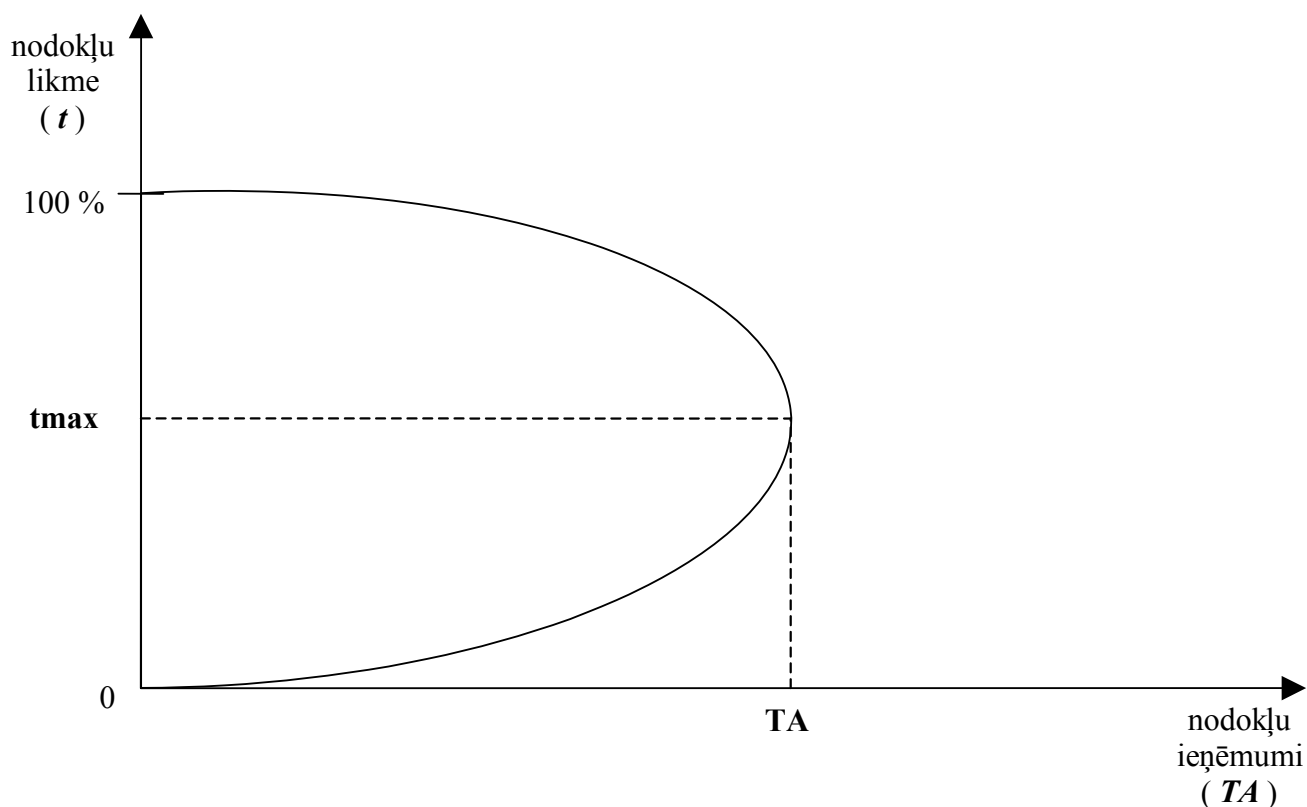
[veidojusi autore]

Bez tam valdība var tieši iejaukties ekonomiskajos procesos, administratīvi regulējot attiecības starp dažādiem ekonomiskajiem subjektiem (ražotājiem un patērētājiem), taču vēsturiskā pieredze liecina par šādu metožu neefektivitāti, tāpēc mūsdienās attīstīto valstu valdības parasti to neizmanto, bet panāk vēlamo, manipulējot ar fiskālās un monetārās politikas instrumentiem.

Fiskālā politika ir valdības politika, kas ietekmē valdības izdevumu un transfertmaksājumu līmeni, nodokļu ieņēmumus un to struktūru. Ar to saprot tādu valdības realizēto pasākumu kompleksu, kurš regulē nodokļu un nodevu apmēru valstī un to struktūru, nodrošina iedzīvotāju un uzņēmēju ienākumu pārdali un administrēšanu, veic līdzekļu sarūpēšanu valsts un pašvaldību funkciju veikšanai, kā arī realizē iedzīvotāju sociālās aizsardzības pasākumus [122,15]. Fiskālā politika ietver sevī nodokļu un valsts budžeta politiku, kas savā starpā ir cieši saistītas un papildina viena otru, jo nodokļi ir galvenais budžeta ieņēmumu avots [75,21]. Fiskālās politikas uzdevumi un tāpēc arī tās loma ekonomikā parasti ir saistīta ar stabilitātes un biznesa aktivitātes uzturēšanu, resursu efektīvu lietošanu, izmantojot budžeta izdevumus un nodokļu sniegtās iespējas [73,71]. Fiskālā politika nosaka [56,12]:

- valsts lomu ienākumu pārdalē (parasti to norāda valsts konsolidētā kopbudžeta attiecība pret IKP),
- mērķus, kas jāsasniedz ar nodokļu politikas palīdzību,
- budžeta veidošanas nosacījumus,
- ārējā un iekšējā parāda struktūru un apjomus.

Pasaules Bankas pētījums rāda, ka ir korelācija starp IKP uz vienu iedzīvotāju un budžeta izdevumu īpatsvaru IKP: liels budžeta īpatsvars nestimulē IKP strauju pieaugumu [207,34]. Tas izskaidrojams ar to, ka liels fiskālais slogs nestimulē uzņēmējdarbības attīstību, jo līdz ar nodokļu pieaugumu samazinās ekonomiskā efektivitāte un līdz ar to arī investīcija un produkcijas izlaide. Uzskatāmi to parāda Lafera līkne, ko izveidoja ekonomikas profesors A.Laffers (Arthur Laffer), kas dota 1.4.zīmējumā.

1.4. zīmējums. Lafera līkne [93,575].

Kā redzams 1.4.zīmējumā, pieaugot nodokļu likmei līdz noteiktam līmenim t_{max} , pieaug arī nodokļu ieņēmumi budžetā, tā kā vēl pastāv stimuls uzņēmējdarbībai un ekonomikas attīstībai. Tomēr aiz šīs robežas nodokļi, kas iekasēti uz augstas likmes pamata (ja $t > t_{max}$) izraisa budžeta ieņēmumu samazināšanos, kas ir saistīts ar to, ka ekonomiskā efektivitāte samazinās, samazinās arī investīcijas un produkcijas izlaide.

Ņemot vērā Lafera līkni, var secināt, ka ne vienmēr nodokļu likmju palielināšana nodrošina absolūtās nodokļu summas pieaugumu, jo sasniedzot zināmu nodokļu likmes lielumu un turpinot to palielināt, absolūtā nodokļu masa samazinās, kā arī to, ka nodokļu ieņēmumi (TA) ir atkarīgi gan no nodokļu likmes (t), gan ekonomiskās aktivitātes līmeņa. Pieaugot ekonomiskās aktivitātes līmenim valstī, palielinās arī kopējie nodokļu ieņēmumi pie katras dotās nodokļu likmes un Lafera līkne pārvietojas pa labi, savukārt krīzes periodos nodokļu ieņēmumi samazinās pie katras dotās nodokļu likmes un Lafera līkne pārvietojas pa kreisi.

Ekonomisti strīdas par to, cik liela ir maksimāli pieļaujamā likme, aiz kuras seko nodokļu kopējās masas samazinājums. Dažādās valstīs tas var būt atšķirīgi un mainīties atkarībā no ekonomiskās situācijas. Tā ES valstu vidējais rādītājs pēdējo 25 gadu laikā ir pieaudzis no 34,1% (1975.gadā) līdz 42,1% (1999.gadā), bet Dānijā un Zviedrijā nodokļu īpatsvars IKP sasniedz pat 51,5% [132,85]. Ja ekonomiskā situācija ir stabila, maksimālā likme var būt augstāka, turpretī apstākļos, kad ekonomika ir vāji attīstīta un uzņēmējiem ir nepieciešami papildus ieguldījumi pamatlīdzekļu izveidošanai, nodokļu likmēm jābūt zemākām. Latvijā pēdējo piecu gadu laikā nodokļu ieņēmumu īpatsvars IKP ir samazinājies no 29,3% (2000.gadā) līdz 27,5 % (2004.gadā) [31,49]. Samazinot nodokļus valdība var iegūt trīskāršu efektu:

1. produkcijas ražošanas pieaugumu;
2. popularitātes pieaugumu tautā;
3. iespēju palielināt budžeta ienākumus (ilgtermiņā).

Tomēr, jāņem vērā, ka nodokļu likmju samazināšana īstermiņa var novest pie lielāka budžeta deficīta, jo ekonomiskās aktivitātes pieaugums un līdz ar to arī nodokļu ieņēmumu pieaugums nenotiek uzreiz pēc nodokļu samazināšanas. Latvijā gan nodokļu sloga samazināšana nav ietekmējusi budžeta deficīta pieaugumu, tieši otrādi, budžeta fiskālais deficīts pret IKP no 2001. līdz 2004.gadam ir samazinājies no 2,0% līdz 1,1% [31,46].

Nodokļu politikas izvēle ir sarežģīts process un daudz kas ir atkarīgs no tā, kura no nodokļu funkcijām konkrētajā brīdī ir svarīgākā – fiskālā vai ekonomiskā.

Veicot fiskālo funkciju nodokļu galvenais uzdevums ir nodrošināt valsts budžetu ar ieņēmumiem.

Nodokļu ekonomiskās funkcijas pamatmērķis ir veicināt ekonomisko attīstību. Ar ekonomiskās funkcijas palīdzību valsts var sekot budžeta formēšanas procesam un ietekmēt atražošanas procesu. Ekonomisko regulēšanu ar nodokļu palīdzību var veikt vairākos veidos:

- ◆ palielinot vai samazinot tiešo vai netiešo nodokļu īpatsvaru budžeta ieņēmumos;
- ◆ mainot nodokļu likmes;
- ◆ nosakot vai izslēdzot vienu vai otru nodokļu bāzi;

- ◆ ar nodokļu atvieglojumu palīdzību, tos piešķirot vai atceļot.

Fiskālās politikas galvenie **mērķi** ir nodrošināt stabilas nodokļu sistēmas, sabalansēta kopbudžeta izveidi, radīt stabilus makroekonomiskos priekšnoteikumus ekonomiskai izaugsmei un nodrošināt resursu sadales efektivitāti un taisnīgumu.

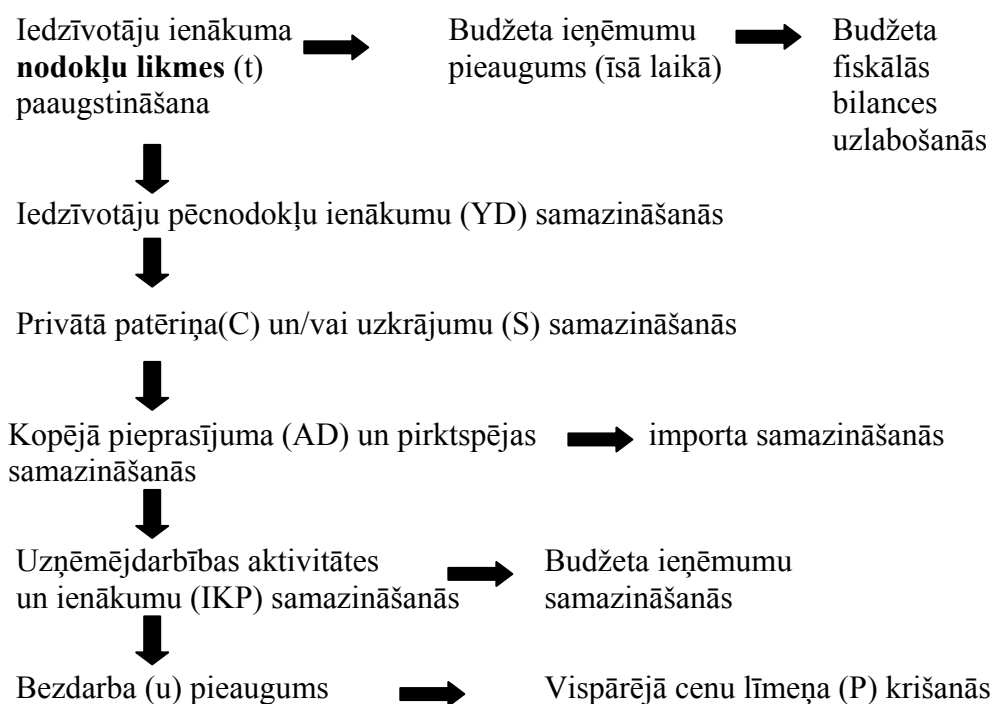
Fiskālā politika var būt [48,238]:

1. Apzināta jeb diskrecionāra, kas savukārt iedalās stimulējošā un ierobežojošā fiskālā politikā;
2. automātiskā jeb nediskrecionārā fiskālā politika, kas tiek īstenota automātiski, ar iekšējiem stabilizatoriem, kas reaģē uz reālā IKP izmaiņām

Diskrecionāras fiskālajā politikas īstenošanā valdība izmantoto dažādus instrumentus, kuri ir saistīti vai nu ar budžeta veidošanu, vai arī ar tā izlietošanu. Tie ir budžeta izdevumi par precēm un pakalpojumiem, transfertmaksājumi mājsaimniecībām (valsts pensijas, pabalsti), ekonomisko programmu izstrādāšana, nodokļu likmju un objektu, kā arī maksāšanas nosacījumu pārmaiņas (skat.1.3.zīmējumu).

Realizējot stimulējošu fiskālo politiku valdība samazina nodokļu likmes, vai palielina budžeta izdevumus, tādējādi veicinot kopējā pieprasījuma un IKP pieaugumu. Pie ierobežojošas fiskālās politikas notiek pretējs process-valdība palielina nodokļus vai samazina budžeta izdevumus, lai ierobežotu kopējā pieprasījuma un inflācijas pieaugumu. Gan stimulējošai, gan ierobežojošai fiskālai politikai ir pozitīvās un negatīvās sekas, jo jebkuras izmaiņas, piemēram, nodokļu likmēs ietekmē kopējo pieprasījumu, un caur to arī nodarbinātības un bezdarba līmeni, IKP u.c. ekonomiskās attīstības rādītājus. Pie tam starp šiem rādītājiem pastāv zināmas likumsakarības, kas jāņem vērā veicot minētās izmaiņas (skat. 1.5.zīmējumu).

Kā redzams dotajā zīmējumā, iedzīvotāju nodokļu likmes paaugstināšana ierobežo inflācijas kāpumu, kā arī samazina budžeta un tirdzniecības bilances deficītu, tomēr ilgā laika periodā, samazinoties izlaidei un pieaugot bezdarbam, valdība saskarsies ar jaunām problēmām, arī budžeta sabalansēšanu, tāpēc valdībai ir jābūt ļoti piesardzīgai pieņemot savus lēmumus. Jebkura iejaukšanās ekonomiskajos procesos var izjaukt līdzsvaru, it īpaši tas attiecas uz nodokļu politikas izmaiņām, jo nodokļi ietekmē gan iedzīvotāju ienākumus un līdz ar to kopējo pieprasījumu, gan uzņēmumu ienākumus (peļņu) un līdz ar to kopējo piedāvājumu jeb izlaidi.

1.5.zīmējums. Iedzīvotāju ienākumu nodokļa likmes izmaiņas

[veidojusi autore].

Nozīmīgs līdzeklis fiskālās politikas realizēšanai un valdības finansiālās darbības vadīšanai ir **budžets**. Valsts budžets ir naudas ieņēmumu un izdevumu saraksts, kas sastādīts noteiktam laikam, parasti gadam [56,6]. Ar tā palīdzību valdība var risināt sociālā taisnīguma problēmas, stimulēt atsevišķu valsts reģionu un tautsaimniecības nozaru attīstību, kā arī iedarboties uz preču un pakalpojumu, naudas un darbaspēka tirgu. Demokrātiskās valstīs budžets ir galvenā parlamenta kontroles forma pār izpildvaru, kurai tiek dotas pilnvaras vākt un tērēt ienākumus, lai nodrošinātu valsts ekonomisko attīstību un realizētu sociālos mērķus.

Valsts budžets sastāv no divām daļām- ieņēmumiem un izdevumiem. Valsts budžeta ieņēmumus pamatā nodrošina ar dažādu nodokļu palīdzību un konkrētu nodokļu veidu izmantošana ir jāsaista ar katras sabiedrības noteiktajām valsts funkcijām, kā arī materiālo nodrošinājumu, pastāvošajām tradīcijām, morāles principiem, iedzīvotāju izglītības līmeni u.c. faktoriem.

Nodokļi ir valsts noteikti fizisko un juridisko personu obligāti maksājumi valsts un pašvaldību budžetos, lai segtu ar valsts finansu stabilitātes, pilsoņu saimnieciskās aktivitātes nodrošināšanu un sabiedriskās ražošanas regulāciju saistītos izdevumus [179,95].

Nodokļi ir nozīmīgs valsts darbības lauks, kas iedarbojas uz kopējo valsts ekonomisko stabilitāti, izlaides un nodarbinātības līmeni, eksporta un importa apjomiem, inflāciju u.c. rādītājiem. Nodokļi nosaka arī ekonomisko efektivitāti, ražošanas izmaksas, cenas un ar to palīdzību tiek risināti daudzi valsts sociālekonomiskie uzdevumi: tautsaimniecības attīstība, resursu un patēriņa racionalizācija, taisnīgums u.c.

Tomēr ikviens nodoklis, kas tiek iekasēts, lai finansētu valsts pakalpojumus, rada novirzes ekonomikā, ietekmējot ekonomikas efektivitāti un resursu sadali. Tāpēc valdībai, ņemot vērā, ka bez nodokļiem iztikt nevar, jāizvēlas ekonomiku vismazāk ietekmējoši nodokļi. Pasaules praksē nav sastopama ideāla nodokļu sistēma, kuru varētu uzskatīt par etalonu. Katra nodokļu sistēma ir jāpiemēro konkrētos valsts apstākļiem, tās ekonomikas īpatnībām. Nodokļiem būtu jānodrošina valsts budžetu ar pietiekamiem ieņēmumiem, tai pat laikā nebremzējot privāto iniciatīvu un uzņēmējdarbības attīstību.

Budžeta sastādīšanā var izmantot dažādus paņēmienus. Var veidot ikgadēji sabalansētu budžetu, kad budžeta plānotie ienākumi un izdevumi ik gadu ir vienādi. Šo pieeju parasti atbalsta konservatīvās partijas, kas balstās uz monetāristu koncepciju, jo tādējādi tiek nodrošināta tautsaimniecības stabilitāte. Taču reālie budžeta ieņēmumu un izdevumu apjomi var atšķirties no plānotajiem, tādējādi radot vai nu budžeta pārpalikumu vai deficītu. To var ietekmēt gan ekonomiskās aktivitātes un ienākumu svārstības, gan citi objektīvi faktori. Bez tam, veidojot ikgadēji sabalansētu budžetu, valdībai nav iespējas ar fiskālās politikas palīdzību regulēt ekonomikas svārstības un, ja ekonomika atrodas lejupslīdes fāzē, pieturēšanās pie sabalansēta budžeta situāciju vēl vairāk pasliktinās.

Vispārējā veidā budžeta saldo (BS) var aprakstīt ar sekojošu vienādojumu [93,76]:

$$BS=TA-G-TR= tY-G-TR \quad (1.1.)$$

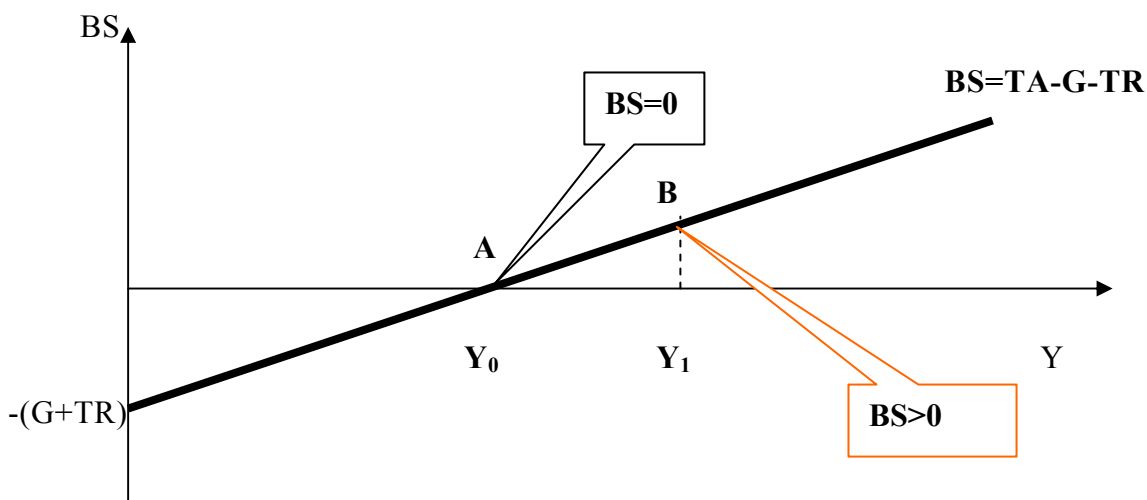
kur TA-nodokļu ieņēmumi, kas ir atkarīgi no nodokļu likmes (t) un ienākumiem (Y), ko apliek ar nodokļiem,

G-valdības izdevumi,

TR-transfertmaksājumi, ko no valdības saņem majsaimniecības.

Ja $TA=G+TR$, $BS=0$ un budžets ir sabalansēts (izdevumi ir vienādi ar ieņēmumiem), ja $TA<G+TR$, $BS<0$ un budžets ir ar deficītu, savukārt, ja $TA>G+TR$, $BS>0$ un budžets ir ar pārpalikumu. Pieaugot ienākumiem (Y),

palielinās arī nodokļu ieņēmumi (TA), tādējādi arī uzlabojas budžeta stāvoklis (skat.1.6.zīmējumu).

1.6.zmējums. **Budžeta taisne** [93,76].

Punktā A, kas attēlots 1.6.zīmējumā, pie ienākuma līmeņa Y_0 budžeta ieņēmumi (TA) ir vienādi ar izdevumiem un budžets ir sabalansēts ($BS=0$). Pieaugot ienākumiem no Y_0 līdz Y_1 , palielinās arī nodokļu ieņēmumi, un budžetā veidojas pārpalikums ($BS>0$), ko raksturo punkts B uz dotās budžeta taisnes.

Lai valdībai būtu lielākas iespējas manipulēt ar budžeta izdevumiem, var sastādīt cikliski sabalansētu budžetu. Šādā gadījumā budžeta ieņēmumi un izdevumi tiek sabalansēti ekonomiskā cikla ietvaros, līdz ar to tiek pieļauts budžeta deficīts ekonomikas lejupslīdes periodos, kas tiek kompensēts ar pozitīvu budžeta saldo ekonomikas uzplaukuma fāzē. Tādējādi lejupslīdes periodos netiek ierobežota ekonomiskā attīstība, palielinot nodokļus un samazinot valdības izdevumu, kas būtu nepieciešams, ikgadēji sabalansēta budžeta nodrošināšanai.

Keinsa (J.M.Keynes) ekonomiskās teorijas sekotāji aizstāv mērenu budžeta deficīta ideju un uzskata, ka tas nenodara ļaunumu ekonomikas attīstībai, bet tieši otrādi, stimulē ekonomiku krīzes un lejupslīdes periodos, tāpat valsts obligācijas un vērtspapīri dod iespēju iedzīvotājiem droši ieguldīt brīvos līdzekļus un saņemt papildus ienākumus. Klasiskās ekonomikas teorijas pārstāvji turpretī neatbalsta budžeta veidošanu ar deficītu, jo tas var novest pie kredīta procentu likmes pieauguma un tādējādi izsaukt izspiešanas efektu, kas ierobežo privāto investoru iespējas saņemt līdzekļus savas darbības paplašināšanai, līdz ar to palielinās bezdarbs. Bez tam augstas procentu likmes veicina kapitāla ieplūdi un nacionālās valūtas vērtības paaugstināšanos, kas negatīvi ietekmē iekšzemes preču konkurētspēju un neto

eksportu, budžeta deficīts veicina arī cenu pieaugumu. Tāpat valdībai procentu atmaksāšanai par aizņēmumiem ir nepieciešami papildus izdevumi, kas katru gadu prasa lielu daļu no budžeta izdevumiem. Ir aprēķināts, ka aizdevuma procentu likmes pieaugums par vienu procenta punktu palielina valdības parāda procentu maksājumus attiecīgi par summu, kas ekvivalenta vienam procentam no parāda likmes pret IKP. ASV, kur valdības parāds ir aptuveni 50% no IKP, reālās procentu likmes pieaugums par vienu procentu punktu palielina parāda maksājumus aptuveni par 0,5% no IKP [93,573].

Praksē apstiprinās gan vienas, gan otras pieejas piekritēju argumenti. Piemēram ASV, Zviedrijā un Somijā ir augsts iedzīvotāju dzīves līmenis, neskatoties uz to, ka tur pastāv ievērojams budžeta deficīts, savukārt Norvēģija spēj veidot bezdeficīta budžetu un arī nodrošināt augstu iedzīvotāju labklājību.

Ņemot vērā iepriekšminēto, autore secina, ka budžeta deficītam ir gan pozitīvās, gan negatīvās sekas un tā ietekmi uz ekonomiku var analizēt vairākos aspektos:

- īstermiņa efektu analīze,
- ilgtermiņa efektu analīze,
- starptautiskās tirdzniecības izmaiņu analīze.

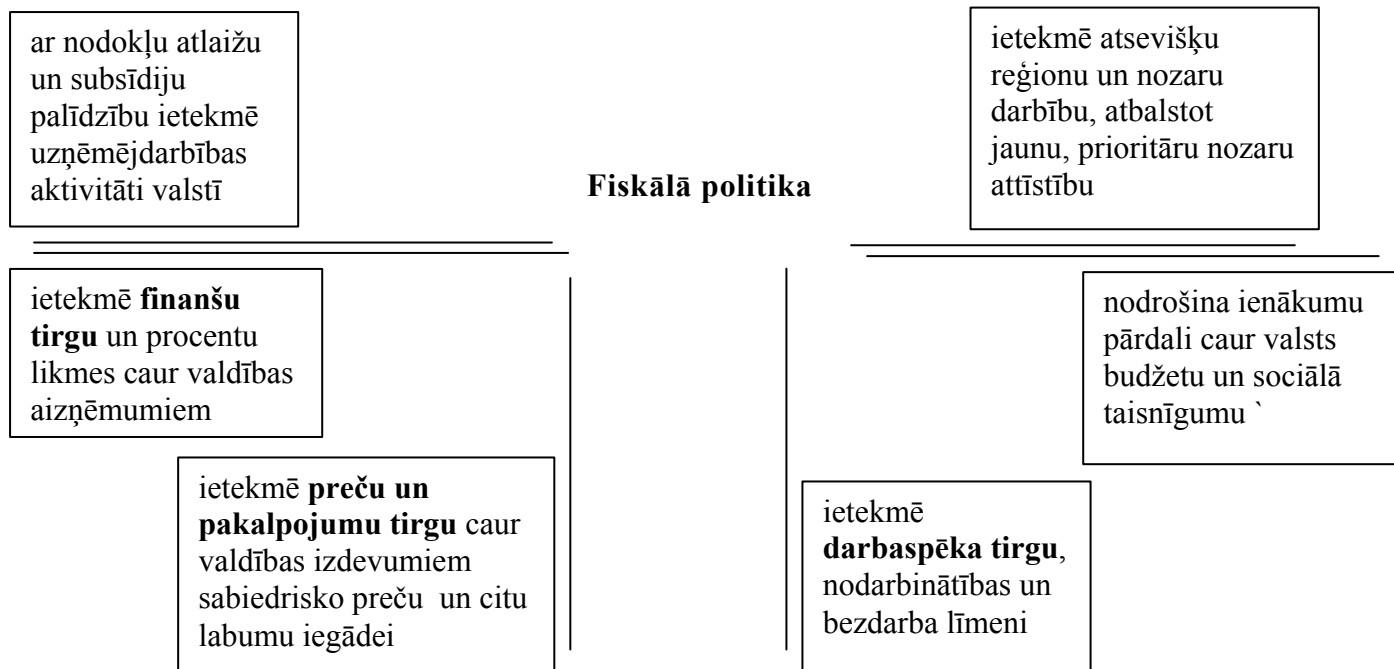
Īstermiņā pēc autores domām var izdalīt vairākus pozitīvus efektus. Pieaugot valdības izdevumiem vai samazinoties nodokļiem palielinās kopējais pieprasījums un līdz ar to arī ražošanas apjoms, nodarbinātība un kopējie ienākumi. Tomēr jāaprēķinās, ka līdz ar ienākumu pieaugumu naudas tirgū aug pieprasījums pēc naudas un procentu likmes, kas var izraisīt izspiešanas efektu.

Ilgtermiņā, augot patēriņa izdevumiem, palielinās arī cenu līmenis, savukārt procentu likmju pieaugums var samazināt investīciju apjomu un līdz ar to arī kapitāla krājumus, kas savukārt negatīvi ietekmē ekonomiskās izaugsmes iespējas. Tādējādi ilgtermiņa budžeta deficītam ir negatīva ietekme uz valsts ekonomisko attīstību.

No starptautiskās tirdzniecības viedokļa raugoties budžeta deficītam arī ir negatīva ietekme, jo līdz ar procentu likmju pieaugumu iekšzemē notiek kapitāla ieplūde un palielinās pieprasījums pēc nacionālās valūtas. Nacionālās valūtas vērtības pieaugums padara iekšzemē ražotās preces dārgākas salīdzinājumā ar ārvalstu precēm, tādējādi veicinot importa pieaugumu un samazinot eksportu, kas kopumā negatīvi ietekmē maksājumu bilances tekošā konta saldo.

Runājot par budžeta deficītu, izdala **strukturālo** deficītu, kas radies apzinātas valdības politikas rezultātā palielinot valdības izdevumus vai samazinot nodokļu apmēru ar mērķi stimulēt ekonomisko attīstību un **ciklisko** deficītu, kas radies ekonomisko svārstību rezultātā un atspoguļo ekonomikas krīzes stāvokli. Vairumā ES dalībvalstu pēc 2001.gada, kad pasaules ekonomika piedzīvoja lejupslīdi (pēc SVF datiem 2001.gadā pasaules IKP pieauguma temps sasniedza 2,5% un bija gandrīz divas reizes mazāks nekā pirms gada) ir pasliktinājies budžeta stāvoklis, jo līdz ar ekonomiskās aktivitātes kritumu samazinās budžeta ieņēmumi un palielinās sociālie maksājumi, tādējādi veidojas cikliskais budžeta deficīts. 2002.gadā saskaņā ar Eiropas Stabilitātes un izaugsmes pakta nosacījumiem tika uzsākta pārmērīga budžeta deficīta procedūra pret Portugāli, jo tās BD pārsniedza 3% no IKP. 2003.gadā pārmērīgs BD tika konstatēts Vācijā un Francijā, kas arī bija saistīts ar ieilgušo recesiju, bet 2004.gadā pārkāpēju vidū nonāca Nīderlande un Grieķija [38,24].

Apkopojot iepriekšminēto, autore secina, ka fiskālai politikai ir svarīga loma valsts ekonomikā, ar tās palīdzību valdība iedarbojas gan uz preču un pakalpojumu, gan finanšu, gan darbaspēka tirgu, kā arī risina ienākumu pārdales un sociālā taisnīguma problēmas sabiedrībā (skat 1.7.zīmējumu).

1.7.zīmējums **Fiskālās politikas ietekme uz tautsaimniecību**

[veidojusi autore].

Tālāk aplūkosim monetārās politikas veidošanas un darbības principus.

Monetārā politika ir ekonomiskās politikas daļa, ar kuras palīdzību tiek regulēts

apgrozībā esošais naudas daudzums (naudas piedāvājums), procentu likmes un kredītu apjoms, ar mērķi nodrošināt sabalansētu valsts ekonomisko attīstību un izaugsmi zemas inflācijas un optimālas nodarbinātības apstākļos, kā arī panākt ārējo maksājumu (maksājumu bilances) līdzsvaru un nacionālās valūtas stabilitāti. Par monetāro politiku parasti ir atbildīga valsts centrālā banka (CB), kas ir neatkarīga savu lēmumu pieņemšanā un īstenošanā, tā nav pakļauta valdības vai tās institūciju lēmumiem un rīkojumiem. CB galvenais uzdevums ir ar monetārās politikas lēmumu un instrumentu palīdzību nodrošināt finansu resursu pietiekamību un stabilitāti valstī, tādejādi veidojot stabilu pamatu ekonomikas augšupejai. CB veic naudas emisiju un, izmantojot dažādus monetārās politikas instrumentus, kontrolē naudas piedāvājumu naudas tirgū, lai nodrošinātu noteiktu ekonomiskās aktivitātes lielumu ar naudas masu apgrozībā. Tāpat CB funkcijās ietilpst [97,64]:

- valsts zelta un ārvalstu valūtas rezervju veidošana un glabāšana,
- norēķinu kontu atvēršana valdībai un kredītiestādēm, kā arī to apkalpošana,
- finansiālo norēķinu vadība un kontrole,
- ārvalstu valūtas konvertēšana u.c.

Lai panāktu stabilu ekonomisko attīstību un izaugsmi, CB jāaskaņo naudas daudzuma izmaiņas ar ekonomiskās aktivitātes svārstībām. Naudu izmanto visi ekonomiskie subjekti gan kā maiņas līdzekli, gan kā preču vērtības mēru, gan kā uzkrāšanas līdzekli un tās daudzums ir cieši saistīts ar ienākumu un izdevumu plūsmām ekonomikā. Ekonomikas teorijā ir noteikts, ka pastāv cieša sakarība starp **ienākumu plūsmām** (jeb IKP) un **naudas masas lielumu**- ekonomikas normālai funkcionēšanai vajadzīgs noteikts, bet ne pārmērīgs naudas masas pieaugums. Tas ir viens no galvenajiem principiem, kuru ievērojot var izprast daudzas makroekonomikas problēmas. Piemēram, ja naudas daudzums palielināsies pārāk augstiem tempiem, salīdzinot ar preču un pakalpojumu ražošanas pieaugumu, attīstīsies inflācija un otrādi, ja naudas daudzums apgrozībā atpaliks no ražošanas apjoma pieauguma, ekonomika cietīs zaudējumus, var rasties deflācija. Pieaugot ekonomiskai aktivitātei, palielinās arī pieprasījums pēc naudas, tāpēc, lai nepieļautu procentu likmju kāpumu naudas tirgū, jāpalielina naudas daudzums apgrozībā, savukārt samazinoties ekonomiskai aktivitātei, samazinās arī vajadzība pēc naudas, tāpēc atbilstoši tam jāierobežo naudas daudzuma pieaugums. Līdz ar to naudas

pieprasījuma izpēte ir viens no svarīgākajiem CB uzdevumiem, jo plānojot un īstenojot monetāro politiku, ir nepieciešams prognozēt gaidāmo naudas pieprasījumu. Lai to noteiktu, tiek izmantota **naudas pieprasījuma funkcija**. Naudas pieprasījumam jābūt izteiktam ar pēc iespējas mazāku mainīgo lielumu skaitu, kuru vērtības varētu diezgan precīzi noteikt vai arī ietekmēt, izmantojot monetārās politikas instrumentus. Naudas pieprasījuma funkcijas mainīgo lielumu izvēle balstās uz naudas pieprasījuma teoriju. Ir zināmas vairākas naudas pieprasījuma teorijas, kuras var sagrupēt divos virzienos. Pirmā virziena pamatā ir **klasiskā (kvantitatīvā) naudas pieprasījuma teorija**, kas tika pārveidota neoklasiskajā **monetārajā teorijā** (Frīdmena modernā naudas kvantitātes teorija). Otru virzienu pārstāv **Keinss** un viņa sekotāji.

Klasiskā naudas teorija balstās uz vienādojumu, ko izstrādāja I.Fišers (I.Fisher) [194,6]:

$$M \times V = Y \times P \quad (1.2.)$$

kur M - naudas daudzums apgrozībā (naudas piedāvājums);

V- naudas aprites ātrums (vidējais skaits, cik reižu viena naudas vienība gadā izmantota preču un pakalpojumu piršanai);

P - vidējais preču un pakalpojumu cenu līmenis;

Y- saražoto preču daudzums tautsaimniecībā (reālais izlaides līmenis).

Šo vienādojumu bieži sauc arī par **vispārējo jeb kvantitatīvo naudas vienādojumu**. Pēc būtības tas raksturo sakarību starp visu ekonomisko subjektu kopējiem izdevumiem un kopējiem ienākumiem, kam līdzsvara stāvoklī ir jābūt vienādiem.

Vienādojuma kreisā puse (MxV) parāda patērētāju kopējo izdevumu summu noteiktu labumu iegādei, savukārt labajā pusē (PxY) ir atspoguļoti kopējie ienākumi, ko gūst pārdevēji no saražoto labumu realizācijas un tas ir identisks nominālajam IKP.

Pieņemot, ka tautsaimniecībā veikto darījumu apjoms ir proporcionāls ienākumu līmenim, naudas pieprasījums ir tieši proporcionāls nominālajam ienākumu līmenim un apgriezti proporcionāls naudas aprites ātrumam. Līdz ar to iegūstam, ka:

$$M = P \times Q / V \quad (1.3.)$$

Fišera kvantitatīvās naudas teorijas pamatā ir naudas aprites ātruma ietekmējošo faktoru analīze, jo naudas daudzums tautsaimniecībā ir atkarīgs ne vien

no kopējo darījumu apjoma, bet arī no tā, cik intensīvi naudu izmanto norēķinos par precēm un pakalpojumiem.

Naudas aprites ātrums ir atkarīgs no institucionāliem un tehnoloģiskiem faktoriem, kas nosaka samaksas veidu (skaidrā nauda, norēķinu konti). Saskaņā ar I.Fišera viedokli īstermiņa šo faktoru ietekme mainās maz, tāpēc naudas aprites ātrums ir relatīvi nemainīgs, līdz ar to naudas daudzumu nosaka vienīgi nominālo ienākumu apjoms. Tādējādi naudas pieprasījumu (M_D) var izteikt kā [183,7]:

$$M_D = k \times P \times Y \quad (1.4.)$$

kur k - koeficients, kurš parāda naudas pieprasījuma atkarību no ienākumiem (tas ir apgriezti proporcionāls naudas aprites ātrumam $k=1/v$).

Neatkarīgi no Fišera sakarību starp naudu un darījumu apjomu atklāja arī Kembridžas ekonomisti A.Maršals (A.Marshall) un A.C.Pigū (A.C.Pigou). Lai gan Fišera un Kembridžas ekonomistu iegūtie vienādojumi sakrita, tomēr viņu pieņēmumi bija atšķirīgi [194,7]:

- Kembridžas teorija izvirza jautājumu, kādu naudas daudzumu tautsaimniecības dalībnieki vēlētos glabāt pastāvot zināmiem nosacījumiem (Fišers- kādi faktori ietekmē noteikta darījumu apjoma veikšanai nepieciešamo naudas daudzumu);
- Fišers uzskatīja, ka nauda veic vienīgi maiņas līdzekļa funkciju un tiek glabāta tikai norēķinu veikšanai nepieciešamā daudzumā, Kembridžas ekonomisti aplūko arī vērtības uzkrāšanas funkciju, tādējādi pievēršot uzmanību arī uzkrātās bagātības un procentu likmju nozīmei.

Vēl viens būtisks faktors, kas ietekmē naudas pieprasījumu ir preču un pakalpojumu **cenas** (P). Pārveidojot augstāk minētā vispārējā naudas vienādojuma formulu, mēs varam noteikt preču cenu līmeni:

$$P = M \times V / Q \quad (1.5.)$$

Pēc šīs formulas varam redzēt, kā papīra naudas pirktpēju un līdz ar to pieprasījumu pēc naudas ietekmē cenu līmenis un tā izmaiņas. Ja cenas samazinās, naudas pirktpēja kļūst lielāka un otrādi. Savukārt, ja ražošanas apjoms (Q) samazinās, pastāvot nemainīgai naudas masai ($M=const$), cenas ceļas un papīra naudas pirktpēja krītas. Bet, ja pieaug M un pārējie rādītāji paliek nemainīgi, tad vērojams ir preču cenu pieaugums.

Kopumā klasiskā jeb kvantitatīvā naudas teorija izdala divus faktorus, kas ietekmē naudas daudzumu- tie ir ienākumi (Y) un cenas (P), bet procentu likme tiek

uzskatīta par nenozīmīgu faktoru. Tāpat kvantitatīvās naudas teorijas sekotāji uzskata, ka naudas aprites ātrums īsā laika periodā ir stabils un tam nav raksturīgas svārstības.

Taču mūsdienu prakse pierāda, ka procentu likme ir tikpat svarīgs faktors, kas nosaka naudas pieprasījuma daudzumu, kā cenas un ienākumu līmenis. Tāpēc aplūkosim **Dž.M.Keinsa naudas teoriju**, kurš atteicās no viedokļa par naudas aprites ātruma nemainīgumu un uzsvēra procentu likmju nozīmi. Keinsa likviditātes preferences teorija sniedz dziļāku naudas glabāšanas iemeslu izklāstu, izdalot trīs naudas glabāšanas motīvus jeb faktorus, kas nosaka nepieciešamību pēc naudas. Tie ir [194,8]:

1. darījuma motīvs,
2. piesardzības motīvs,
3. spekulatīvais motīvs.

Nauda ir nepieciešama iepriekš paredzamu, regulāru maksājumu veikšanai, tādēļ naudas pieprasījumu ietekmē regulāro izdevumu jeb darījumu apjoms, kas savukārt ir atkarīgs no ienākumiem.

Papildus regulāro izdevumu segšanai nepieciešamajam naudas daudzumam nauda tiek glabāta piesardzības nolūkos, lai sabalansētu ienākumus ar nejaušiem izdevumiem jeb, lai veidotu uzkrājumus. Šo naudas pieprasījumu ietekmē uzkrājumu daudzums un ienākumu līmenis.

Abi iepriekšminētie naudas pieprasījuma faktori ir saistīti ar naudas kā maiņas līdzekļa funkcijām un kopējo **ienākuma līmeni** (Y). Bez tam Keinsa teorijā tiek uzsvērts naudas pieprasījuma veidošanas spekulatīvais motīvs, kuru izraisa citu aktīvu vērtības maiņas risks. Naudas pieprasījums var palielināties, tautsaimniecības dalībniekiem paredzot citos aktīvos ieguldītā kapitāla vērtības samazināšanos.

Tādējādi, Keinsa naudas teorijā, līdzās ienākumiem kā būtisks faktors no kā atkarīgs naudas pieprasījums parādās **procentu likme** (i). Šis atkarības cēlonis ir naudas noguldījumu ienesīgums un ar to saistītas naudas glabāšanas alternatīvo iespēju izmaksas, kuras samazina naudas pieprasījumu. Keinsss aprakstīja procentu likmes un obligāciju cenu apgriezti proporcionālo sakarību [48,109]:

- ja procentu likme palielinās, tad
- obligāciju cena samazinās un
- obligāciju pieprasījums palielinās,
- naudas pieprasījums samazinās.

Tāpat naudas pieprasījuma nestabilitāte var izraisīt procentu likmju svārstības, kas savukārt samazina tautsaimniecības efektivitāti un kavē tās attīstību.

Izejot no visa iepriekšminētā varam uzrakstīt sekojošu naudas pieprasījuma funkciju [93,105]:

$$L=kY-hi \quad (1.6)$$

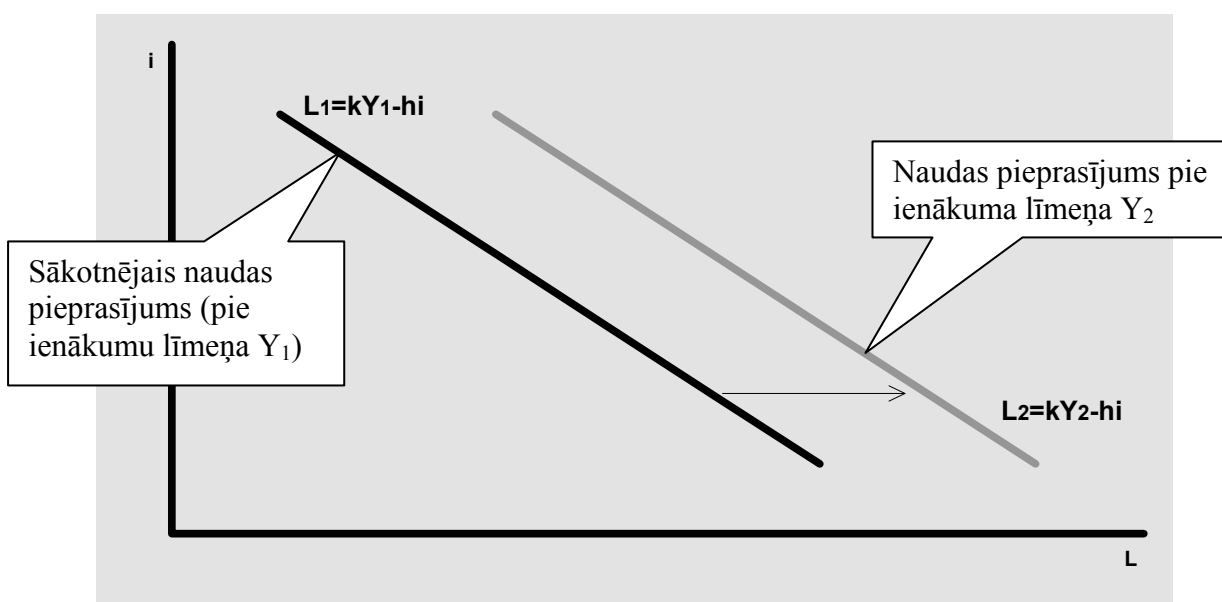
kur L -reālais naudas pieprasījums;

Y -reālie ienākumi;

k -koeficients, kas parāda naudas pieprasījuma atkarību no ienākumu izmaiņām (tas ir apgriezti proporcionāls naudas aprites ātrumam $k=1/v$);

h -koeficients, kas parāda naudas pieprasījuma atkarību no procentu likmju izmaiņām ($0 < k < 1$; $h > 0$).

Keinss atzina, ka naudas vērtība ir tās pirktspējā, tāpēc naudas pieprasījums ir tās relatīvās vērtības pieprasījums, kas ir pozitīvi atkarīgs no reālajiem ienākumiem (Y) un negatīvi atkarīgs no procentu likmes (i), kas uzskatāmi parādīts 1.8.zīmējumā. Pieaugot ienākumiem, palielinās arī pieprasījums pēc naudas, un naudas pieprasījuma funkcija, kā tas redzams 1.8.zīmējumā, pārvietojas no L_1 uz L_2 , tādējādi pie katra dotā procentu likmes lieluma, pieprasījums pēc naudas pieaug.

1.8.zīmējums. **Naudas pieprasījuma atkarība no ienākumiem un procentu likmēm [93,106].**

Naudas pieprasījuma funkcijas paralēlās nobīdes lielums un naudas pieprasījuma izmaiņas (ΔL) ir atkarīgs no koeficienta k -jo lielāks koeficients, jo tālāka būs nobīde un lielākas naudas pieprasījuma izmaiņas ($\Delta L = k \Delta Y$).

Savukārt, jo augstāka procentu likme, jo zemāks pieprasījums pēc naudas. Pie augstas procentu likmes valstī izdevīgi ir naudu noguldīt, nevis turēt uz rokas vai patērēt. Pretējā gadījumā, samazinoties procentu likmei, pieprasījums pēc naudas pieaug (notiek kustība pa L līkni uz leju), jo nav vairs izdevīgi naudu noguldīt bankā.

Naudas pieprasījuma funkcijas slīpumu nosaka parametrs h . Jo h lielāks, jo lēzenāka naudas pieprasījuma līkne un šādā gadījumā pat nelielas izmaiņas procentu likmēs atstāj nozīmīgu iespaidu uz naudas pieprasījumu.

M.Frīdmena (M.Friedman) 1956.gadā izstrādātā modernā naudas kvantitātes teorija nosaka, ka naudas pieprasījums ir atkarīgs no tautsaimniecības dalībnieku rīcībā esošajiem resursiem jeb pastāvīgajiem ienākumiem (Y^p), t.i. no kopējiem uzkrātajiem aktīviem un naudai alternatīvu aktīvu paredzamā ienesīguma salīdzinājumā ar naudas ienesīgumu.

Līdztekus naudai vērtības uzkrāšanai iespējams izmantot arī obligācijas, akcijas un preces, tāpēc alternatīvo aktīvu ienesīguma palielināšanās attiecībā pret naudu izraisīs naudas pieprasījuma samazināšanos.

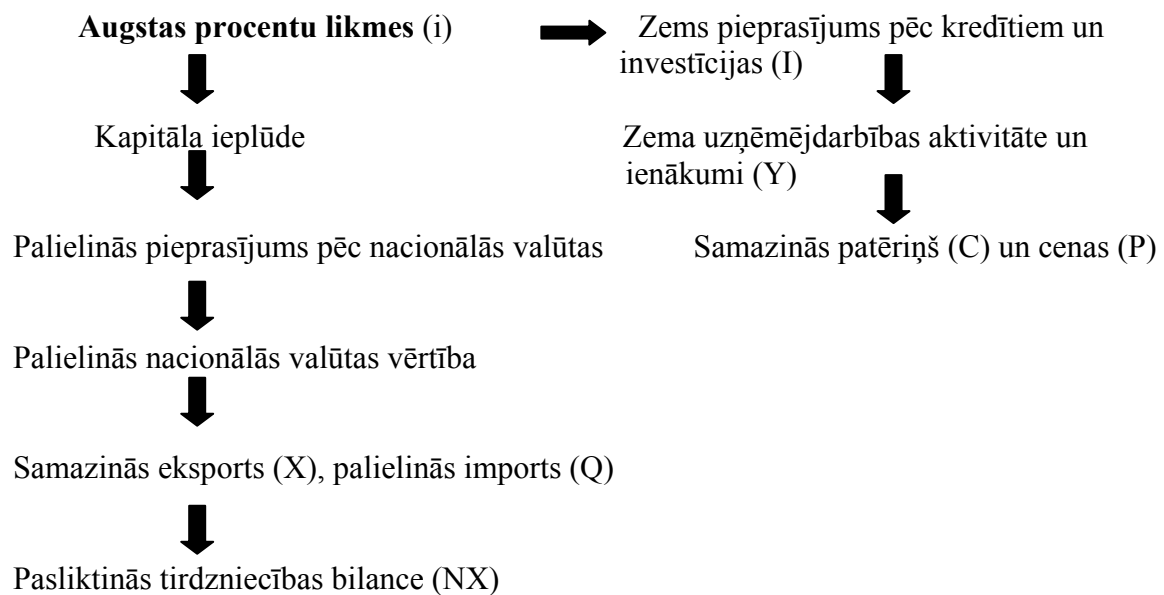
Aktīvu pieprasījums ir pozitīvi saistīts ar bagātības līmeni, tāpēc šāda saistība ir arī starp naudas pieprasījumu un pastāvīgajiem ienākumiem (ko ieviesa Frīdmens kā uzkrātās bagātības mēru). Bez tam Frīdmena naudas pieprasījuma funkcijā ir ietverts arī paredzamais naudas noguldījumu ienesīgums, paredzamais obligāciju ienesīgums, paredzamais akciju ienesīgums un paredzamā inflācija.

Apkopojot naudas pieprasījuma teorētisko pētījumu atziņas var secināt, ka naudas pieprasījuma veidošanās mehānisms ir komplicēts un naudas pieprasījuma funkcija analītiski iegūstami vienīgi ļoti vienkāršotiem modeļiem. Tomēr teorijām ir būtiska nozīme naudas pieprasījuma empīriskajā izpētē, jo tās sniedz informāciju par naudas pieprasījuma funkcijā ietilpstošiem mainīgajiem, atvasinājuma zīmēm un atsevišķu parametru vērtībām, ko var izmantot tālākā analīze statistiski pārbaudāmu hipotēžu izvirzīšanai un empīrisko rezultātu ekonomiskai interpretēšanai.

Ievērojot iepriekš apskatītās naudas teorijas, autore izdala sekojošus faktoros, kas nosaka naudas pieprasījumu:

1. nominālais IKP (pieaugot IKP, palielinās arī darījumu apjoms un pieprasījums pēc naudas),
2. naudas apgrozības ātrums (jo lielāks naudas apgrozības ātrums, jo mazāk naudas nepieciešams darījumu veikšanai, tāpēc palielinoties naudas apgrozības ātrumam, naudas pieprasījums samazinās),
3. procentu likme un paredzamais naudas noguldījumu ienesīgums (pieaugot procentu likmei, palielinās ienākumi no procentiem un naudas pieprasījums samazinās),
4. cenu līmenis (pieaugot cenu līmenim samazinās naudas pirktspēja un palielinās pieprasījums pēc naudas),
5. paredzamā inflācija (inflācijas gaidas palielina pieprasījumu pēc naudas),
6. naudai alternatīvu finanšu aktīvu (obligāciju, akciju, nekustāmā īpašuma u.c.) ienesīgums.

Lai ietekmētu procentu likmes, vispārējo aktivitāti un cenas, CB izmantojot tās rīcībā esošos instrumentus var palielināt vai samazināt kopējo naudas daudzumu. Kad CB palielina naudas daudzumu apgrozībā jeb kopējo naudas piedāvājumu, tiek realizēta **stimulējoša monetārā politika**, savukārt apgrozībā esošā naudas daudzuma samazināšanu sauc par **ierobežojošu monetāro politiku**. Palielinot naudas piedāvājumu, samazinās procentu likmes, kas paaugstina pieprasījumu pēc kredītiem, veicina uzņēmējdarbības aktivitātes un investīciju pieaugumu, tāpat arī veicina eksportu un uzlabo tirdzniecības bilanci (jo palielinās valūtas maiņas kurss), stimulē patēriņu un cenu pieaugumu. Ierobežojošas monetārās politikas rezultātā procentu likmes palielinās, rezultātā samazinās pieprasījums pēc kredītresursiem, uzņēmējdarbības aktivitāte un investīcijas, kā arī privātais patēriņš un cenu līmenis. Augstas procentu likmes veicina kapitāla ieplūdi valstī un palielina pieprasījumu pēc nacionālās valūtas, kā rezultātā samazinās valūtas maiņas kurss un eksports, pasliktinās tirdzniecības bilance (skat. 1.9.zīmējumu).

1.9.zīmējums. **Ierobežojošas monetārās politikas sekas** [veidojusi autore].

Taču jāņem vērā, ka naudas masas izmaiņas ietekmē procentu likmi vispirms vienā virzienā, bet pēc tam pretējā. Sākumā stimulējošas monetārās politikas rezultātā procentu likme samazinās, bet vēlāk, līdz ar pieprasījuma pieaugumu pēc kredītiem un cenu līmeņa kāpumu, procentu likmes atkal aug [74,101]. Ierobežojošas monetārās politikas rezultātā procentu likmes sākotnēji aug, bet vēlāk, samazinoties pieprasījumam pēc kredītiem un uzņēmējdarbības aktivitātei, kā arī patēriņa izdevumiem un inflācijai, procentu likme samazinās.

Centrālā banka naudas daudzumu var palielināt vai samazināt ar sekojošu instrumentu palīdzību [80,101]:

- naudas emisiju,
- diskonta likmes izmaiņām,
- obligāto rezervju normas izmaiņām,
- atklātā tirgus operācijām.

Izmantojot iepriekš minētos monetārās politikas instrumentus, ir iespējams pietiekoši ātri reaģēt uz dažādām izmaiņām. Piemēram, samazinot obligāto rezervju normu, palielinās komercbanku rezervju apjoms un arī izsniegto kredītu daudzums, tas savukārt palielina kopējo naudas piedāvājumu un samazina kredītu procentu likmi. Lai gan obligāto rezervju normai ir tieša ietekme uz banku pārpalikuma rezervēm un izsniegto kredītu apjomu, tomēr tās aktīvi neizmanto naudas piedāvājuma regulēšanā, bet vairāk finanšu sektora likviditātes kontrolēšanai. CB var samazināt diskonta procentu likmi un veicināt komercbankas (KB) aizņemties naudu, tādējādi palielinās

to aktīvi un arī kopējais izsniegto kredītu apjoms, taču arī šis instruments nav pārāk populārs un KB aizņemas naudu no CB parasti tikai ārkārtējos gadījumos. Kā liecina dažādu valstu pieredze, visplašāk izmantotais naudas piedāvājuma regulēšanas instruments ir atklātā tirgus operācijas, pie kurām pieskaita [80,102]:

- valdības vērtspapīru pirkšanu un pārdošanu,
- valūtas pirkšanu un pārdošanu,
- valūtas mijmaiņas darījumus (pirkšanu ar atpārdošanu un pārdošanu ar atpirkšanu izsolēs no komercbankām),
- CB kredītus komercbankām (CB izsniedz kredītus KB, lai nodrošinātu starpbanku norēķinu sistēmas efektivitāti),
- banku termiņnoguldījumus CB.

Piemēram, ja CB grib īstenot stimulējošu monetāro politiku, tā var rīkoties šādi:

- iepirkt valdības vērtspapīrus atklātajā tirgū, tādā veidā palielinot naudas daudzumu apgrozībā;
- iepirkt no KB ārvalstu valūtu,
- izsniegt kredītus KB,
- pazemināt termiņnoguldījumu likmi par noguldījumiem CB.

Savukārt, ja CB grib samazināt kopējo naudas piedāvājumu, tā var:

- pārdot valdības vērtspapīrus atklātajā tirgū,
- pārdot KB ārvalstu valūtu,
- paaugstināt termiņnoguldījumu likmi par noguldījumiem CB.

Realizējot iepriekšminētās darbības, jāņem vērā, ka sākotnējai naudas piedāvājuma palielināšanai vai samazināšanai ir multiplicēts efekts uz kopējo naudas piedāvājumu, jo KB un citu kredītiestāžu darbības rezultātā veidojas t.s. banku nauda. Piemēram, ja indivīds bankā iegulda 1000 Ls uz vienu gadu, bankai no šīs summas ir jāveido obligātās rezerves 20% apmērā no ieguldītās summas, t.i., 200 Ls. Atlikušos 800 latus banka var izsniegt, kā kredītu indivīdam. Savukārt indivīds ar šīs naudas palīdzību var norēķināties par kādu pirkumu, neizmantojot skaidru naudu. Šīs preces pārdevējs šo naudu tālāk iegulda bankā, kura no 800 Ls ietur 20 % rezervi un 640 Ls laiž tālākā apgrozībā. Šādi tas turpinās līdz uzkrāto rezervju summa ir vienāda ar sākotnēja ieguldījuma summu – 1000 Ls, bet banku radītā nauda būs sasniegusi 5000 Ls. Šo procesu apraksta rezervju multiplikators,

kas parāda, cik reizes viena naudas vienība, pastāvot noteiktai obligāto rezervju normai, var dot kredītnaudas jeb banku naudas pieaugumu. Dotajā gadījumā rezervju multiplikators būs 5 un to var aprēķināt pēc šādas formulas [97,62]:

$$M_r = 1/re \text{ norma} \quad (1.7)$$

Jo augstāka ir rezervju norma, jo mazāks ir rezervju multiplikators, līdz ar to KB ir mazākas iespējas palielināt sākotnējo naudas masu. Samazinoties rezervju normai, KB pieaug pārpalikuma rezerves, tas nozīmē, ka tās var vairāk izsniegt kredītus, līdz ar to pieaug arī iespējas radīt banku naudu un palielināt sākotnējo naudas piedāvājumu. Lai gan rezervju multiplikators atspoguļo kredītnaudas jeb banku naudas radīšanas procesu, tomēr parāda to pārāk optimistiski. Tas saistīts ar to, ka kopējais naudas piedāvājums ietver sevī skaidro naudu un daļa depozītu jeb noguldījumu regulāri pārvēršas skaidrā naudā. Abi minētie faktori mākslīgi paaugstina multiplikācijas efektu, tāpēc reālāks ir otrs rādītājs, ko sauc par naudas multiplikatoru (M_m) un ko aprēķina kā kopējā naudas piedāvājuma (plašās naudas) attiecību pret naudas bāzi [97,62]:

$$M_m = M_s / M_0 \quad (1.8),$$

kur M_s - kopējais naudas piedāvājums, kas sastāv no skaidras naudas apgrozībā (CU) un depozītiem(D),

M_0 -naudas bāze, ko veido CU un KB rezerves CB (RE).

Naudas multiplikators ir precīzāks un labāk atsedz naudas piedāvājuma sakarības. Ar tā palīdzību var novērtēt, kā mainīsies kopējais naudas piedāvājums, ja naudas bāze, ko tieši kontrolē CB, mainās par vienu vienību. Taču jāņem vērā arī to, ka CB spēja kontrolēt kopējo naudas daudzumu apgrozībā nav pilnīga, jo naudas piedāvājumu būtiski ietekmē citu ekonomisko subjektu (mājsaimniecību, komercbanku, nefinanšu uzņēmumu, valdības, ārvalstu sektora) darbības, kā arī to, ka monetārās politikas rezultāti ir jūtami tikai pēc noteikta laika perioda, kuru ir grūti precīzi noteikt (izmērīt), jo tas var mainīties atkarībā no kopējās ekonomiskās vides un finanšu tirgus struktūras.

Gan fiskālās, gan monetārās politikas veidošanā ir svarīgi ņemt vērā arī tādas faktorus kā:

1. pašreizējais ekonomiskais stāvoklis (vai ekonomika atrodas augšupejas, vai lejupslīdes fāzē);

2. ekonomiskā stāvokļa izmaiņas tuvākajā nākotnē (uz kuriem virzās ekonomika, vai gaidāms ekonomiskās aktivitātes pieaugums vai kritums);
3. administratīvā kavēšanās (laika periods, kas pāriet līdz lēmuma pieņemšanai), kas fiskālās un monetārās politikas gadījumā ir atšķirīgi,
4. kad pieņemti lēmumi sāks darboties praksē (laika periods no lēmuma pieņemšanas līdz tā praktiskajai iedarbībai);
5. mājsaimniecību un uzņēmumu reakcija uz valdības pieņemtajiem lēmumiem.

Ir arī virkne citu faktoru, kas var būtiski ietekmēt fiskālās un monetārās politikas darbību, kuru sīkāka analīze tiks veikta 1.4.apakšnodaļā

1.2.Valsts kā fiskālās un monetārās politikas institūcija, tās funkcijas un uzdevumi

Mūsdienās nekur pasaulē nepastāv pilnīgi brīva tirgus saimniecība, kurā visu nosaka pieprasījuma un piedāvājuma jeb tirgus spēki. Visās attīstītajās pasaules valstīs ekonomiskos procesus kontrolē un ietekmē valsts, izveidojot noteiktu tiesiskās kārtības un likumdošanas sistēmu, kā arī nosakot uzņēmējdarbības pamatnoteikumus un normas. Lai gan tirgus spēki kalpo kā normāli funkcionējošas ekonomikas neizbēgams elements, kas stimulē efektīvu resursu izmantošanu, uzņēmējdarbības un tautsaimniecības attīstību, tomēr tiem ir savi trūkumi. Tirgus mehānismi veidojas kā ļoti nestabilas sistēmas, tādējādi tie nespēj novērst dažādas makroekonomiskās problēmas (inflāciju, bezdarbu), kā arī nodrošināt ienākumu sociāli taisnīgu sadali un resursu vienmērīgu un saudzīgu izmantošanu un tas neizbēgami rada valsts iejaukšanās nepieciešamību.

Ievērojot iepriekšminēto, autore uzskata, ka valdības uzdevums ir novērst tirgus saimniecības negatīvās izpausmes un maksimāli izmantot tās priekšrocības. Tādējādi var izdalīt divus pēc savas dabas pretējus ekonomikas regulatorus: tirgus un valsts. Tirgus mehānismi regulē cenas un ražošanu, savukārt valsts regulē tirgu ar nodokļiem, valsts izdevumu politiku, kā arī konkurences nodrošināšanu.

Pastāv dažādi teorētiski uzskati par to, cik lielā mērā valstij vajadzētu iejaukties ekonomisko procesu regulēšanā – sākot ar pilnīgu **valsts monopolu** ekonomikas vadīšanā līdz pat galējam **ekonomiskajam liberālismam**. 17. un 18.

gadsimtā, kad sāka veidoties tirgus attiecības, dominēja *merkantīlisma* pieeja, kas noteica, ka, lai sekmīgi attīstītos rūpniecība un tirdzniecība, ir nepieciešama stingra valstiskā ekonomikas regulēšana. Attīstoties tirgus attiecībām un nostiprinoties uzņēmēju slānim, pēdējie arvien vairāk sāka izjust valsts noteiktos ierobežojumus kā uzņēmējdarbībai traucējošus, tādējādi 18. gs. beigās aizvien populārāka kļuva *ekonomiskā liberālisma* ideja, kura nosodīja valsts iejaukšanos ekonomikā. Šī pieeja, ko atbalstīja klasiskās skolas pārstāvji Ā.Smīts (Adam Smith), D.Rikardo (David Ricardo), A.Maršals, A.C. Pigū u.c., ekonomikas regulēšanā bija aktuāla līdz pat pagājušā gadsimta 30-tajiem gadiem, kad ASV pārdzīvoja ekonomisko krīzi – “lielo depresiju”. Krīze parādīja, ka tirgus ne vienmēr pats spēj pārvarēt recesiju, tādēļ, lai mazinātu krīžu iespaidu, ir nepieciešama mērķtiecīga valsts iejaukšanās. Līdz ar to tika izveidots plašs valsts sektors ne tikai infrastruktūras, bet arī ražošanas jomā, tāpat pieauga tā nacionālā ienākuma daļa, ko pārdalīja caur budžetu, it īpaši Rietumeiropas valstīs. ASV daļa nozaru (elektroenerģētika, sakaru sistēmas, transports) lai gan nebija tiešā valsts pārvaldē, taču tika kontrolētas no valsts puses, ar īpašu likumdošanas aktu palīdzību nosakot vienotu cenu un tarifu sistēmu, darba algas līmeni, kā arī ierobežojot konkurenci. Taču sešdesmito gadu beigās un septiņdesmito gadu sākumā valsts sektora ekstensīvais pieaugums un minētās regulēšanas metodes saskārās ar virkni pretrunu. Dažādās valstīs tam bija dažādi iemesli, taču tas izraisīja ekonomikas augšupejas tempu samazināšanos, inflācijas un bezdarba pieaugumu, kā arī finanšu krīzes.

Ņemot vērā iepriekšminēto, autore secina, ka ekonomiku negatīvi ietekmē gan pārmērīga valsts iejaukšanās, gan arī pilnīgi neregulējama uzņēmumu brīvība. Tāpēc valstij un privātajam sektoram ir jāpapildina vienu otru, jo ir lietas, ko privātais sektors spēj veikt labāk, taču arī valsts rīcībā ir spēcīgi instrumenti, kuri nav pieejami privātajam sektoram un kurus var veiksmīgi izmantot, lai veicinātu gan uzņēmēju, gan iedzīvotāju labklājību un visas ekonomikas augšupeju.

Tradicionāli tiek minētas trīs galvenās funkcijas, kuras būtu jāveic valstij. Pirmā no šīm funkcijām ir saistīta ar tā saucamajiem sabiedriskajiem labumiem – precēm un pakalpojumiem, kurus lieto visa sabiedrība, bet privātais sektors vai nu nespēj vai nav ieinteresēts šādus produktus piedāvāt tirgū (piemēram, valsts aizsardzība, iekšējā drošība, izglītība, veselības aizsardzība, transporta infrastruktūras izveidošana un uzturēšana u.c.). Tāpēc valsts uzņemas šādu preču un pakalpojumu ražošanu un organizē šo produktu kopēju apmaksu iekasējot nodokļus.

Otrā funkcija, kura ir jāveic valstij, ir tā saucamā tirgus mehānisma blakus efektu novēršana. Piemēram, ja ražojot kādu produktu tiek radīti blakusefekti, kas ir kaitīgi vai nevēlami sabiedrībai - piesārņota apkārtējā vide, radīts kaitējums iedzīvotāju veselībai, šādu blakusefektu novēršanai ir nepieciešami papildus līdzekļi, kurus privātais sektors ne vienmēr spēj paredzēt un ietvert produkta cenā. Līdz ar to minēto kaitējumu novēršana vai kompensēšana kļūst apgrūtināta vai pat pilnīgi neiespējama. Tādējādi valstij ir jāuzņemas šādu blakusefektu vadīšana, t.i., iespējamo sabiedrībai nevēlamo efektu novēršanas izmaksu prognozēšana, līdzekļu iekasēšana, rīcība kaitējumu novēršanai vai kompensāciju izmaksa cietušajiem.

Trešā no visbiežāk minētajām valsts funkcijām ir tā saucamā sociālo disproporciju novēršanas funkcija. Tirgus mehānisms neņem vērā tādas lietas kā sociālais taisnīgums, vienlīdzība, kas noved pie krasas ienākumu diferenciācijas, sociālās spriedzes un neapmierinātības sabiedrībā. Tādējādi, lai mazinātu neapmierinātību un vairotu visas sabiedrības labklājību, valstij ir jāuzņemas ienākumu pārdales funkcija, realizējot noteiktu sociālo politiku.

Bez tam svarīga valsts funkcija ir ekonomikas stabilizācija. Vienmērīga un prognozējama ekonomikas attīstība ir labāka par straujiem lēcieniem, kas veicina inflāciju, kā arī lejupslīdēm, kad ražošanas resursi netiek pilnībā izmantoti. Pildot šo funkciju, jāveido un jāuztur tāda ražošanas struktūra, lai tautsaimniecības attīstība būtu sabalansēta gan atsevišķu nozaru, gan reģionu līmenī.

Autore uzskata, ka svarīgākās ir sekojošas valsts funkcijas:

1. tirgus sistēmas aizsardzība, lai nodrošinātu maksimāli efektīvu ekonomisko resursu izmantošanu un radītu labvēlīgus saimnieciskās nosacījumus visiem saimnieciskajiem subjektiem;
2. sabiedriskās lietošanas preču un pakalpojumu nodrošināšana un ārpusstingus blakus efektu novēršana;
3. ienākumu pārdales un sociālekonomisko disproporciju mazināšana;
4. ekonomiskās attīstības stabilizēšana, izlīdzinot cikliskās svārstības un izaugsmes veicināšana.

Taču katrā valstī, katrā laika periodā valsts funkcijas un iejaukšanās intensitāte ekonomikā var būt dažāda un to lielā mērā nosaka tirgus spēja pašregulēties, kā arī valsts attīstības pakāpe. Vāji attīstītā ekonomikā valdības galvenais uzdevums ir nodrošināt [69,55]:

- politisko un makroekonomisko stabilitāti,

- brīvā tirgus eksistenci,
- medicīnisko un veselības aprūpi,
- ekonomikas atvērtību,
- konkurētspējīgu valūtas maiņas kursu.

Tālākā ekonomikas attīstībā valdības politikai ir jābūt orientētai, lai nodrošinātu uzlabojumus fiziskajā infrastruktūrā (ostas, telekomunikācijas, ceļi), kā arī regulējošajos pasākumos, kas veicina ekonomikas integrāciju globālajos tirgos (muita, nodokļi, uzņēmējdarbību regulējoša likumdošana un tml.). Tāpat valdībai jā rūpējas par darbaspēka tirgus stabilitāti un tā pielāgošanās spēju attīstību. Augsti attīstītās valstīs savukārt valdības uzdevums ir [69,56]:

- veicināt inovāciju attīstību, piesaistot gan valsts, gan privātos līdzekļus,
- veicināt augstāko izglītību un atbalstīt zinātniskos pētījumus,
- uzlabot kapitāla tirgu,
- attīstīt regulējošo ietvaru, kas veicinātu augstu tehnoloģiju uzņēmumu attīstību (piemēram, intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība).

Tādējādi, veidojot valdības ekonomisko politiku, jāņem vērā kādi procesi attiecīgajā laika posmā norisinās valstī un izejot no tā jāveic tādu ekonomikas pārvaldes jeb regulēšanas metožu izstrāde, kas uzturētu konkurenci pieņemamās robežās un nodrošinātu optimālas attiecības starp visiem tautsaimniecības subjektiem. Šo metožu pielietojums ļauj uzņēmumiem palielināt peļņu, veidot uzkrājumus, kā arī veikt investīcijas tajās sfērās, uz kurām šie atvieglojumi attiecas. Līdz ar to valdība var virzīt ekonomiskos procesus un nodrošināt vēlamu izlaides, nodarbinātības un inflācijas līmeni, kā arī citu izvirzīto mērķu (sabalansēta budžeta, stabilas nacionālās valūtas, pozitīva tekošā konta saldo u.t.t.) sasniegšanu.

Valdības uzdevums ir realizēt visas augstāk minētās funkcijas saskaņā ar valsts attīstības stratēģiskajiem mērķiem. Konkrētos laika posmos nepārtraukti ir jārisina minēto funkciju **saskaņošanas un līdzsvarošanas uzdevums**, jo pēc savas dabas tās ir pretrunīgas. Piemēram, izdevumu palielināšana sociālajai sfērai var novest pie budžeta deficīta, kas tālāk var radīt gan iekšējo, gan ārējo nesabalansētību. Tāpat ienākumu pārdales rezultātā radītais nodokļu slogs var negatīvi ietekmēt uzņēmumu konkurētspēju, līdz ar to arī kavēt ekonomisko izaugsmi. Tādēļ, lai risinātu šo funkciju sabalansēšanas uzdevumu, valdībai ir sistemātiski jāveic stratēģiskā plānošana – jāanalizē esošā un iespējamā nākotnes situācija, jāizvirza un jāaktualizē

stratēģiskie mērķi, ņemot vērā sabiedrības intereses, kā arī jāveic pasākumi šo mērķu īstenošanai.

1.3. Fiskālās un monetārās politikas pielietošanas dimensiju analīze dažādu teorētisko skolu skatījumā

1.3.1. Klasiskās ekonomikas teorijas skatījums uz fiskālās un monetārās politikas veidošanu

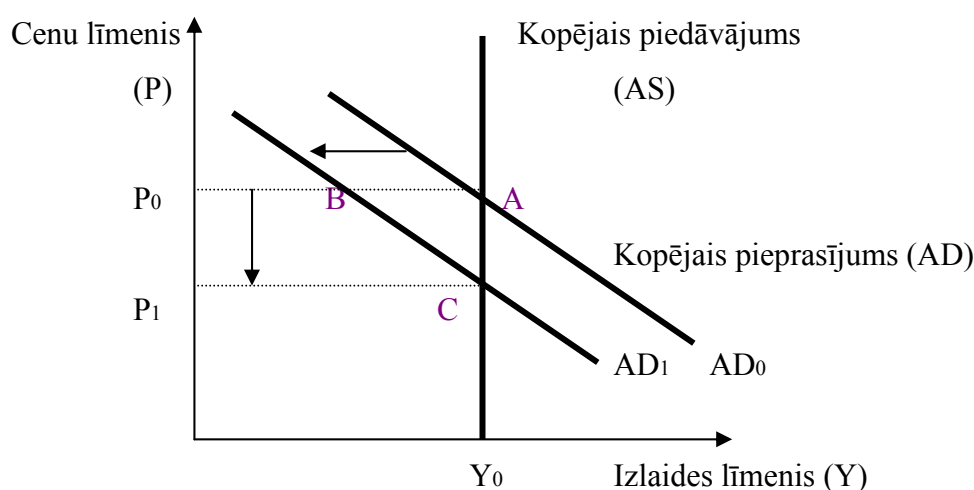
Ekonomikas zinātnē ir zināmas vairākas atšķirīgas pieejas fiskālās un monetārās politikas veidošanā un katra valsts, izvēloties konkrētus līdzekļus savu noteikto mērķu realizēšanai, mēģina izmantot visu to labāko, ko paredz katra no tām.

Lai sekmīgi realizētu fiskālo un monetāro politiku, nepieciešams ne tikai nospraust tās mērķi, bet arī saprast kā dažādi fiskālās un monetārās politikas instrumenti ietekmē tautsaimniecību. Mūsdienu ekonomikas teorijā pastāv uzskatu dažādība un ir vairāki virzieni, kas atšķirīgi izskaidro to vai citu ekonomisko problēmu, tai skaitā fiskālās un monetārās politikas ietekmi uz izlaidi, nodarbinātību, cenu līmeni un citiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem. No Ā.Smita laikiem līdz pat 20.gadsimta 30-tajiem gadiem dominēja uzskats, ka mikroekonomikas teorijā aprakstītais konkurences pamatmodelis labi atspoguļo ekonomisko situāciju un ka tirgus sistēma ir spējīga nodrošināt pilnīgu resursu izlietojumu un krīzes gadījumā pašregulēties. Tā pamatā ir tā saucamā “neredzamā roka” – privātā ieinteresētība, vēlme gūt peļņu un tieši šī “neredzamā roka”, pēc Ā.Smita un viņa sekotāju (D.Rikardo, I.Fišera, A.Maršala, A.C.Pigū u.c.) domām, kurus ekonomikas teorijā dēvē par klasiskajiem ekonomistiem, ir galvenais ekonomiskās attīstības dzinulis. Līdz ar to, veidojot ekonomisko politiku, klasiķi prasīja, lai valsts pēc iespējas mazāk iejaucas un ļauj tirgus spēkiem virzīt ekonomiku, jo tika pieņemts, ka cenas un algas preču un darbaspēka tirgū ir pietiekami elastīgas, lai piedāvājums līdzinātos pieprasījumam. Klasiskās ekonomiskās teorijas pamatā ir vairāki pieņēmumi:

- Ekonomikā pastāv pilna nodarbinātība, t.i., firmas vēlas nodarbināt tieši tik daudz darbaspēka, cik strādājošie vēlas piedāvāt pie dotās reālās algas un bezdarba līmenis atbilst tā dabiskajam lielumam,

- Darba algas, cenas un procentu likmes ir elastīgas, proti, ātri piemērojas jebkurām izmaiņām, kas arī nodrošina līdzsvaru gan preču un pakalpojumu, gan naudas, gan darbaspēka tirgū,
- Ražošanas apjoms atbilst potenciālajam.

Balstoties uz šiem pieņēmumiem, klasiskā virziena pārstāvji uzskatīja, ka kopējā piedāvājuma līkne ir vertikāla un kopējais piedāvājums pilnas nodarbinātības gadījumā nosaka ražošanas apjomu. Savukārt par galveno kopējo pieprasījumu ietekmējošo faktoru klasiķi uzskatīja naudu, pamatojot šo apgalvojumu ar to, ka reālā ražošanas apjoma realizācija ir atkarīga no tā naudas daudzuma, kas ir uzņēmēju un mājsaimniecību rīcībā un no šīs naudas pirkspējas, ko nosaka attiecīgais cenu līmenis. Līdz ar to, kontrolējot naudas piedāvājumu valstī, var nodrošināt cenu stabilitāti un vēlamu kopējā pieprasījuma apjomu. Klasiskais ekonomiskais modelis shematiski ir parādīts 1. 10.zīmējumā.

1.10.zīmējums. **Kopējais pieprasījums un piedāvājums klasisko ekonomistu izpratnē** [93,204].

Kopējais pieprasījums (AD) pēc klasiķu domām parasti ir stabils, tomēr, ja tas samazinās no AD_0 līdz AD_1 , tad cenu līmenis arī samazināsies no P_0 līdz P_1 . Savukārt reālais ražošanas apjoms (Y) paliks nemainīgs. Cenu līmeņa samazināšanās rezultātā tiek likvidēts īslaicīgs piedāvājuma pārpalikums AB un punktā C tiek atjaunota pilna nodarbinātība.

Klasiskā pieeja tādējādi paredz, ka pie jebkura cenu līmeņa nominālā alga pilnīgi brīvi mainās tā, lai līdzsvarotu darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu. Pēc klasiķu domām darba piedāvājuma un darba pieprasījuma darbība ir optimāla darbība no mājsaimniecību un firmu puses. Ja mājsaimniecības vēlas vairāk produkcijas nekā

ir saražots, augs preču pieprasījums, tāpat augs pieprasījums pēc darba un līdz ar to arī algu līmenis un vairāk strādnieku iesaistīsies darba tirgū (tie, kuri deva priekšroku nebūt daļai no darbaspēka pie zemāka algu līmeņa, iesaistīsies darba tirgū pie augstākām algām). Tāpat klasiskie ekonomisti uzskatīja, ka darbaspēka tirgū neapmierinātais darba piedāvājums pazeminās algu līmeni, līdz jaunam līdzsvara līmenim un tādējādi bezdarbs nepastāvēs. Pie tam, ja darba algas nesamazinās pašu darba ņēmēju prasību pēc augstākas algas dēļ (vai arodbiedrību spiediena rezultātā), tad pēc klasiku uzskatiem šādu bezdarbu var uzskatīt par brīvprātīgu. Pie līdzsvara stāvokļa cilvēki, kas nestrādā, ir izvēlējušies nestrādāt pie šādas tirgus algas. Tātad vienmēr šādā gadījumā pastāv pilna nodarbinātība. Klasiskie ekonomisti ticēja, ka tirgus optimālais rezultāts tiks sasniegts, ja tas pats noregulēsies un valdība neko labāku nevarēs panākt.

Attiecībā uz monetāro politiku, klasiskās skolas pārstāvju galvenā doma ir, ka nominālā naudas masa (M) nosaka kopējo preču un pakalpojumu pieprasījumu (AD), taču monetārā politika neietekmē reālo ekonomisko aktivitāti, bet tikai cenu līmeni (P).

Izvērtējot klasisko ekonomisko teoriju, autore ir nonākusi pie atziņas, ka klasiķi savu pieeju veidoja tirgus ekonomikas formēšanās sākumposmā, kad valdīja romantiska pārliecība par tirgus mehānisma spēju izveidot līdzsvaru starp maksāspējīgo pieprasījumu un preču piedāvājumu nodrošinot ekonomisko efektivitāti. Klasiku ekonomikas modelis bija loģisks reālās pasaules idealizējums, kurš neņēma vērā, ka ne vienmēr visi procesi norit racionāli. Piemēram, klasiķi uzskatīja, ka, pieaugot bezdarbam un darbaspēka piedāvājumam pārsniedzot pieprasījumu, samazināsies darba alga un līdz ar to uzņēmēji varēs atļauties pieņemt darbā vairāk cilvēku, tāpēc bezdarbs samazināsies un darba tirgus iegūs sākotnējo līdzsvaru. Diemžēl reālajā dzīvē šāds mehānisms nestrādā, jo algas parasti nesamazinās dažādu iemeslu dēļ (arodbiedrību ietekme, bezdarbnieku pabalsti, cilvēku nevēlēšanās strādāt par zemām algām u.c.).

1.3.2. Keinsa ekonomiskās teorijas pamatprincipi

Britu ekonomists Dž.M.Keinss bija viens no divdesmitā gadsimta visietekmīgākajiem domātājiem. Savā 1936.gadā izdotajā grāmatā "Nodarbinātības, procentu un naudas vispārējā teorija" viņš izskaidroja, kāpēc ekonomika varētu iestrēgt situācijā, kad tā pārdzīvo ilglaicīgus produkcijas zudumus un bezdarbu. Pēc

Keinsa domām ekonomikas lejupslīdes un krīzes cēloņi ir nevis ārējie faktori, kā to pieņēma klasiķi, bet gan tas, ka savlaicīgi un sinhroni netiek pieņemti nepieciešamie ekonomiskie lēmumi, it īpaši attiecībā uz uzkrājumiem un investīcijām. Tāpēc Keinss aizstāvēja viedokli, ka lai izkļūtu no ekonomiskās krīzes, valstij vajag iejaukties ekonomikā, regulējot produkcijas izlaides un nodarbinātības līmeni. Kā galveno ekonomikas regulēšanas instrumentu Keinss izvirzīja fiskālo politiku. Tā ir valdības politika, kas ietekmē valdības izdevumu un nodokļu līmeni. Pēc Keinsa uzskatiem, svarīga ir valsts loma periodos, kad privātais pieprasījums ir zems un, lai to stimulētu, valdībai būtu jāpalielina savi izdevumi, tādējādi palielinātos arī kopējā ekonomiskā aktivitāte un varētu izvest ekonomiku no pagrimuma.

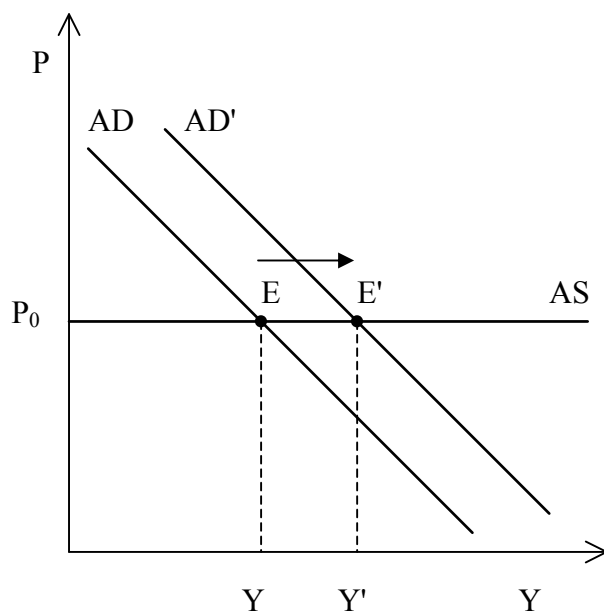
Attiecībā uz monetāro politiku, Keinss pieļāva, ka tā var ietekmēt reālos ekonomiskos rādītājus, jo darba algas ir neelastīgas un pastāv naudas ilūzija (stāvoklis, kad ekonomiskie aģenti maina savu uzvedību, mainoties nomināliem rādītājiem, pat nemainoties reālajiem rādītājiem).

Tāpat Keinss noraidīja klasiskās ekonomikas teorijas piekritēju pamattēzi par procentu likmes, cenu un darba algu elastību un automātisku regulēšanos. Ņemot vērā iepriekšminēto, var izdalīt divus galvenos pieņēmumus, uz kuriem balstās Keinsa teorija:

- Uzkrājumu un investīciju plāni neatbilst, jo uzkrājumu veidotājiem un investoriem ir atšķirīga motivācija, tādēļ notiek kopējā ražošanas apjoma, nodarbinātības un cenu līmeņa svārstības.
- Cenu un darba algu elastīgums ir nepietiekams, it īpaši īsā laika periodā, lai atjaunotu pilnu nodarbinātību, ja pazeminās kopējais pieprasījums.

Keinsa modelim ir daudzas variācijas. Par ekstrēmo Keinsa gadījumu sauc pieņēmumu, ka kopējā piedāvājuma līkne (AS) ir horizontāla, tas ir, ka pie dotās cenas firmas saražos jebkuru pieprasīto preču daudzumu. Horizontālai piedāvājuma līknei par pamatu ir ideja, ka tamdēļ, ka eksistē bezdarbs, firmas pie esošās algas var iegūt tik daudz darbaspēka, cik vien vēlas, tāpēc ražošanas vidējās izmaksas nemainās līdz ar izlaides līmeņa maiņu. Līdz ar to firmas vēlas ražot tik, cik vien tiek pieprasīts pie esošā cenu līmeņa. Keinsa ekstrēmā kopējā piedāvājuma līkne kopā kopējā pieprasījuma līkni (AD) attēlota 1.11. zīmējumā.

1.11. zīmējums. **Keinsa ekstrēmā kopējā piedāvājuma un pieprasījuma funkcija** [93,203].

Kā redzams 1.10.zīmējumā, sākotnēji ekonomika atrodas līdzsvara stāvoklī (punktā E). Pēc naudas piedāvājuma pieauguma (monetārās ekspansijas) AD līkne pārvietojas pa labi līdz AD'. Jaunais līdzsvara punkts ir E'. Tā kā Keinsa ekstrēmā piedāvājuma funkcija ir pilnīgi elastīga, firmas grib piedāvāt jebkuru daudzumu izlaides par cenu P_0 . Līdz ar to redzam, ka monetārās ekspansijas gadījumā aug nodarbinātība un izlaide, bet cenas nemainās.

Protams, nominālās algas un cenas ekonomikā nav pilnīgi nemainīgas. Pats Keins atzina, ka nominālās algas laika gaitā mainās, tuvinot darbaspēka tirgu līdzsvara punktam. Tomēr šī algu piemērošanās notiek pārāk lēni, lai varētu garantēt vienmēr pilnu nodarbinātību.

Lai parādītu abu iepriekšminēto teoriju galvenās atšķirības, autore ir izveidojusi sekojošu tabulu (skat.1.1.tabulu). Kā var redzēt no dotajā tabulā apkopotajiem datiem, galvenās pamatatziņas, kas izriet no klasiskās ekonomikas teorijas ir:

- kopējais pieprasījums ir stabils, kamēr nenotiek naudas piedāvājuma izmaiņas,
- gadījums, kad ir pazeminājies kopējais pieprasījums, cenu un algu elastība nodrošina ekonomikas funkcionēšanu pie potenciālā ražošanas apjoma un pilnas nodarbinātības,
- valsts iejaukšanās ekonomiskajos procesos ir nevajadzīga.

Klasiskās un Keinsa ekonomiskās teorijas būtiskākās atšķirības

[veidojusi autore]

Problēma	Klasiķi	Keinss
Tirgus ekonomikas novērtējums	Ilgā laikā –stabila	Pēc savas dabas- nestabila
Līdzsvara nosacījumi	Tirgus līdzsvarojas ātri, vienmēr nodrošinot pilnu nodarbinātību	Tirgus var būt līdzsvarā, arī tad, ja nepastāv pilna nodarbinātība
Nestabilitātes cēloņi ekonomikā	Kļūdaina monetārā politika	Investīciju un uzkrājumu neatbilstība
Cenas, procentu likmes, darba alga	Ļoti elastīgas, ātri piemērojas izmaiņām	Nav elastīgas un lēni reaģē uz tirgus svārstībām
Izlaide un nodarbinātība	Izlaide atbilst potenciālajam izlaides līmenim, pastāv pilna nodarbinātība	Izlaide var neatbilst potenciālajam izlaides līmenim un nodarbinātība var atšķirties no pilnas nodarbinātības līmeņa
Bezdarbs un tā cēloņi	Var būt īslaicīgi bezdarba periodi, kā galvenais iemesls ir pārāk augstas algas	Var pastāvēt ilgstoša bezdarba izplatība
Valdības ekonomiskas politikas pamatprincipi	Neiejaukties, ļaut tirgus spēkiem darboties	Aktīva fiskālā politika
Monetārās politikas ietekme uz ekonomiku	Monetārā politika neietekmē reālo ekonomisko aktivitāti, bet tikai cenu līmeni (P).	Monetārā politika var ietekmēt reālos ekonomiskos rādītājus, jo darba algas ir neelastīgas un ekonomiskie aģenti maina savu uzvedību, mainoties nomināliem rādītājiem, pat nemainoties reālajiem rādītājiem.

Atšķirībā no klasikiem, Keinsa ekonomikas teorijā tiek atzīts, ka:

- kopējais pieprasījums ir mainīgs,
- cenas nav elastīgas attiecībā uz kopējā pieprasījuma samazinājumu, tāpēc var pieaugt bezdarbs, pie kam šis bezdarbs var saglabāties ilgstošu laika periodu,
- vienīgā iespēja novērst un samazināt krīžu ietekmi uz ekonomiku ir aktīva valdības iejaukšanās, lai regulētu kopējo pieprasījumu,
- efektīvākais ekonomikas regulēšanas veids ir fiskālā politika, lai gan arī monetārā politika var ietekmēt reālo izlaides apjomu.

Keinss savu teoriju veidoja balstoties uz pieredzi, ko deva "lielā depresija". Strauja pieprasījuma krituma rezultātā ASV, ražotāji nespēja adaptēties jaunajos tirgus apstākļos, radās pārprodukcija, kuru nevarēja realizēt, daudzi uzņēmumi bankrotēja, līdz ar to vēl jo vairāk sašaurinot pieprasījumu. Tādējādi izveidojās apburtais loks, pie tam krīzi vēl vairāk pastiprināja valdības ierobežojošā fiskālā politika. Keinss secināja, ka krīze būtu mazāk postoša, ja valdība laicīgi būtu iejaukusies un ar fiskālās politikas līdzekļiem (samazinot nodokļus, palielinot valdības izdevumus) stimulētu kopējo pieprasījumu (fiskālā politika tika ieteikta tādēļ, ka esošā situācija neļāva pieprasījumu stimulēt ar monetārās politikas līdzekļiem samazinot procentu likmi, jo attiecīgajā laika posmā procentu likme jau bija tik zemā līmenī, ka vairāk to samazināt nebija iespējams).

Keinsa idejas tika akceptētas pēc Otrā pasaules kara un sāka izplatīties ekonomistu un politiķu vidū ASV, Lielbritānijā un citās Rietumeiropas valstīs. Dž.M. Keinsa darbi radīja viņa uzskatu sekotājus, izveidojot ekonomiskās domas virzienu, kuru sauc par keinsismu. Pie šī virziena piekritējiem pieder P.Samuelsons (P.Samuelson), F.Modiljani (F.Modigliani), Dž. Tobins (J.Tobin) u.c. ASV jau 1946.gadā tika pieņemts Nodarbinātības akts, kas noteica, ka valdībai jāsekmē politika augsta nodarbinātības līmeņa radīšanai, tomēr tas netika īstenots līdz pat Kenedija valdībai sešdesmito gadu sākumā (1961-1963), kad ASV valdība atklāti atzina keinsistu politiku. Kenedija- Džonsona (1963-1969) valdība radīja pilnas nodarbinātības budžeta koncepciju, balstītu uz fiskālo politiku un, neskatoties uz jau pastāvošo budžeta deficītu, 1963-1964 gadā samazināja nodokļus, kas izraisīja skeptisku attieksmi no Kongresa puses [93,446]. Tas veicināja strauju ekonomisko izaugsmi sešdesmito gadu vidū un samazināja bezdarba līmeni no 7% 1961.gadā līdz 3,3 % 1968.gadā, tajā pašā laikā gada inflācija saglabājās 3 procentu robežās

[93,449]. Valdības jūta, ka ar nodokļu un valsts izdevumu palīdzību tās var ietekmēt savu zemju ekonomiku, lai sasniegtu vēlamo nodarbinātības un produkcijas izlaides līmeni. Piecdesmitie un sešdesmitie gadi bija attīstības un izaugsmes periods pasaules ekonomikā, kam raksturīgi zems inflācijas un bezdarba līmenis. Šo divdesmit gadu laikā Keinsa izstrādātā makroekonomikas politika tika lietota ar jo lielāku un lielāku pašātvību un valdības ieguva ticību, ka tās var ekonomiku labi "vadīt". Tā kā bezdarba problēma šķita atrisināta, arvien lielāka uzmanība tika pievērsta ekonomiskās izaugsmes jautājumiem.

Tomēr 70-tajos un 80-tajos gados attīstīto valstu ekonomikā notiek visai ievērojamas inflācijas, bezdarba un produkcijas izlaides svārstības. 70-tajos gados rodas pat jauns ekonomikas fenomens- stagflācija, kas raksturojas ar augstu bezdarba līmeni un vienlaicīgi strauju cenu celšanos. Līdz ar to kļuva skaidrs, ka bezdarba un inflācijas problēmas nav atrisinātas un keinsistu ieteiktie ekonomikas regulēšanas paņēmieni likās zaudējuši savas iedarbības spēku. 70-to un 80-to gadu notikumi atstāja būtisku ietekmi uz mūsdienu ekonomikas teoriju. Attīstījās vairākas jaunas teorētiskās skolas, kas principā pārstāvēja modernu interpretāciju klasiskajai ekonomikas teorijai, kura bija izplatīta pirms Lielās depresijas un uzskatīja, ka valsts iejaukšanās ir lieka un nevēlama. Kopumā mūsdienās pastāv uzskats, ka ekonomikas teorija ir plaši atvērta zinātne un tās attīstībā vēl daudz kas ir priekšā, tāpēc aplūkosim tuvāk dažas no jaunākajām teorētiskajām atziņām saistībā ar ekonomiskās politikas veidošanu un piemērošanu.

1.3.3. Jaunāko ekonomikas teoriju pamatatzīņas attiecībā uz fiskālās un monetārās politikas izmantošanu ekonomisko procesu regulēšanā

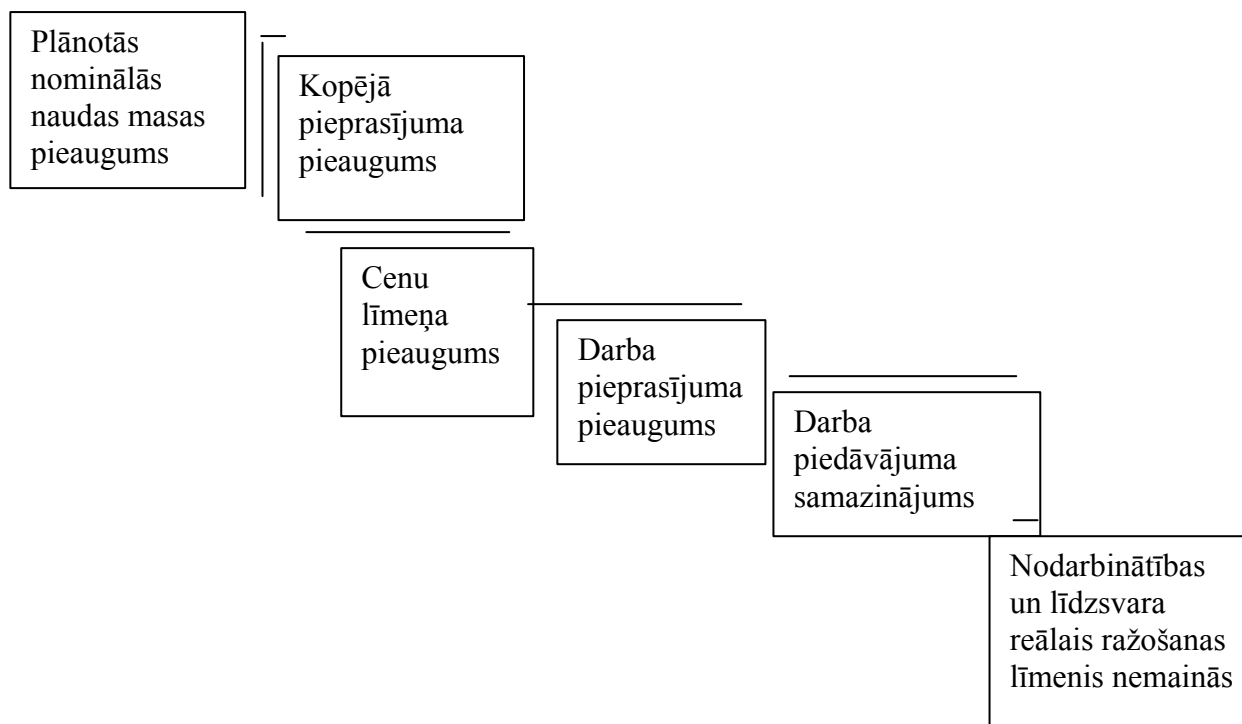
Viena no jaunākajām ekonomiskajām teorijām **monetarisms** radās revidējot un attīstot tālāk agrākās naudas teorijas. To izveidoja Čikāgas universitātes profesors, Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmens [180,45]. Pie monetāristiem vēl ir pieskaitāmi tādi ekonomisti kā K. Bruners (K. Brunner) un A. Meltzers (A. Meltzer). Pagājušā gadsimta septiņdesmito gadi ekonomikā bija izteikti augsta inflācija energoresursu cenu kāpuma dēļ un sašaurinājās kopējais piedāvājums. Tādēļ monetāristi piedāvāja ietekmēt ekonomiku ar monetārās politikas instrumentiem, regulējot naudas masu. Viņi uzskatīja, ka monetārā politika ir veiksmīga, kad naudas augsmes temps ir konstants. Par monetārās politikas galveno mērķi viņi ieteica

izvēlēties kādu no naudas agregātiem, ne procentu likmju kontroli, tāpat viņi deva priekšroku peldošam valūtas maiņas kursam. Monetāristi uzskatīja, ka īstermiņa periodā naudas masas izmaiņas ietekmē reālos ekonomiskos rādītājus (nodarbinātību, izlaidi), bet ilgtermiņā monetārās politikas īstenošana nedod nekādus reālus rezultātus, bet ietekmē tikai cenu līmeni. Līdz ar to inflācija ilgā laikā tika uzskatīta kā monetārais fenomens.

Otrs teorētiskais virziens, ko vadīja Roberts Lukas (Robert E.Lucas) no Čikāgas universitātes tiek dēvēts par “jauno klasisko” jeb **neoklasiko** skolu, jo viņu uzskati bija līdzīgi iepriekšējiem klasisko ekonomistu uzskatiem, lai gan neoklasiķi pieļāva īslaicīgu valsts iejaukšanos ekonomikā kritiskajos brīžos. Neoklasiskā ekonomiskā teorija balstās uz racionālo paredzējumu hipotēzi, saskaņā ar kuru ekonomiskajiem aģentiem (mājsaimniecībām, firmām) ir pilnīga informācija gan par pagātņi un tagadni, gan nākotni, kā arī veicot savu plānošanu, viņi izmanto savas zināšanas par ekonomikas funkcionēšanas principiem. Šo hipotēzi izstrādāja Dž.Muzs (J.Muth) no Indianas universitātes, publicējot to 1961.gadā. Tālāk to attīstīja R.Lukas, kā arī T.Sardžents (T.Sargent), Dž.Karekens (J.Kareken), T.Munhs (T. Mun), R.Barro (R.J.Barro) un N.Voles (N.Wallace). Galvenie neoklasiskās teorijas elementi ir šādi [169,645]:

- racionāls egoisms,
- pilna konkurence ar elastīgām cenām un darba algu,
- visi indivīdi veic racionālu plānošanu, saprotot ekonomiskos procesus un savstarpējās likumsakarības.

Neoklasiķi arī uzskatīja, ka vairāk kaitīgi ir samazināt investīcijas, nekā ļaut cenu un izlaides līmenim svārstīties [101,139]. Saskaņā ar šo teoriju, indivīdi savos plānos paredz arī sistemātisku valdības un CB darbību fiskālās un monetārās politikas jomā. Piemēram, stimulējošas monetārās politikas īstenošana, kura ir vērsta uz nominālās naudas masas palielinājumu, izraisīs cenu līmeņa palielinājumu, tāpēc darbinieki, saprotot ekonomikas funkcionēšanas principus un gaidot cenu līmeņa pieaugumu, palielina savu cenu plānošanu un faktiskais nodarbinātības līmenis nemainās. Līdz ar to monetārā politika neietekmē reālos ekonomiskos rādītājus pat īstermiņa periodā, jo šīs izmaiņas notiek vienlaicīgi ar darba pieprasījuma un kopējā pieprasījuma palielinājumu (skat. 1.12.zīmējumu).

1.12.zīmējums. **Plānotās nominālās naudas masas izmaiņas neoklasiskajā modelī** [167,647]

Racionālie paredzējumi neoklasiskajā teorijā nosaka arī to, ka ekspansīva monetārā politika var tikt lietota tikai īsu brīdi un naudas pieaugums dod savu rezultātu tikai tad, ja ir negaidīts. Tomēr arī negaidīti augot kopējam pieprasījumam, tā efekts uz nodarbinātību un līdz ar to izlaidi būs tikai īslaicīgs, pēc kāda laika perioda nodarbinātība un izlaide atgriezīsies pilnas nodarbinātības un izlaides līmenī. Līdzīgi notiek arī ar fiskālo politiku, piemēram, ja valdība samazina nodokļus, ekonomiskie aģenti jau paredz visas iespējamās sekas (gan procentu likmju, gan sekojošu cenu pieaugumu). Taču pilnīga informācija pasaulē neeksistē, tāpat cenas un kopējais nominālais ienākums parasti nemainās kopā, vismaz periodā, kad darba alga ir fiksēta, arī cenas īstermiņa periodā daudzām precēm nav elastīgas, tāpēc fiskālās un monetārās politikas realizēšana var dot reālu efektu vismaz īsā laika periodā un tam piekriņ vairums ekonomisko skolu pārstāvji.

Trešais ekonomikas teorijas virziens izveidojās 80-tajos gados un viņu sauca par **reālā biznesa cikla** teoriju. Reālā biznesa cikla teorētiķi, kurus vadīja Roberts Kings un Čārlzs Plosers (C.Plosser) no Ročesteras universitātes un Edvards Preskots (E.Prescott) no Minesotas universitātes attīstīja tālāk neoklasiķu uzskatus, un apgalvoja, ka ekonomikas svārstībām nav sakara ar monetāro politiku, nauda vispār to neietekmē, jo ekonomikas stāvokli nosaka tikai reālie faktori- jauni izgudrojumi,

tehnoloģijas attīstība u.t.t. Viņi bija pārliecināti pat vairāk nekā neoklasiski, ka ekonomika dabiski nonāks pie pilnīgas nodarbinātības bez jebkādas valdības iejaukšanās. Pēc viņu domām izmaiņām valdības politikā nav nekādas reālas ietekmes, piemēram, ja valdība vairāk līdzekļu izlieto aizsardzībai, tad mazāk resursu tiek novirzīts citām vajadzībām, līdz ar to lēmumi par valdības izdevumiem neietekmē bezdarbu, bet tikai maina galaprodukta struktūru [180,46].

Divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados radās arī vairākas citas teorētiskas koncepcijas. P.Romers (P.Romer) no Berkeleja Kalifornijas universitātes bija viens no ekonomikas **jaunās izaugsmes skolas** vadītājiem, kas mēģināja izprast faktorus, kas rada vienā gadījumā ātrāku tautsaimniecības attīstību un citā-lēnāku. Jaunā izaugsmes skola pievienoja ekonomikas teorijai tādus jaunākos sasniegumus kā nepilnīgā konkurence un izmaiņas tehnoloģijā un atzina starptautiskās tirdzniecības pieaugošo nozīmi. Tāpat 80-to gadu beigās, attīstot tālāk Keinsa pamatidejas par ekonomikas regulēšanu, parādījās **neokeinsisma skola**, kas, aizstāv mikro un makroekonomikas principu saistību un uzskata, ka kopējās rīcības izpratne jābalsta uz firmu, mājsaimniecību un valdības mijiedarbību darbaspēka, preču un kapitāla tirgos. Neokeinsistu teorija skaidro biznesa ciklu, IKP, nodarbinātības un cenu izmaiņas ilgā laikā. Viņi atšķirībā no Keinsa atzina, ka cenas nav konstantas un skaidroja algu un cenu neelastīgumu nevis ar neracionālu cilvēku rīcību, bet gan ar nākotnes līgumiem, ko cilvēki slēdz savā labā. Mūsdienu keinsisti, piemēram, R.Solovs (R.M.Solow), D.Romers (D.Romer), G.Menkjū (G.Mankiew), O.Blanšards (O.Blanchard), L.Sammers (L.Summers) tāpat paredz pilnu nodarbinātības un ražošanas līmeni, bet darbinieki un darba devēji vienojas par nominālās darba algas fiksāciju noteiktā līmenī un par konkrētu periodu. Šajā laikā valdības ekonomiskās politikas īstenošana var izraisīt cenu izmaiņas, kas mainīs nodarbinātības līmeni un reālo ražošanas apjomu, salīdzinot ar potenciālo līmeni, tādējādi reālā ražošanas apjoma pieaugums vai samazinājums var būt ilglaicīga parādība. Neokeinsisti, tāpat kā monetāristi, uzskatīja, ka investīcijas ir elastīgas attiecībā pret izmaiņām procentu likmēs un ka procentu likmēm ir liela ietekme ne tikai uz mājsaimniecībām un uzņēmumiem, bet arī uz finanšu institūcijām. Attiecībā uz monetāro politiku neokeinsisti pievienojās Keinsam uzskatiem, ka tai uz reālo sektoru ir tikai netiešs iespaids, lai gan atzina gan fiskālās, gan monetārās politikas instrumentus par vienlīdz svarīgiem.

Pavisam citā aspektā iesākās diskusija par lomu, kāda ir valstij, iejaucoties ekonomikā. Arī tādi valsts neiejaukšanās ideju piekritēji, piemēram, R.Barro, kas

pārstāv neoklasisko skolu, atzina valsts izdevumu izmantošanu augstu ekonomikas attīstības tempu sasniegšanai. To apliecināja arī Austrumāzijas valstu (Japānas, Korejas, Taivānas u.c.) ekonomiku straujā izaugsme, kur izšķirošu lomu spēlēja efektīva un selektīva valdības iejaukšanās [180,46].

Izvērtējot jaunākās ekonomiskās teorijas un tur sniegtos ieteikumus attiecībā uz ekonomiskās politikas veidošanu, autore ir nonākusi pie sekojošām atziņām:

- mūsdienās pastāv divi pretēji ekonomiskās domas virzieni- vieni uzskata, ka tirgus strādā labi pats par sevi, otri tic, ka valdības iejaukšanās ir svarīga, lai uzlabotu ekonomisko procesu vadīšanu,
- sešdesmitajos gados diskusijās par šo jautājumu no vienas puses iesaistījās monetāristi ar M.Fridmenu priekšgalā un no otras puses keinsisti, kā J.Tobins un F.Modiljani,
- septiņdesmitajos gados diskusijas turpinājās un parādījās neoklasīki, kas principā piekrita monetāristiem, taču pieļāva arī īslaicīgu valdības iejaukšanos, lai regulētu nodarbinātības un izlaides līmeni,
- astoņdesmitajos gados attīstot tālāk neoklasīku idejas radās reālā biznesa cikla teorija un citas teorētiskas koncepcijas, kas pievienoja ekonomikas teorijai tādus jaunākos sasniegumus kā nepilnīgā konkurence, izmaiņas tehnoloģijā un atzina starptautiskās tirdzniecības pieaugošo nozīmi,
- astoņdesmito gadu beigās popularitāti guva arī trešās paaudzes keinsiānisti (G.Menkjū, O.Blanšards), kuru domas atšķīrās no Keinsa pamatatziņām izteiktām trīs un četras dekādes iepriekš, izņemot jautājumu par valdības lomu, viņi ticēja, ka valdības politika palīdz ekonomikai darboties labāk un uzsvēra, ka kopējās rīcības izpratne jābalsta uz firmu, mājsaimniecību un valdības mijiedarbību darbaspēka, preču un kapitāla tirgos.

Apkopojot jaunāko ekonomisko teoriju atziņas autore ir izveidojusi sekojošu tabulu (skat.1.2.tabulu).

Monetāristu, neoklasiskās un neokeinsistu ekonomisko teoriju salīdzinājums

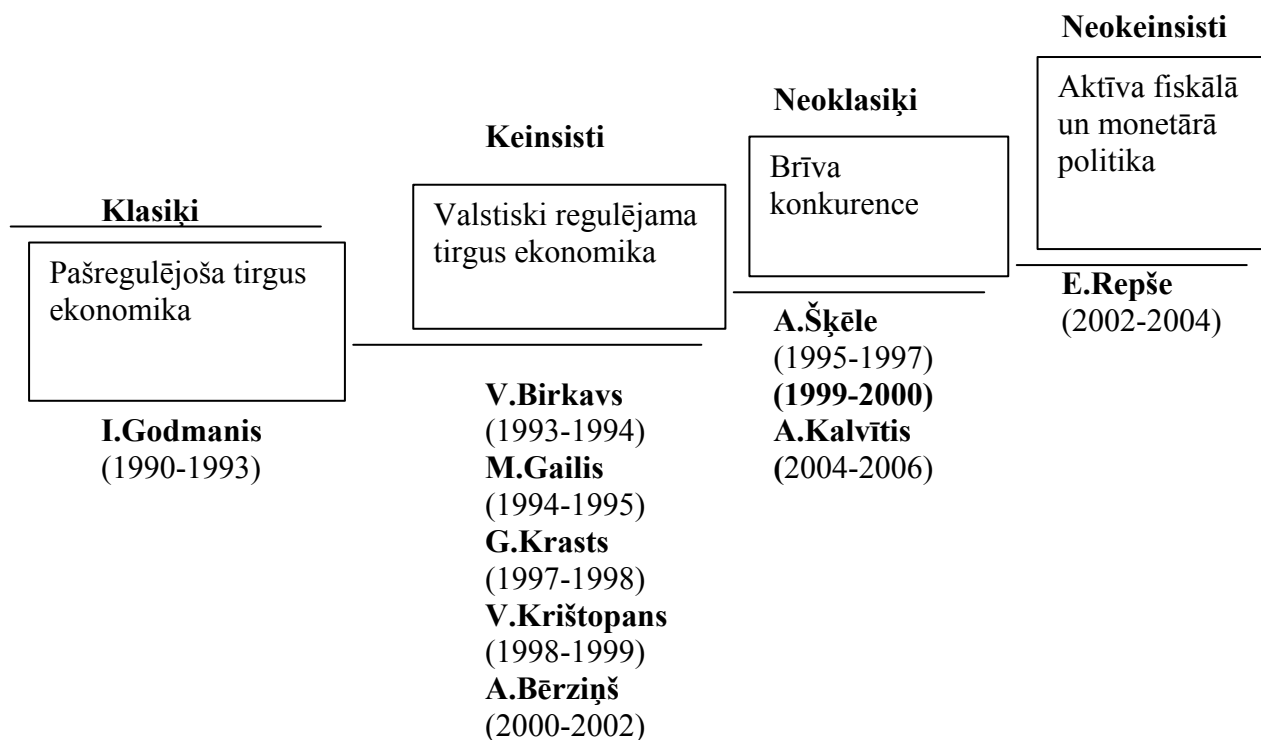
[veidojusi autore]

Problēma	Monetāristi	Neokeinsisti	Neoklasīki
Tirgus ekonomikas novērtējums	Ekonomika pati sasniedz līdzsvaru pie potenciālā izlaides līmeņa	Pēc savas dabas nepastāvīga	Visi indivīdi veic racionālu plānošanu, saprotot ekonomiskos procesus un savstarpējās likumsakarības.
Valdības iejaukšanās ekonomiskajos procesos	Valdības iejaukšanās nav vēlama	Valdības politika palīdz ekonomikai darboties labāk	Pieļauj īslaicīgu valdības iejaukšanos
Cenas un darba alga	Cenas un algas ir elastīgas un ātri piemērojas izmaiņām	Cenas un algas nav konstantas	Pilna konkurence ar elastīgām cenām un darba algu,
Izlaide un nodarbinātība	Ilgā laikā izlaide atbilst potenciālajam izlaides līmenim, pastāv pilna nodarbinātība	Paredz pilnu nodarbinātības un izlaides līmeni, kas atbilst potenciālajam, bet uzsver, ka var būt arī ilglaicīgi bezdarba periodi	Izlaide atbilst potenciālajam līmenim, pastāv pilna nodarbinātība
Valdības ekonomiskas politikas pamatprincipi	Konstants naudas augsmes temps	Aktīva fiskālā un monetārā politika	Indivīdi savos plānos paredz sistemātisku valdības un CB darbību fiskālās un monetārās politikas jomā

			1.2.tab. turpinājums
Fiskālās un monetārās politikas ietekme uz ekonomiku	Monetārā politika ietekmē ekonomiku caur izmaiņām procentu likmēs un investīcijās, fiskālai politikai nav ietekmes līdz nenotiek izmaiņas reālajā naudas piedāvājumā.	Fiskālā politika ietekmē apkopoto pieprasījumu un reālo IKP, monetārai politikai uz reālo sektoru ir tikai netiešs iespaids, tomēr tā var būt efektīva, jo investīcijas ir elastīgas attiecībā pret izmaiņām procentu likmēs.	Fiskālā un monetārā politika var dod savu rezultātu tikai tad, ja izmaiņas ir negaidītas

Latvijā kopš neatkarības atgūšanas ir vairākkārt mainījušās valdības (skat.1.pielikumu) un to pamatnostādnes attiecībā uz ekonomiskas regulēšanas metodēm un instrumentiem. Pirmais Ministru prezidents (MP) I.Godmanis, kurš pārstāvēja Latvijas tautas fronti, bija liberālisma ideju piekritējs un viņa laikā tika pieņemti visai radikāli un sabiedrībā nepopulāri lēmumi, veikta naudas un cenu reforma, atcelti visi ierobežojumi attiecībā uz valūtas pirkšanu un pārdošanu. Šajā laikā lielāka uzmanība tika pievērsta monetārā sektora izveidei, kā arī tā stabilitātei un sakārtošanai, ko noteica straujais inflācijas kāpums un nepieciešamība norobežoties no rubļa zonas, gan politisku, gan ekonomisku motīvu dēļ. Tādējādi var teikt, ka Godmaņa valdības politika bija tuva klasisko ekonomistu idejām. Godmaņa laikā tika uzsākta privatizācija, sākās izteikta sabiedrības noslāņošanās. Viena sabiedrības daļa izmantoja jaunās iespējas un aktīvi iesaistījās notiekošajos procesos, citi nespēja izprast un pieņemt brīvā tirgus darbības mehānismu un grima nabadzībā. Godmaņa uzsāktās reformas turpināja V.Birkavs un M.Gailis, kas pārstāvēja Latvijas ceļu un arī atbalstīja ekonomiskā liberālisma idejas, taču pievērsa uzmanību arī valstiskajai regulēšanai un mēģināja sakārtot valsts finanses. Šajā laikā tika reformēta un sakārtota nodokļu likumdošana, muita, VID. Līdz ar to, pēc autores domām, šajā laikā ekonomiskā attīstība Latvijā balstījās uz keinsistu idejām. Situācija mainījās pēc A.Šķēles nākšanas pie varas, kas bija bezpartejisks un pārstāvēja uzņēmēju intereses.

Šajā laikā tika uzsākta aktīva privatizācija, kā arī izdarīti grozījumi nodokļu likumdošanā, lai sakārtotu uzņēmējdarbības vidi, atceltu dažādus birokrātiskos sliekšņus, veicinātu nodarbinātības pieaugumu. Tādējādi Šķēle īstenoja dzīvē neoklasiķu koncepciju (skat.1.13.zīmējumu).

1.13.zīmējums. Latvijas valdību dalījums atbilstoši ekonomisko teoriju virzieniem [veidojusi autore]

Pēc A.Šķēles par MP īsu laiku bija G.Krasts no TB/LNNK, pēc tam sekoja V.Krištopans un A.Bērziņš, kuri pārstāvēja LC un atbalstīja keinsistu pamatidejas. Līdz ar Repšes nākšanu pie varas liela uzmanība tika pievērsta valsts institūciju sakārtošanai un to darbības efektivitātes uzlabošanai, pievēršot uzmanību gan budžeta plānošanai, gan nodokļu administrācijai, gan nodokļa sloga samazināšanai. Kopumā Repšes politika pēc autores domām bija tuva neokeinsistu idejām. Pašreizējais MP A.Kalvītis pārstāv Tautas partiju un principā turpina Šķēles laikā iesākto politiku, liekot uzvaru uz uzņēmējdarbības vides sakārtošanu un konkurences veicināšanu.

1.4. Fiskālās un monetārās politikas efektivitāti ietekmējošie faktori

Lai sekmīgi realizētu fiskālo un monetāro politiku, nepieciešams izprast arī kādi faktori ierobežo to darbību. Kā jau tika iepriekš noskaidrots, ekonomikas teorijā pastāv uzskatu dažādība un ir vairāki virzieni, kas atšķirīgi izskaidro to vai citu

ekonomisko problēmu, tāpēc, lai novērtētu valdības ekonomiskās politikas nozīmi un efektivitāti ir jāaplūko gan teorētiskos (IS-LM, AD-AS), gan ne-teorētiskos (vektoru autoregresijas u.c.) modeļus. Teorētiskajos modeļos efektivitāti nosaka pēc tā, kādu ietekmi fiskālā vai monetārā politika atstāj uz kopējo pieprasījumu un izlaides līmeni jeb IKP vai arī vērtējot politikas ietekmi uz cenu līmeni jeb inflāciju. Fiskālajai politikai ir tieša ietekme uz kopējo pieprasījumu un caur to arī uz izlaidi, nodarbinātību, cenu līmeni. Monetārās politikas ietekme uz kopējo pieprasījumu ir netieša, jo CB lēmumi sākotnēji ietekmē finanšu tirgu un caur to tālāk citu ekonomisko subjektu rīcību attiecībā uz patēriņu, uzkrājumiem, investīcijām, kas savukārt atstāj ietekmi uz IKP, tāpēc, analizējot monetārās politikas efektivitāti, izdala vairākus kanālus. Monetārās politikas transmisijas mehānisma un tās kanālu analīzei ir pievērsušies daudzi ekonomisti. Pirmo reizi transmisijas mehānisma jēdziens parādījās Keinsa analizē un ar ko tika saprasta mainīgo lielumu sistēma, caur kuru izmaiņas naudas piedāvājumā ietekmē ekonomisko aktivitāti. Keinss uzskatīja, ka naudas piedāvājuma izmaiņas var atstāt ietekmi uz izlaidi tikai caur investīcijām un tikai tajā gadījumā, ja tas izmainīs psiholoģisko stāvokli naudas tirgū, pazeminot procentu likmes [217,3]. M.Fridmens pirmais transmisijas mehānisma analīzē piedāvāja iekļaut ne tikai procentu likmes, bet arī citu aktīvu cenas. Vēlāk šo pieeju savos modeļos attīstīja F.Modiljani, J.Tobins u.c. Mūsdienās, analizējot monetārās politikas transmisijas mehānismu, pievērš uzmanību četriem kanāliem [51,5]:

1. procentu likmes (i) kanālam,
2. valūtas kursa (e) kanālam,
3. aizdevumu (kredītu) kanālam,
4. labklājības kanālam.

Daži autori izdala arī citus kanālus (piemēram, naudas kanālu, bilances kanālu), tomēr pēc autores domām tie nav nozīmīgi. Bez tam jebkurš dalījums ir nosacīts, jo ekonomika ir ļoti sarežģīta sistēma un nav iespējams uzskaitīt visus faktorus, kas var ietekmēt monetārās politikas rezultātus. Katra monetārās politikas kanāla nozīmīgumu nosaka atsevišķi tautsaimniecības sektori. Procentu likmes kanāla darbības efektivitāte atkarīga no tā, kā kopējā pieprasījuma komponenti - investīcijas (I), patēriņš (C), naudas pieprasījums (L) reaģē uz izmaiņām procentu likmēs. Teorētiski par visjūtīgāko kopējā pieprasījuma daļu uzskata investīcijas, lai gan arī patēriņš dažos gadījumos var būt elastīgs attiecībā pret procentu likmi. Pieaugot procentu likmei, investīcijas samazinās, jo pieaug kapitāla izmantošanas izmaksas un

otrādi- zemas procentu likmes veicina investīciju pieaugumu un līdz ar to uzņēmējdarbības attīstību.

Taču jāņem vērā, ka ne katreiz zemas procentu likmes palielina investīcijas, jo pie zemām procentu likmēm uzkrājumi, kas ir investīciju segšanas avots, samazinās, tāpat kapitāls var aizplūst no valsts un rezultātā investīciju pieprasījums šādā augš, bet nebūs resursu. Tāpēc ir svarīgi sabalansēt uzkrājumu un investīciju apjomu, pretējā gadījumā investīciju nepietiekamība var ierobežot valsts ekonomisko attīstību.

Šobrīd ekonomistu vidū notiek ļoti plašas diskusijas par investīciju jēdzieni un to, kas tad īsti būtu tajās jāietver. Latīņu vārds “invest” nozīmē ieguldīt un tādējādi investīcijas var definēt kā fizisku un juridisku personu naudas un materiālos ieguldījumus dažādos peļņu nesošos pasākumos vai arī instrumentos [41,23]. No plašāka viedokļa investīcijas ir jebkurš ieguldījums, kas ieguldītājam dod zināmu peļņu. Tomēr tā ir ļoti vispārīga definīcija un pēc autores domām neatklāj investīciju ekonomisko būtību. Tādi ekonomisti kā S.Fišers (S.Fischer), R.Dornbušs (R.Dornbusch), R.Smalenzi ar investīcijām saprot ieguldījumus pamatlīdzekļos jeb reālajā kapitālā, citi, piemēram, E.Dž.Dolans, K.R.Makkonells (Q.R.McConell), S.L.Brjū (S.L.Brue), investīcijas saprot kā ieguldījumu summu pamatlīdzekļos un materiālu krājumu palielināšanai, kas pēc autores domām pietiekami labi atspoguļo investīciju ekonomisko būtību. Banku sfērā ar investēšanas procesu saista vērtspapīru darījumus vai naudas līdzekļu ieguldījumus akcijās, valsts obligācijās un citos vērtspapīros un uzskata, ka investēšana ir naudas izmantošana, lai dabūtu lielāku naudu vai kapitāla pieaugumu. E.Dž.Dolans apgalvo, ka pēc ekonomiskā satura ieguldījumi vērtspapīros nav investīcijas, tā kā tie nepalielina kapitāla labumus ekonomikas sistēmā, kam piekrīt arī autore. Savukārt žurnāla “The World Economy” publikācijās tiek uzsvērts, ka ar investīcijām būtu jāsaprot ieguldījumus, kas veicina ekonomisko augsmi. Tātad tie būtu ne tikai ieguldījumi reālajā kapitālā, bet arī izdevumi zinātnei, izglītībai un tml., parasti viss tas, kas uzlabo ražošanas resursu (darbs, kapitāls) kvalitāti un paaugstina to izmantošanas efektivitāti. Apkopojot iepriekšteikto jāatzīmē, ka katrai investīciju noteikšanai ir sava patiesības daļa un dažādās ekonomikas zinātnes nozarēs, kā arī praktiskās darbības sfērās jēdzienam “investīcijas” ir savas īpatnības, tāpēc tiek veikta investīciju

klasifikācija pēc dažādām pazīmēm (pēc investēšanas objektiem, pēc struktūras, lietošanas virziena un tml.). Svarīga pazīme, kura atšķir investīcijas no citiem ieguldījumiem ir termiņš, uz kuru līdzekļi tiek ieguldīti. Investīcijas ir ilgtermiņa ieguldījums, savukārt īstermiņa ieguldījums ir spekulācija. Šāds skaidrojums ir kategorisks, tomēr principā tas atbilst realitātei, jo materiālo resursu pārvietošanās un tehnoloģiju ieviešana, kas nepieciešama ne tikai ražošanā, bet arī pakalpojumu sfērā, aizņem noteiktu laiku.

Investīciju analīzē tiek izmantota investīciju funkcija, kur investīcijas tiek izteiktas atkarībā no procentu likmes, jo tas ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmē lēmumu par to vai citu ieguldījumu veikšanu. Ņemot vērā procentu likmi, investīciju izlietošanas funkciju var izteikt sekojoši [93,91]:

$$I = \bar{I} - bi \quad (1.9.)$$

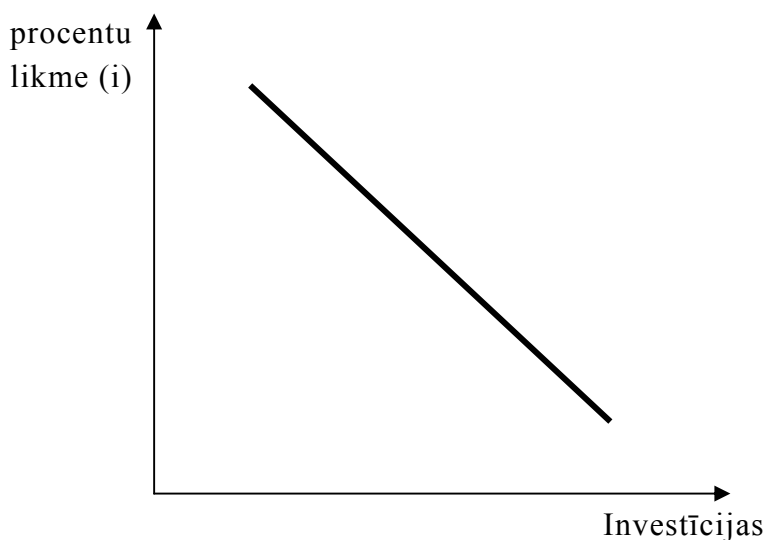
kur I- kopējās nefinansu (reālās) investīcijas (t.i. ieguldījumi pamatlīdzekļos un apgrozāmo līdzekļu krājumu palielināšanai);

i- procentu likme;

b- koeficients, kas parāda, cik lielā mērā procentu likmes ietekmē investīcijas ($b > 0$);

$\bar{I}$ - autonomās investīcijas, kas nav atkarīgas no ienākumiem un procentu likmēm.

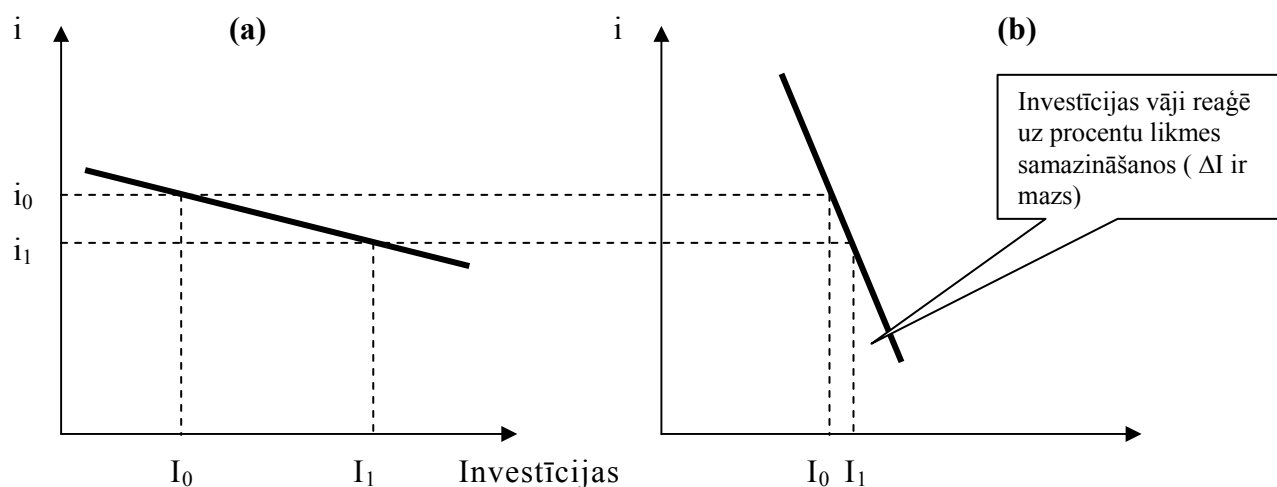
Vienkāršoti investīciju un procentu likmes saistību var attēlot, izmantojot investīciju taisni (skat. 1.14.zīmējumu).

1.14.zīmējums. **Investīciju taisne** [93,92]

Investīciju taisne parāda plānoto investīciju lielumu (to summu, ko firmas plāno iztērēt investīcijās) pie noteiktas procentu likmes. Tā kā augstākas procentu likmes samazina kopējo ieguldījumu ienesīgumu, tad augstākai procentu likmei atbilst zemāks plānoto investīciju līmenis.

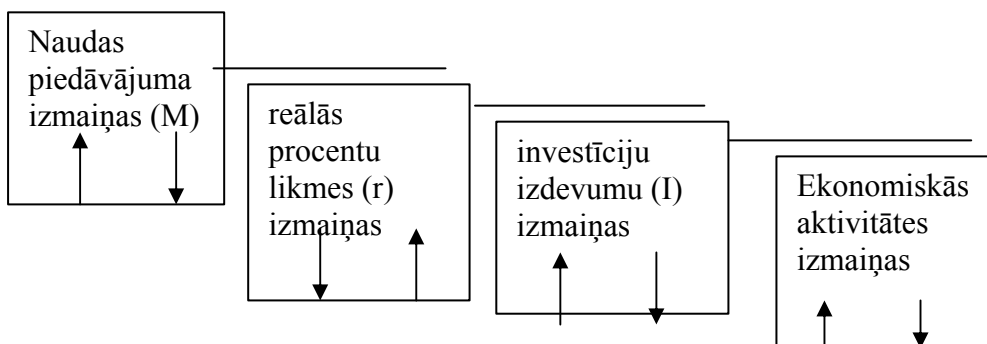
Investīciju taisnes stāvokli (slīpumu) ietekmē koeficients b . Ja investīcijas būs ļoti atsaucīgas uz procentu likmju izmaiņām (b ir liels), tad mazas procentu likmes svārstības novedīs pie ievērojamām investīciju izmaiņām, tātad līkne būs ļoti lēzena (skat.1.16.zīmējuma a daļu). Savukārt, samazinoties b , investīciju līkne kļūst stāvāka un investīcijas mazāk jūtīgas pret izmaiņām % likmēs (skat.1.15.zīmējuma b daļu).

1.15.zīmējums. **Investīciju pieprasījuma atkarība no procentu likmēm**

[veidojusi autore]

Ņemot vērā iepriekšminēto, varam attēlot procentu likmes kanāla darbību (skat.1.16.zīmējumu).

1.16.zīmējums. **Monetārās politikas procentu likmes kanāla darbība**

[205,90]

Procenta likmes kanāls ir svarīgākais pārvaldes kanāls tradicionālajā Keinsa modelī. Dž.M.Keins sākotnēji uzskatīja, ka šis kanāls darbojas kā

uzņēmēju lēmumi par investīciju izdevumiem. Vēlākie pētījumi parādīja, ka patērētāju lēmumi par nekustāmo īpašumu un ilglietošanas patēriņa preču iegādi arī ir uzskatāmi par investīciju lēmumiem. Līdz ar to procenta likmju shēmā (1.16.zīmējumā), investīciju izdevumus veido gan kapitālizdevumi, gan arī patērētāju izdevumi mājokļu, zemes un ilglietošanas preču iegādei.

Svarīga procentu likmes kanāla iezīme ir uzsvars uz reālo (r), bet ne nominālo procentu likmi (i). Parasti reālā procentu likme ir augstāka par nominālo, jo to aprēķinot, tiek ņemts vērā paredzamais inflācijas lielums valstī [93,340]:

$$r=i-\pi \quad (1.10.)$$

kur i - nominālā % likme,

r - reālā redzamā % likme,

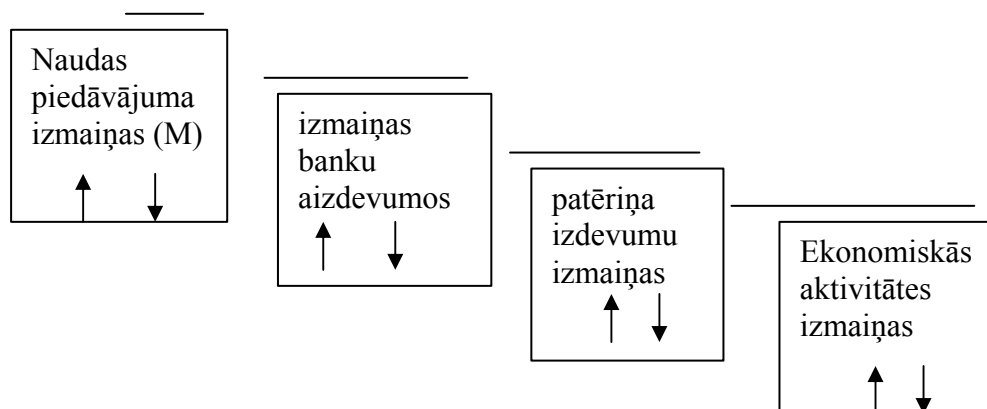
π - gaidāmais inflācijas līmenis.

No 1.10. vienādojuma seko, ka nominālai procentu likmei ir jābūt vienādai ar reālo procentu likmi plus inflācija. Ja pieaug gaidāmais cenu līmenis, tad ir nepieciešams palielināt aizdevuma procenta likmi, lai varētu kompensēt inflāciju. Piemēram, ja gaidāmais cenu sadārdzinājums turpmākajā gadā būs 2%, tad naudas tīrā vērtība vai peļņas procents par aizdevumu ir jāpalielina par 2%. Ja pēkšņi faktiskais inflācijas līmenis ir izrādījies augstāks par paredzamo, reālā procentu likme, ko maksā par aizdevumu samazinās un tas samazina arī kapitāla izmantošanas izmaksas, un tiem, kas aizņēmušies naudu, tas ir izdevīgi. Līdz ar to reālā procentu likme ir tā, kas izlīdzina pieprasījumu un piedāvājumu pēc kapitāla un monetārā politika var stimulēt ekonomiku, pat ja nominālās procentu likmes ir tuvu nullei, jo naudas piedāvājuma pieaugums kāpinās inflāciju un samazinās reālās procentu likmes, līdz ar to pieaugs investīcijas un ekonomiskā aktivitāte.

Tālāk aplūkosim aizdevuma kanāla darbību, kas galvenokārt atkarīga no banku sistēmas attīstības (banku lieluma, banku likviditātes un kapitalizācijas, nerezidentu īpašuma daļas banku sektorā un ārvalstu valūtā izsniegto aizdevuma īpatsvara), kā arī patērētāju vēlmēs izmantot kredītus. Tiek uzskatīts, ka lielākas bankas mazāk izjūt monetārās politikas impulsus, līdz ar to, jo lielāka ir banka (vidējais bankas aktīvu atlikums), jo vājāka ir aizdevumu kanāla darbība. Tāpat tiek pieņemts, ka mazāk likvīdo banku lēmumu piešķirt aizdevumu vairāk ietekmē CB

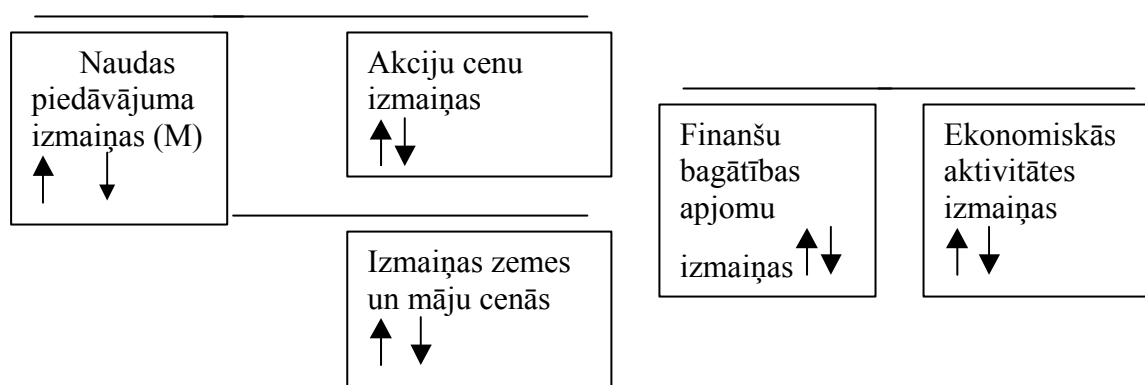

procentu likmju pārmaiņas, līdz ar to, pieaugot banku likviditātei samazinās aizdevumu kanāla efektivitāte. Aizdevumu kanāla efektivitāti samazina arī lielais ārvalstu valūtā izsniegto kredītu skaits un augsta nerezidentu īpašuma daļa banku sektorā, kas padara banku kreditēšanas lēmumus vairāk atkarīgus no ārvalstu investoru valstīs pieņemtajiem monetārās politikas lēmumiem, ne no iekšzemes procentu likmju pārmaiņām. Taču jebkura šī mainīgā lieluma svarīgums ir ļoti atkarīgs no valsts specifiskām īpatnībām. Vispārējā veidā aizdevuma kanāla darbību var attēlot sekojoši (skat.1.17.zīmējumu).

1.17.zīmējums **Aizdevuma kanāla darbība** [veidojusi autore]

Labklājības kanāla darbība (angliski wealth effect channel) ir saistīta ar aktīvu cenu izmaiņām, kas savukārt ietekmē reālās bagātības vērtību un caur to ekonomiskās aktivitātes līmeni. Pēc autore domām precīzāk šo kanālu būtu saukts nevis par labklājības (kā to savās publikācijās dēvē LU prof. E. Zelgalvis, kā arī M Bitāns un D.Stikuts no LB), bet bagātības kanālu. Šī kanāla darbību var attēlot sekojoši (skat.1.18.zīmējumu).

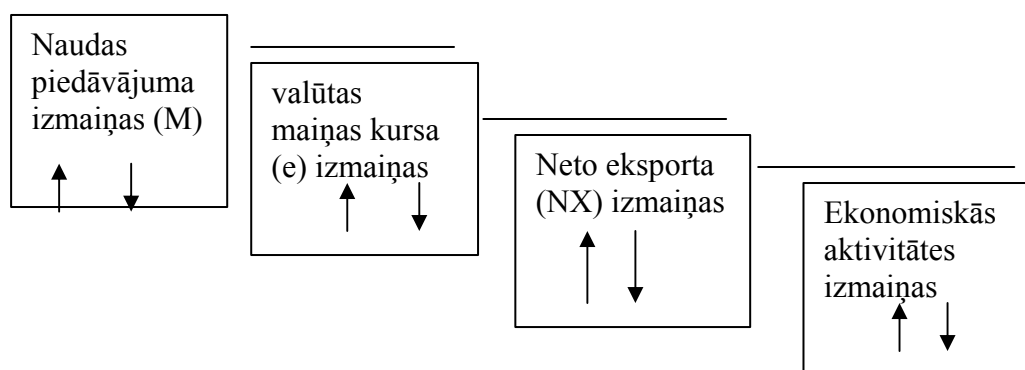

1.18.zīmējums. **Bagātības kanāla darbība** [veidojusi autore]

Bagātības kanāla efektivitāte atkarīga no vērtspapīru, zemes un nekustāmā īpašuma tirgus attīstības. Kopumā tiek uzskatīts, ka no visiem monetārās politikas

kanāliem tie, kuros iesaistīta banku sistēma ir svarīgāki, nekā tie, kuros transmisija notiek caur kapitāla tirgu, jo tikai dažām valstīm (ASV, Lielbritānijā, Japānā) šis tirgus ir pietiekoši liels un spēcīgi attīstīts [51,5]. Latvijā, sakarā ar to, ka vērtspapīru tirgus ir vāji attīstīts monetārās politikas lēmumiem nav ietekme uz akciju cenām, taču līdz ar straujo kreditēšanas attīstību arī var novērot strauju nekustamā īpašuma cenu pieaugumu, tāpēc autore secina, ka šī kanāla nozīme varētu nākotnē palielināties.

Aplūkojot valūtas kursa darbību (skat.1.19.zīmējumu), redzams, ka mainoties naudas piedāvājumam, notiek arī izmaiņas nacionālās valūtas maiņas kursā (e), kas savukārt ietekmē eksporta un importa apjomus.

1.19.zīmējums. **Valūtas maiņas kursa kanāls** [veidojusi autore]

Pieaugot naudas piedāvājuma, samazinās % likme, kas savukārt izsauc kapitāla aizplūdi. Līdz ar to valūtas tirgū pieaug pieprasījums pēc ārvalstu valūtas un valūtas maiņas kurss, kurš parāda cik nacionālās valūtas vienību (piemēram, latu) jāmaksā par vienu ārvalstu valūtas vienību (piemēram, dolāru), pieaug, bet nacionālās valūtas (lata) vērtība samazinās. Līdz ar valūtas kursa (e) pieaugumu, palielinās eksports (jo mūsu preces kļūst lētākas), samazinās imports un neto eksports, kas ir starpība starp eksportu un importu, palielinās, kas veicina arī ekonomiskās aktivitātes pieaugumu.

Valūtas kursa kanāla darbības efektivitāte ir atkarīgs no ārējā sektora darbības (cik liela nozīme valsts ekonomikā ir ārējai tirdzniecībai, cik lielā mērā iekšzemes pieprasījums ir atkarīgs no importa, kāda ir importa cenu elastība), kā arī valūtas kursa režīma. Izšķir divus valūtas maiņas kursa režīma pamatveidus [97,299]:

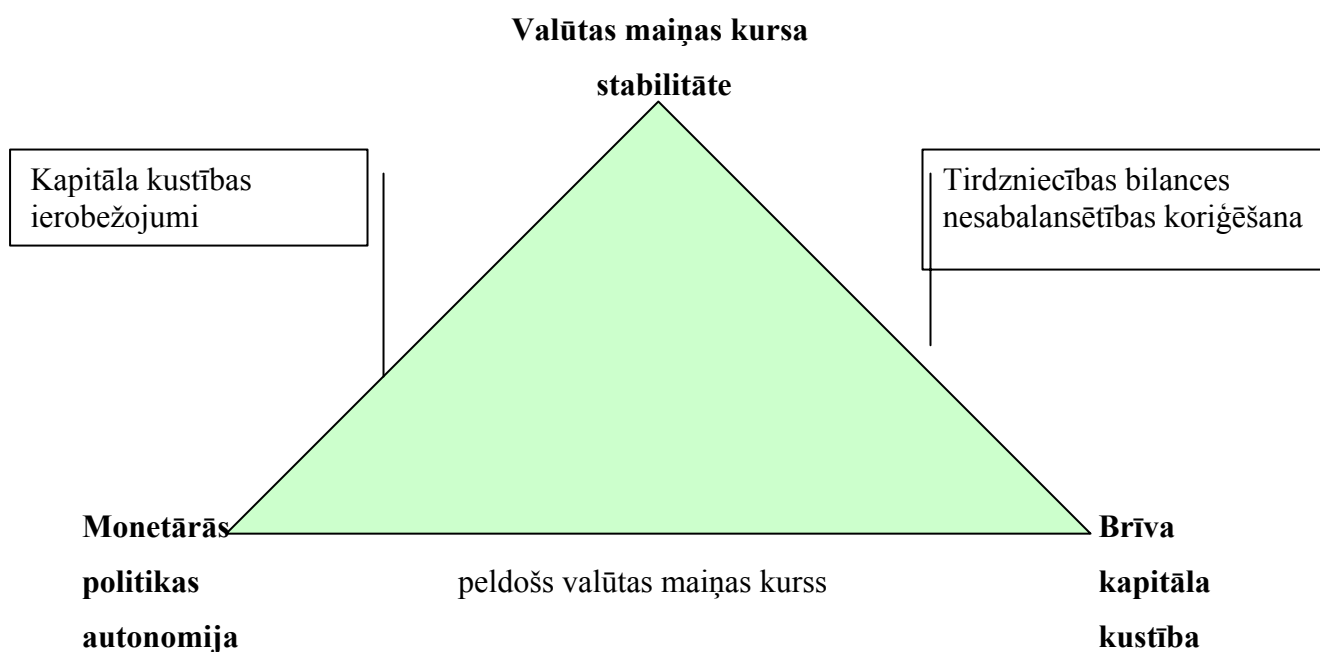
1. fiksētais,
2. peldošais.

Pastāvot **fiksētam** valūtas maiņas režīmam centrālā banka pārdod pieprasīto valūtu par nemainīgu valūtas cenu, kas izteikta vietējās valūtas vienībās. Lai saglabātu fiksētu valūtas maiņas kursu, centrālā banka finansē ārzemju valūtas pārpalikuma pieprasījumu vai piedāvājumu attiecīgi mainot centrālās bankas valūtas rezerves.

Peldoša valūtas režīma ietvaros valūtas maiņas kurss regulējas valūtas tirgus iespaidā (attiecīgi līdzsvarojoties ārējās valūtas pieprasījumam un piedāvājumam).

Izvēloties fiksēto valūtas kursa režīmu, valstī ir jārealizē saskaņota monetārā un fiskālā politika ar saviem tirdzniecības partneriem un tā vairs nav neatkarīga. Līdz ar to valūtas maiņas kursa kanāla iedarbība kļūst ierobežota, jo CB ir jāaglabā maksājumu bilances un valūtas maiņas kursa stabilitāte, attiecīgi mainot naudas piedāvājumu, bet pārējie monetārās politikas mērķi (cenu stabilitāte, bezdarba līmenis) paliek otrā plānā. Pie peldoša maiņas kursa maksājumu bilances līdzsvars automātiski tiek atjaunots bez CB iejaukšanās, taču šajā gadījumā valūtas kursa kanāla ietekme samazinās, jo kurss veidojas stihiski un ir grūti prognozēt tā ietekmi uz NX. Tādējādi atvērtā ekonomikā veidojot monetāro politiku CB ir jāsakaras ar sekojošu trilemmu:

1. monetārās politikas autonomija,
2. valūtas kursa stabilitāte,
3. brīva kapitāla kustība (skat.1.20.zīmējumu).

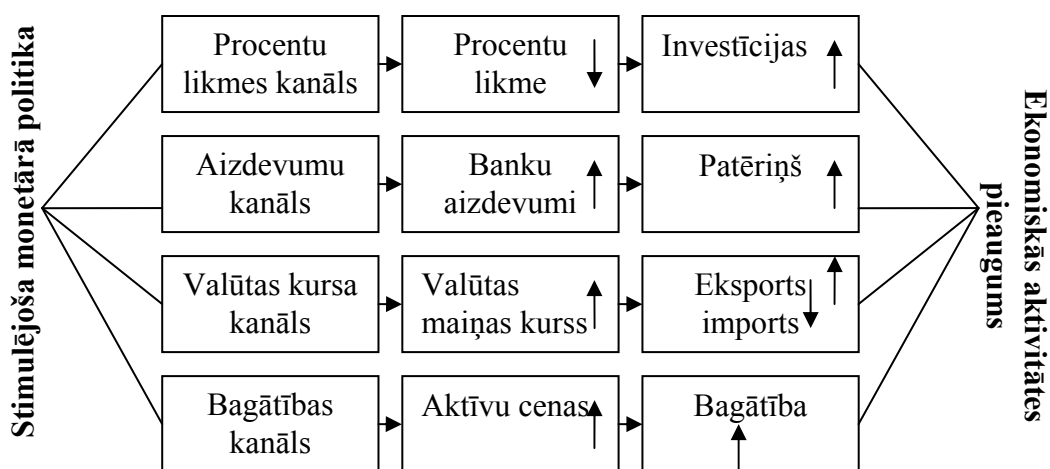

1.20.zīmējums. **Monetārās politikas veidošanas trilemma atvērtā ekonomikā**
[veidojusi autore].

Kā redzams dotajā zīmējumā monetārās politikas autonomiju un brīvu kapitāla kustību ir iespējams nodrošināt tikai pie peldoša valūtas maiņas kursa, jo piesaiste pie citas valūtas nozīmē monetārās politikas autonomijas zaudēšanu. Kā piemēru var minēt ASV, kur pastāv peldošs kurss un tiek nodrošināta gan brīva kapitāla kustība,

gan monetārās politikas autonomija. Saglabāt monetārās politikas autonomiju un nodrošināt valūtas kursa stabilitāti iespējams tikai pie kapitāla kustības ierobežojumiem, jo pastāvot brīvai kapitāla kustībai nav iespējams vienlaicīgi uzturēt fiksētu maiņas kursu un realizēt neatkarīgu monetāro politiku. Trešā iespēja CB ir nodrošināt brīvu kapitāla kustību un stabilu maiņas kursu, taču šajā gadījumā jārēķinās ar tirdzniecības bilances nesabalansētību, ko var novērot Latvijā.

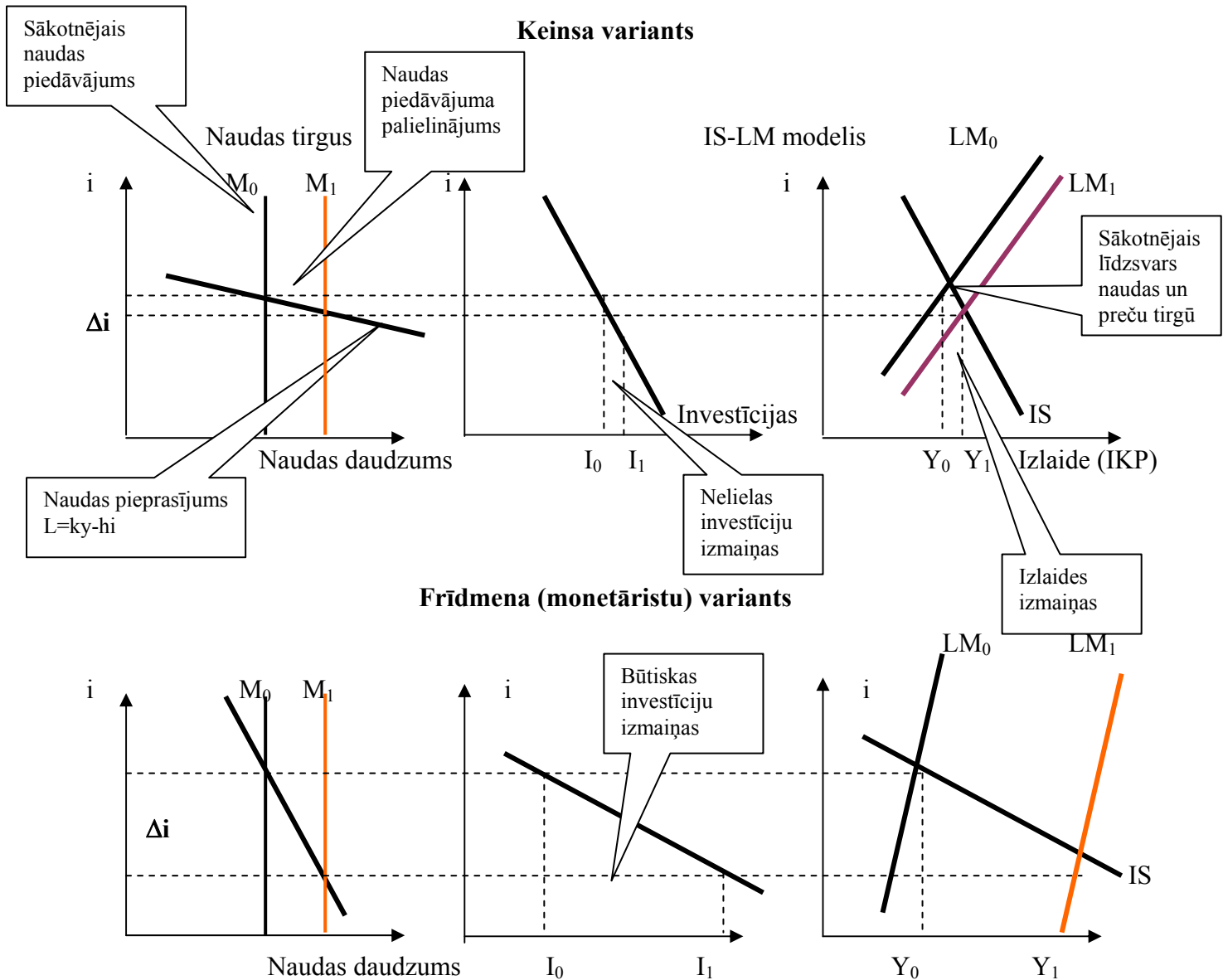
Visu monetārās politikas kanālu darbību var aplūkot 1.21.zīmējumu, kurā ir parādīta stimulējošas monetārās politikas ietekme uz galvenajiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem caur visiem četriem monetārās politikas kanāliem.

1.21.zīmējums. **Monetārās politikas kanāli un to darbība stimulējošā monetārās politikas apstākļos** [veidojusi autore]

Dažādu ekonomisko teoriju skatījumā ir atšķirīgs viedoklis par fiskālās un monetārās politikas efektivitāti, ko var izskaidrot ar dažādiem uzskatiem par investīciju un naudas pieprasījumu. Stimulējošas monetārās politikas ietekme uz kopējo pieprasījumu būs relatīvi vāja, ja procentu likmju pazemināšanās naudas piedāvājuma pieauguma rezultātā būs neliela vai arī tā atstās nenozīmīgu ietekmi uz investīcijām [101,172]. Saskaņā ar Keinsa teoriju, investīciju pieprasījums nav pārāk jūtīgs pret izmaiņām procentu likmēs (koeficients b investīciju funkcijā ir mazs), līdz ar to pat ievērojamas procentu likmju svārstības, kas notiek naudas piedāvājuma izmaiņu rezultātā, neietekmē kopējo investīciju apjomu, tādējādi procentu likmes kanāls ir vājš un arī monetārās politikas efektivitāte nav liela. Savukārt M.Fridmens

un viņa sekotāji uzskata, ka investīcijas ir ļoti jūtīgas pret jebkurām izmaiņām procentu likmēs (koeficients b investīciju funkcijā ir liels un investīciju funkcija ir lēzena), līdz ar to arī monetārā politika ir ļoti efektīva un atstāj ievērojamu ietekmi uz produkcijas izlaides izmaiņām. To var attēlot grafiski izmantojot naudas tirgus modeli, investīciju taisni un IS-LM modeli (skat.1.22.zīmējumu).

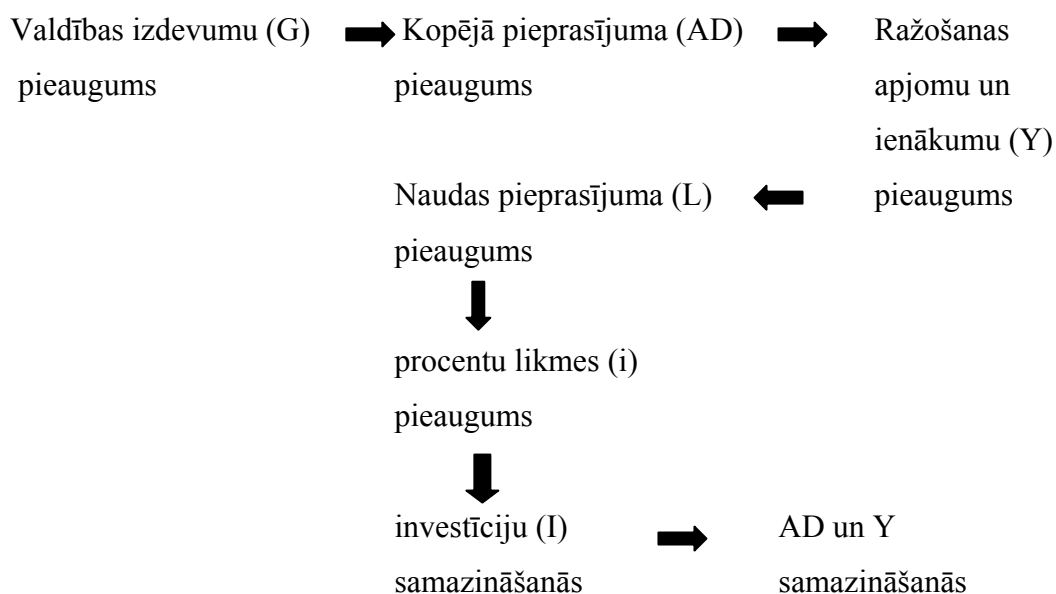
1.22.zīmējums. **Stimulējošas monetārās politikas darbība un efektivitāte Keinsa un Frīdmena teorijā** [veidojusi autore]

1.22.zīmējumā ir parādīts, ka stimulējošas monetārās politikas rezultātā naudas tirgū pieaug naudas piedāvājums no M_0 uz M_1 un samazinās procentu likme (i). Taču procentu likmes izmaiņas ir dažādas Keinsa un monetāristu skatījumā un to nosaka koeficients h , kas ietekmē naudas pieprasījuma funkcijas slīpumu. Keinsa gadījumā, kā tas redzams 1.22.zīmējuma augšējā daļā procentu likmes izmaiņas ir

nelielas, jo naudas pieprasījums taisne ir ļoti lēzena, proti, ekonomiskie subjekti ir gatavi paturēt jebkuru naudas daudzumu, kas tiek piedāvāts pie dotās procentu likmes (līdz ar to naudas piedāvājuma izmaiņas neatstāj nozīmīgu ietekmi uz procentu likmēm). Savukārt saskaņā ar monetāristu koncepciju naudas pieprasījuma taisne ir stāva un procentu likmes pēc izmaiņām naudas piedāvājumā samazinās būtiski (naudas pieprasījuma elastība pret izmaiņām procentu likmēs ir maza). Atšķirīgi uz procentu likmēm reaģē arī investīcijas, tāpēc arī monetārās politikas efekts uz produkcijas izlaidi ir dažāds. Keinsa gadījumā tas ir pavisam niecīgs, bet monetāristu variantā ievērojams. Taču jāņem vērā arī tas apstāklis, ka atkarībā no valstī noteiktā valūtas maiņas režīma (fiksēta vai peldoša), procentu likmes pazemināšanās vai paaugstināšanās izsauc pārmaiņas tādos posteņos kā eksports, imports un kapitāla plūsmās, līdz ar to samazinot vai tieši otrādi palielinot monetārās politikas ietekmi uz produkcijas izlaidi.

Pēc autores domām Latvijas apstākļos naudas pieprasījums ir diezgan elastīgs pret izmaiņām procentu likmēs (kā Keinsa variantā), un arī investīcijas ir diezgan atsaucīgas uz procentu likmju svārstībām (kā monetāristu variantā), tādējādi gan IS, gan LM līknes ir salīdzinoši lēzenas. Tomēr stimulējošas monetārās politikas efektivitāti ierobežo fiksētais valūtas maiņas kurss, jo līdz ar procentu likmes samazināšanos var notikt kapitāla aizplūde un tādējādi pieaugt pieprasījums pēc ārvalstu valūtas, kas savukārt liek CB samazināt nacionālās valūtas daudzumu jeb naudas piedāvājumu.

Līdzīgi var analizēt arī fiskālās politikas darbību, taču jāņem vērā, ka fiskālā politika tieši ietekmē preču tirgu un kopējo pieprasījumu un tālāk, caur izmaiņām naudas pieprasījumā, arī procentu likmes un investīcijas (skat. 1.23.zīmējumu). Kā redzams dotajā zīmējumā, stimulējoša fiskālā politika, pretēji monetārai politikai palielina procentu likmes un tādējādi var samazināt investīcijas, radot “izspiešanas efektu”. Līdz ar to kopējās produkcijas izlaides izmaiņas būs atkarīgas gan no tā, cik spēcīgi kopējais pieprasījums reaģēs uz valdības izdevumu (vai nodokļu) izmaiņām, ko nosaka valdības izdevumu multiplikators (α_G), gan arī no tā, kā uz izmaiņām kopējā pieprasījumā un ienākumos reaģēs naudas pieprasījums un procentu likmes (jo lielāka ir naudas pieprasījuma atkarība no ienākumiem, jo lielākas būs izmaiņas arī procentu likmēs).

1.23.zīmējums. **Stimulējošas fiskālās politikas darbība** [veidojusi autore]

Tāpat fiskālās politikas efektivitāte ir atkarīga no izspiešanas efekta lieluma, ko nosaka investīciju jūtība pret izmaiņām procentu likmēs (jo mazāks izspiešanas efekts, jo lielāka efektivitāte).

Ņemot vērā iepriekšminēto, autore secina:

- monetārās politikas ietekme uz produkcijas izlaidi būs lielāka, ja naudas pieprasījuma elastība pret procentu likmēm būs neliela (koeficients h mazs), bet investīcijas būs jūtīgas pret izmaiņām procentu likmēs (koeficients b liels),
- fiskālās politikas ietekme uz produkcijas izlaidi būs lielāka, ja valdības izdevumu multiplikators (α_G) būs liels, kā arī ja naudas pieprasījums vāji reaģēs uz ienākumu izmaiņām (koeficients k ir mazs) un procentu likmju izmaiņas tā rezultātā būs nelielas,
- fiskālās politikas ietekmi uz produkcijas izlaidi ietekmē arī izspiešanas efekta lielums, kas rodas sakarā ar procentu likmes pieaugumu, tāpēc ja investīcijas vāji reaģēs uz izmaiņām procentu likmēs (koeficients b mazs), fiskālā politika būs efektīvāka (skat.1.3.tabulu).

Atsevišķu parametru ietekme uz fiskālās un monetārās politikas efektivitāti

[veidojusi autore]

Mainīgie lielumi	Monetārās politikas efektivitāte	Fiskālās politikas efektivitāte
Valdības izdevumu multiplikators (α_G)	Jo <u>lielāks</u> multiplikators, jo efektīvāka	Jo <u>lielāks</u> multiplikators, jo efektīvāka
Investīciju jūtība pret izmaiņām procentu likmēs (koeficients b)	Jo <u>lielāka</u> investīciju jūtība pret procentu likmju izmaiņām, jo efektīvāka	Jo <u>mazāka</u> investīciju jūtība pret procentu likmju izmaiņām, jo efektīvāka
Naudas pieprasījuma jūtība pret izmaiņām ienākumu līmenī (koeficients k)	Jo <u>mazāka</u> naudas pieprasījuma jūtība pret izmaiņām ienākumu līmenī, jo efektīvāka	Jo <u>mazāka</u> naudas pieprasījuma jūtība pret izmaiņām ienākumu līmenī, jo efektīvāka
Naudas pieprasījuma jūtība pret izmaiņām procentu likmēs (koeficients h)	Jo <u>mazāka</u> naudas pieprasījuma jūtība pret izmaiņām procentu likmēs, jo efektīvāka	Jo <u>lielāka</u> naudas pieprasījuma jūtība pret izmaiņām procentu likmēs, jo efektīvāka

Lai noteiktu mainīgos lielumus, kuri monetārās politikas transmisijā ir vissvarīgākie un līdz ar to novērtētu, kurš no monetārās politikas kanāliem ir efektīvākais, izmanto arī strukturālos vektoru autoregresijas (VAR) modeļus. Vektoru autoregresijas pieeja kopš 1980.gada kļuvusi par nozīmīgu instrumentu empīriskajā makroekonomikā, tajā skaitā arī monetārās politikas analizē [40,1070]. VAR modeļi ir ne-teorētiski, kas lieto tikai novērotās datu izmaiņas laikā, lai prognozētu ekonomiskos mainīgos. Par šīs metodoloģijas priekšrocību uzskatāma izvairīšanās no vajadzības pēc ekonomikas strukturālā modeļa pilnīgas specifikācijas, kā arī tas, ka nav nepieciešams ieviest ar faktiskajiem datiem neapstiprinātus teorētiskus ierobežojumus, kas nav spēkā konkrētajā valstī. un var izvēlēties, kurus mainīgos vienādojumā ņemt kā faktoros. VAR modeļa trūkums ir relatīvi garu laika rindu izmantošanas nepieciešamība, lai iegūtu jebkādu nozīmīgu impulsu funkciju. Tāpat, kad ir jānovērtē monetārās politikas iedarbības sekas, ir jāatrisina identifikācijas

problēma- politikas rīcībai, kas ir endogēna reakcija esošajai ekonomikas attīstībai, ir jābūt nodalītai no eksogēnām politikas darbībām. Tikai tad, kad pēdējās (eksogēnās) ir noteiktas, VAR sistēmas dinamiskā analīze var dot ticamu informāciju par monetārās transmisijas mehānismu. Monetārās politikas transmisijas mehānisms ir mehānisms, caur kuru centrālās bankas noteiktie monetārie lielumi - naudas daudzums, kredīts, procentu likmes un valūtas kurss ietekmē ekonomisko aktivitāti un cenu izmaiņas ekonomikā [51,3]. Kopumā ir atzīts, ka VAR modeļi ir vairāk piemēroti atsevišķu faktoru ietekmes analīzei, ne kopējās monetārās politikas efektivitātes novērtēšanai.

2. Latvijas ekonomikas attīstība un fiskālās un monetārās politikas pamatprincipi pēc valstiskās neatkarības atgūšanas

2.1. Latvijas ekonomiskās attīstības galvenie posmi un tajos veikto ekonomisko reformu analīze

Latvijā jau uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas tika izvirzīts galvenais ekonomiskās politikas mērķis: veidot Rietumu tipa tirgus saimniecību ar pietiekami liberālu, uz konkurences principiem un privātīpašumu balstītu ekonomiku, atvērtu ārējās tirdzniecības politiku un panākt pakāpenisku ekonomiskās vides pielāgošanu Eiropas Savienības prasībām. Kopš ekonomisko pārmaiņu laika sākuma Latvijā ir pagājuši jau gandrīz piecpadsmit gadi, un šobrīd varam vērtēt kā Latvijas ekonomikas pārkārtošanas un pārstrukturizācijas procesā panāktos sasniegumus, tā arī atklāt esošos trūkumus un analizēt problēmas, kas ierobežo tās attīstību. Šo gadu laikā Latvijā tika veiktas būtiskas reformas sākot no mikro līmeņa (cenu un tirdzniecības liberalizācijas), līdz makro līmenim (IKP, inflācijas u.c. makrorādītāju stabilizācijas, valsts finanšu sistēmas sakārtošanas, finanšu un kapitāla tirgus attīstīšanas, privatizācijas), kā rezultātā relatīvi īsā laikā Latvijā ir radīti tirgus ekonomikas pamati, stabila makroekonomiskā vide un labi priekšnosacījumi tautsaimniecības izaugsmei. Latvijas tautsaimniecība ir piedzīvojusi gan vairākas krīzes, gan pacēluma un attīstības periodus, īpaši smagi klājās pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas (no 1990-93.gadam), taču arī 1995.gada banku krīze un 1998.gada Krievijas finanšu krīze, kā arī ekonomiskā recesija pasaulē pēc 2001.gada teroristiskajiem aktiem ASV atstāja negatīvu iespaidu uz Latvijas tautsaimniecības attīstību. Jāņem vērā, ka būtiski mainījusies ir arī Latvijas ekonomikas struktūra un proporcijas starp atsevišķiem nacionālās ekonomikas elementiem- ražotājiem, nozarēm un reģioniem. Lai gan ekonomiskais stāvoklis valstī ar katru gadu uzlabojas, par ko liecina ne tikai statistikas dati, bet arī vairums vietējo un ārvalstu ekspertu, kā arī starptautisko organizāciju atzinums, tomēr vēl pārāgri runāt par vispārēju labklājību, jo reformu procesa gaitā dažādu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ saasinājušās kā sociālās, tā reģionālās attīstības disproporcijas, kas palielina ekonomikas ievainojamību un ar laiku var kļūt par ekonomiskās attīstības bremsējošu faktoru. Minēto disproporciju

atrisināšanai būs nepieciešams vēl zināms laiks un finansiālie līdzekļi, kā arī atbilstoša ekonomiskā politika.

Izanalizējot valsts ekonomikas attīstību un veiktās reformas no 1990.gada, kad Latvija atguva valstisko neatkarību līdz 2005.gadam, autore rekomendē izdalīt vairākus posmos:

- 1) no 1990 -1993.gadam, kad notika institucionālā (likumdošanas un valsts pārvaldes) reforma, lai izveidotu tirgus ekonomikas modelim atbilstošu infrastruktūru, kā arī cenu un tirgus reforma, kas sākās ar cenu un ārējās tirdzniecības liberalizāciju un noslēdzās ar nacionālās valūtas atjaunošanu un tās konvertējamības nodrošināšanu;
- 2) no 1994-1999.gadam, kad tika veikti ekonomikas stabilizācijas pasākumi, t.sk. finansu sektora un nodokļu reformas, kā arī notika privātā sektora attīstība caur privatizāciju un ārvalstu kapitāla piesaisti;
- 3) no 2000.gada, kad tika uzsāktas strukturālās reformas, kas saistītas ar ekonomiskās un tiesiskās vides pielāgošanu ES prasībām, lai Latvija varētu veiksmīgi iekļauties ES ekonomiskajā telpā un spētu tikt galā ar ES pastāvošo konkurences spiedienu un tirgus spēkiem.

Katrs no tiem iezīmējas ar vairākām svarīgām tendencēm, kuras veidoja politiskās un ekonomiskās pārmaiņas kā Latvijā, tā arī pārējā pasaulē, tāpēc nākamajās trijās apakšnodaļās tie tiks analizēti sīkāk.

2.1.1. Ekonomisko procesu raksturojums pirmajos neatkarības gados (1990-1993)

Astoņdesmito gadu beigās un **deviņdesmito gadu sākumā** sākās bijušo sociālistiskā bloka valstu pāreja no komandekonomikas uz tirgus ekonomiku un lai to sasniegtu bija nepieciešams veikt dziļas sistemātiskas un strukturālas pārmaiņas valsts ekonomikā, jo salīdzinot ar vairākumu Rietumu valstu, ražošanas tehnoloģiskais līmenis bija ļoti zems, uzņēmumi nebija pieraduši darboties tirgus ekonomikas apstākļos, to ražotās preces nebija konkurētspējīgas pasaules tirgū un trūka arī pieredzes ārējos ekonomiskos sakaros.

Reformu sākuma posmā (1990-1993.g.), salīdzinājumā ar citām valstīm, Latvija piedzīvoja visdziļāko ekonomisko krīzi. Sākoties ekonomiskajām reformām, ražošanas apjoms strauji samazinājās, sasniedzot zemāko punktu 1995.gadā, kad Latvijas IKP līmenis bija tikai puse no 1990. gada IKP [152,99]. Salīdzinājumam – tajā pašā gadā Igaunijā un Lietuvā tas bija 60% apjomā, Ungārijā un Rumānijā – aptuveni 90%, Slovēnijā – 97%. Piedevām Centrāleiropas valstīs reformas sākās ātrāk nekā Baltijas valstīs un līdz ar to arī recesijas posms bija īsāks (skat.2.1.tabulu).

2.1.tabula.

Ekonomikas recesija pārejas perioda valstīs [79,72]

	Recesijas ilgums (gados)	Kumulatīvais IKP samazinājums (%)
Centrālā un Austrumeiropa	3.8	22.6
Neatkarīgo valstu savienība (NVS)	6.5	50.5
Igaunija	5	35
Latvija	6	51
Lietuva	5	44

Kā redzams no 2.1.tabulas datiem, Baltijas valstīs ekonomikas lejupslīde bija vismaz divtik liela nekā Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Centrāleiropas valstīs izeja no krīzes iezīmējās jau 1992. - 1993. gadā, tas ir, tajos gados, kad Baltijas valstīs bija vērojams vislielākais ražošanas tempu kritums. Pirmajos trīs pārejas perioda gados (1991-1993) reālais IKP Latvijā ik gadu samazinājās vidēji par 20% [152,102]. IKP samazinājums un atsevišķu tā sastāvdaļu izmaiņas pa gadiem ir redzams 2.2.tabulā.

2.2.tabula

IKP izlietojuma dinamika (% pret iepriekšējo gadu) Latvijā 1990.-1993.gads [152,105]

	1991	1992	1993
IKP	-10,4	-34,9	-14,9
t.sk. privātais patēriņš	-26,0	-43,4	-7,4
valsts patēriņš	-3,3	8,0	-0,1
investīcijas fiziskajā kapitālā	-63,9	-28,7	-15,8
eksports	-32,3	14,9	-22,4
imports	-43,9	8,0	-39,8

Tik straujam IKP samazinājumam Latvijā deviņdesmito gadu sākumā pamatā bija vairāki iemesli, kas radušies Padomju centralizētās plānošanas sistēmas rezultātā :

- Latvija padomju varas gados tika veidota par pārindustrializētu reģionu, kurā izvietoja atsevišķas relatīvi sarežģītas rūpnieciskās ražotnes, kam par pamatu bija salīdzinoši labi attīstītā infrastruktūra un kvalificētais darbspēks,
- Latvija un pārējās Baltijas republikas bija dziļi integrētas PSRS ekonomiskajā sistēmā un atkarīgas no savstarpējiem ekonomiskiem sakariem, t.i. eksporta un importa, jo visa padomju ekonomika apzināti tika veidota uz atsevišķu republiku savstarpējo atkarību pastiprināšanu un nesamērīgi lielu monopolprodukcijas uzņēmumu veidošanu, kuru materiāltehniskā apgāde un realizācija tika stingri reglamentēta, tiešas saiknes ar uzņēmumiem ārpus padomju sistēmas gandrīz nepastāvēja,
- Latvijā, tāpat kā visur citur bijušajā Padomju Savienībā, nebija pietiekoši attīstīts pakalpojumu sektors, bruto IKP struktūrā 1989.gadā rūpniecības īpatsvars sasniedza 35–37 %, līdz ar to dzīves apstākļi ievērojami atšķīrās no Rietumeiropas industriālajām valstīm,
- sakarā ar pastāvīgām disproporcijām kā preču un pakalpojumu, tā darbaspēka tirgos, pastāvēja nepārtraukts preču deficīts, kā arī bija vērojams darba roku trūkums.

Tāpat līdz ar PSRS sabrukumu strauji samazinājās valsts investīcijas būvniecībā, enerģētikā, lauksaimniecībā un infrastruktūras objektos, zuda arī militārās rūpniecības pasūtījumi, kas veidoja lielu daļu no ražošanas masas. 1985.gadā militārajā rūpniecībā Latvijā tika nodarbināti 15 % no visiem strādājošiem, kas bija daudz vairāk nekā Igaunijā un Lietuvā.

Tik nelabvēlīga sākotnējā situācija pirmajos pārejas perioda gados Latvijā izraisīja krasu ražošanas apjumu un līdz ar to iekšzemes kopprodukta samazinājumu. Saimniecisko darbību negatīvi ietekmēja arī vispārējā nenoteiktība, visi vairāk bija nodarbināti ar politiska rakstura problēmām: viena daļa ar to, kā saglabāt brūkošo Padomju Savienību, bet otra-kā atgūt valsts neatkarību. Ekonomika 1990. un 1991.gadā darbojās pēc inerces, vairumā saglabājot vēl esošās saimnieciskās saites. Ražošanas vadībā vēl arvien dominēja komandekonomikas principi, kas izpaudās kā atsevišķu izejvielu un komplektējošo materiālu piegādes atkarība no konkrētiem

uzņēmumiem un nespēja elastīgi mainīt šīs saiknes. Lai gan kritums bija vērojams visās tautsaimniecības nozarēs, tomēr visdramatiskākais stāvoklis bija būvniecībā, kur ražošanas apjomi samazinājās par 40%, strauji saruka dzīvojamo māju būvniecība, uzsāktie projekti tika iesaldēti [152,103]. Otrā nozarē ar visbūtiskāko izlaides apjoma samazinājumu bija tirdzniecība. Tās radītā pievienotā vērtība salīdzināmās cenās bija gandrīz par 1/3 daļu mazāka nekā 1990.gadā. To lielā mērā ietekmēja **cenu liberalizācija**, kas iesākās jau 1990.gadā un paredzēja brīvību tirdzniecības jomā (cenas noteica tirgus piedāvājuma un pieprasījuma spēku ietekmē, parādījās ārpus veikalu tirdzniecība), kā arī dažādu ierobežojumu (ārējās tirdzniecības, valūtas maiņas) atcelšanu. Tā bija nepieciešama, lai varētu sākt darboties tirgus ekonomika, tomēr līdz ar cenu un tarifu liberalizāciju notika arī straujš inflācijas pieaugums (skat. 2.3.tabulu).

2.3.tabula

**Patēriņa cenu gada vidējā inflācija Latvijā 1991. – 1993.gadā
(procentos) [85,32]**

Gads	PCI (decembris pret decembri)
1991	262,4
1992	958,2
1993	34,8

Kā redzams no 2.2. tabulas datiem, 1992.gadā Latvijā patēriņa cenu indekss pieauga gandrīz par 1000 %, t.i., cenas gada laikā palielinājās desmitkārtīgi, taču cenu izmaiņas dažādos tautsaimniecības sektoros bija atšķirīgas. Liberalizācijas procesi ātri attīstījās mazumtirdzniecības sfērā, bet vismazākās cenu izmaiņas bija lauksaimniecībā. Jāatzīmē arī ka lauksaimniecībā, salīdzinājumā ar citām nozarēm, 1991.gadā ražošanas kritums bija minimāls (1,7%). Bez tam uz inflāciju lielu ietekmi atstāja procesi, kas notika ārpus Latvijas, it īpaši Krievijā, kur arī tika uzsākts cenu liberalizācijas process, kaut arī salīdzinoši lēnākā tempā nekā Baltijas valstīs. Ātrāk uzsāktā cenu reforma izraisīja nozīmīgu uzlabojumu Latvijas tirdzniecības nosacījumos un mainīja tirdzniecības bilanci no deficīta 1990.gadā uz pārpalikumu 1991.gadā, jo eksportējamo produktu cenas pieauga ātrāk nekā importējamo. Tas uzlaboja Latvijas uzņēmumu finansiālo stāvokli, tāpēc, neraugoties uz ražošanas apjomu sašaurinājumu, nodarbinātība 1991.gadā samazinājās minimāli. Arī apstrādes rūpniecības izlaide palika gandrīz iepriekšējā līmenī, neraugoties uz pārtikas rūpniecības apjomu samazinājumu par 10% [152,105]. Savukārt patērētāji, sajūtot augošās inflācijas draudus, palielināja pieprasījumu patēriņa preču tirgos, kas preču

deficīta apstākļos radīja labvēlīgu augsni turpmākam cenu pieaugumam. Neattīstītā finansu sistēma un augošā inflācija veicināja bartera darījumu pieaugumu (Latvija veica izejvielu un materiālu apmaiņu pret iekārtām un patēriņa precēm), kas vēl vairāk padziļināja preču tirgus neefektivitāti. Tādējādi straujais cenu pieaugums galarezultātā sašaurināja kopējā pieprasījuma reālo apjomu un privāto patēriņu. Kopumā atklātā sektora preču (kuras var importēt un eksportēt) cenas strauji pieauga cenu liberalizācijas sākumposmā, un starptautiskā konkurence veicināja to ātru pielāgošanos pasaules cenu līmenim. Liela nozīme šajā procesā bija arī politiskajiem faktoriem- Latvijas vēlmei būt ekonomiski neatkarīgai no Krievijas, tādējādi diezgan ātri tika atrasti izejvielu un citu nepieciešamo preču piegādātāji Rietumos. Slēgtā sektora preču un pakalpojumu cenas pieauga vairāk un ilgākā laika posmā. To noteica gan tas, ka šis sektors nav pakļauts starptautiskajai konkurencei, gan arī tas, ka atsevišķu pakalpojumu cenas tika subsidētas pirms cenu liberalizācijas un cenas lielākoties palieka administratīvi noteiktas. Valdības kontrolētas (kā dzīvokļu īre) vai subsidētas (kā sabiedriskais transports) pārsvarā ir to pakalpojumu cenas, kuri prasa lielus kapitālieguldījumus, un šo cenu pieaugumu ierobežo, lai mazinātu sociālo spriedzi.

Protams, tirgus nevar darboties augstas inflācijas un makroekonomiskās nestabilitātes apstākļos, tāpēc valdība un Latvijas Banka gandrīz vienlaicīgi ar cenu un tarifu liberalizāciju paredzēja ekonomikas stabilizācijas pasākumus. Sākot ar 1991.gada 1.janvāri Latvijā stājās spēkā jauna vienota **nodokļu sistēma**, kuras darbību regulēja likums “Par nodokļiem un nodevām Latvijas Republikā”. Līdz ar to tika noteikts, ka PSRS likumdošanas akti nodokļu un nodevu jautājumos LR teritorijā nedarbojas. Neskatoties uz to, 1991.gadā mūsu valstī praktiski pastāvēja dubultā nodokļu iekasēšana, jo iepriekšējos gados pieņemtos vissavienības nodokļu likumus un to darbību Latvijas teritorijā PSRS valdība neatcēla. Tā rezultātā PSRS ministriju un resoru lielie uzņēmumi, kas atradās Latvijā, Latvijas nodokļus maksāja daļēji vai pat ignorēja pilnīgi. Turklāt Latvijas valdības centieni norobežot Latvijas nodokļu maksātājus no PSRS nodokļu likumdošanas bija nesekmīgi. Tā rezultātā daļu PSRS nodokļu – kā muitas, eksporta- importa un pārdošanas nodokli (t.s. “Gorbačova nodokli”) bija spiesti maksāt arī Latvijas uzņēmumi un organizācijas. Šie faktori iespaidoja arī nodokļu ieņēmumu apjomus, taču būtiski tas nodokļus maksājumu veikšanu

neiespaidoja. Analizējot šī posma situāciju, kopīgās tautsaimniecības ekonomikas lejupslīdes apstākļos, jāsecina, ka jaunizveidotā nodokļu sistēma savu pirmo pārbaudījumu izturēja sekmīgi, nodrošinot valsts un pašvaldību budžetu ar finansiālajiem resursiem. Ieņēmumi no visiem nodokļiem, kas 1991. gadā veidoja valsts budžetu, sastādīja galveno finansu resursu daļu un to īpatsvars sasniedza 83,9% no visiem ieņēmumiem. Nozīmīgākie nodokļi, kas nodrošināja visvairāk ieņēmumu bija apgrozījuma nodoklis, peļņas nodoklis un akcīzes nodoklis, kopā tie sastādīja 71,8% no valsts budžeta ieņēmumiem [208,85]. Budžeta saldo 1991.gadā bija pozitīvs un sastādīja 3,9% no IKP, tomēr 1992.gadā turpinoties kopējai ekonomiskajai lejupslīdei, budžeta situācija pasliktinājās, ieņēmumi no nodokļiem bija mazāki nekā plānots, kā rezultātā budžetā izveidojās deficīts 2,2% apjomā no IKP, arī 1993.gadā budžets bija ar deficītu.

1992.gadā tika uzsākta **naudas reforma**, tādējādi dodot iespēju Latvijas Bankai veidot patstāvīgu monetāro politiku. Naudas reformai Latvijā var izdalīt vairākus posmus. 1992.gada 4.maijā Naudas reformas komiteja, kas tika izveidota Latvijas nacionālās valūtas atjaunošanai, pieņēma lēmumu par LR pagaidu naudas zīmes- Latvijas rubļa laišanu apgrozībā paralēli Krievijas rublim pēc kursa 1:1 [85,33]. No 20.jūlija Latvijas rublis kļuva par vienīgo oficiālo maksāšanas līdzekli Latvijā. Šāda pakāpeniska pāreja ļāva izvairīties no Krievijas rubļu trūkuma, samazinot arī Latvijas valdības atkarību no Krievijas monetārajām institūcijām.

Drīz gan skaidrās naudas, gan banku savstarpējos norēķinos sāka parādīties nesabalansētība darījumos ar t.s. rubļa zonas valstīm. Krievijas rubļa vairākkārtējās un liela apjoma emisijas dēļ liels rubļu daudzums ieplūda arī Latvijā. Tādēļ Latvijas varas institūcijas atcēla fiksēto Latvijas rubļa un Krievijas rubļa maiņas kursu 1:1 un ieviesa peldošo kursu. Otrkārt, tika ieviests atsevišķs norēķinu konts ar katru no agrākajām rubļa zonas valstīm, vienlaikus nosakot atsevišķu valūtas maiņas kursu. Tādējādi tika novērsta Latvijas rubļa sasaiste ar Krievijas rubli, padarot iespējamu stabilizācijas procesu.

1993.gada februārī tika uzsākts naudas reformas otrais posms, kura laikā norisinājās pašreizējās nacionālās valūtas- lata laišana apgrozībā. Tika noteikts, ka 1 lats ir līdzvērtīgs 200 Latvijas rubļiem. Naudas reforma noslēdzās 1993.gada oktobrī, kad Latvijas rublis pārstāja pildīt maksāšanas līdzekļa funkciju un lats tika pasludināts par vienīgo oficiālo maksāšanas līdzekli LR teritorijā [85,33].

1993.gadā stingrā monetārā politika un augstās reālās procentu likmes sekmēja kapitāla ieplūdi Latvijā, un lata nominālā vērtība palielinājās. Lata kurss 1993.gada decembrī bija samazinājies no 0,724 latiem par 1 USD līdz 0,598 latiem, tādejādi lata vērtība pret USD bija pieaugusi par 21% [152,107]. Tas palīdzēja ierobežot naudas piedāvājuma un inflācijas strauju kāpumu, bet, no otras puses, Latvijas Bankai bija jābremzē pārāk straujš lata vērtības pieaugums, kas nelabvēlīgi ietekmētu Latvijas eksportētājus. Lata nominālās vērtības pieaugums bija tirgus liberalizācijas procesa sekas, jo pietiekami netika novērtēts lata kurss. To noteica vairāki iemesli – tūlīt pēc tirgus liberalizācijas ilgu laiku piespiedu ierobežotais pieprasījums pēc ārvalstu valūtas sastapās ar nelielu piedāvājuma apjomu, kā arī cenu liberalizācijas izraisītā hiperinflācija sākotnēji mazināja sabiedrības uzticību valsts ekonomiskajai politikai, un tas stimulēja pieprasījumu pēc ārvalstu valūtas. 1994.gada sākumā panāktā stabilitāte ārvalstu valūtas tirgos, kā arī iespējamie Latvijas eksportētāju konkurētspējas samazināšanās draudi lika Latvijas Bankai ieviest fiksēto valūtas kursu. 1994.gada februārī Latvijas Banka piesaistīja latu pie SDR valūtu groza (1 SDR = 0.7997 Ls). Izvēli par labu SDR noteica tas, ka ASV dolārs un Vācijas marka, kuras tobrīd bija būtiskākās SDR valūtu groza sastāvdaļas, bija arī nozīmīgākās valūtas gan Latvijā vietējā tirgū, gan ārējā tirdzniecībā.

Vienlaicīgi ar naudas reformu notika arī strauja banku sektora attīstība, jo PSRS banku sistēmas darbības principi kardināli atšķīrās no principiem, pēc kādiem bankas darbojas tirgus ekonomikas apstākļos. 1991.gada beigās Latvijas Banka sāka licencēt bankas. Laikā no 1991. līdz 1992.gadam kredītiestāžu skaits strauji pieauga, jo ar likumu noteiktais banku minimālais pamatkapitāls bija salīdzinoši mazs, turklāt tā reālā vērtība inflācijas dēļ pastāvīgi kritās. Tāpēc Latvijas Banka palielināja minimālā statūtkapitāla apjomu, tomēr 1993.gadā Latvijā jau bija 63 bankas. Salīdzinoši Lietuvā 1993.gadā bija 28 bankas, bet maksimālais banku skaits Igaunijā 1992.gadā bija 43 bankas[206,168].

Liela nozīme tautsaimniecības attīstības un restrukturizācijas procesā bija **privatizācijai**. Valsts un pašvaldību īpašuma privatizācija Latvijā sākās 1991.gadā. Tās mērķis bija, mainot valsts un pašvaldību īpašuma formu, nodrošināt efektīvāku tautsaimniecības funkcionēšanu, atbrīvojot valsts un pašvaldību institūcijas no uzņēmējdarbības veikšanas, likvidējot viena īpašnieka ekonomisko sistēmu un izveidojot ražošanas sfērā konkurences vidi un tirgus elementus, izmantojot privāto iniciatīvu un atjaunojot indivīda tieksmi pēc darba rezultāta uzlabošanas un materiālās

labklājības kā galvenā attīstības dzinējspēka. Privatizācija sākās ar lielo lauksaimniecības uzņēmumu privatizāciju, kas notika vienlaikus ar zemes reformu – zemes īpašumu atdošanu īpašniekiem. Šim procesam bija gan pozitīvas, gan negatīvas sekas. No vienas puses, laukos radās jauni lauksaimniecības uzņēmumi, no otras puses, Latvijas lauksaimniecība pārvērtās par konkurēt nespējīgu sīksaimniecību apvienojumu, bet optimālākas ražošanas struktūras veidošanas mehānisms nebija izveidots. Līdz ar to var teikt, ka lauksaimniecības uzņēmumu privatizācija un zemes reforma Latvijā bija neveiksmīga un ir pašreizējās lauksaimniecības stagnācijas iemesls. Ražošanas un celtniecības uzņēmumi 1992.-1994. gadā tika privatizēti decentralizētā kārtībā un to veica nozaru ministrijas. Līdz 1993. gada beigām privatizējamo valsts uzņēmumu sarakstā tika iekļauti 712 uzņēmumi un to daļas, tomēr līdz 1994. gada jūnijam privatizēts bija tikai 131 valsts uzņēmums un 1993. gada beigās 69% no rūpniecības kopprodukcijas joprojām ražoja valsts un pašvaldību īpašumā esošie uzņēmumi.

Kopumā, raksturojot šā perioda tautsaimniecības attīstību, autore izdala sekojošas tendences:

- ievērojams ražošanas apjomu un IKP samazinājums;

IKP samazināšanās turpinājās trīs gadus, 1994. gadā IKP reālais apjoms vairs nesamazinājās, bet pat nedaudz pieauga. Taču jāņem vērā, ka dati par IKP pārejas perioda valstīs nav sevišķi precīzi un ticami. Tas ir saistīts ar vājo statistisko uzskaiti, kā arī t.s. “ēnu ekonomikas” lielo īpatsvaru, kas deviņdesmito gadu sākumā svārstījās no 10 līdz pat 80% dažās valstīs.

- preču ražošanas nozarēs izlaides apjomi samazinājās straujākos tempos nekā pakalpojumu, kā rezultātā mainījās arī IKP nozaru struktūra;

1993. gadā pakalpojumu nozaru radītā pievienotā vērtība salīdzināmās cenās par 7,4% pārsniedza iepriekšējā gada līmeni un iesākās process, kad pakalpojumu nozaru pieaugums jau nedaudz kompensēja preču ražošanas nozaru samazinājumu. Īpaši strauji attīstījās tirdzniecība un finanses, dažādi komercpakalpojumi, transporta un sakaru nozare, kā arī valsts pārvalde, kur līdz ar institucionālajām reformām palielinājās strādājošo skaits, tāpēc šis nozares radītās pievienotās vērtības reālā apjoma pieaugums 1993. gadā tika novērtēts 18,8% apjomā [152,107].

- izteikti augsts inflācijas līmenis un stingra monetārā politika, kas vērsta uz tās ierobežošanu;
- pozitīva preču un pakalpojumu eksporta-importa bilance;

Daļēji to ietekmēja labvēlīgā eksporta- importa cenu dinamika (eksportējamo preču cenas pieauga ātrāk nekā importējamo) un lata kurss, tomēr jāņem vērā arī tas, ka neatkarības sākuma posmā strauji saruka Latvijas ārējās tirdzniecības apjomi, jo līdz ar PSRS sabrukumu, kur bija galvenais Latvijas ražojumu noieta tirgus, eksporta iespējas sašaurinājās. Arī importa apjomi samazinājās, jo imports ir cieši saistīts ar iekšzemes ienākumu izmaiņām, kas šajā periodā strauji samazinājās. 1991.gadā, samazinājās gan eksports, gan imports, taču imports samazinājās straujākos tempos un eksporta-importa saldo pret IKP bija 9,8%. 1992.gadā imports un eksports salīdzinājumā pret iepriekšējo gadu nedaudz pieauga, pie tam eksporta pieaugums bija straujāks un eksporta-importa saldo pret IKP bija 6,9%. 1993.gadā eksporta un importa apjomi atkal samazinājās, bet eksporta-importa saldo uzlabojās, sasniedzot 16,3% no IKP [152,105].

2.1.2. Ekonomiskās stabilizācijas politika un tautsaimniecības pārstrukturizācija no 1994. līdz 1999. gadam

1994.gads bija pirmais gads kopš neatkarības atgūšanas, kad IKP reālais apjoms vairs nesamazinājās un bija vērojams pat neliels (0,6%) tā pieaugums. Līdz ar to Latvijas tautsaimniecībā sākās jauns, stabilizācijas periods. Pakalpojumu nozaru pieauguma temps šajā gadā saglabājās iepriekšējā gada līmenī, bet vispārējo uzlabojumu noteica tas, ka preču ražošanas nozarēs izlaide samazinājās daudz lēnākos tempos nekā iepriekšējā gadā, vairs tikai par 7,4%. Dažu nozaru vēl arvien būtisko ražošanas sašaurināšanos kompensēja ievērojams pieaugums kokapstrādē, apģērbu ražošanā, metālu un to izstrādājumu ražošanā [152,107]. Par stabilizāciju liecina arī inflācijas samazināšanās, lai gan mazākā mērā, nekā cerēts, ņemot vērā iepriekšējā gada dinamiku. Inflācijas samazinājumu bremzēja lielā ārvalstu kapitāla ieplūde un lata kursa piesaiste SDR valūtu grozam, kā arī apgrozījuma nodokļa palielinājums pārtikas produktiem. Ārvalstu kapitāla ieplūde notika pateicoties privatizācijas politikas maiņai, kas notika 1994. gadā, kad tika nodibināta Privatizācijas aģentūra. Privatizācijas aģentūra sāka realizēt centralizētu, visaptverošu, atklātu, uz tirgus principiem balstītu valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju, pakāpeniski

iesaistot privatizācijas procesā privatizācijas sertifikātu īpašniekus. Tika uzsākta tiešo ārvalstu investīciju piesaiste privatizētajiem uzņēmumiem, pārdodot uzņēmumu akciju vairākumu stratēģiskajam investoram starptautiskajos konkursos. 1995. gadā tika uzsākts akciju publiskais piedāvājums par privatizācijas sertifikātiem, 1996. gadā – uzņēmumu un statūsabiedrību valsts budžeta parādu kapitalizācija un 1997. gadā – zemesgabalu zem privatizētiem valsts un pašvaldību īpašuma objektiem privatizācija.

Masveida privatizācija nodrošināja privātā sektora nemitīgu pieaugumu Latvijā. Privātā sektora īpatsvars kopējā pievienotajā vērtībā ir palielinājies no 34% 1994.gadā, līdz 65 % 1998.gadā, apmērām tāpat arī ir pieaudzis tajā nodarbināto skaits (skat 2.4. tabulu).

2.4.tabula

Privātā sektora īpatsvars Latvijā 1994. – 1998.gadā (procentos) [85,36]

Gads	Kopējā pievienotā vērtība	Tautsaimniecībā nodarbinātie
1994	34	58
1995	53	60
1996	59	63
1997	62	66
1998	65	68

Pamatā valsts mazo un vidējo uzņēmumu privatizāciju var uzskatīt par pabeigtu kopš 1998. gada vidus. Atlikušie privatizējami objekti bija nelieli, specifiskas funkcijas veicoši valsts uzņēmumi vai arī iepriekš privatizētu uzņēmumu neprivatizēta manta vai valsts kapitāla daļas, kā arī daži lieli uzņēmumi (Latvenergo, Latvijas Kuģniecība), kuru privatizāciju kavējās pārsvarā politisku faktoru dēļ.

Salīdzinot privatizācijas procesa norisi Latvijā un Igaunijā, jāsecina, ka Igaunijā privatizācija ir noritējusi relatīvi ātrāk un efektīvāk. Igaunijas Privatizācijas aģentūra tika nodibināta jau 1992.gadā, un lielo uzņēmumu privatizāciju Igaunijā pamatā pabeidza 1994. – 1995.gadā. 1992.gadā apstiprinātā bankrota likumdošana Igaunijā bija relatīvi strikta un vienādi tika piemērota kā valsts, tā privātajiem uzņēmumiem, kas valdībai neatstāja izvēli – vai nu uzņēmums bija jānodod privatizācijai, vai jāļauj tam bankrotēt. Paralēli tam Igaunijā izveidojās ilgtspējīgs komercbanku sektors, kas potenciālajiem valsts īpašumu pircējiem ļāva piekļūt finansējumam. Neskatoties uz to, Latvijai tomēr izdevās piesaistīt ārvalstu investoru interesi. 90.gadu vidū lielākā daļa investīciju tika ieguldītas ostās un telekomunikāciju nozarē, privatizācijas procesam paātrinoties, pieauga arī investīciju apjomi ražošanā un 90.gadu beigās arvien vairāk investīciju tika realizēts sektoros, kurus var uzskatīt

par kapitālietilpīgiem vai orientētiem uz darbaspēka prasmju un tehnoloģiju izmantošanu. Ārvalstu investīciju ieplūde Latvijā kopš 1995.gada ir diezgan noturīga, lai gan ir vērojamas to svārstības pa gadiem (skat. 2.5.tabulu).

2.5.tabula.

Tiešās ārvalstu investīcijas Latvijā 1993. – 1998.gadā (milj. USD) [85,36]

Gads	Investīciju apjoms
1993	45.1
1994	214.5
1995	179.6
1996	381.7
1997	521.1
1998	356.7

Vislielākais tiešo ārvalstu investīciju pieplūdums Latvijā bija vērojams 1997.gadā, kad Latvijā tika investēti 521,1 milj. USD, kas sastādīja 9,3 % no Latvijas IKP. To veicināja masveida privatizācijas uzsākšana un vispārējās ekonomiskās aktivitātes pieaugums. Investoru realizētie projekti un izteiktie vērtējumi par viņu darbību Latvijā apliecina, ka izvēli uzsākt darbību Latvijā nodrošina ne tikai samērā lētais darbaspēks, pieeja lētām izejvielām, bet arī augošā ekonomika, kvalificēta darbaspēka pieejamība, kā arī liberālā likumdošana biznesa attīstībai. Tiešās ārvalstu investīcijas ir nozīmīgas gan no konkurētspējas palielināšanas, gan straujākas un kvalitatīvākas ekonomikas izaugsmes viedokļa. Tās papildina nepietiekamos iekšējos uzkrājumus, ļauj kāpināt produktivitāti, nomainīt novecojušos ražošanas līdzekļus un ieviest jaunas tehnoloģijas, nodrošinot efektīvu ražotņu veidošanos, kā arī atvieglo pieeju ārzemju tirgiem ar ārvalstu partneru izplatīšanas tīklu starpniecību, uzlabo produkcijas kvalitāti, dizainu u.t.t. Tādējādi ārvalstu investīcijas veicina nacionālās ekonomikas izaugsmi, dodot tai iespēju attīstīties ātrāk, īpaši, ja tās ir saistītas ar progresīvu tehnoloģiju ieviešanu un prasmīgu vadību, kas palīdz izmantot esošās priekšrocības un samazināt riska faktoros.

1995.gads Latvijā raksturojas ar banku krīzi, kas iespaidoja ekonomiskās aktivitātes un mazināja pozitīvās izaugsmes tendences. IKP salīdzinājumā pret iepriekšējo gadu samazinājās par 0,8% [152,105]. 1995.gadā 15 bankas zaudēja licenci un turpināja darboties tikai 43 kredītiestādes (skat. 2.6.tabulu).

Kredītiestāžu skaits Latvijā 1991.–1995.gadam [206,166]

Gadi	1991	1992	1993	1994	1995
Kredītiestādes	14	51	63	58	43
t.sk. bankas	-	50	62	55	41

Lai gan vairāku lielo banku maksātnespēja neizraisīja ķēdes reakciju pārējā banku sektorā, tomēr tā atstāja ievērojamu nelabvēlīgu ietekmi uz pārējām Latvijas bankām, sevišķi 1995.gada maijā – augustā. Krīzes rezultātā samazinājās gan banku depozītu, gan izsniegto kredītu apjoms, uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu apjoms samazinājās par 44 %. Banku krīzes rezultātā pieauga nepildīto saistību skaits uzņēmējdarbības sektorā, vairums uzņēmumu bija citiem parādā, savukārt viņu debitori arī laikus nenorēķinājās. Negatīvu ietekmi banku krīze atstāja uz privāto patēriņu, kas pēc statistikas datiem samazinājās par 1,7% un valsts budžeta ieņēmumiem, kā rezultātā budžeta deficīts sasniedza 3,1 % no IKP [152,109].

1995.gada banku krīzi Latvijā galvenokārt izraisīja divi faktori. Pirmkārt, Latvijas banku sistēma attīstības tempu ziņā apsteidza vispārējo valsts ekonomisko attīstību. Bankas ātri uzkrāja ievērojamus finansu līdzekļus, bet tajā pašā laikā saskārās ar grūtībām to izlietošanā. Straujā pāreja uz tirgus ekonomikas attiecībām nespēja pietiekami ātri attīstīt zemes, nekustamā īpašuma un vērtspapīru tirgu, tāpēc liela daļa izsniegto kredītu netika pietiekami nodrošināti ar atbilstošu ķīlu. Otrkārt, bija gadījumi, kad atbildīgie banku darbinieki apzināti pārkāpa Latvijas Bankas noteiktās prasības, izsniedzot nepamatoti lielus kredītus banku akcionāriem un darbiniekiem, bieži vien bez nepieciešamā nodrošinājuma. Lai to novērstu 1995.gada oktobrī tika pieņemts Kredītiestāžu likums, kas piešķīra lielākajai daļai Latvijas Bankas veikto kontroles un uzraudzības pasākumu juridisku spēku, kā arī noteica minimālo dibināšanas pamatkapitālu jaundibināmajām bankām 5 milj. ekiju apmērā, bet jau eksistējošām bankām šis līmenis bija jāsasniedz pakāpeniski līdz 1999.gada beigām.

Arī abas pārējās Baltijas valstis 90.gadu sākumā piemeklēja līdzīgas banku krīzes, Igauniju – 1992.gadā, bet Lietuvu – 1995.gadā. Šīm banku krīzēm bija attīroša ietekme un tās noveda pie banku sektora konsolidācijas. 1992.gada banku krīze Igaunijā veicināja valstij piederošo banku ātru privatizāciju, pie tam ar izteiktu ārvalstu kapitāla līdzdalību, tādējādi Igaunija tikai ieguva no pirmās banku krīzes Baltijā, lai gan 1994.gadā tā piedzīvoja otru banku krīzi, tomēr ne tik plašu kā Latvijā.

Neskatoties uz banku krīzi jau 1996.gadā Latvijas tautsaimniecībā iezīmējās pozitīvas tendences. Reālais IKP pieauga par 3,3%, ko galvenokārt nodrošināja transporta un sakaru, kā arī apstrādes rūpniecības attīstība. 1998.gada beigās Krievijas finanšu krīzes rezultātā Latvijas ekonomika piedzīvoja vēl vienu satricinājumu. Tā negatīvi ietekmēja pirmām kārtām pārtikas rūpniecību, kur ražošanas apjomi 1999.gadā samazinājās par 4,8%, kā arī eksportu, jo tika zaudēti noieta tirgi Krievijā. 1999.gadā Latvijas preču eksporta apjoms bija par 6,4% mazāks nekā iepriekšējā gadā. Līdz ar to palēninājās arī IKP pieauguma tempi (skat.2.7.tabulu).

2.7.tabula.

Lielāko tautsaimniecības nozaru ieguldījums Latvijas iekšzemes kopprodukta pieaugumā 1996.-1999.gadam (% pret iepriekšējo periodu) [152,112]

	1996	1997	1998	1999
IKP	3,3	8,6	3,9	1,1
Apstrādes rūpniecība	0,9	3,9	1,0	-1,4
Tirdzniecība	0,1	1,5	2,3	1,4
Transports un sakari	2,2	1,3	-0,5	0
Pārējās nozares	0,1	1,9	1,1	1,1

Kā var redzēt no 2.7.tabulas datiem, Latvijas IKP dinamiku par 2/3 nosaka trīs lielāko tautsaimniecības nozaru – apstrādes rūpniecības, tirdzniecības, transporta un sakaru attīstība. 1999.gadā Krievijas finanšu krīzes rezultātā samazinājās ārējais pieprasījums, kas negatīvi ietekmēja apstrādes rūpniecības, kā arī transporta un sakaru nozares attīstību, jo samazinājās kravu plūsmas gan uz, gan no Krievijas. 1998.un 1999.gadā bija vērojams arī straujš ražotāju cenu kritums, ko noteica pieprasījuma straujš samazinājums, tā rezultātā arī inflācijas līmenis samazinājās (1998.gada decembrī PCI pret iepriekšējā gada decembri bija 2,8%, bet 1999.gadā 3,2%) [152,113].

Lai gan kopumā kopš 1994.gada IKP dinamika Latvijā ir pozitīva, tomēr ja salīdzina ar 1990.gadu, kad Latvija atguva neatkarību un tika uzsāktas ekonomiskās reformas, gan ražošanas apjomi, gan IKP vēl 1999.gadā bija nelieli, par ko liecina 2.8.tabulas dati.

**Ražošanas apjomi dažādās tautsaimniecības nozarēs salīdzinājumā ar
1990.gadu (procentos) [79,40]**

Nozares	1995.gads	1999.gads
Preču ražošanas nozares	31,4	36,0
-lauksaimniecība, mežsaimniecība un zvejniecība	52,1	48,8
-rūpniecība	35,2	42,5
-būvniecība	12,8	16,2
Pakalpojumi	86,7	102,5
-tirdzniecība	76,7	104,4
-transports un sakari	69,1	83,2
-finansu starpniecība	168,2	159,6
-pārējie pakalpojumi	100,0	112,7
IKP	49,6	58,5

Kā redzams no 2.8 tabulā apkopotās informācijas, 1999.gadā IKP apjoms sastāda tikai nepilni 60% no 1990.gada līmeņa, tomēr atsevišķās pakalpojumu sfēras nozarēs (tirdzniecībā, finansu starpniecībā u.c.) ir notikusi salīdzinoši strauja attīstība. To noteica augošā ekonomiskā atvērtība, tirdzniecības un kapitāla kustības liberalizācija, straujā banku attīstība. Tomēr strukturālo reformu tempi atpalika no straujajām izmaiņām finansu sistēmā un tas 1995. gada vidū izraisīja jau aprakstīto banku krīzi. Savukārt preču ražošanas nozaru attīstība nav bijusi tik veiksmīga, lai gan līdz 1990.gadam izaugsmi veicināja galvenokārt šo nozaru attīstība. Vislielāko kritumu piedzīvoja būvniecība, jo par valsts un pašvaldību līdzekļiem uzsāktie projekti tika iesaldēti, kā arī lauksaimniecība, mežsaimniecība un zvejniecība. 1999.gadā, salīdzinot ar 1990.gadu lauksaimniecības pievienotās vērtības apjoms salīdzināmajās cenās samazinājās vairāk nekā par 50%, bet tās īpatsvars kopējā pievienotajā vērtībā kritās no 21,1% līdz 4,5%. To galvenokārt izraisīja strauja iekšējā un ārējā noieta tirgus sašaurināšanās un lauksaimniecībai nelabvēlīgas cenu izmaiņas, zemais darba ražīgums un novecojusī tehnika, kā arī nelielie subsīdiju apjumi no valsts un jau pieminētā neveiksmīgā zemes reforma, kas veicināja daudzu sīksaimniecību attīstību. Lai gan pirmajos pārejas perioda gados lauksaimniecībā ražošanas apjomu samazinājums nebija tik straujš,

piemēram, rūpniecībā un būvniecībā, jo šajā periodā ārējā tirgus zaudējumus lielā mērā kompensēja iekšējā tirgus paaugstinātais pieprasījums, tomēr lauksaimniecībā lejupslīde ir ieilgusi un nevar teikt, ka desmit gadu laikā (1990-1999) tā būtu beigusies. Tā visa rezultātā Latvijas lauksaimniecības konkurētspēja gan iekšējā, gan ārējā tirgū ir ļoti zema un lauksaimniecība no kādreiz vadošās tautsaimniecības nozares kļuvusi par vienu no vismazāk ienesīgākajām. Arī dati par investīciju sadalījumu pa nozarēm, apliecina, ka lauksaimniecībā tiek ieguldīts mazāk intensīvi nekā citās tautsaimniecības nozarēs, kas samazina šīs nozares izaugsmes iespējas.

Aplūkojot tautsaimniecības attīstības tendences no 1994.-1999.gadam, autore ir izdalījusi vairākas raksturīgas iezīmes:

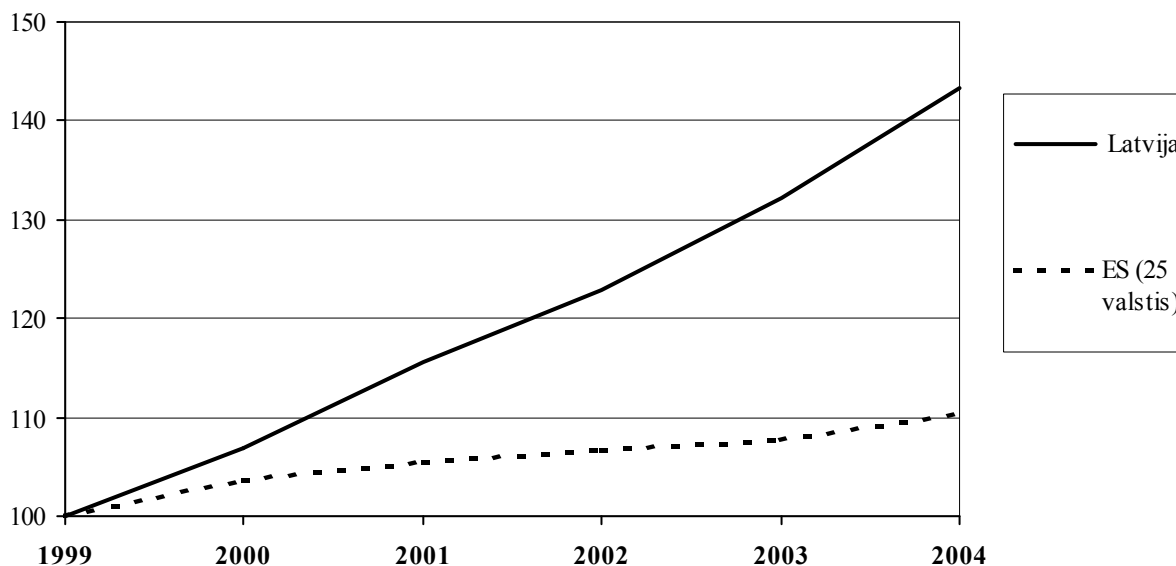
- ikgadējs IKP reālo apjomu pieaugums, kas vidēji ir straujāks pakalpojumu nozarēs,
- straujš patēriņa cenu samazinājums (PCI kritās no 26,3% 1994.gadā līdz 3,2% 1999.gadā),
- ražošanas cenu kritums 1998. un 1999.gadā sakarā ar strauju pieprasījuma samazināšanos Krievijas finanšu krīzes ietekmē,
- izteikti negatīva preču un pakalpojumu eksporta- importa bilance kopš 1995.gada,
- straujš ārvalstu kapitāla pieplūdums un investīciju pieaugums, sakarā ar izvērsto privatizāciju,
- banku sektora krīze un tam sekojoša banku apvienošanās un konsolidācija.

2.1.3. Ekonomiskās attīstības pamatrādītāju izmaiņas no 2000. – 2004.gadam un pastāvošo disproporciju analīze Latvijas ekonomikā

Līdz ar iestāšanos ES 2004.gadā noslēdzās svarīgs posms Latvijas ekonomikas attīstībā. Pēc vairāk nekā desmit mērķtiecīgiem darba gadiem ir sasniegti tie mērķi, uz kuriem savā darbā tiecās daudzas valdības: Latvija ir kļuvusi par NATO dalībvalsti un ES pilntiesīgu locekli, kas paver Latvijas ekonomikas attīstībai jaunas iespējas un ļauj izmantot priekšrocības, ko sniedz plašs un stabils tirgus, brīva preču, pakalpojumu, darbaspēka un kapitāla kustība. Gatavojoties dalībai ES, tika veiktas strukturālās reformas, kas jau tuvākajos gados noteiks tautsaimniecības tālākās izaugsmes stabilitāti un ilgtspēju ES sastāvā, kā arī to, vai valdībai izdosies sasniegt savus jaunus

mērķus: 20-30 gadu laikā panākt ES vidējam standartam atbilstošu iedzīvotāju labklājības līmeni un īstenot pāreju no darbietilpīgas un zināšanu ietilpīgu ekonomiku.

Ekonomiskā izaugsme Latvijā pēdējo piecu gadu laikā (2000-2004) ir bijusi viena no visstraujākajām Eiropā un to ir nodrošinājis gan stabils iekšzemes pieprasījuma pieaugums, gan eksporta iespēju paplašināšanās (skat. 2.1. zīmējumu).

2.1. zīmējums. IKP dinamika Latvijā un ES (procentos, 1999 = 100%) [29,16]

Iekšējā pieprasījuma palielinājums tiešā veidā ietekmēja pakalpojumu pieaugumu, bet rūpniecības izaugsme balstījās galvenokārt uz eksporta palielinājumu. Kopš 2000.gada vidēji ik gadu Latvijas iekšzemes kopprodukts ir palielinājies par 7,5%. Īpaši strauja izaugsme ir pēdējos trijos gados 2002.gadā IKP palielinājās par 6,4%, 2003.gadā par 7,5% un 2004.gadā par 8,5%. Augsti IKP pieauguma tempi saglabājās arī 2005.gada pirmajā pusgadā (9,5%), pie tam gada otrajā ceturksnī piedzīvota visstraujākā IKP izaugsme Latvijas vēsturē-11,6% [26,3].

IKP reālais apjoms uz vienu iedzīvotāju kopš 1999.gada ir palielinājies 1,4 reizes un pēc Eurostat novērtējuma (rēķināts pirktspējas paritātes vienībās) 2004.gadā tas bija 43,7% no ES-25 vidējā līmeņa [31,16]. Latvijas izaugsmes pamatā patlaban ir strukturālie faktori, mūsu tautsaimniecībai pakāpeniski savā apritē iesaistot arvien plašāku izaugsmes potenciālu, kāpinot produktivitāti un attīstīt tirgus infrastruktūru.

Tautsaimniecības nozaru struktūra šajā periodā maz ir mainījies (skat. 2.9. tabulu).

Tautsaimniecības struktūra (%) [31,32]

	Pēc pievienotās vērtības		Pēc nodarbināto skaita	
	2000	2004	2000	2004
Primārās nozares*	4,6	4,5	14,5	12,9
Apstrādes rūpniecība	13,4	14,0	18,3	15,9
Elektroenerģija, gāze un ūdens apgāde	3,5	3,0	2,2	2,0
Būvniecība	6,2	5,8	6,0	8,2
Tirdzniecība	17,6	19,8	17,8	17,3
Transports un sakari	14,2	15,7	8,4	9,2
Citi komercpakalpojumi	23,2	22,6	11,1	13,4
Sabiedriskie pakalpojumi	17,2	15,0	21,8	21,1
Kopā	100,0	100,0	100,0	100,0

* lauksaimniecība, mežsaimniecība, zvejniecība un iegūstošā rūpniecība

Kā redzams 2.8.tabulā, nedaudz palielinājies ir pakalpojumu nozaru īpatsvars - no 72,2% (pēc pievienotās vērtības) 2000.gadā līdz 72,7% 2004.gadā, kas noticis pateicoties tirdzniecības nozares straujākai attīstībai salīdzinājumā ar citām tautsaimniecības nozarēm. Taču jāatzīmē, ka tautsaimniecības struktūra pēc nodarbinātības ievērojami atšķiras no tās kāda tā ir pēc pievienotās vērtības, izteikti atšķirīgo produktivitātes līmeņu dēļ dažādās tautsaimniecības nozarēs (skat.2.10.tabulu). Primārās nozares dod salīdzinoši nelielu ieguldījumu pievienotajā vērtībā, taču tur strādā gandrīz 13 % no visiem tautsaimniecībā nodarbinātajiem, kas ir 2 reizes vairāk nekā vidēji ES. Arī ražošanas apjomu pieauguma temps šajās nozarēs caurmērā par 3 procentpunktiem atpaliek no tautsaimniecības vidējā rādītāja [84,14].

Produktivitāte tautsaimniecības nozarēs – pievienotā vērtība uz vienu strādājošo [31,18]

	Vidējās procentuālās izmaiņas periodā (2001-2004)	Līmenis, faktiskajās cenās (latos uz 1 strādājošo) 2004
Primārās nozares	6,3	2299
Apstrādes rūpniecība	10,2	5668
Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde	4,8	11373
Būvniecība	-0,6	4440
Tirdzniecība, viesnīcas un restorāni	9,3	7261
Transports un sakari	4,2	11121
Citi pakalpojumi	2,3	10447
Sabiedriskie pakalpojumi*	2,6	4844
Visā tautsaimniecībā	5,9	6509

* Valsts pārvalde kopā ar veselības aizsardzību un izglītību

Kā liecina 2.10.tabulas dati, vislielākās produktivitātes izmaiņas ir vērojamas apstrādes rūpniecībā, kur trīs gadu laikā (2001-2004) produktivitāte ir pieaugusi par 10,2%, taču, neskatoties uz to kopējais produktivitātes līmenis apstrādes rūpniecībā, kā to liecina 2.9.tabulā apkopotie dati, ir salīdzinoši zems. Piemēram, produktivitātes līmenis finansu pakalpojumos ir 4 reizes augstāks nekā apstrādes rūpniecībā. Kā viens no zemās produktivitātes iemesliem rūpniecībā minams nelielais augsto tehnoloģiju izmantošanas līmenis, kā arī nepietiekamā inovatīvā darbība uzņēmumos.

Tāpat kā iepriekšējā desmitgadē tautsaimniecības struktūrā dominējošas ir trīs nozares- apstrādes rūpniecība, tirdzniecība un transports, kuru kopējais ieguldījums IKP sastāda vairāk nekā 2/3 (skat.2.11.tabulu).

IKP dinamika (%) Latvijā no 2001.- 2004.gadam [84,9; 31,33]

	Pieauguma tempi				Ieguldījums pieaugumā			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
Primārās nozares	8,0	5,1	1,3	4,3	0,4	0,2	0,1	0,2
Apstrādes rūpniecība	10,2	8,9	9,1	7,9	1,4	1,2	1,3	1,1
Elektroenerģija, gāze un ūdens	5,7	4,2	2,8	4,9	0,2	0,1	0,1	0,2
Būvniecība	6,1	10,8	13,7	13,0	0,4	0,7	0,9	0,9
Tirdzniecība, viesnīcas un restorāni	10,8	11,9	11,6	10,3	1,9	2,1	2,2	2,0
Transports un sakari	9,5	3,4	8,9	12,9	1,4	0,5	1,2	1,8
Citi komercpakalpojumi	10,6	5,4	4,4	7,7	2,5	1,3	1,0	1,7
Sabiedriskie pakalpojumi	1,7	2,4	2,9	4,0	0,3	0,4	0,4	0,6
Kopā	8,0	6,4	7,5	8,5	8,0	6,4	7,5	8,5

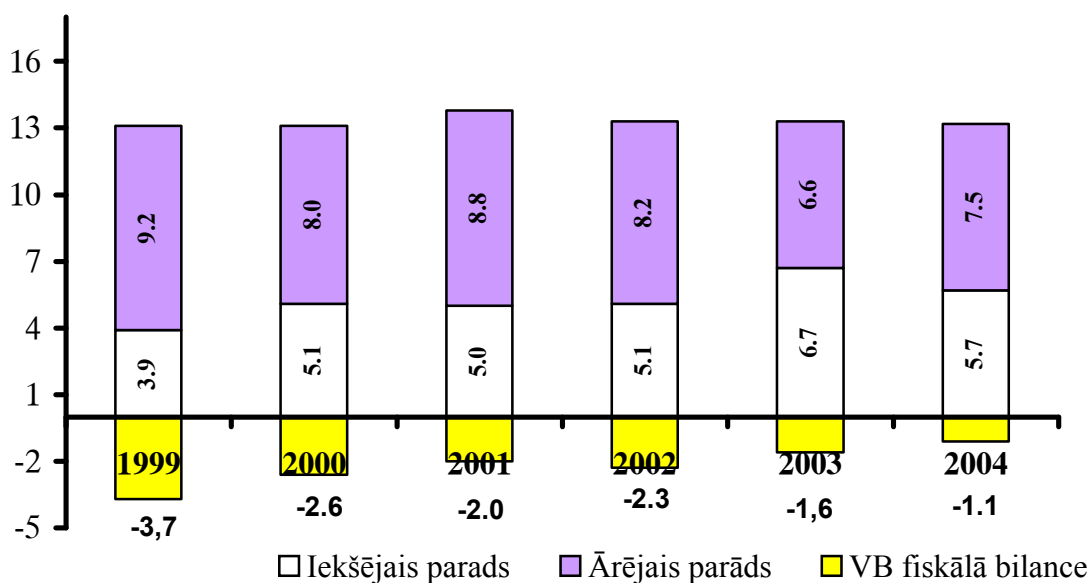
Dotajā periodā gandrīz 1/3 daļu no pieauguma nodrošināja tirdzniecības nozares (vairum- un mazumtirdzniecība) izaugsme. Vairāk kā par 2 procentu punktiem atpaliek apstrādes rūpniecības ieguldījums. Pa gadiem stabila ir trīs nozaru izaugsme- tirdzniecības un būvniecības, kas galvenokārt balstās uz iekšzemes pieprasījuma palielinājumu un apstrādes rūpniecības, kas savukārt balstās uz eksporta palielinājumu. Arī transporta un sakaru nozare attīstība ir bijusi visai veiksmīga.

Līdz ar to var secināt, ka ekonomikas attīstību Latvijā jau kopš 90.gadu sākuma galvenokārt ir nodrošinājušas pakalpojumu, nevis preču ražošanas nozares, jo tajās nav nepieciešami lieli kapitālieguldījumi, tās balstās pamatā uz vietējo tirgu, tāpēc arī ienākumi ir stabili, lai gan zemi, jo tos ierobežo maksāspējīgais pieprasījums. Tomēr tas mazina Latvijas izaugsmes iespējas nākotnē, jo tirdzniecība un citas pakalpojumu nozares vairāk ir vērstas uz iekšējo tirgu un agri vai vēl, neattīstoties tām nozarēm, kas veido iekšējā tirgus pieprasījumu, tiks sasniegts pakalpojumu tirgus piesātinājums, tāpēc Latvijas uzņēmējiem aktīvi ir jāmeklē jauni noieta tirgi gan Austrumos, gan Rietumos. Kā pozitīva tendence pēdējos četros gados (2001-2004) jāatzīmē tas, ka ir stabilizējusies situācija gan rūpniecībā, gan lauksaimniecībā un ir vērojams ražošanas apjomu pieaugums šajās nozarēs. Laika periodā no 2001.- 2003.gadam ražošanas apjomi apstrādes rūpniecībā pieauga vidēji par 9,4% ik gadu,

2004.gadā ražošanas apjomi apstrādes rūpniecībā palielinājās par 7,9%, bet lauksaimniecībā par 3,5% [31,8]. Tomēr rūpniecības struktūrā joprojām dominē lēta darbaspēka un dabas resursu izmantošanas nozares, t.i., zemas pievienotās vērtības nozares. Pārtikas, vieglās un kokapstrādes rūpniecībā radītā pievienotā vērtība veido vairāk nekā pusi no visas rūpniecības pievienotās vērtības. Tas pats sakāms par eksporta proporcijām [84,26]. Bez tam jāatzīmē, ka rūpniecības pieauguma tempi ir diezgan nevienmērīgi, ko ietekmē svārstīgās ārējā pieprasījuma izmaiņas.

Pozitīvu impulsu ekonomikas attīstībai sniedz arī Latvijas iestāšanās ES 2004.gada 1.maijā, kas ir viens no pasaules ekonomiski spēcīgākajiem reģioniem. Iekļaujoties vienotajā ES tirgū, Latvija var izmantot tās priekšrocības, ko dod plašs un stabils tirgus, brīva preču, pakalpojumu, kapitāla un darbaspēka kustība, savukārt ES fondu atbalsts atvieglo tautsaimniecības strukturālās izmaiņas, palīdz mazināt sociālās un ekonomiskās disproporcijas.

Kopš 1999.gada nav notikuši nekādi lieli ekonomiski satricinājumi, ir pabeigtas iesāktās reformas gan fiskālajā, gan monetārajā sektorā, panākta makroekonomiskā stabilitāte, par ko liecina stabila nacionālā valūta (Latvijas Banka kopš 1994.gada īsteno fiksētā nacionālās valūtas kursa politiku), neliels valsts ārējais parāds (~15% no IKP), kā arī piesardzīga fiskālā politika, kas vērsta uz bezdeficīta budžeta veidošanu un saglabāšanu (skat.2.2.zīmējumu).

2.2.zīmējums. Latvijas valsts parāds un valsts budžeta (VB) fiskālā bilance 1999-2004.gadam (% no IKP) [31,48]

Valsts parāda līmenis Latvijā ir viens no zemākajiem ES. 2004.gada beigās tas bija 975 milj.latu jeb 13,2 % no IKP [26,13]. Valdības nodokļu politika ir vērsta uz nodokļu sloga samazināšanu uzņēmējdarbībā, lai sekmētu tautsaimniecības attīstību un nodrošinātu ekonomikas konkurētspēju, kā rezultātā nodokļu ieņēmumi pret IKP ir samazinājušies no 33% 1998.gadā līdz 27,5% 2004.gadā [31,49]. Kopējo nodokļu slogu Latvijā nevar uzskatīt par augstu- tas ir par 9 procentpunktiem zemāks nekā ES-15 valstīs un par 1 procentpunktu zemāks nekā vidēji jaunajās dalībvalstīs [31,49]. Pēdējo gadu laikā ir veikti vairāki pasākumi uzņēmējdarbības vides uzlabošanas un sakārtošanas jomā [85,44]:

- ar 2002.gadu ir stājies spēkā Komerclikums,
- uzņēmumu ienākumu nodokļa (UIN) likme ir samazināta no 25% 2001.gadā līdz 15% 2004.gadā, kā arī noteiktas tā atlaides lieliem investīciju projektiem un uzņēmumiem, kas darbojas speciālajās ekonomiskajās zonās,
- sociālās apdrošināšanas iemaksu likme ir samazināta no 38% 1996.gadā līdz 33,09% 2003.gadā, vienlaicīgi samazinot darba devēja iemaksu daļu un palielinot darba ņēmēju iemaksas,
- nekustāmā īpašuma nodokļa maksimālā likme samazināta no 4% 2000.gadā līdz 1,5%.

Jau vairākus gadus Latvijā saglabājas augsta investīciju dinamika un finansiālās vides stabilitāte. Investīciju pieaugums Latvijā no 2000 līdz 2004.gadam bija vidēji 13,1 % gadā. 2004.gada investīcijas pamatlīdzekļos bija 1,8 reizes lielākas nekā 2000.gadā [31,21]. Līdz ar straujiem investīciju pieauguma tempiem ar katru gadu palielinās arī investīciju īpatsvars IKP. Laikā no 1991. līdz 2000.gadam investīciju daļa IKP Latvijā vidēji veidoja 16,2 %, un tas bija viszemākais rādītājs pašreizējo ES dalībvalstu starpā, bet pēdējos četros gados (2001-2004) vidēji gandrīz ceturtda daļa tiek nacionālā ienākuma tiek investīcijām. 2004.gadā tas sastādīja 25,9% no IKP, kas ir gandrīz kā par 5 procentpunktiem vairāk nekā vidēji ES-15 [31,22].

Straujās investīciju dinamikas pamatā ir vairāki faktori:

- ražošanas jaudas noslodzes palielināšanās sakarā ar augošo pieprasījumu,

- nodokļu sloga samazinājums, kas pozitīvi ietekmē uzņēmumu finansiālo stāvokli un palielina investēšanas iespējas par pašu līdzekļiem,
- finansiālo resursu pieejamības iespēju uzlabošanās sakarā ar kredītlīkumu samazināšanos,
- tehniski faktori, kas saistīti ar esošo jaudu atjaunošanas nepieciešamību konkurētspējas saglabāšanai un palielināšanai.

2004. gadā rūpniecībā ražošanas jaudas bija noslogotas vidēji par 71%, kas ir par 11 procentpunktiem vairāk nekā vidēji 2000. gadā. 2004. gada jūlijā jaudu noslodzes līmenis sasniedza 73% un bija visaugstākais kopš 1993. gada. Augošais iekšzemes un ārējais pieprasījums augstās jaudu noslodzes apstākļos arī turpmāk var radīt papildu stimulus investīcijām.

Būtisks investīciju finansiālais stimuls pēdējos gados ir kredītlīkumu samazināšanās. No 2000. līdz 2003. gadam vidējās svērtās gada likmes latos iekšzemes uzņēmumiem izsniegtajiem ilgtermiņa kredītiem samazinājās no 10,7% līdz 7,5%, bet iekšzemes privātajiem uzņēmumiem izsniegto ilgtermiņa kredītu atlikums 2003. gada beigās bija 2,5 reizes lielāks nekā 2000. gada beigās, t.sk. 2003. gadā palielinājās par 25,6%. Kaut gan 2004. gadā vidējās ilgtermiņa svērtās gada likmes ilgtermiņa kredītiem bija 9,2%, t.i., gandrīz par 2 procentpunktiem lielākas nekā 2003. gadā, tomēr, ņemot vērā augstāku inflāciju, reālās kredītlīkmes ir zemākas nekā 2003. gadā, un iekšzemes uzņēmumiem izsniegto ilgtermiņa kredītu atlikums 2004. gada beigās palielinājās par 36 % [31,23].

Jāatzīmē, ka pēdējos četros gados (2001-2004) investīciju dinamika ir straujāka ražošanas sfērā, investīciju struktūrā preču ražošanas nozaru daļa ir pieaugusi no 29,8% 2001. gadā līdz 37,6% 2004. gadā [31,24]. Kopumā preču ražošanas nozarēs 2004. gadā investēja par 60,5% vairāk nekā iepriekšējā gadā, bet pakalpojumu nozarēs investīcijas pieauga par 28,9% (skat. 2.12. tabulu).

Investīciju nozaru struktūra un dinamika (bez investīcijām individuālajā būvniecībā) (procentos) [31,24]

	Pieaugums			Struktūra	
	Vidēji 2001- 2003	2003	2004	Vidēji 2001- 2003	2004
Primārās nozares	36,2	5,1	36,4	3,0	3,8
Apstrādes rūpniecība	14,7	7,1	17,5	16,2	17,0
Elektroenerģija, gāze un ūdensapgāde	15,2	25,4	113,0	8,1	13,1
Būvniecība	14,6	33,7	42,0	2,9	3,7
Tirdzniecība	7,9	12,2	19,6	17,6	15,2
Transports un sakari	1,4	-18,0	4,0	21,5	17,8
Citi komercpakalpojumi	20,6	43,6	23,6	17,3	16,5
Sabiedriskie pakalpojumi	6,5	11,6	22,5	13,4	12,8
Kopā	11,3	13,3	26,0	100,0	100,0

Kā liecina 2.11.tabulas dati straujākais investīciju pieaugums no 2001. līdz 2003.gadam bija primārajās nozarēs. Tā ieguves rūpniecībā un lauksaimniecībā 2003.gadā salīdzinot ar 2000.gadu investīcijas dubultojās [84,10]. 2004.gadā par 17,5% pieauga investīcijas apstrādes rūpniecībā un tās veidoja 17 % no kopējām investīcijām tautsaimniecībā. Tās, tāpat kā iepriekšējos trīs gados, galvenokārt bija investīcijas pārtikas un kokapstrādes rūpniecībā. Tomēr jāatzīmē, ka pakāpeniski mainās investīciju struktūra apstrādes rūpniecībā, ko ietekmē investīciju samazinājums kokapstrādes rūpniecībā. 2004. gadā kokapstrādes rūpniecībā tika investēts par 30% mazāk nekā iepriekšējā gadā, un šīs nozares daļa kopējās investīcijās apstrādes rūpniecībā, salīdzinot ar 2003. gadu, samazinājās par 12 procentpunktiem un veidoja 18,2 procentus [31,24].

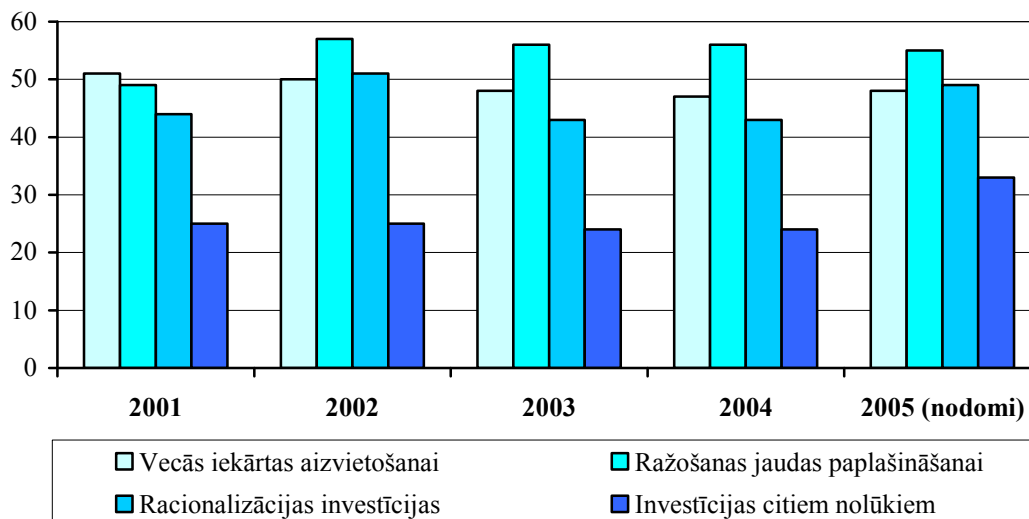
2004.gadā, tāpat kā iepriekšējos periodos pārsvarā tika investēts darbietilpīgajās un zemo tehnoloģiju nozarēs, lai gan pēdējos gados ir vērojams arī investīciju pieaugums **augsto tehnoloģiju nozarēs**. Pēdējo trīs gadu laikā investīcijas augsto tehnoloģiju nozarēs pieauga vidēji gadā par 28,4% un 2004. gadā pieauga par 46,2%, tai skaitā ķīmiskajā rūpniecībā par – 124%, mašīnu un iekārtu ražošanā – par 8%, elektrisko mašīnu un aparātu ražošanā – par 22%. Pateicoties straujākam investīciju pieaugumam, šo nozaru daļa kopējā ieguldījumu apjomā 2004. gadā,

salīdzinot ar iepriekšējo gadu, palielinājās par 2,3 procentpunktiem un veidoja gandrīz 20%. Aug arī vidējo tehnoloģiju nozaru daļa kopējās investīcijās apstrādes rūpniecībā. 2004. gadā šajās nozarēs investēja par 37,8% vairāk nekā iepriekšējā gadā, tāpēc vidējo tehnoloģiju daļa kopējā investīciju apjomā apstrādes rūpniecībā sasniedza 20%. Protams, šīs tendences ir vērtējamas pozitīvi, kaut gan zemo tehnoloģiju nozaru īpatsvars joprojām ir pārliecinoši liels. 2004.gadā tās veidoja gandrīz 70% no apstrādes rūpniecības pievienotās vērtības.

Savukārt novērtējot investīciju tehnoloģisko struktūru jāatzīmē, ka tajā joprojām ir zems ilgtermiņa nemateriālo ieguldījumu īpatsvars. Tehnoloģisko mašīnu un iekārtu daļa investīciju struktūrā pakāpeniski samazinās no 42,2% 2000.gadā līdz 38,1% 2004.gadā [31,35]. Gandrīz ceturtdaļa no šīm investīcijām ir saistīta ar izdevumiem transportlīdzekļu iegādei, bet trešā daļa no investīcijām ir novirzīta ēku un būvju celtniecību un kapitālo remontu. Jāņem vērā, ka investīciju tehnoloģisko struktūru lielā mērā ietekmē ražošanas specifika, kā arī esošo pamatlīdzekļu struktūra. Ir skaidrs, ka investīcijas palielina pamatlīdzekļu krājumus un maina to tehnoloģisko struktūru. Tomēr dati par investīcijām ko piedāvā tradicionālā statistika nav pietiekoši lai izvērtētu pamatlīdzekļu kvalitatīvās izmaiņas. Tātad, lai izvērtētu investēšanas procesa kvalitāti un ietekmi uz ražošanas procesiem ir nepieciešama papildus informācija. Šāda veida informācija pēdējos gados tiek apkopota konjunktūras apsekojumos, ko veic Latvijas Statistikas institūts. Pēc ES investīciju konjunktūras apsekojuma metodikas visas investīcijas tiek iedalītas šādos veidos:

- ražošanas jaudas paplašināšanai;
- vecās iekārtas aizvietošanai;
- racionalizācijas investīcijas;
- investīcijas citiem nolūkiem.

Aplūkojot investīcijas apstrādes rūpniecības uzņēmumos no 2001. līdz 2004.gadam (skat.2.3.zīmējumu), redzams, ka vienlīdz daudz uzņēmumu novirzīja līdzekļus vecās iekārtas aizvietošanai un ražošanas paplašināšanai. Arī 2005. gadā šāda veida investīcijas paredz 55% aptaujā iesaistīto uzņēmumu.

2.3.zīmējums. **Investīciju tipi apstrādes rūpniecības uzņēmumos**

(procentos no uzņēmumu skaita) [31,26].

2003. gadā un 2004. gadā ražošanā vairāk tika ieguldīts tās jaudu paplašināšanai nekā mehanizācijai un automatizācijai. Savukārt 2005. gadā vairāk nekā iepriekšējos gados tiek paredzētas racionalizācijas investīcijas. Pozitīvi vērtējams fakts, ka palielinās to uzņēmumu skaits, kas paredz veikt investīcijas darba drošības paaugstināšanai un vides aizsardzībai. Šāda veida investīcijas 2004. gadā veica 24% no uzņēmumiem, bet 2005. gadā to paredz darīt jau 33% uzņēmumu.

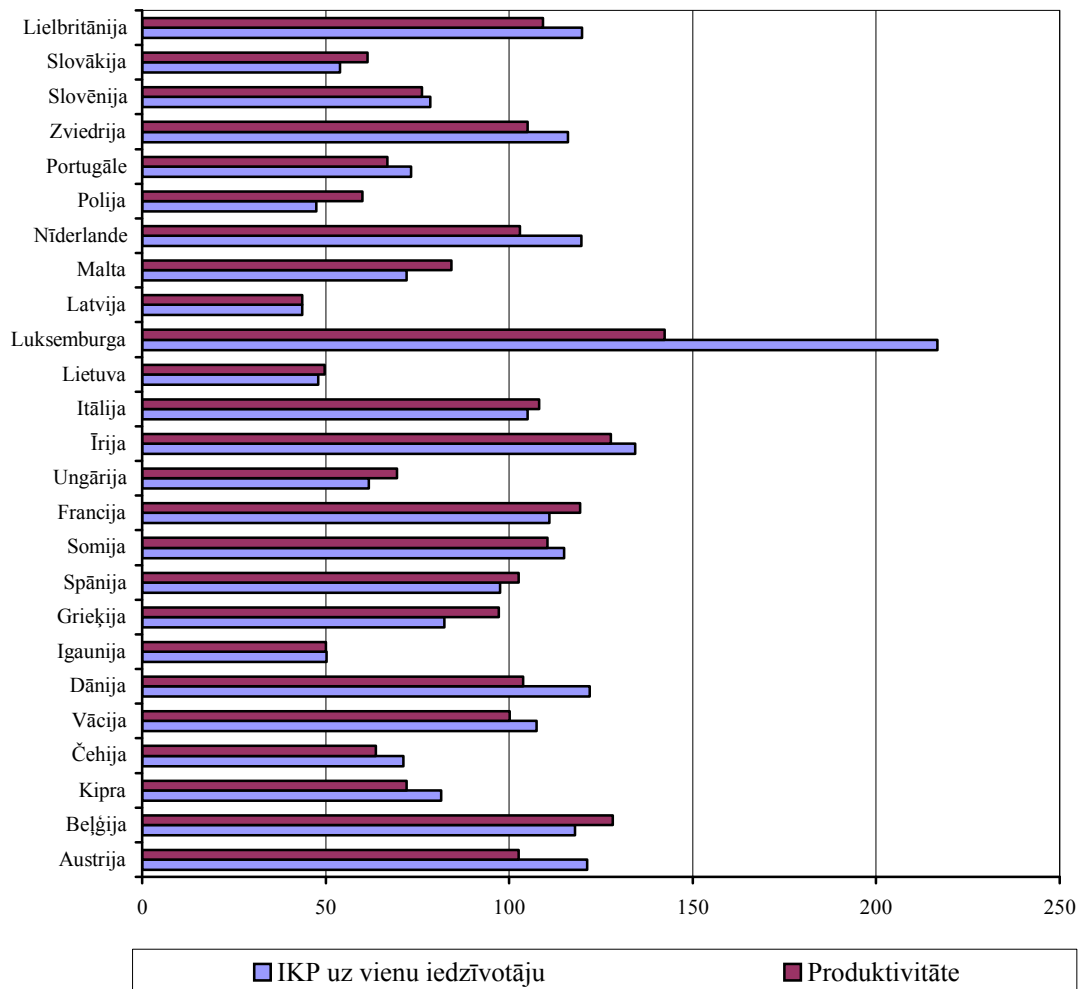
Izvērtējot ekonomiskās attīstības rādītājus 2000-2004.gadam autore secina, ka kopumā šajā laika posmā ir vērojama dinamiska ekonomiskā attīstība, par ko liecina:

- straujie IKP pieauguma tempi (kopš 2000.gada IKP palielinājās ik gadu vidēji par 7,6%, 2004.gadā par 8,5%, 2005.gada pirmajā pusē par 9,5%),
- struktūrā dominējošas ir trīs nozares- apstrādes rūpniecība, tirdzniecība un transports, kuru kopējais ieguldījums IKP sastāda vairāk nekā 2/3,
- IKP pieaugumu nodrošina gan strauji augošais iekšzemes pieprasījums, kas pozitīvi ietekmē galvenokārt dažādu pakalpojumu nozaru attīstību, gan eksporta iespēju paplašināšanās, kas veicina rūpniecības attīstību,
- stabilizējusies situācija gan rūpniecībā, gan lauksaimniecībā un ir vērojams ražošanas apjomu pieaugums šajās nozarēs, tomēr

rūpniecības izaugsmes tempi ir diezgan nevienmērīgi, ko iespaido svārstīgais ārējais pieprasījums,

- augsta investīciju dinamika un finansiālās vides stabilitāte (investīciju pieaugums Latvijā no 2000 līdz 2004.gadam bija vidēji 13,1 % gadā),
- zems valdības parāds un salīdzinoši neliels budžeta deficīts pret IKP.

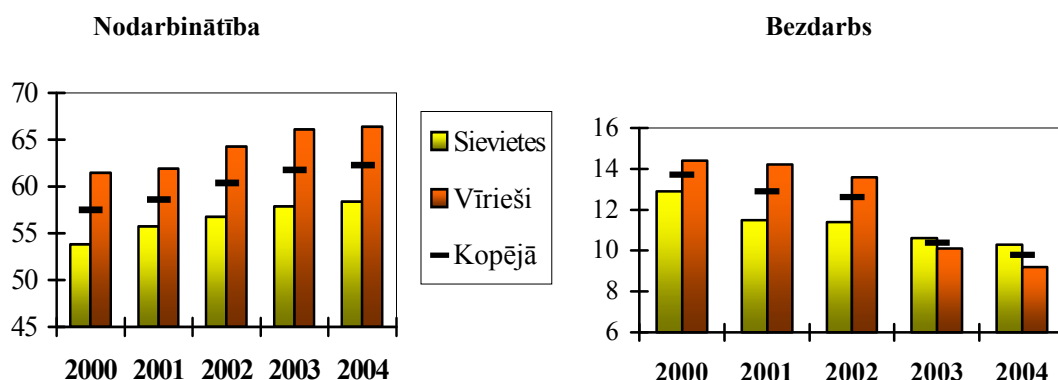
Tomēr, neskatoties uz iepriekšminētajiem sasniegumiem, Latvijā vēl joprojām pastāv virkne problēmas un neatrisināti jautājumi, kam turpmākajos gados, veidojot valdības ekonomisko politiku būtu jāpievērš īpaša uzmanība. Kā jau tika minēts, IKP uz 1 iedzīvotāju Latvijā joprojām ir tikai 43,7% no ES-25 vidējā līmeņa un tas, kā var redzēt 2.4.zīmējumā, ir viszemākais rādītājs visu ES valstu grupā, lai gan salīdzinot ar 1999.gadu atpalcību no ES valstu līmeņa ir izdevies mazināt par 9,5 procentpunktiem [31,16].

2.4.zīmējums. **Iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju un vienu strādājošo 2004.gadā** (ES-25=100, pēc pirktspējas paritātes standartiem) [31,17].

Kā galvenais zemo ienākumu iemesls Latvijā jāmin nelielā darba samaksa, jo tā veido gandrīz pusi no iedzīvotāju rīcībā esošā ienākuma. 2002.gadā vidējā bruto darba samaksa Latvijā veidoja tikai 20% no ES-25 vidējā līmeņa (ņemot vērā cenu līmeņu atšķirības), bet pēc ietverot Nacionālo kontu sistēmas neoficiālo algu novērtējumu, faktiskais algu līmenis 2002.gadā varētu būt tuvu 30% no ES-25 vidējā [39,5]. Tik zemu algu līmeni Latvijā salīdzinājumā ar citām ES valstīm galvenokārt nosaka zemāka darbaspēka produktivitāte, lai gan pēdējos divos gados (2003-2004) produktivitātes izmaiņu temps palielinās, kas atspoguļojas arī straujākā IKP pieaugumā uz vienu iedzīvotāju [31,18]. Nominālā darbaspēka produktivitāte periodā no 2000.gada līdz 2004.gada 3.ceturksnim vidēji pieauga gandrīz par 70%, bet nominālās algas –par 50% [39,6]. Tomēr, kā liecina 2.10.tabulas dati, visās tautsaimniecības nozarēs produktivitātes izmaiņas nenotiek vienādos tempos un tas savukārt ietekmē arī darbaspēka izmaksas, kas pakalpojumu nozarēs palielinās daudz straujāk nekā rūpniecībā. Piemēram, finanšu starpniecībā produktivitātes pieaugums no 2001. līdz 2003.gadam bija 1,2%, bet reālās algas palielinājās par 6,6%, arī valsts pārvaldē šajā laika periodā produktivitātes pieaugums (5,3%) atpalika no reālās algas pieauguma (6,6%) [121,6].

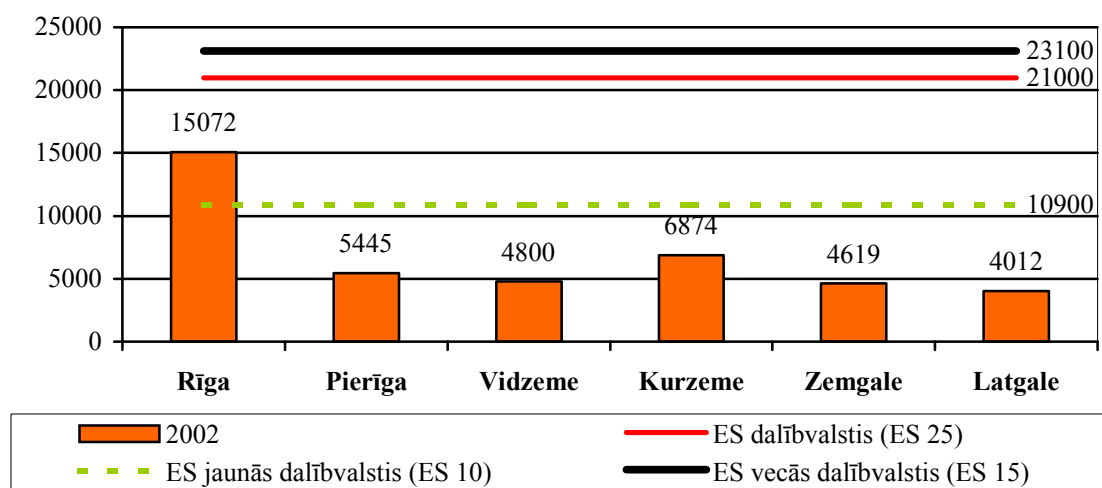
Latvijā joprojām ir augsts bezdarba līmenis, 2004.gadā darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā sastādīja 10,4%, pie tam 39% no tiem darbu nevar atrast vienu gadu un ilgāk. Reģistrētais bezdarba līmenis 2004.gada beigās bija 8,5% [26,15]. Arī nodarbinātības līmenis Latvijā ir zemāks nekā vidēji ES, lai gan pēdējo piecu gadu laikā (2000-2004) nodarbinātības līmenis ir palielinājies par 3,5 procentpunktiem (skat.2.5.zīmējumu).

2.5.zīmējums. Nodarbinātība un bezdarbs Latvijā

(procentos, 2000.-2004.g.) [31,74].

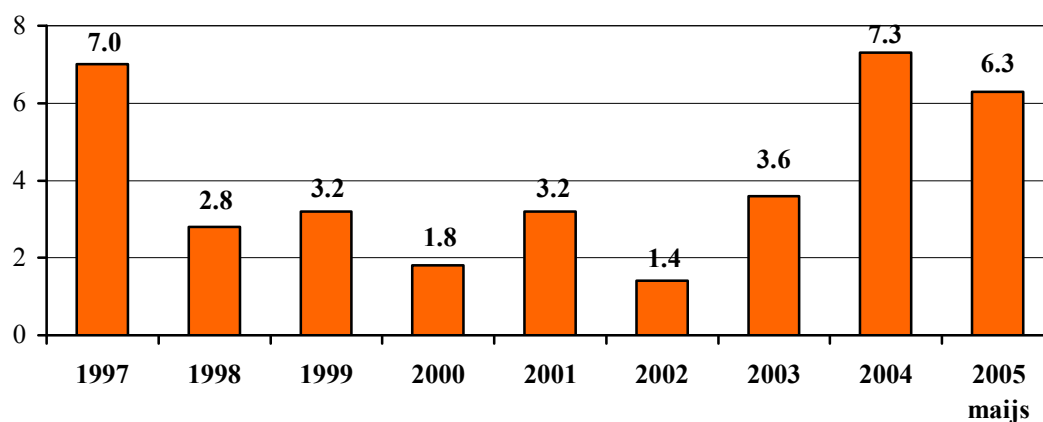
2000. gadā nodarbinātības līmenis Latvijā salīdzinājumā ar ES-25 bija par 5 procentpunktiem zemāks, bet 2003. gadā tas atpalika tikai par 1,2 procentpunktiem un 2004. gadā – par 1 procentpunktu [31,74]. Zemais nodarbinātības līmenis lielā mērā ir izskaidrojams ar nelielo uzņēmējdarbības aktivitāti, mazo pašnodarbināto skaitu un slikto sabiedriskā transporta satiksmes infrastruktūru, kas ierobežo darbaspēka mobilitāti starp dažādiem Latvijas reģioniem. Ja salīdzina uzņēmējdarbības aktivitāti vairākās Eiropas valstīs, tad Latvijā tā ir visai zema – 2003.gadā Latvijā no 45 300 uzņēmumiem ekonomiski aktīvi bija 25385 jeb 19,53 uzņēmumi uz 1000 iedzīvotājiem, Igaunijā savukārt bija 25 ekonomiski aktīvi uzņēmumi uz 1000 iedzīvotājiem, Polijā – 35, bet ES valstīs – no 40 līdz 60 uzņēmumiem [31,42]. Pie tam uzņēmējdarbības aktivitāte Latvijā ir ļoti nevienmērīga- Latgalē ir tikai 10 ekonomiski aktīvi uzņēmumi uz 1000 iedzīvotājiem, bet Rīgā 34,5. Šie rādītāji zināmā mērā sasaucas ar iedzīvotāju nevienmērīgo sadalījumu pa Latvijas reģioniem. Vislielākais iedzīvotāju skaits Rīgā un Pierīgā, kur dzīvo gandrīz puse no republikas iedzīvotājiem, lai gan pēc teritorijas abu šo reģionu īpatsvars nesasniedz pat 20%. Arī IKP uz 1.iedzīvotāju vislielākais ir Rīgā, kur tas pat pārsniedz 10 jauno ES dalībvalstu vidējo līmeni (skat.2.6.zīmējumu).

2.6.zīmējums. **Iekšzemes kopprodukts uz 1 iedzīvotāju 2002. gadā** (eiro, pēc pirktspējas paritātes standartiem) [31,42].

2003.gada otrajā pusē un 2004.gadā Latvijā bija vērojams arī straujš inflācijas pieaugums, lai gan pirms tam inflācijas līmenis Latvijā bija viens no zemākajiem starp Austrum un Centrāleiropas valstīm. 2000.-2003.gadā vidējā patēriņa cenu gada inflācija Latvijā bija 2-3% robežās, bet 2004.gadā inflācija sasniedza 7,3%, kas nebija

pieredzēta kopš 1997.gada un bija viena no augstākajām starp ES dalībvalstīm (skat.2.7.zīmējumu).

2.7.zīmējums. **Patēriņa cenu pārmaiņas** (12 mēnešu inflācija, procentos) [31,55].

2005.gada maijā inflācija bija 6,3% (salīdzinājumā pret 2003.gada maiju), tajā skaitā precēm-6,4% un pakalpojumiem 6,1%. Augstais inflācijas līmenis Latvijā visbiežāk tiek pamatots ar Latvijas pievienošanos ES un ar cenu izlīdzināšanos ar vidējo Eiropas valstu cenu līmeni, jo 2003.gadā Latvijas mājāsaimniecību galapatēriņa cenu līmenis bija tikai 55,1% no ES –25 vidējā, bet dažām preču un pakalpojumu grupām tikai 30% [37]. Tomēr pēc autores domām Latvijas pievienošanās ES nav galvenais izraisošais faktors, jo tad visās 10 jaunajās ES dalībvalstīs būtu augsta inflācija, taču sešās no tām (Slovēnijā, Slovākijā, Ungārijā, Polijā, Čehijā un Maltā) inflācijas līmenis 2005.gada jūlijā bija zemāks nekā pirms iestāšanās ES 2004.gada maijā.[161,3]. Līdz ar to var secināt, ka straujo inflācijas tempu pieaugumu 2003.gada beigās un 2004.gadā noteica vairāku cenu kāpumu ietekmējošo apstākļu sakrītība [85,45]:

- eiro kursa pieaugums (it īpaši 2003. gadā), kas sadārdzināja importu. Importa cenas 2003. gadā palielinājās par 7,7% (2003. gada 4. ceturksnis pret 2002. gada 4. ceturksni);
- ilgstoši augstais un pat pieaugošais iekšējais pieprasījums, ko savukārt ir ietekmējuši straujie darba algu un kreditēšanas pieauguma tempi. Iekšējā pieprasījuma palielinājums visbūtiskāk ietekmē netirgojamo pakalpojumu cenas (pakalpojumi, kuri netiek eksportēti un importēti – apģērbu šūšana un tīrīšana, frizieru pakalpojumi u.tml.);
- inflācijas gaidas, kam pamatā ir psiholoģiskais efekts un spekulācijas par gaidāmo milzīgo cenu pieaugumu, tuvojoties Latvijas iestājamai ES. Šāds cenu

palielinājums iestājas pirms paredzēto faktoru faktiskās iedarbības un pārsniedz šo faktoru ietekmes iespējamo efektu, jo balstās uz baumām un pārspīlējumiem. Šādu cenu palielinājumu izraisa gan ražotāji (galvenokārt netirgojamiem pakalpojumiem), gan patērētāju pieprasījuma pieaugums (2004. gada sākumā pārsvarā apstrādātām pārtikas precēm un medicīnas produktiem);

- administratīvi regulējamo cenu kāpums. 2003. gadā un 2004. gada sākumā straujāk nekā iepriekšējos periodos ir pieaugušas administratīvi regulējamās cenas. Starp regulējamajām cenām, kas 2003. gadā pieaugušas, minami siltumapgādes tarifi (7,7% kāpums, 0,34 procentpunkti no gada inflācijas), ūdensapgādes tarifi (14,5% kāpums, 0,14 procentpunkti), atkritumu izvešanas tarifi (39,9% kāpums, 0,12 procentpunkti), gāzes apgādes tarifi (9,2% kāpums, 0,11 procentpunkti), kanalizācijas pakalpojumu tarifi (16,4% kāpums, 0,08 procentpunkti), kā arī dzīvokļa īre (3,7% kāpums, 0,03 procentpunkti) un autotransporta civiltiesiskās atbildības obligātā apdrošināšana (2,4% kāpums, 0,01 procentpunkts). No regulētajām cenām samazinājusies vienīgi telefona pakalpojumu maksa (par 0,3%). Saskaņā ar CSP apkopotajiem rādītājiem, no 2004. gada vidējie elektroenerģijas tarifi pieauga par 15,4%, kas var palielināt PCI 2004. gadā par 0,4 procentpunktiem;
- degvielas pasaules cenu kāpums, kas visvairāk ietekmēja 2004. gada aprīļa un maija cenu pieaugumu.

Tātad pamatā inflāciju iespaidoja virkne vienreizēju, netipisku un grūti prognozējamo piedāvājuma puses faktoru. Tie veidoja apmēram 4,7% no 2004. gada vidējās inflācijas [39,2]. Arī eiro vērtības pieaugums pret latu bija papildus faktors, kas caur importa cenām palielināja cenu pieaugumu Latvijā. Latvijas IKP imports sastāda vairāk kā 50%, kas pārsvarā nāk no valstīm, kurās lieto eiro vai ar to saistītās valūtas. Kopumā aptuveni viena trešdaļa visu Latvijā tirgoto preču nāk no šādām valstīm un ņemot vērā eiro kursa pieaugumu, kas kopš 2002. gada bija vidēji 6% gadā, inflācijas līmenis eiro kursa ietekmē ir palielinājies par 2% katru gadu [104,2]. To apliecina arī tas, ka Igaunijā un Lietuvā, kur ir ļoti līdzīga ekonomiskā situācija, inflācijas pieaugums nav tik straujš, jo gan Lietuvas lits, gan Igaunijas krona tika piesaistīti eiro jau krietni iepriekš.

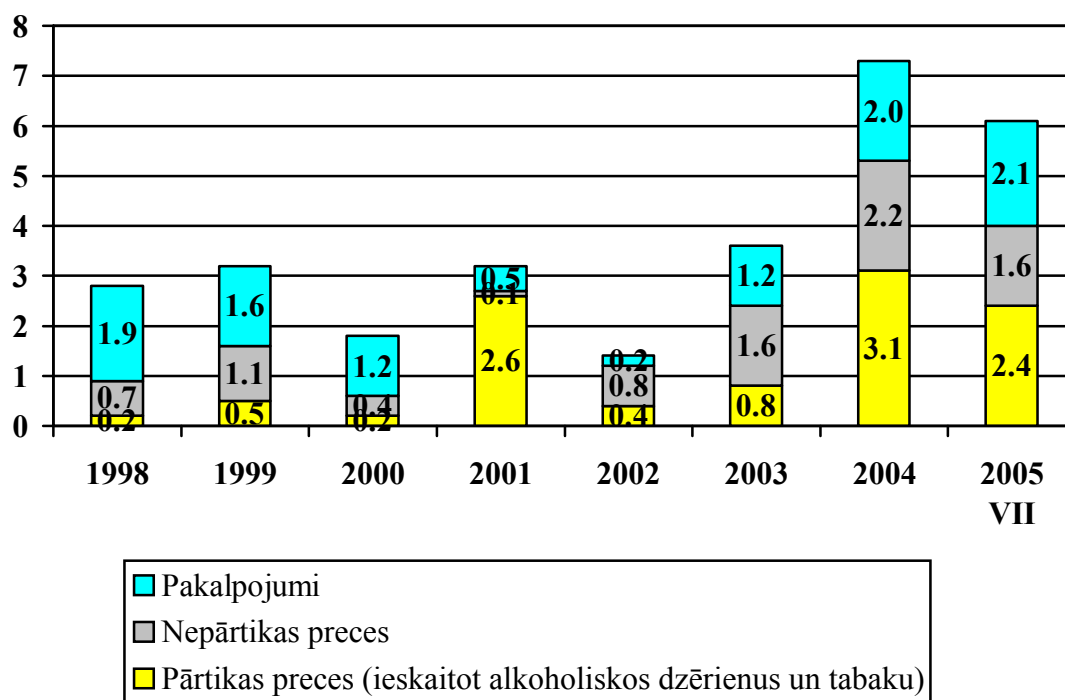
Līdzās piedāvājuma faktoriem 2004.gadā sāka izpausties arī pieprasījuma ietekme uz patēriņa cenu līmeņa pārmaiņām. Ja piedāvājuma faktori parasti izskaidro īslaicīgas (līdz 12 mēnešiem) cenu svārstības, pieprasījuma faktori ir tie, kas nosaka cenu līmeņa virzību ilgā laika periodā. Pieprasījuma inflācija 2004.gadā veidoja vairāk nekā 1 procentu punktu no kopējās inflācijas, galvenokārt izpaūžoties t.s. neregulējamo pakalpojumu un atsevišķu tirgojamo preču cenu pieaugumā. To radīja ne vien pakāpenisks ienākumu pieaugums un kredītīdzekļu pieejamība, bet arī zināma ažiotāža un inflācijas gaidas. Turklāt arī konkurences līmenis Latvijas tautsaimniecībā nav uzskatāms par pietiekamu, un daudzos tirgos (telekomunikāciju, degvielas, elektroenerģētikas, ūdens un gāzes apgādē u.c.) ir acīmredzami dominējošie spēlētāji, kas veicina ātru un tiešu izmaksu pieauguma pānesi uz galapatēriņa cenām [37]. Detalizētāk faktori, kas ietekmē PCI izmaiņas un līdz ar to inflāciju ir atspoguļoti 2.pielikumā. Savukārt 2005.gada pirmajos piecos mēnešos inflācijas tempa dinamiku Latvijā ietekmēja šādi apstākļi [31,57]:

- *2004. gada pietiekoši augstās inflācijas otrās kārtas efekts.* Pamatinflācijas līmenis 2005. gada sākumā samazinājās, kas liecina, ka pieprasījuma puses faktoru ietekme uz cenām samazinās, bet piedāvājuma faktoru ietekme pastiprinās. Būtiska inflācijas tempa mazināšanās varētu būt gaidāma, sākot ar šī gada jūniju. Sagaidāms, ka tad pārstās vairāku vienreizēju faktoru iedarbība, kas uzturēja augstu inflācijas līmeni 2004. gada otrajā pusē – tādu kā administratīvi regulējamās cenas, pārtikas preču cenu kāpums līdz ar valsts iestāšanos ES, kā arī ar to saistītā cenu ažiotāža. Vienreizējie faktori veidoja 3,8 procentpunktus, t.i., vairāk par pusi no vidējās inflācijas 2004. gadā – 6,2 procentiem.
- *lata piesaistes maiņa pret eiro* (2005. gada 1. janvārī), kas izslēdza valūtas kursa svārstības pret eiro un līdz ar to neradīja papildu ietekmi uz importēto preču cenām. 2004. gada beigās eiro kurss pieauga straujākos tempos, kas nodrošināja arī importa cenu straujāku kāpumu – par 10,9% 2004. gada 4. ceturksnī salīdzinot ar 2003. gada 4. ceturksni, kā arī noteica tirgojamo preču cenu kāpumu (daļai pārtikas preču, apģērbam, apaviem, medikamentiem);
- *naftas pasaules cenu kāpums*, kas 2005. gada pirmajos piecos mēnešos būtiski ietekmēja iekšzemes degvielas cenu pieaugumu (par 10,7%) un

atbilstoši patēriņa cenu kāpumu gada laikā vismaz par 0,7 procentpunktu. Jāņem vērā arī degvielas cenu pakārtotā ietekme uz citu preču un pakalpojumu cenām, kas ietekmi uz patēriņa cenu līmeni dubulto.

- *administratīvi regulējamās cenas* 2005. gada pirmajos piecos mēnešos nav būtiski palielinājušās, izņemot dzīvojamo telpu īres cenas, kuras palielinājušās par 13,1%. 2004. gada vidējais regulējamo cenu pieaugums sasniedza 5%, kam pamatā bija būtisks gāzes apgādes (par 22,4%), elektroenerģijas (par 15,4%) un siltumapgādes tarifu paaugstinājums, kā arī citu komunālo pakalpojumu – ūdensapgādes, atkritumu izvešanas, kanalizācijas pakalpojumu tarifu paaugstinājums, savukārt samazinājās vidējais cenu līmenis sakaru grupā (par 2,2%).

Dažādu preču grupu cenu pārmaiņu ietekme uz patēriņa cenu indeksu Latvijā var aplūkot 2.8.zīmējumā.

2.8.zīmējums. **Dažādu preču grupu cenu pārmaiņu ietekme Latvijā uz 12 mēnešu patēriņa cenu indeksu (procentu punktos) [37]**

Kā redzams dotajā zīmējumā, gan 2004.gadā, gan 2005.gada pirmajā pusē vislielākā ietekme uz PCI ir bijusi pārtikas preču cenu pieaugumam, kas izskaidrojams ar to, ka pārtikai (ieskaitot alkoholiskos dzērienus un tabaku) patēriņa groza struktūrā ir vislielākais īpatsvars (gandrīz 35%). Pārtikas cenu kāpumu lielā mērā veicina arī lielveikalu monopolizācijas tendences, kas īpaši izteiktas ir pēdējos

trijos gados, kas ierobežo ne tikai pārējo tirgus dalībnieku attīstību, bet arī patērētāju intereses, jo tādējādi tiek samazināta piedāvājuma daudzveidība. Jāņem vērā arī, ka Latvijā pārtikai tiek piemērota tāda pati PVN likme kā pārējām precēm un pakalpojumiem un īpaši smagi to izjūt mazturīgie iedzīvotāji, kuru patēriņa struktūrā pārtika aizņem pat vairāk kā 50%. Līdz ar to kā viens no veidiem, lai apturētu straujo pārtikas cenu pieaugumu un aizsargātu maznodrošinātos iedzīvotājus ir ieviest samazināto (5%) PVN likmi pārtikas produktiem, kas pēc FM aprēķiniem varētu samazināt kopējo inflācijas kāpumu par 2 procentu punktiem. Taču jābrīdina, ka PVN likmes samazināšana negatīvi ietekmēs budžeta ieņēmumus (tie pēc FM prognozēm gada laikā samazinātos līdz pat 1,2 % no IKP), kā arī palielinās nodokļu administrēšanas izmaksas un budžeta deficītu. Pastāv arī risks, ka samazinot PVN likmi, tomēr netiks sasniegts gaidāmais inflācijas samazinājums un to apliecina arī iepriekšējā pieredze ar PVN likmju samazināšanu preseī un grāmatām, kas nenodrošināja šo preču cenu samazinājumu.

Tāpat maz ir panākts ārējā sektora sabalansētībā- Latvijai raksturīgs liels tekošā konta deficīts (2004.gadā -12,3% no IKP), ko nosaka izteikti negatīvā tirdzniecības bilance. Lai gan tekošā konta negatīvs saldo ir raksturīgs visām jaunajām ES dalībvalstīm, Latvijā tas ir otrs augstākais (pirmajā vietā 2004.gadā bija Igaunija ar 12,9% lielu tekošā konta deficītu) [31,61]. Pie tam, neskatoties uz eksporta pieaugumu (2004.gadā eksporta pieaugums faktiskajās cenās sasniedza 25%), pēdējos divos gados (2003-2004) tirdzniecības bilance neuzlabojas, bet pat būtiski pasliktinās (skat. 2.13.tabulu).

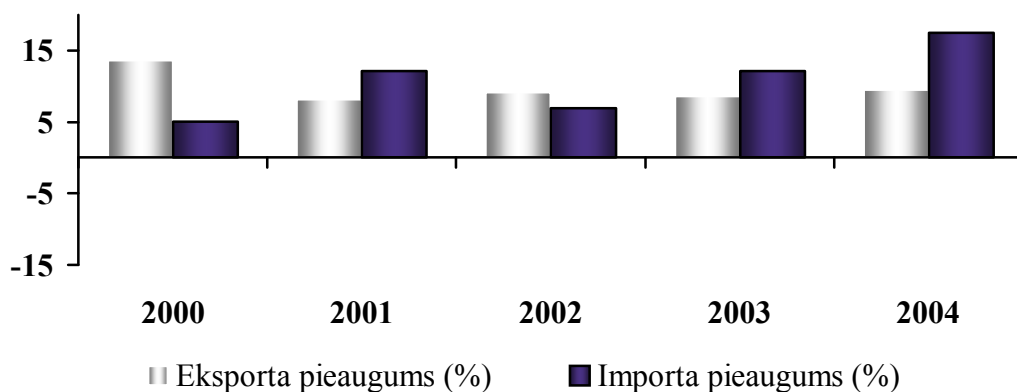
2.13.tabula.

Latvijas maksājumu bilances tekošais konts un tirdzniecības bilance (% no IKP) 2000.-2004.gadā [31,60]

	2000	2001	2002	2003	2004
Tekošais konts	-4,6	-7,6	-6,7	-8,2	-12,3
Tirdzniecības bilance	-13,6	-16,2	-16,0	-18,0	-20,2
t.sk. eksports	26,9	27,3	27,6	28,6	30,7
imports	-40,5	-43,5	-43,6	-46,6	-50,9

Tirdzniecības bilances pasliktināšanos 2004. gadā noteica tas, ka preču importa pieaugums apsteidza eksporta kāpumu (skat.2.9.zīmējumu), kam pamatā bija augošais iekšējais pieprasījums un preču krājumu veidošana pirms iestāšanās ES, kā

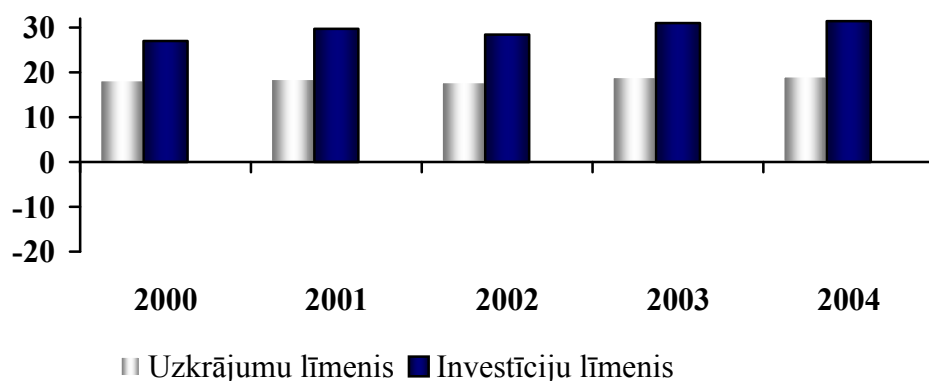
arī vairākas liela apjoma investīciju preču vienreizējās iegādes. Kopējais ārējās tirdzniecības bilances negatīvais saldo bija 1637,5 milj.latu [18,15]. Absolūti lielākais pieaugums sakarā ar rūpniecības izlaides būtisku kāpumu bija starpatēriņa preču importam, kas veido pusi no Latvijas importa un līdz ar to būtiski ietekmē kopējos importa apjomus un tirdzniecības bilances saldo.

2.9.zīmējums. Eksporta un importa pieaugums (%) Latvijā no 2000.-2004.gadam [veidojusi autore, izmantojot EM datus]

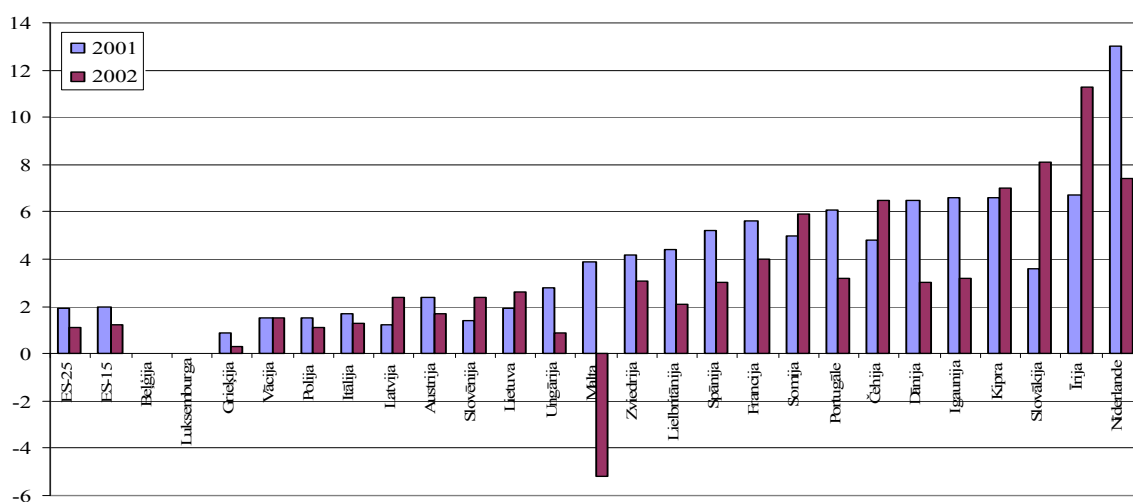
Tāpēc nākotnē būtu jādomā par straujāku eksporta pieaugumu, meklējot jaunus noieta tirgus un sekojot Latvijas preču un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai un konkurētspējas palielināšanai, kā arī nodrošinot labvēlīgus apstākļus brīvai preču kustībai un ārējās tirdzniecības attīstībai. Eksporta attīstību Latvijā lielā mērā ierobežo nepārdomāta eksporta struktūra. Galvenās eksporta preču grupas veido preces ar zemu pievienoto vērtību (koksne), starpatēriņa preces (sagataves, pirmējo ražošanas posmu produkti) vai preces, kuras spēj konkurēt ārvalstu tirgos tāpēc, ka to ražošanā izmanto lētu darbaspēku (tekstilizstrādājumi). Vislielākais īpatsvars eksportā gadu no gada, ir koksnei. 2004.gadā tā veidoja 30,5% no visa preču eksporta, pie tam no Latvijas tiek izvesta neapstrādāta koksne. Līdz ar to Latvija zaudē ļoti lielu potenciālu gan dabas resursu, gan naudas ziņā. Tāpat Latvijā ir nepietiekami koncentrēti produkcijas ražošanas un pārstrādes apjomi, kas savukārt ievērojami palielina ražotās produkcijas izmaksas. Bieži vien produkcijai ir arī zema kvalitāte vai arī trūkst starptautiski atzītu kvalitāti apliecināšu dokumentu, tāpēc tā nav konkurētspējīga pasaules tirgū.

Latvijā raksturīgs arī zems nacionālo uzkrājumu līmenis- tas sastāda apmēram 20% no IKP, savukārt investīciju apjoms, aug straujāk (skat.2.10.zīmējumu) un veidojas iekšzemes uzkrājumu un investīciju nesabalansētība, kas padara Latviju atkarīgu no ārvalstu kapitāla ieplūdes.

2.10.zīmējums. Uzkrājumu un investīciju līmenis Latvijā 2000.-2004.gadā (%no IKP) [veidojusi autore, izmantojot EM datus]

Pēdējos gados finansējumu investīcijām pamatlīdzekļos vidēji par 30% nodrošināja piesaistītais ārvalstu kapitāls, galvenokārt tiešo ārvalstu investīciju veidā [31,63]. 2004.gada beigās uzkrātās tiešās ārvalstu investīcijas (ĀTI) bija 2318,3 milj.latu jeb 31,5% no IKP, un ienākošo ārvalstu tiešo investīciju apjoms pēdējo četru gadu laikā (2001-2004) vidēji par 17% nosedz investīcijas pamatlīdzekļos [31,64]. Tomēr aplūkojot ĀTI intensitāti Latvijā (vidējo ienākošo un izejošo ĀTI attiecībā pret IKP), kas atspoguļota 2.11.zīmējumā, var redzēt, ka, lai gan Latvija ir piesaistījusi ĀTI vairāk, nekā tās ir aizplūdušas no Latvijas, citas ES valstis ir bijušas daudz aktīvākas šajā jomā. Pēc šī rādītāja Latvija atrodas 19 vietā starp ES-25 valstīm.

Piezīmes: dati par Beļģiju un Luksemburgu nav pieejami.

2.11.zīmējums. Ārvalstu tiešo investīciju intensitāte (vidējā ienākošo un izejošo ārvalstu tiešo investīciju plūsma pret IKP procentos) [85,61]

Pēc Latvijas Bankas datiem, lielākie ieguldītāji ir Vācijas, Zviedrijas, Dānijas, Somijas, ASV, Nīderlandes, Norvēģijas un Igaunijas uzņēmēji, kas kopumā veido gandrīz 70% no visām uzkrātajām ārvalstu tiešajam investīcijām [31,65]. Uzkrāto ĀTI sadalījums pa nozarēm ir atspoguļots 2.14.tabulā.

2.14.tabula

Uzkrātās ārvalstu tiešās investīcijas Latvijā pa nozarēm

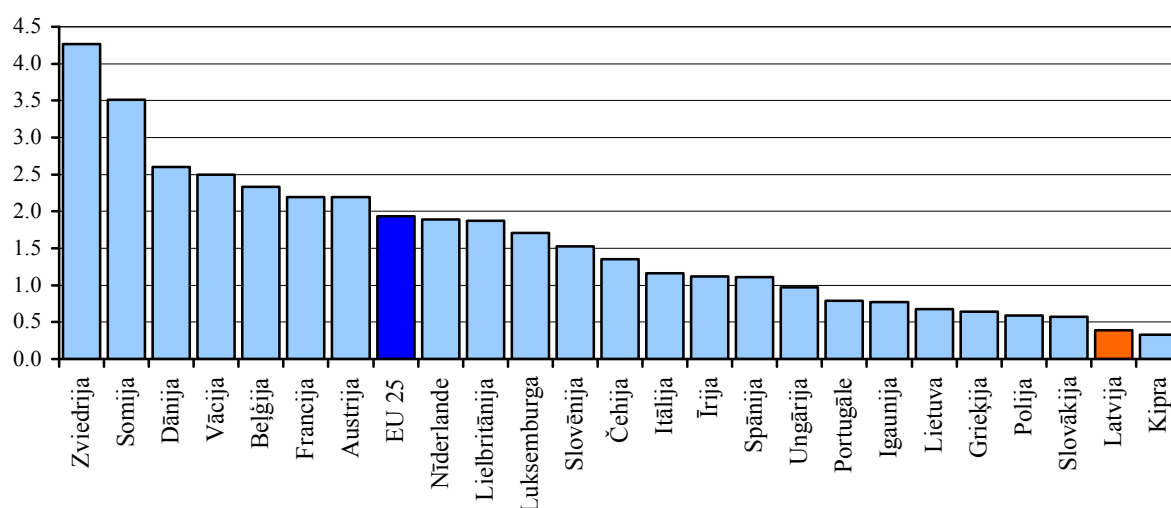
(gada beigās, milj.Ls) [83,23].

	Uzkrātās ĀTI		Procentos no ĀTI		Pieaugums 2003.g.pret 2000.g.
	2003	2000	2003	2000	
Primārās nozares	38,9	21,3	2,3	1,7	82,5
Apstrādes rūpniecība	279,1	211,5	16,5	16,8	32,0
Elektroenerģija, gāze un ūdens apgāde	61,3	64,7	3,6	5,1	-5,2
Būvniecība	18,1	9,2	1,1	0,7	96,8
Tirdzniecība	347,6	282,2	20,6	22,4	23,2
Transports un sakari	214,4	243,3	12,7	19,3	-11,9
Citi komercpakalpojumi	726,0	422,3	43,0	33,5	71,9
Sabiedriskie pakalpojumi	3,7	5,2	0,2	0,4	-28,8
Kopā	1689,0	1259,7	100,0	100,0	34,1

Pēc 2.12.tabulā apkopotās informācijas redzams, ka lielākā ārvalstu kapitāla ieplūde tiešo investīciju veidā ir bijusi trijās nozarēs: apstrādes rūpniecība, tirdzniecība un komercpakalpojumi. Kopumā šīs nozares trijos gados (2000-2003) piesaistīja 78% no visām ienākušām investīcijām. Uzkrāto ĀTI struktūrā 2003.gadā lielākais īpatsvars bija komercpakalpojumu nozarei, taču 2004.gadā šīs nozares daļa uzkrāto ĀTI struktūrā samazinājās par 5 procentpunktiem, ko ietekmēja straujākais ĀTI pieaugums citās nozarēs [31,65]. 2004.gadā ĀTI preču ražošanas nozarēs pieauga par 57% jeb gandrīz divas reizes straujāk nekā pakalpojumu sfērā, tomēr kopumā investīciju sadalījums pa nozarēm nav labvēlīgs ekonomiskās izaugsmes potenciāla veidošanai tirgojamās nozarēs, tas nozīmē, ka investīcijas maz ir vērstas uz Latvijas ekonomikas konkurētspējas paaugstināšanu. Tas negatīvi ietekmē arī investīciju atdevi, kas Latvijā, salīdzinājumā ar ES-15 valstīm ir gandrīz trīs reizes zemāka. ES-15 valstīs no 2000. līdz 2003.gadam investīciju pieaugums par vienu

procentu nodrošināja IKP pieaugumu vidēji par 0,8%, bet Latvijā šis rādītājs bija divas reizes mazāks— tikai par 0,36 procentiem [83,26].

Ņemot vērā visu iepriekšminēto, aktuāls ir jautājums par vienotas ekonomiskās politikas izstrādāšanu, kas aptvertu dažādas tautsaimniecības sfēras un koordinētu veicamos pasākumus, orientējoties ne tikai uz īstermiņa mērķu sasniegšanu, bet arī domājot par Latvijas ekonomikas attīstību ilgā laika periodā. Tam nepieciešams pievērst lielāku uzmanību uz zināšanām balstītu nozaru attīstībai, kuras ražotu produkciju ar augstu pievienoto vērtību. Latvijā kopējais finansējums zinātnei un praktiskai pētniecībai 2003.gadā bija tikai 0,38% no IKP (skat.2.12.zīmējumu), kas viens no zemākajiem ES-25 (zemāks tas ir tikai Maltai) un stipri atpaliek vidējā rādītāja. ES šajā nozarē tiek ieguldīts vidēji 1,93% no IKP, bet līdz 2010.gadam, saskaņā ar Lisabonas stratēģijā noteiktajiem uzdevumiem, izdevumu apjomam zinātnei un pētniecībai būtu jāsasniedz 3% no ES IKP [85,49].

2.12.zīmējums. **Kopējie izdevumi pētniecībai un attīstībai Eiropas Savienības dalībvalstīs 2003.gadā (% no IKP) [31,107]**

Turklāt Latvijā ir zema privātā sektora aktivitāte šajā jomā (uzņēmumu finansējuma daļa pētniecībai un attīstībai no kopējā finansējuma veido tikai 1/5) un arī vāji darbojas saite starp zinātniekiem un uzņēmējiem, kas neveicina praktiskās pētniecības attīstību un ir pamatā bēdīgajiem mazo un vidējo uzņēmumu konkurētspējas datiem. Latvijā starp Baltijas valstīm ir viszemākais inovatīvo uzņēmumu īpatsvars, tie veido tikai nepilnu 1/5, turpretī Lietuvā šis rādītājs ir 27%, bet Igaunijā—36%, kas ir salīdzinoši tuvs ES-15 vidējiem rādītājam (45%) [85,52].

Aizkavēšanās strukturālajās reformās pārejas perioda sākumposmā (līdz 1994.gadam), kā arī to vājā koordinēšana jāmin kā galvenais Latvijas

ekonomikas lejupslīdes cēlonis 90.-to gadu sākumā un faktors, kas ierobežojis tās attīstību un radījis labu augsni ēnu ekonomikas un korupcijas izplatībai. Reformu sākumposmā valdības izvēlētā ekonomiskās politikas stratēģija balstījās uz pārlietu optimismu par to, ka pietiek radīt tirgus ekonomikas pamatelementus, sakārtot likumdošanu, nedefinēt īpašumtiesības un ekonomika pati par sevi funkcionēs. Tomēr kā rāda prakse, lai izveidotos spēcīgs privātais sektors, kas būtu spējīgs pašregulēties, nepietiek tikai ar privatizāciju, bez tam ir jānodrošina nosacījumi veiksmīgai uzņēmumu darbībai un attīstībai gan mikro, gan makro līmenī un jārada tāda sistēma, lai tirgus signāli būtu pietiekoši droši un spētu atsegt reālās tirgus priekšrocības. Tāpēc privātās uzņēmējdarbības radīšanai nepietiek tikai ar privatizāciju, bez tam ir jānodrošina nosacījumi veiksmīgai uzņēmumu darbībai un attīstībai gan mikro, gan makro līmenī. Tas viss kopā veido procesu kā rezultātā ekonomika adaptējas mainīgos tirgus apstākļos, modernizējas un attīstās, ko vada konkurences spiediens, ekonomiskās priekšrocības un institucionālā vide. Bez tam jāņem vērā, ka ekonomikas globalizācijas procesi ļoti būtiski ietekmē ne tikai atsevišķu uzņēmumu un to ražoto preču konkurētspēju, bet arī atsevišķu nozaru struktūru.

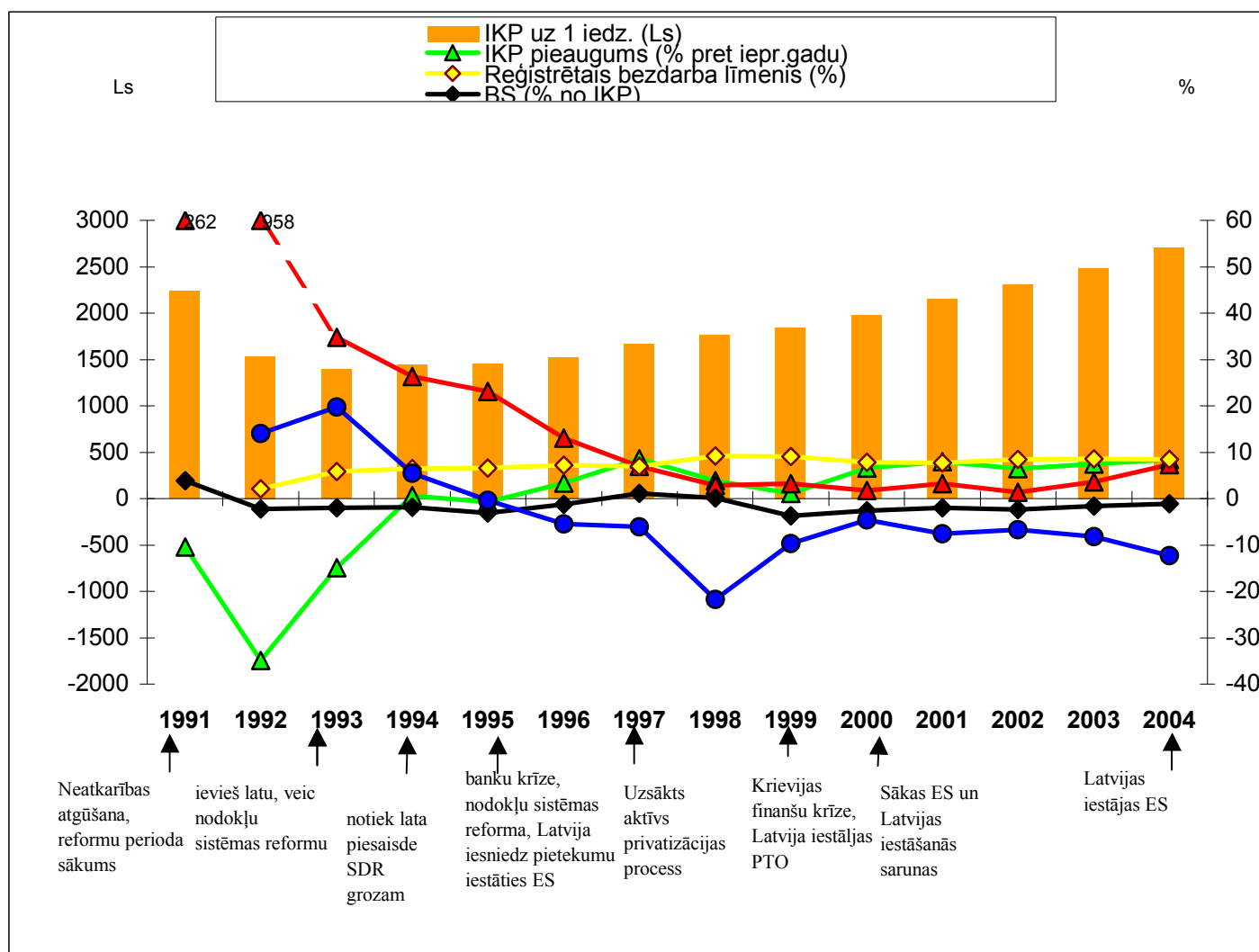
Izvērtējot Latvijas ekonomikas attīstību no 2000.-2004.gadam, autore ir atklājusi vairākas **disproporcijas** gan iekšējā, gan ārējā sektora attīstībā:

- augsts bezdarba līmenis (2004.gadā darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā sasniedza 10,4%),
- zems darba ražīgums un produktivitāte, īpaši lauksaimniecībā u.c. ražošanas sfēras nozarēs,
- inflācijas kāpums kopš 2003.gada vidus (2004.gadā inflācija Latvijā sasniedza 7,3% un bija viena no augstākajām starp ES dalībvalstīm),
- izteiktas reģionālās un sociālās attīstības disproporcijas (ražošanas u.c. resursu koncentrēšanās Rīgas reģionā, sabiedrības noslāņošanās u.c.),
- zems uzņēmējdarbības aktivitātes līmenis (2004.gadā Latvijā bija 19,3 ekonomiski aktīvu uzņēmumu uz 1000 iedzīvotājiem),
- vājš valsts atbalsts uzņēmējdarbības, kā arī zinātnes un pētniecības attīstībai,
- liels tekošā konta deficīts (2004.gadā –12,3% no IKP), ko nosaka izteikti negatīvā tirdzniecības bilance,

- zems nacionālo uzkrājumu līmenis (vidēji 20% no IKP jeb 65-70% no investīcijām pamatlīdzekļos), kas padara Latviju atkarīgu no ārvalstu kapitāla ieplūdes,
- neefektīva investīciju tehnoloģiskā struktūra un zema investīciju atdeve,
- investīciju sadalījums pa nozarēm nav labvēlīgs ekonomiskās izaugsmes potenciāla veidošanai tirgojamās nozarēs, tas nozīmē, ka investīcijas maz ir vērstas uz Latvijas ekonomikas konkurētspējas paaugstināšanu.

Neskatoties uz minētajām disproporcijām, jāsecina ka šis ir bijis viens no veiksmīgākajiem periodiem Latvijas ekonomikas attīstībā kopš neatkarības atgūšanas, ko uzskatāmi apliecina 2.13.zīmējums, kuru veidojusi autore, balstoties uz dotajā nodaļā veikto analīzi.

2.13.zīmējums. Galveno Latvijas ekonomiskās attīstības rādītāju un notikumu dinamika no 1991. līdz 2004.gadam [veidojusi autore]

Kā redzams dotajā zīmējumā Latvijā kopš 1995.gada banku krīzes nav notikuši būtiski satricinājumi, IKP uz vienu iedzīvotāju ar katru gadu palielinās un 2004.gadā IKP apjoms uz vienu iedzīvotāju bija par 21% lielāks nekā reformu perioda sākumā (jāņem gan vērā ka iedzīvotāju skaits šajā periodā ir samazinājies par 12,8%, tāpēc IKP kopējā apjoma pieaugums nav tik liels). Tādējādi var teikt, ka neskatoties uz pastāvošajām problēmām (inflācijas pieaugumu, tekošā konta deficītu u.c.), iedzīvotāju dzīves līmenis pakāpeniski uzlabojas un ja IKP pieaugums saglabāsies tikpat dinamisks kā pēdējos piecus gadus, vēl pēc 10 gadiem Latvijas IKP uz 1 iedzīvotāju būs dubultojies.

Apkopojot analīzes rezultātus autore ir izveidojusi arī tabulu, kurā atspoguļoti būtiskākie Latvijas ekonomisko attīstību veicinošie un kavējošie faktori (skat.2.15.tabulu).

2.15.tabula.

Latvijas ekonomikas attīstību ietekmējošie faktori un to vērtējums

[veidojusi autore].

Ekonomisko attīstību veicinošie faktori	Ekonomisko attīstību ierobežojošie faktori
Izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis, atrašanās ekonomiski aktīvā reģionā.	Zems uzņēmējdarbības aktivitātes līmenis, vājš valsts atbalsts uzņēmējdarbības, kā arī zinātnes un pētniecības attīstībai.
Trīs neaizsalstošas ostas, samērā laba transporta infrastruktūra, kas nodrošina nosacījumus transporta nozares attīstībai.	Latvijas atkarība no Krievijas un citu valstu izejvielām, sakarā ar nelieliem derīgo izrakteņu un citu dabas resursu krājumiem.
Stabila makroekonomiskā vide, neliels valsts parāds un budžeta deficīts attiecībā pret IKP, augsti IKP pieauguma tempi.	Zems nacionālo uzkrājumu līmenis, atkarība no ārvalstu kapitāla ieplūdes.
Nākotnē paredzama stabila un prognozējama attīstība, dalība ES paver plašu tirgu un dod jaunus impulsus ekonomikas attīstībai.	Augsts bezdarba un inflācijas līmenis, zems vidējās darba samaksas lielums, kas kavē iedzīvotāju ienākumu pieaugumu un ierobežo to maksāspējīgo pieprasījumu un pirkjspēju.
Labi attīstīta banku sistēma, nav nekādu ierobežojumu attiecībā uz brīvu kapitāla kustību no un uz Latviju	Neliels un vāji attīstīts vērtspapīru tirgus, zema investoru interese par Latvijas uzņēmumu akcijām.
Izglītots, jaunu iemaņu apgūšanai gatavs darbaspēks.	Vāja tiesu sistēma, augsts korupcijas un ēnu ekonomikas līmenis.
Līdz ar ārvalstu kompāniju ienākšanu, palielinās konkurence vietējā tirgū, kas vecina preču un pakalpojumu kvalitātes pieaugumu.	Nelabvēlīga demogrāfiskā situācija, zems dzimstības līmenis, liels pensijas vecuma iedzīvotāju īpatsvars.
Stabila politiskā situācija, nav etniska vai reliģiska rakstura konfliktu.	Zems darba ražīgums un produktivitāte, it īpaši lauksaimniecībā un citās ražošanas sfēras nozarēs.

	2.15.tabulas turpinājums
Augsts kredītreitings.	Nestabila ekonomiskā un politiskā situācija Krievijā var kavēt Latvijas attīstību.
Liberāls tirdzniecības režīms.	Atsevišķās nozarēs (enerģētikas, telekomunikācijās u.c.) pastāv cenu kontrole un konkurences ierobežojumi.
	Mazs un piesātināts iekšzemes tirgus.
	Negatīvais tirdzniecības bilances un tekošā konta saldo palielina risku valūtas stabilitātei un ekonomiskai izaugsmei.
	Ražošanas resursu koncentrācija Rīgā un citās lielajās pilsētās, atstāj lauku rajoniem ierobežotas iespējas attīstībai un izaugsmei.
	Samērā augsts nodokļu slogs pret IKP, bieža nodokļu likumdošanas mainība, nekoncekvence un neskaidrība attiecībā uz nodokļu likumu normu piemērošanu.
	Bieža valdības mainība un politiskā nenoteiktība

Ņemot vērā dotos faktorus, valdībai turpmāk, veidojot ekonomisko politiku, lielāka uzmanība būtu jāpievērš ekonomisko rādītāju kvalitatīvajai pusei, nevis jāizceļ panākumi kvantitatīvo rādītāju pieaugumā relatīvi veiksmīgajos izaugsmes gados. Tāpat būtu jāizmanto esošās Latvijas ekonomikas priekšrocības un jāmēģina samazināt nelabvēlīgos jeb riska faktorus. Kā galvenie ekonomiskās politikas virzieni pēc autores domām ir jāizdala:

- **Ekonomikas funkcionēšanai labvēlīgu nosacījumu radīšana**, uzturot makroekonomisko stabilitāti, sakārtojot bāzes infrastruktūru, veicinot brīvu konkurenci;
- **Efektīvas un konkurētspējīgas tautsaimniecības struktūras izveidošana**, palielinot ražošanas produktivitāti, veicinot cilvēkkapitāla un inovāciju attīstību;
- **Sociālekonomisko disproporciju un risku samazināšana**, sabalansējot reģionālo attīstību, ieviešot sociālās aizsardzības mehānismus, organizējot efektīvu apkārtējās vides aizsardzību.

2.2. Fiskālās un monetārās politikas raksturojums Latvijā

2.2.1. Latvijas Bankas monetārā politika un tās izmantošanas iespējas ekonomisko procesu regulēšanā

Kā jau tika aprakstīts iepriekšējā apakšnodaļā, kopš neatkarības atgūšanas Latvijā banku un finanšu sistēmas attīstība notiek ļoti dinamiski. 1991.gada septembrī Latvijas Republikas Augstākā Padome pasludināja Latvijas Banku par centrālo banku. Šo statusu galīgi nostiprināja 1992.gada.maijā pieņemtie likumi “Par bankām” un “Par Latvijas Banku”, kurā tika noteikts, ka Latvijas Banka ir 1922.gadā dibinātās emisijas bankas tiesību likumīga pārņēmēja [3]. Lai sekmīgāk īstenotu reformas un stabilizētu makroekonomisko situāciju, Latvijā tika ieviesta nacionālā valūta, tādējādi dodot iespēju Latvijas Bankai veidot patstāvīgu monetāro politiku. LB veic naudas emisiju un, izmantojot dažādus monetārās politikas instrumentus, kontrolē naudas piedāvājumu naudas tirgū. Tā ir izveidojusi un nodrošina starpbanku maksājumu un norēķinu sistēmas darbību Latvijā, kā arī apkopo finanšu statistikas datus un gatavo valsts maksājumu bilanci.

LB institucionāli nav atkarīga no valdības un tās uzraudzību veic Saeima. Saskaņā ar likumu Latvijas Banku pārvalda padome un valde. Latvijas Bankas padomes sastāvā ir 8 cilvēki: Latvijas Bankas prezidents, viņa vietnieks un 6 padomes locekļi. Latvijas Bankas padomi vada bankas prezidents vai viņa vietnieks. LB prezidentu uz sešiem gadiem amatā ievēl LR Saeima, arī LB prezidenta vietnieku un padomes locekļus uz tādu pašu termiņu amatā apstiprina Saeima. Latvijas Bankas padome pieņem lēmumus Latvijas Bankas vārdā. Latvijas Bankas padome nosaka vispārējo naudas politiku, Latvijas Bankas aktīvo un pasīvo operāciju procentu likmes, kā arī pieņem visus lēmumus, kas nepieciešami, lai nodrošinātu naudas politikas praktisko īstenošanu saskaņā ar šo likumu. Padome izskata un apstiprina bankas gada budžetu, nosakot, ka visi bankas izdevumi sedzami no bankas ieņēmumiem. Latvijas Banka savā darbībā veicina brīvu konkurenci, resursu efektīvu piešķiršanu un apriti, finanšu sistēmas stabilitāti, koordināciju un uzraudzību.

Latvijas Bankas darbības galvenais mērķis ir, īstenojot monetāro (naudas) politiku, regulēt naudas daudzumu apgrozībā, lai saglabātu cenu stabilitāti valstī, tādējādi veicinot Latvijas ekonomisko un finansiālo stabilitāti un izaugsmi [136].

Lai realizētu šo mērķi, Latvijas Banka kā Centrālā banka veic šādus uzdevumus [136]:

1) naudas zīmju emisiju un naudas apgrozības regulēšanu, kas nozīmē, ka Latvijas Bankai ir nacionālās valūtas emisijas monopoltiesības, tā emitē valsts nacionālo valūtu – latus. Tāpat Latvijas Banka veic naudas apgrozības regulēšanu, izmantojot šādas metodes:

- diskonta likmes politiku,
- obligāto rezervju norma,
- operācijas atklātā tirgū,
- selektīvā jeb izlases regulēšana.

Latvijā naudas piedāvājumu galvenokārt nosaka tirgus pieprasījums pēc līdzekļiem. Galvenais naudas piedāvājuma un pieprasījuma regulēšanas monetārais instruments ir valūtas pirkšanas un pārdošanas operācijas, ieskaitot latu mijmaiņas darījumus. Tas atļauj Latvijas Bankai regulēt iekšzemes naudas tirgu ar savām ārvalstu valūtas rezervēm, neietekmējot procentu likmju politiku.

2) banku bankas uzdevumu, t.i., Centrālā banka ir banku banka pret citām kredītiestādēm. Tā ir izveidojusi un nodrošina starpbanku maksājumu un norēķinu sistēmas darbību Latvijā. Tas arī nozīmē, ka:

- Centrālajā bankā komercbankām ir atvērti korespondentkonti,
- Centrālā banka var piešķirt kredītus komercbankām uz konkursa pamata.

3) valsts kasiera uzdevumu – Centrālā banka ir valsts budžeta kasieris, jo tajā glabājas valsts naudas līdzekļi (dārgmetālu krājumi, valūtas un budžeta līdzekļi).

4) ekonomikas regulēšanas uzdevumu, kuru Latvijas Banka veic izmantojot naudas un kredīta politikas instrumentus. Latvijas Banka ir ieviesusi un izmanto visus tos pašus netiešos, uz tirgus balstītos monetārās politikas instrumentus, kurus izmanto Eiropas Centrālā banka.

Izmaiņas naudas piedāvājumā, kā jau tas tika apskatīts darba teorētiskajā nodaļā, var ietekmēt kopējo izdevumu, nodarbinātības un cenu vispārējo līmeni ekonomikā, radot kredītu procentu likmes izmaiņas un ietekmējot personisko un uzņēmumu investīciju lielumu.

Kā redzams, tad Latvijas Bankas darbība ir daudzpusīga, taču tās galvenais uzdevums ir īstenot valsts monetāro politiku. Pasaules ekonomiskās attīstības pieredze rāda, ka labākais ieguldījums, kādu monetārā politika var dot tautsaimniecības attīstības, nodarbinātības un finanšu stabilitātes veicināšanā, ir zemas inflācijas

nodrošināšana. Uzturot cenu stabilitāti, CB rada stabilu un plānojamu uzņēmējdarbības vidi, tādēļ vairākums pasaules valstu CB par savu **galveno mērķi** ir izvēlējušās zemas un stabilas inflācijas nodrošināšanu ilgtermiņā. Nodrošinot cenu stabilitāti tiek panākts:

- vienkāršāk saskatāmas relatīvās cenu pārmaiņas, kas vienkāršo gan patērētājiem, gan investoriem lēmumu pieņemšanu un ļauj tirgum efektīvi izvietot resursus,
- izvairīšanās no inflācijas riska prēmiju piesaistīšanas, kas palielina investīciju piesaisti, veicinot straujāku ekonomisko izaugsmi,
- iespēja izvairīties no ievērojamas ienākumu pārdales, kas raksturīga inflācijas apstākļos, kad investori cenšas ieguldīt nevis naudas un finanšu aktīvos, bet reālos preču krājumos, kuru vērtība labāk saglabājas.

Arī LB monetārās politikas galvenais mērķis, saskaņā ar likumu “Par Latvijas Banku” ir nodrošināt cenu stabilitāti valstī. Galvenā mērķa sasniegšanā centrālās bankas parasti izvēlas noteiktu monetārās politikas stratēģiju, visbiežāk - vienu no šiem veidiem [136]:

- monetārā stratēģija, kur par starpmērķi izvēlēts kāds no naudas agregātiem;
- valūtas kursa stratēģija, kur nacionālās valūtas kursa svārstības ierobežotas noteiktā intervālā vai nacionālā valūta piesaistīta kādai valūtai vai valūtu grozam;
- tiešā inflācijas mērķa noteikšana, kur centrālā banka koncentrējusies tieši uz galveno mērķi - konkrēta inflācijas mērķa līmeņa sasniegšanu.

Stratēģijas izvēle atkarīga no valsts lieluma, atvērtības pakāpes, ekonomiskās attīstības, galvenā mērķa saistības ar starpmērķi, finanšu un kapitāla tirgus rakstura un citiem ekonomiskajiem faktoriem. 20.gs. 80.gados vairākums pasaules CB attiecās no monetārās stratēģijas. Stratēģijas maiņas cēlonis galvenokārt bija pieaugoša sakarību nestabilitāte starp naudas piedāvājumu, procentu likmēm, ienākumiem un cenām, ko izraisīja finanšu tirgu strukturālās pārmaiņas [194,16].

Lai sasniegtu savu galveno mērķi, LB izvēlējusies valūtas kursa stratēģiju. Šīs stratēģijas ietvaros LB **starpmērķis**, kas cieši saistīts ar monetārās politikas galveno mērķi un pietiekami efektīvi ietekmējams ar monetārās politikas instrumentiem, ir nacionālās valūtas ārējā stabilitāte. Kopš 1994.gada februāra vidus LB, neoficiāli piesaistot lata kursu SDR valūtu grozam ($1\text{SDR}=0,7997\text{ Ls}$), *de facto* īsteno fiksētā

nacionālās valūtas maiņas kursa politiku. Ar 2005.gada 1.janvāri ir mainīta lata piesaiste no SDR uz eiro ($1\text{EUR}=0,702804\text{ Ls}$), ko noteica Latvijas plāni pievienoties Eiropas valūtas kursa mehānismam II (VKM II) un pēc nepieciešamo kritēriju izpildes iestāties Ekonomikas un monetārajā savienībā (EMS). Fiksēta kursa stratēģija vēlama mazās valstīs ar atvērtu tautsaimniecību, kur ārējai tirdzniecībai ir liela nozīme. Šādās valstīs atsevišķi lieli darījumi (kapitāla ieplūšana vai aizplūšana) var radīt ievērojamas īstermiņa valūtas kursa svārstības, palielinot valūtas riskus, kas var atstāt būtisku ietekmi uz ārējās tirdzniecības un kopējo valsts ekonomisko attīstību. Bez tam fiksēta kursa stratēģija ļauj stabilizēt makroekonomisko vidi un nostiprināt iedzīvotāju uzticību valsts ekonomiskajai politikai, tāpēc daudzas Austrumeiropas valstis ekonomisko reformu sākuma posmā izvēlējās tieši šo stratēģiju. Jāņem vērā arī tas, ka Latvijā monetārās politikas transmisijas mehānismā valūtas kursa kanālam ir nozīmīga ietekme uz patēriņa cenu dinamiku, jo gan Latvijas ražošanā, gan patēriņā ir visai augsts importa īpatsvars. Pēc autores domām izvēlētā monetārās politikas stratēģija ir veiksmīga un atbilstoša Latvijas apstākļiem, kā arī tā nodrošina galvenā mērķa sasniegšanu.

Svarīgi, ka lata ārējo stabilitāti LB nodrošina brīvas kapitāla kustības un nacionālās valūtas konvertējamības apstākļos. Latvijā ir viens no liberālākajiem valūtu un kapitāla kustības režīmiem pasaulē. Latvijā drīkst brīvi ievest un izvest gan ārvalstu valūtu, gan latus, bez ierobežojumiem atvērt kontus latos un ārvalstu valūtās, kā arī pirkt latus un tos pārdot par ārvalstu valūtu. Ārvalstu ieguldītāji drīkst izvest savu peļņu no Latvijas jebkurā valūtā bez ierobežojumiem.

Fiksēta valūtas kursa apstākļos LB **operatīvais mērķis**, t.i. mērķis, ko var tieši ietekmēt ar bankas rīcībā esošajiem monetārās politikas instrumentiem, sakrīt ar starpmērķi- lata ārējās stabilitātes pastāvīgu nodrošināšanu. LB ārvalstu valūtas rezerves sedz katru apgrozībā izlaisto latu (naudas bāzi), tāpēc tā var noturēt stabilu lata kursu pat ārēju satricinājumu gadījumos. Naudas bāzes segums ar tīriem ārējiem aktīviem 2005.gada martā bija 112,3%, kas ir līdzvērtīgas valsts preču un pakalpojumu importa 3-4 mēnešu apjomam [31,67]. LB valūtas kursa politika ir tuva t.s. valūtas padomes (currency board) politikai, saskaņā ar kuru emitētās nacionālās valūtas apjomam ir jābūt pilnībā segtam ar zelta un ārvalstu valūtas rezervēm. Tādā veidā LB ir izdevies iegūt uzticību bez formālas valūtas padomes sistēmas izmantošanas un pieredzi, vienlaicīgi izmantojot plašu tirgus orientētu monetāro

instrumentu klāstu, kas ir pilnībā savienojams ar tiem instrumentiem, ko lieto Eiropas Centrālā banka (ECB).

Monetārā politika Latvijā tiek īstenota, izmantojot šādus monetārās politikas instrumentus [136]:

- rezervju prasības,
- tirgus operācijas,
- pastāvīgās finansu resursu aizņemšanās un noguldīšanas iespējas.

Rezervju prasības nozīmē to, ka kredītiestādēm noteikta daļa no piesaistītajiem nebanku īstermiņa noguldījumiem un emitētajiem īstermiņa parāda vērtspapīriem jāglabā LB. Rezervju prasību (rezervju normas) palielinājuma gadījumā kredītiestādēm nepieciešams turēt lielākus naudas resursus CB, līdz ar to kredītiestāžu rīcībā samazinās piesaistīto līdzekļu apjoms, ko tās var brīvi izmantot, tādējādi palielinot kredītu un plašās naudas apjomu. Obligātās rezerves parasti netiek aktīvi izmantotas naudas piedāvājuma regulēšanai, tomēr tās nodrošina CB līdzekļu pieprasījuma stabilitāti un veicina tirgus operāciju efektivitāti, novēršot pārmērīgas procentu likmju svārstības. LB vairākkārt ir mainījusi obligāto rezervju normu un šobrīd tā ir 8% (skat.2.16.tabulu).

2.16. tabula.

Obligāto rezervju normas izmaiņas Latvijā no 1993.-2005.gadam [135].

Spēkā stāšanās datums	obligāto rezervju norma (%)
15.02.1993	8
01.12.1999	7
01.12.2000	6
01.01.2002	5
24.01.2003	3
07.2004	4
24.08.2005	6
12.2005	8

Kā redzams no dotās tabulas līdz pat 2004.gada jūlijam rezervju norma tika samazināta, tomēr 2004.gada jūlijā sakarā ar pieaugošo iekšzemes pieprasījumu, lai bremsētu kredītu un inflācijas pieauguma tempu, LB palielināja rezervju normu no 3 uz 4%, bet ar 2005.gada 24.janvāri obligāto rezervju bāzē ietvēra banku saistības pret

ārvalstu bankām un ārvalstu centrālajām bankām ar noteiktu termiņu vai brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 2 gadiem [31,72]. Ar 2005.gada 24.augustu LB padome nolēma palielināt rezervju normu līdz 6%, bet decembrī notika to palielināja vēlreiz līdz 8%, tādējādi dodot papildu signālu finanšu tirgum par nepieciešamību samazināt kreditēšanas tempu [161,2].

Kā liecina dažādu valstu pieredze, visplašāk izmantotais naudas piedāvājuma regulēšanas instruments ir atklātā tirgus operācijas, pie kurām pieskaita [80,102]:

- Valsts vērtspapīru pirkšanu un pārdošanu,
- Valūtas pirkšanu un pārdošanu,
- Valūtas mijmaiņas darījumus (pirkšanu ar atpārdošanu un pārdošanu ar atpirkšanu izsolēs no komercbankām),
- vērtspapīru otrreizējā tirgus izsoles.

Latvijas Banka regulāri organizē šādas **tirgus operācijas** [136]:

- valūtas mijmaiņas darījumu (*swap*) izsoles (ar termiņu 7, 28 un 91 diena), kurās Latvijas Banka pārdod kredītiestādēm latus par ASV dolāriem un eiro ar atpirkšanu termiņa beigās;
- vērtspapīru pārdošanas ar atpirkšanu (*repo*) izsoles (ar termiņu 7 un 28 dienas), kurās Latvijas Banka piešķir kredītiestādēm latu resursus pret vērtspapīru ķīlu.

Citas tirgus operācijas (vērtspapīru pirkšanas ar atpārdošanu (*reverse repo*) izsoles, vērtspapīru otrreizējā tirgus izsoles) Latvijas Bankā tiek rīkotas neregulāri vai līdz šim nav rīkotas.

Latvijā galvenais monetārās politikas instruments ir ārvalstu valūtas pirkšana un pārdošana, ieskaitot latu mijmaiņas (*swap*) darījumus, kas ļauj LB regulēt iekšzemes naudas tirgu ar savām ārvalstu valūtas rezervēm, neietekmējot procentu likmju politiku. Tomēr, ar 2005.gada 1.janvāri mainot lata piesaisti no SDR uz eiro, samazinājās LB monetārās politikas iespējas noteikt latos veikto īstermiņa darījumu procentu likmju atšķirīgu līmeni no lata piesaistes valūtā veikto īstermiņa darījumu procentu likmēm [28,16].

2005.gada 1.ceturksnī pastiprinājās ārvalstu valūtas pārdošana LB, ko bankas veica jau iepriekšējā gada beigās. 1.ceturksnī LB tagadnes darījumos tika pārdoti eiro 83,9 milj. latu apmērā [28,17]. To noteica gan ārvalstu tiešās investīcijas, gan latu procentu likmju un ECB bāzes likmes starpības pieaugums un latu un eiro naudas

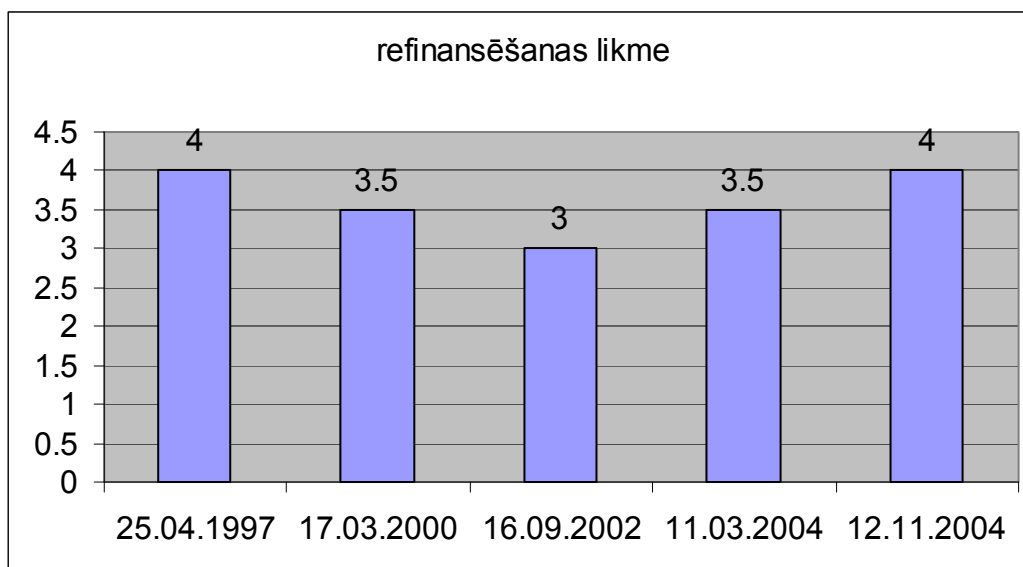
tirgus procentu likmju starpību mazinošie faktori, gan banku obligāto rezervju prasību bāzes palielināšana ar 2005.gada 24.janvāri, gan arī ar latos izsniegto kredītu plašu aizstāšanu ar eiro izsniegtajiem kredītiem, kas uzsākās jau 2004.gada beigās un pastiprinājās 2005.gada sākumā.

LB veic arī darījumus ar valdības vērtspapīriem, rīkojot **repo** (vērtspapīru pārdošanas ar atpirkšanu) izsoles (ar termiņu 7 un 28 dienas). 1993.gadā Latvijas valdība sāka emitēt valsts vērtspapīrus (1.mēneša parādzīmes), vēlāk, 1997.gadā, tika izlaistas pirmās obligācijas (sākotnēji 2.gadu, pēc tam arī 3 un 5.gadu), 1999.gadā valdība izlaida eiroobligācijas (kopā ir veiktas divas 5 un 7 gadu emisijas), bet 2003.gada februārī pirmo reizi tika izlaistas 10.gadu obligācijas ar vidējo svērto likmi 5,19%. 2005.gada 1.ceturksnī pieprasījums LB repo izsolēs salīdzinājumā ar iepriekšējo ceturksni samazinājās 12 reizi (līdz 60,7 milj. latu), bet vidējais repo kredītu atlikums-līdz 10,0 milj. latu [28,17]. Tas izskaidrojams ar to, ka latu naudas tirgū sakarā ar lielo eiro apjoma pārdošanu LB izveidojās likviditātes pārpalikums un LB aktivitāte atvērtajās tirgus operācijās samazinājās. Līdz ar LB refinansēšanas likmes paaugstināšanu 2004.gada novembrī pieauga arī uz 7 dienām izsniegto repo kredītu vidējā svērtā procentu likme no 3,75% līdz 4,00% [28,17].

Kredītiestādes var izmantot arī šādas pastāvīgās finanšu resursu aizņemšanās un noguldīšanas iespējas [136]:

- īstermiņa aizdevumus,
- lombarda kredītus (kredītiestādes var aizņemties no LB resursus pret vērtspapīru ķīlu uz termiņu no 1 līdz 30 dienām),
- termiņnoguldījumus (kredītiestādes var noguldīt latu līdzekļus LB uz termiņu 7 vai 14 dienas).

CB aizdevumi tiek veikti, lai CB ar kredītu palīdzību ietekmētu tā saucamo “banku naudu”, tādējādi veicinot daudzkārtēju (multiplicējošu) naudas daudzuma palielināšanu. LB piešķir īstermiņa aizdevumus kredītiestādēm, nosakot noteiktu likmi, ko sauc par diskonta jeb **refinansēšanas likmi**. CB noteiktā refinansēšanas likme kalpo par atskaites punktu visai finanšu sistēmai. Pieaugot refinansēšanas likmei, komercbanku aizņēmumi CB samazinās, tādējādi samazinās arī kopējais naudas piedāvājums. Laika periodā no 1997.-2005.gadam LB refinansēšanas likme ir samērā stabila un mainījies maz (skat. 2.14.zīmējumu).

2.14.zīmējums. **LB noteiktā refinansēšanas likme (%) laika periodā no 1997.-2005.gadam (spēkā no uzrādītā datuma)**

[veidojusi autore, izmantojot LB finanšu informāciju]

Lai ierobežotu pārmērīgu kredītu izsniegšanu, 2004.gada martā un novembrī LB palielināja refinansēšanas likmi par 0,5 procentu punktiem (līdz 4%).

Refinansēšanas likmes paaugstināšana bija nepieciešama, lai [136]:

- veicinātu vienmērīgu, ilgtspējīgu Latvijas tautsaimniecības attīstību,
- savlaicīgi ierobežotu esošo makroekonomisko risku palielināšanos,
- nepieļautu papildu risku veidošanos.

Tomēr refinansēšanas likmes paaugstināšana neatstāja būtisku ietekmi uz finanšu sektora un tautsaimniecības attīstību, jo dotā instrumenta darbību ierobežo gan fiksētā valūtas kursa režīms, gan vairāki citi specifiski faktori, tādi kā zemais rezidentiem izsniegto kredītu īpatsvars IKP, banku salīdzinoši vieglā pieeja ārvalstu resursiem (2004.gada beigās astoņas no Latvijas bankām bija ārvalstu banku meitas sabiedrības un to tirgus daļa kopējos banku aktīvos bija 43,5%) un salīdzinoši liels ārvalstu valūtās izsniegto kredītu īpatsvars kredītu struktūrā.

Kredītiestādes var izmantot arī lombarda kredītus. Šo kredītu būtība: komercbankas pret skaidras naudas līdzekļiem ieķīlā LB to rīcībā esošās valsts parādzīmes. LB lombarda kredītus izsniedz 80% apjomā no ieķīlāto parādzīmju nominālvērtības. Lombarda kredītu likmes ir dažādas, atkarībā no termiņa. Kopš 2002.gada septembra lombarda kredītu likmes Latvijā nav mainītas. Viszemākā tā ir kredītiem līdz 10 dienām- 5%, kredītiem no 11-20.dienām lombarda kredītu likme ir 6%, bet kredītiem no 21-30.dienām-7% [28,117]. Lombarda kredītu likmes vidēji par

2-4 procentu punktiem pārsniedz refinansēšanas likmi un tās uzskatāmas par signāllikmi augšējo procentu likmju robežai attiecīgā termiņa darījumiem starpbanku tirgū.

Savukārt termiņnoguldījumu likmes kredītiestāžu noguldījumiem CB, kas ir spēkā no 2002.gada 16.septembra ir 2%- ar 7.dienu termiņu un 2,25% ar 14 dienu termiņu. Banku termiņnoguldījumi LB parasti tiek izmantoti pārāk augstas likviditātes neitralizēšanai- ja CB grib samazināt kopējo naudas piedāvājumu, tai attiecīgi jāpalielina termiņnoguldījumu likmes, lai piesaistītu brīvos kredītiestāžu līdzekļus. 2005.gada 1.ceturksnī latu likviditātes pārpalikuma dēļ banku un citu finanšu institūciju termiņnoguldījumu vidējais atlikums LB palielinājās līdz 21,9 milj.latu [28,18].

Kopumā Latvijas Bankas izmantoto instrumentu klāsts ir pietiekoši plašs un pilnībā savienojams ar tiem monetārās politikas instrumentiem, ko izmanto ECB, tāpat LB pastāvīgi pilnveido monetārās politikas instrumentus, pārejot uz aktīvāku banku īstermiņa likviditātes kontroli.

Tālāk aplūkosim Latvijas banku sektora **monetāros rādītājus**, ko, saskaņā ar ECB metodoloģiju, raksturo tādi lielumi kā [28,131]:

- **M1** – šaurā nauda, ko veido skaidrā nauda apgrozībā (LB emitētās latu banknotes un monētas, neieskaitot to atlikumus pārējo finanšu sabiedrību, kas veido naudas emisijas sektoru (MFI) kasēs)) un visās valūtās MFI uz nakti veiktos noguldījumus;
- **M2** – vidējās naudas rādītājs, kas ietver M1 un visās valūtās veiktos noguldījumus ar brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 3 mēnešiem ieskaitot, kā arī visās valūtās veiktos noguldījumus MFI ar noteikto termiņu līdz 2 gadiem ieskaitot;
- **M3** – plašā nauda, kas ietver M2, repo darījumus un MFI emitētos parāda vērtspapīrus ar termiņu līdz 2 gadiem ieskaitot (skat.2.17. tabulu).

2005.gada 1.ceturksņa beigās Latvijā bija reģistrētas 56 finanšu sabiedrību, kas veido naudas emisijas sektoru (MFI), izņemot LB, t.sk. 22 bankas, Nordea Bank Finland Plc Latvijas filiāle, 32 krājaizdevu sabiedrības un viena elektroniskā naudas institūcija [28,25].

**Monetārie rādītāji un to sastāvdaļas (saskaņā ar ECB metodoloģiju Latvijā
(perioda beigās, milj.Ls) [28,73]**

MONETĀRIE RĀDĪTĀJI	2003	2004	2005 1.cet
Skaidrā nauda apgrozībā	601.1	645.4	640.0
Noguldījumi uz nakti	991.0	1 354.7	1 446.2
M1	1 592.1	2 000.1	2 086.1
Noguldījumi ar noteikto termiņu līdz 2 gadiem	583.3	744.6	800.4
Noguldījumi ar brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 3 mēnešiem	44.9	71.8	77.6
M2	2 220.3	2 816.5	2 964.1
Parāda vērtspapīri ar termiņu līdz 2 gadiem	2.7	2.4	9.6
Repo darījumi	0	0	0
M3	2 222.9	2 818.9	2 973.8

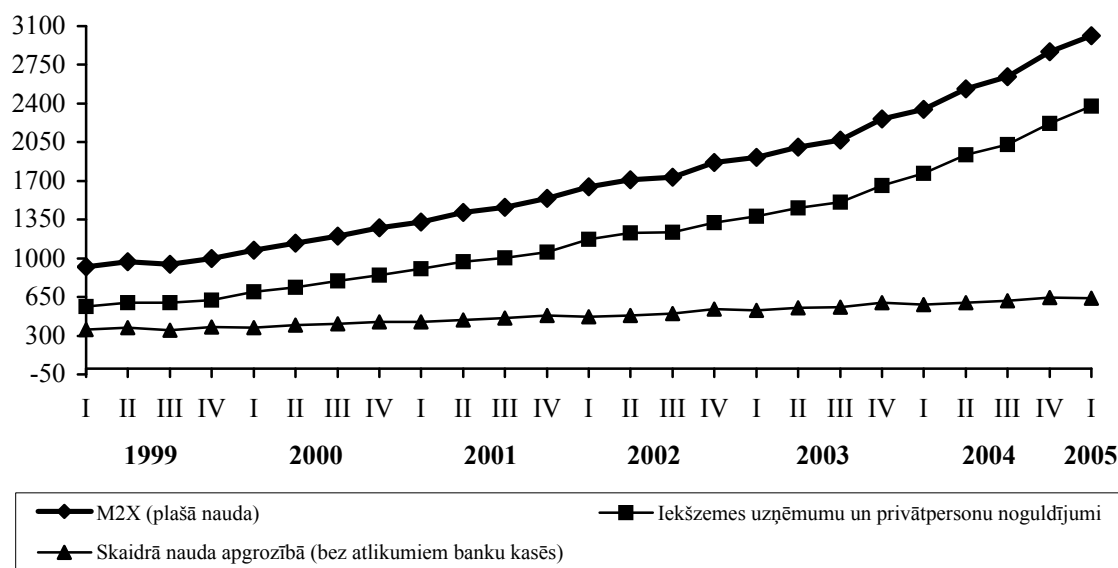
Plašā nauda M3 2005.gada 1.ceturksnī, salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu pieauga par 29%. To galvenokārt ietekmēja noguldījumu uz nakti apjoma palielinājums, kā arī nozīmīgs noguldījumu uz noteiktu termiņu līdz 2.gadi kāpums. Šaurās naudas M1 gada kāpuma temps bija nedaudz straujāks nekā plašās naudas pieaugums, sakarā ar M1 likvidāko sastāvdaļu pieaugumu un sasniedza 29,7% [28,19]. Skaidrā nauda apgrozībā 2005.gada 1.ceturksnī, salīdzinājumā ar 2004.gada pēdējo ceturksni, nedaudz saruka, kas saistīts ar naudas pieprasījuma kritumu 2005.gada janvārī sezonālo faktoru ietekmē.

Bez tam naudas piedāvājuma raksturošanai Latvijā izmanto arī LB monetāros rādītājus M0 un M2X.

M0 jeb naudas bāze ietver LB emitētās latu banknotes un monētas un rezidentu MFI latos veiktos pieprasījuma noguldījumus (noguldījumus uz nakti) Latvijas Bankā.

M2X jeb plašā nauda ietver skaidro naudu apgrozībā (bez atlikumiem MFI kasēs), MFI latos veiktos noguldījumus uz nakti un termiņnoguldījumus (t.sk. noguldījumus ar brīdinājuma termiņu par izņemšanu un repo darījumus), kā arī ārvalstu valūtā veiktos noguldījumus MFI.

Aplūkojot plašās naudas M2X dinamiku (skat.2.15.zīmējumu), var redzēt, ka pēdējos divos gados (2003-2004) ir noticis straujš iekšzemes privātpersonu un uzņēmumu noguldījumu pieaugums, kas ietekmējis gan plašās naudas palielinājumu, gan tās struktūras izmaiņas. Skaidrās naudas īpatsvars M2X ir samazinājies no 34% 2000.gadā līdz 23% 2004.gadā, savukārt noguldījumu īpatsvars ir pieaudzis (pieprasījumu noguldījumi 2000.gadā sastādīja 39%, bet 2004.gadā 45% no plašās naudas, bet termiņnoguldījumi attiecīgi 27% 2000.gadā un 32% 2004.gadā.

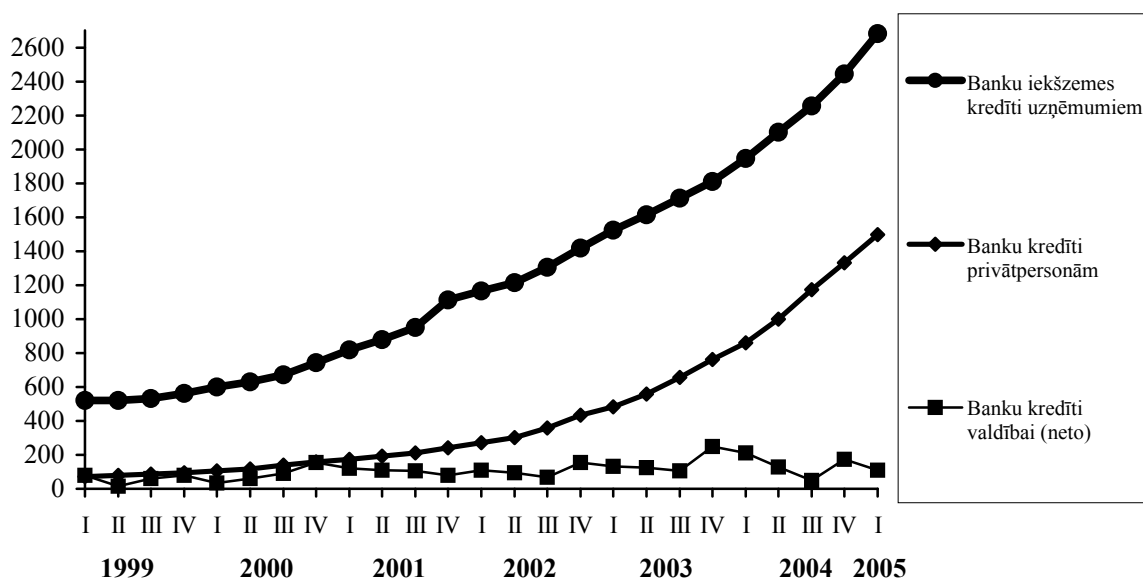
2.15. zīmējums. **Plašās naudas (M2X) un tās sastāvdaļu dinamika ceturkšņu griezumā** (perioda beigās, milj. latu) [31,71].

2004.gada beigās plašās naudas apjoms bija 2867,9 milj. latu un salīdzinot ar 2003.gadu plašās naudas apjoms bija pieaudzis par 27%, skaidrā nauda apgrozībā – par 7,4%, noguldījumu apjoms – par 34,1%. Uzņēmumu un privātpersonu noguldījumu apjoms attiecībā pret IKP 2004. gadā bija 30% no IKP (2003. gadā – 26%, 2000. gadā – 18%). No visiem rezidentu piesaistītajiem noguldījumiem 62% ir noguldījumi latos, pārējie – ārvalstu valūtās. Dominējošā loma noguldījumos ir pieprasījuma noguldījumiem, kuru īpatsvars kopējā noguldījuma struktūrā 2004. gada beigās bija 72 procenti [31,71].

Nedaudz vairāk kā puse (2004.gada beigās 54%) no kopējā noguldījumu apjoma ir nerezidentu noguldījumi. Salīdzinoši augstais īstermiņa depozītu un nerezidentu noguldījumu īpatsvars ir zināms riska faktors. Strauja noguldījumu apjoma samazināšanās ekonomisko satricinājumu rezultātā varētu būtiski ietekmēt Latvijas banku sistēmu kopumā. Tomēr stingrās banku sistēmas uzraudzības un kontroles dēļ šāda varbūtība ir neliela. Lielākā daļa no nerezidentu piesaistītajiem pasīviem tiek

izvietoti likvīdos aktīvos, un risks, kas saistīts ar straujām izmaiņām šo noguldījumu apjomā, tiek labi pārvaldīts, tāpat uzticību bankām sekmē arī *Noguldījumu garantiju likums*.

Līdz ar noguldījumu pieaugumu turpina pieaugt arī kredīti uzņēmumiem un privātpersonām. 2004.gadā kopējais uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu apjoms palielinājās par 46,8%, pieauga arī to īpatsvars pret IKP. 2004. gadā uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu īpatsvars pret IKP Latvijā sasniedza 51% (2003. gadā – 40%, 2000. gadā – 19%), tomēr tā joprojām ir gandrīz divas reizes mazāka nekā eirozonā, kur kredītu attiecība pret IKP 2003.gada beigās bija 98% [31,71]. Tomēr pēc LB aprēķiniem, ja saglabāsies pēdējo trīs gadu kreditēšanas tendences, Latvija vidējo EMS līmeni sasniegs pēc 10 gadiem. Straujo kreditēšanas pieaugumu veicina gan ekonomiskās darbības aktivizēšanās, gan tas, ka mazinājies kredītprocentu likmes un kredītrisks. Īpaši straujš izsniegto kredītu pieaugums bija vērojams 2003.gada nogalē, kas turpinājās arī 2004.gadā un 2005.gada sākumā (skat. 2.16.zīmējumu).

2.16.zīmējums. Iekšzemes uzņēmumiem, privātpersonām un valdībai banku izsniegto kredītu dinamika ceturkšņu griezumā (perioda beigās, milj. latu) [31,71]

Finanšu iestādēm un nefinanšu sabiedrībām izsniegto kredītu atlikuma pieaugums 2005.gada 1.ceturksnī bija straujāks nekā mājsaimniecībām izsniegto kredītu atlikuma kāpums (attiecīgi 247,9 milj. latu un 165,7 milj. latu). Kopumā rezidentu finanšu iestādēm, nefinanšu sabiedrībām un mājsaimniecībām izsniegto kredītu gada pieauguma temps palielinājās no 47% 2004.gada decembrī līdz 49,5%

2005.gad martā. Visu kredītu atlikuma pieaugumu noteica ārvalstu valūtā izsniegto kredītu atlikuma palielinājums, tādējādi ārvalstu valūtā izsniegto kredītu atlikuma gada pieauguma temps martā sasniedza 74,4% [28,21].

Kā pozitīvu tendenci kredītportfeļa kvalitātes ziņā jāatzīmē, ka kopējā aizdevumu struktūrā samazinās īstermiņa un attiecīgi pieaug ilgtermiņa kredīti. 2004. gada beigās ilgtermiņa kredītu īpatsvars kopējā kredītportfelī bija 47% (2003. gada beigās – 42%). Lielākās komercbanku kredītu saņēmējas tautsaimniecības nozaru aspektā 2004. gada beigās bija tirdzniecība (18,5% no iekšzemes izsniegto kredītu apjoma), operācijas ar nekustamo īpašumu (16,8%), finanšu starpniecība (16,4%), apstrādājošā rūpniecība (15,5%) [31,72].

Kopumā Latvijas Bankas monetārā politika atbilst izvirzītajam mērķim, jo tā ir nodrošinājusi ilgtermiņā cenu un valūtas maiņas kursa stabilitāti valstī, kā arī nav ierobežojusi ekonomiskās izaugsmes tempus. Latvijā pēdējo piecu gadu laikā (2001-2005) ir vērojami vieni no augstākajiem izaugsmes tempiem ES. Straujo ekonomisko izaugsmi līdz pat 2003.gada nogalei ir pavadījis arī zems inflācijas līmenis (kopš 1997.gada inflācija turas zem 10%), tomēr 2004.gadā inflācija strauji pieauga un pēc EM prognozēm arī turpmākajos 2 gados tā saglabāsies augstāka nekā citās ES dalībvalstīs. Inflācijas pieauguma riski 2005. un 2006.gadā galvenokārt saistīti ar pašreizējās augstās inflācijas un straujā kreditēšanas kāpuma noteiktā lielā iekšzemes pieprasījuma iespējamo netiešo ietekmi. Tomēr, kā jau iepriekš tika minēts, cenu pieaugumu 2003. un 2004.gadā izraisīja virkne vienreizēju, galvenokārt piedāvājuma puses faktoru, ko LB ar saviem monetārās politikas instrumentiem var ietekmēt ļoti ierobežoti, jo to darbību ierobežo gan fiksētais valūtas kursa režīms, gan citi faktori. Neskatoties uz to LB darīja visu iespējamo, lai ierobežotu pieaugošo iekšzemes pieprasījumu, kā arī kreditēšanu un inflācijas kāpumu:

- 2004.gada martā un novembrī paaugstināja refinansēšanas likmi par 0,5 procentpunktiem,
- 2004.gada jūlijā palielināja rezervju normu par 1 procentpunktu,
- 2005.gada janvārī paplašināja obligāto rezervju bāzi,
- 2005.gada augustā un decembrī palielināja obligāto rezervju normu par 2 procentpunktiem.

LB īstenoto monetāro politiku ir atbalstījušas visas līdzšinējās valdības. LB monetārā politika ir bijusi visai konservatīva un kā galvenais monetārās politikas instruments tiek izmantots ārvalstu valūtas pirkšana un pārdošana (skat.3.pielikumu).

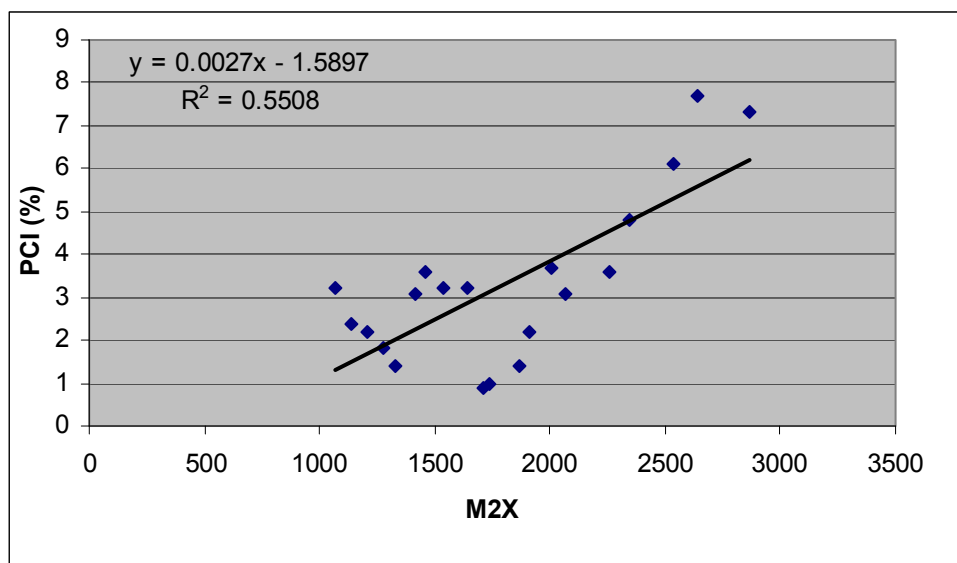

Sākotnēji, augstas inflācijas apstākļos, LB darbība bija vērsta uz cenu stabilitātes nodrošināšanu valstī un inflācijas samazināšanu, lietojot stingru monetāro politiku. No 1992.-1994.gadam galvenais indikators jeb monetārās politikas starpmērķis bija naudas bāze (M0), jo augstas inflācijas apstākļos naudas bāze ir vieglāk kontrolējama nekā pārējie monetārie rādītāji. Papildus arguments šai izvēlei bija tobrīd visai šaurais LB rīcībā esošo monetāro instrumentu klāsts. Pēc lata piesaistes SDR 1994.gada februārī par monetārās politikas starpmērķi Latvijā tika izvirzīta nacionālās valūtas ārējā stabilitāte un LB de facto īsteno fiksētā maiņas kursa politiku, kā galveno monetārās politikas instrumentu izmantojot ārvalstu valūtas pirkšanu un pārdošanu.

Novērtējot monetārās politikas nozīmi ekonomikā, svarīgi ir noskaidrot, kādu rezultātu tā atstāj uz :

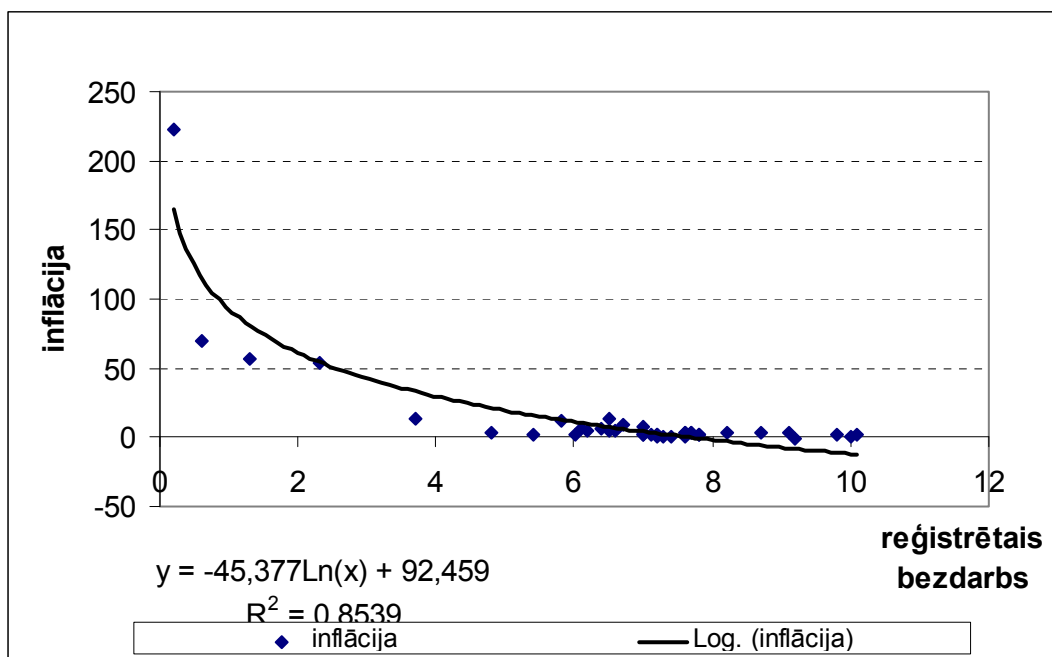
- kopējo izlaides apjomu (jeb reālo IKP),
- cenu līmeni (jeb inflāciju).

Inflācijas kritums Latvijā deviņdesmito gadu sākumā tika panākts vienlaikus ar būtisku IKP pieaugumu, lai gan naudas piedāvājums (M2X) pēc latu laišanas apgrozībā 1993.gadā līdz 2000.gadam pieauga 2,8 reizes, inflācijas temps samazinājās no 109,2% 1993.gadā līdz 2,6% 2000.gadā [204,164]. Tādējādi šajā laika posmā Latvijā neīstenojas kvantitatīvajā naudas teorijā aprakstītā likumsakarība starp naudas daudzuma un cenu pieaugumu (skat.1.2.vienādojumu). Tas izskaidrojams ar to, ka naudas pieaugumu absorbē reālais sektors, jo pastāv brīvi resursi (darbaspēks, zeme u.c.) ražošanas paplašināšanai, līdz ar to naudas piedāvājuma pieaugums neizraisa spiedienu uz cenām, lai sāktos pieprasījuma inflācija. Tomēr pēc 2000.gada situācija mainās, ko apliecina 2.17.zīmējumā atspoguļotie dati. Izpētot M2X un PCI lielumu kopš 2000.gada, izmantojot regresijas analīzes metodi (skat.2.17.zīmējumu), var redzēt, ka starp M2X un inflāciju pastāv pozitīva sakarība- pieaugot plašai naudai, palielinās arī inflācija, kas atbilst kvantitatīvās naudas teorijas likumsakarībām. Tomēr kā liecina korelācijas koeficients (R^2), šī sakarība nav cieša un to apliecina arī dotais regresijas vienādojums, no kura izriet, ka plašās naudas pieaugums par vienu vienību, palielina inflāciju nebūtiski (par 0,003 vienībām).

2.17.zīmējums. **Inflācijas (%) un M2X lielums Latvijā pa ceturkšņiem no 2000.-2004.gadam** [veidojusi autore]

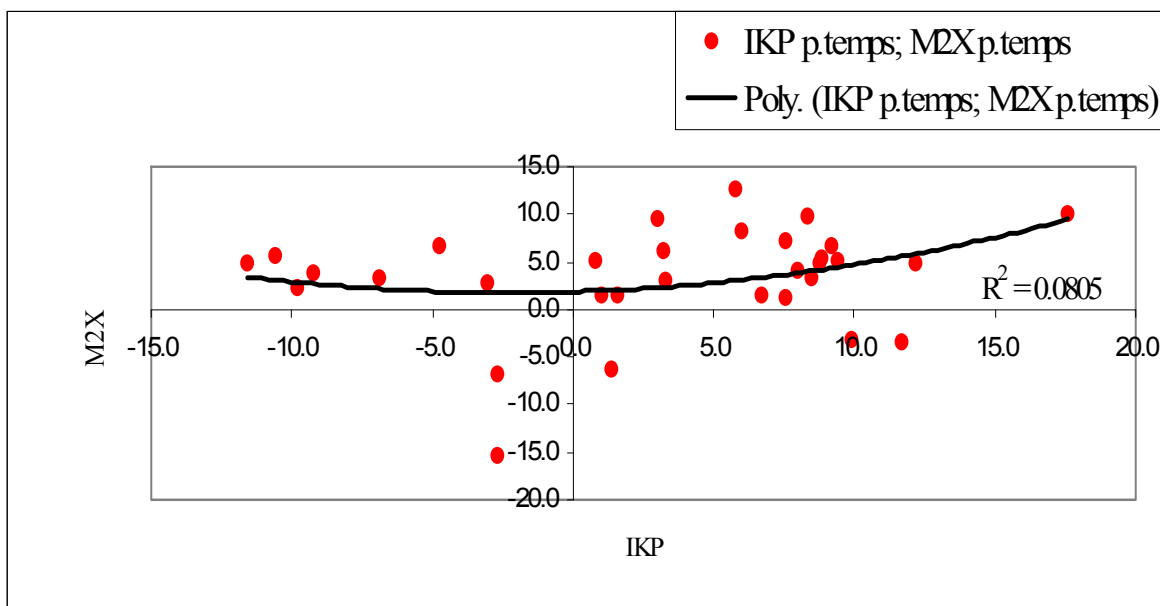
Jāņem vērā, ka naudas daudzums tautsaimniecībā lielā mērā palielinās caur banku sistēmu un tas neļauj būtiski mazināties inflācijai. Bankas var aizņemt naudu ārvalstīs ar zemām procentu likmēm un aizdot to Latvijas iedzīvotājiem tādējādi palielinot kopējās naudas daudzumu tautsaimniecībā un veicinot cenu pieaugumu. Inflācijai saglabājoties augstā līmenī ilgāku laiku, rodas spiediens uz algām, jo strādājošie vēlas kompensēt radušos cenu pieaugumu pieprasot algu paaugstinājumu, kas, ņemot vērā pieaugošo pieprasījumu pēc darbaspēka sakarā ar straujo ekonomisko attīstību, daudzās tautsaimniecības nozarēs arī izdodas. Taču lielākas algas uzņēmumiem nozīmē arī lielākas izmaksas, kuras var segt vienīgi paaugstinot cenas, savukārt tas atkal nozīmē augstāku inflāciju, un tā tas turpinās, veidojot algu un cenu spirāli. Šai parādībai nav pārejošs raksturs, un tā var ieilgt, ja vien cilvēkus nevarēs pārliecināt, ka inflācija pazemināsies. Likumsakarību starp algu un cenu pieaugumu un nodarbinātības līmeni uzskatāmi var aprakstīt izmantojot Filipa līkni (skat.2.18.zīmējumu).

2.18.zīmējums. **Filipa līkne Latvijā no 1992-2002.gadam** [veidojusi autore, izmantojot CSP datus]

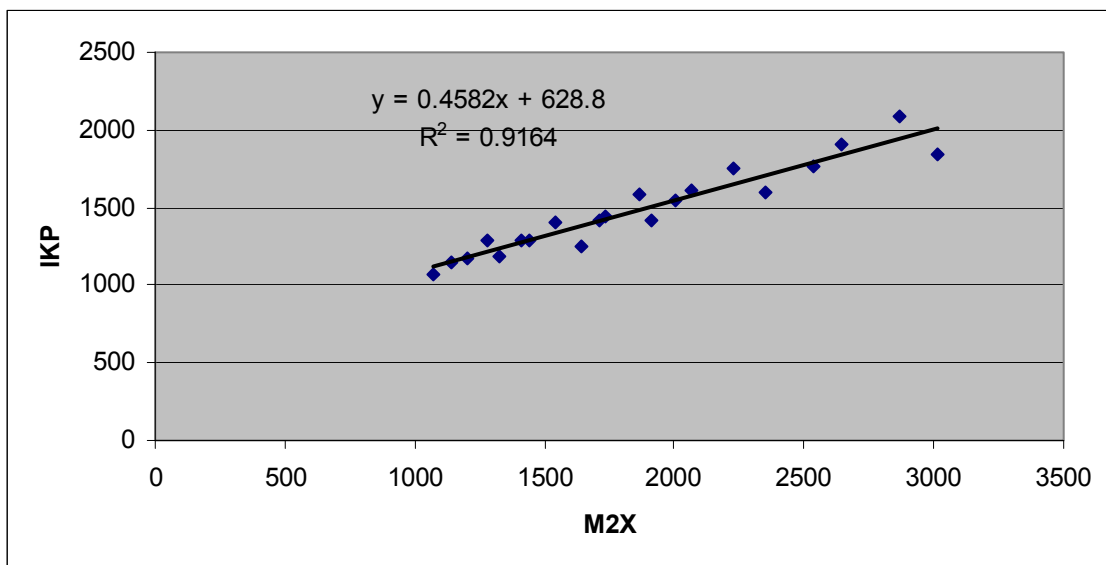
Aplūkojot sakarību starp inflāciju un bezdarba līmeni Latvijā ar Filipa līknes palīdzību, redzams, ka pastāv cieša saistība starp šiem lielumiem. Deviņdesmito gadu sākumā Latvijā bija raksturīgs augsts inflācijas un zems bezdarba līmenis (jāņem gan vērā, ka bezdarbnieku uzskaitē tajā laikā bija tikko uzsākta un reģistrētais bezdarba līmenis bija daudz zemāks par faktisko, pastāvēja arī slēptais bezdarbs), taču deviņdesmito gadu beigās situācija mainījās, inflācija samazinājās un stabilizējās, savukārt bezdarbs palielinājās. Sākot ar 2000.gadu bezdarba līmenis Latvijā samazinās, taču inflācija aug.

Aplūkojot plašās naudas (M2X) un IKP izmaiņas Latvijā (skat. 2.19.zīmējumu), autore secina, ka starp izmaiņām M2X un IKP pieaugumu nav ciešas sakarības, jo korelācijas koeficients (R^2) ir ļoti mazs.

2.19.zīmējums. **IKP (faktiskajās cenās) un plašās naudas (M2X) pieaugums pa ceturkšņiem Latvijā (1995-2003)** [veidojusi autore].

Tas ir izskaidrojams ar to, ka naudas piedāvājuma izmaiņas uzreiz neietekmē IKP, ir jāpaiet zināmam laika periodam (parasti 3-6 mēneši). Taču ja aplūko IKP un M2X absolūtos skaitļos ir redzama cieša lineāra sakarība (skat. 2.20.zīmējums).

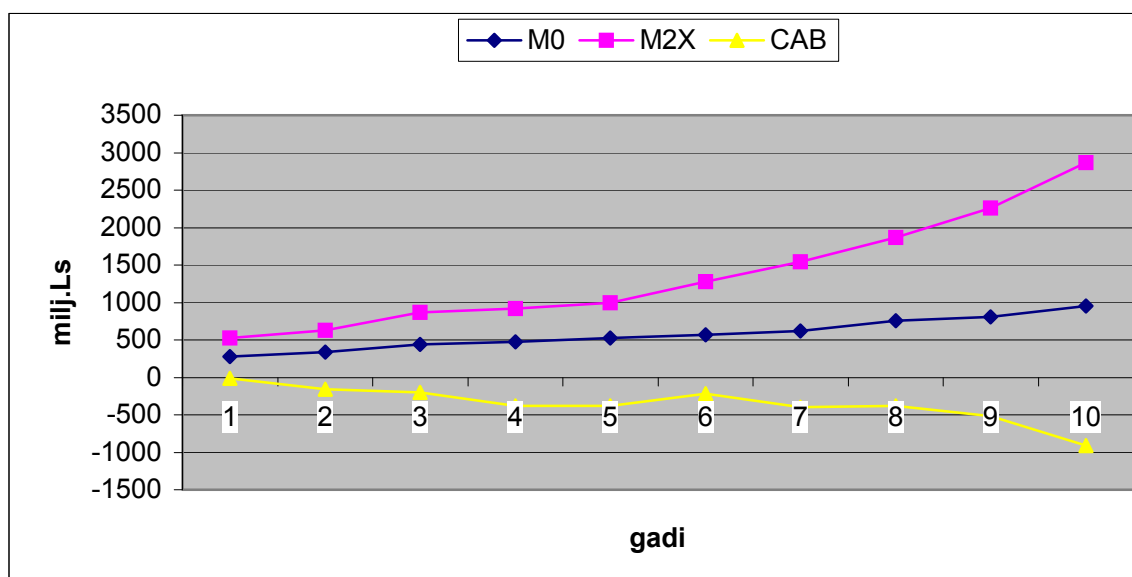

2.20.zīmējums. **M2X (milj. Ls) un IKP (faktiskajās cenās) lielums Latvijā pa ceturkšņiem no 2000-2005.gada 1.ceturksnīm** [veidojusi autore].

Pēc 2.20.zīmējumā dotā regresijas vienādojuma varam secināt, ka naudas piedāvājuma pieaugums par vienu vienību, palielina IKP par 0,46 vienībām un tas apliecina ekonomikas teorijā pierādīto likumsakarību, ka naudas daudzuma un IKP

izmaiņas ir savstarpēji saistītas un naudas daudzuma pieaugumam ir jābūt saskaņotam ar ekonomiskās aktivitātes (IKP) pieaugumu.

Pētot monetāro rādītāju dinamiku Latvijā, autore atklāja, ka pastāv saistība starp plašas naudas izmaiņām un maksājumu bilances tekošo kontu. Kopš 2000.gada MB tekošā konta saldo (CAB), ka jau tika minēts 2.1. apakšnodaļā ir ievērojami pasliktinājies, tajā pašā laikā ir vērojams straujš M2X pieaugums (skat. 2.21.zīmējumu).

2.21.zīmējums. Naudas bāzes, plašas naudas un maksājumu bilances tekošā konta salīdzinošā dinamika Latvijā no 1995. līdz 2004.gadam

[veidojusi autore]

Lai gan nevar viennozīmīgi pateikt, vai tekošā konta deficīts ir saistīts ar pieaugošo naudas masu, tomēr pēc autores domām, tas varētu būt viens no veicinošiem faktoriem. Aplūkojot M2X struktūru, redzams, ka tās pieaugums saistīts ar straujo noguldījumu pieaugumu, kas notiek galvenokārt piesaistot nerezidentu noguldījumus ārvalstu valūtās (2005.gada septembra beigās 51,5% no visiem noguldījumiem bija nerezidentu), tādējādi notiek ārvalstu kapitālam ieplūde Latvijā, kas savukārt veicina gan investīciju, gan privātā patēriņa pieaugumu. Līdz ar to aug kopējais pieprasījums un arī imports, jo vairāk kā puse no kopējiem izdevumiem tiek tērēti par importēto produkciju. Tas savukārt pasliktina tirdzniecības bilances saldo un palielina tekošā konta deficītu.

Izejot no iepriekš veiktās analīzes, autore secina, ka monetārai politikai ir bijusi būtiska ietekme uz tādiem ekonomiskās attīstības rādītājiem kā IKP, inflācija, bezdarbs, maksājumu bilance.

Galvenie monetārās politikas sasniegumi ir:

- stabila nacionālā valūta,
- zema inflācija,
- zemas procentu likmes,
- stabila banku sistēma,
- straujš IKP pieaugums.

Lata stabilitāti garantē arī LB tīrās ārējās rezerves (naudas bāzes segums pārsniedz 100% un tas ir līdzvērtīgs valsts preču un nefaktoriālo pakalpojumu importa 3-4 mēnešu apjomam). LB ārējās rezerves (ieskaitot zelta krājumus) 2004.gada beigās bija 2019 milj. ASV dolāru [31,68]. Arī inflācijas līmenis Latvijā vidējā termiņa ir bijis zems un tās pieaugums pēdējo trīs gadu laikā galvenokārt saistīts ar straujo ekonomisko izaugsmi, kā arī eiro kursa pieaugumu, kas ievērojami sadārdzina importu. Uzņēmumiem un privātpersonām latos izsniegto īstermiņa kredītu vidējā svērtā procentu likme 2005.gada 1.ceturksnī bija 7,4%, ilgtermiņa-10,2%, kas gan ir augstākas nekā iepriekšējos divos gados, tomēr jāņem vērā straujais inflācijas kāpums, kā rezultātā reālās procentu likmes samazinās. Zemās procentu likmes veicina investīciju un privātā patēriņa pieaugumu, kā arī IKP palielināšanos.

Taču pēc autores domām līdz šim ir maz pētīts un domāts par monetārās politikas iespējām īstermiņa ekonomisko svārstību regulēšanai, izmantojot procentu likmes, aizdevumu u.c. kanālus, tāpēc, nākotnē LB vajadzētu aktīvāk izmantot procentu likmju politiku, jo pēc eiro ieviešanas lielāka nozīme būs procentu likmēm, nevis valūtas kursam, kas patlaban izraudzīts kā piemērotākais monetārās politikas instruments, tāpat vajadzētu stimulēt labklājības kanāla un vērtspapīru tirgus attīstību, kas joprojām Latvijā ir visai vājš (2004.gada beigās Rīgas Fondu biržā Latvijas uzņēmumu kapitalizācija 849 milj.latu jeb 11,5% no IKP). Bez tam jāatzīmē arī vairāki riska faktori, kas saistīti ar monetārā sektora attīstību:

- uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu īpatsvars pret IKP ir gandrīz divas reizes lielāks nekā iekšzemes noguldījumu attiecība pret IKP;
- izsniegto kredītu pieauguma tempi ir straujāki nekā noguldījumu pieaugums,
- dominējošā loma ir pieprasījuma (īstermiņa) noguldījumiem, kuru īpatsvars pārsniedz kopējā noguldījumu struktūrā pārsniedz 70%,
- vairāk nekā puse no visiem noguldījumiem ir nerezidentu,

- liels ārvalstu valūtās izsniegto kredītu īpatsvars kredītu struktūrā,
- liela nerezidentu īpašuma daļa apmaksātajā banku pamatkapitālā (2004. gada beigās ārvalstu akcionāriem piederēja 57,8% no kopējā banku apmaksātā pamatkapitāla),
- salīdzinoši viegla pieeja ārvalstu kredītresursiem.

Visi šie faktori būtiski ierobežo LB monetārās politikas darbību un samazina tās iespējas regulēt tautsaimniecībā notiekošos procesus. To apliecina arī Latvijas Bankas 2003.gada sākumā veiktais pētījums “Monetāro šoku transmisija Latvijā”, kurā, izmantojot VAR modeli (kurš tika aprakstīts 1.4.apakšnodaļā) tika analizēti atsevišķi monetārās politikas kanāli un noskaidroti būtiskākie faktori, ka ietekmē monetārās politikas darbību Latvijā.

Analīzē tika izmantoti dati par laika periodu no 1995.gada janvāra līdz 2002.gada martam. Endogēno mainīgo lielumu vektoru $Y=(e,r,p,y)$ veido reālā valūtas kursa gada pārmaiņas (e), nominālā procentu likme darījumiem latos (r), ražotāju cenu gada pārmaiņas (p) un rūpniecības produkcijas izlaides gada pārmaiņas (y) [51,10]. Rūpniecības produkcijas izlaide tiek izmantota kā IKP dinamiku atspoguļojošs lielums, jo IKP netiek aprēķināts, balstoties uz mēneša datiem. Taču jāatzīmē, ka, lai gan IKP un rūpniecības produkcijas rindu dinamika ir ļoti līdzīga, tomēr tas nav korekti, jo rūpniecības produkcijas apjoms veido tikai 25% no IKP un tas ir daudz jūtīgāks pret ārējiem šokiem. Arī ražotāju cenu indekss (RCI), kas raksturo ražotāju cenu gada pārmaiņas, salīdzinājumā ar patēriņa cenu indeksu (PCI) ir jūtīgāks pret izmaiņām procentu likmēs un valūtas kursa svārstībām, taču ar tā palīdzību iespējams noteikt jebkādu statistiski nozīmīgu sakarību starp analizējamiem lielumiem daudz īsākā laika posmā, kas, ņemot vērā pieejamos relatīvi īso laika rindu datus ir labvēlīgs faktors.

Modeļa eksogēno mainīgo lielumu vektoru $X=(i^*,y^*)$ veido nominālā procentu likme SDR valūtu grozam (i^*) un rūpniecības produkcijas pārmaiņas ES valstīs (y^*) [51,11]. Šie mainīgie lielumi iekļauti iekšējo un ārējo šoku nošķiršanai. Ārvalstu procentu likmes un ārējā pieprasījuma pārmaiņas ietekmē iekšzemes procentu likmes (r) un rūpniecības produkcijas izlaidi, bet tautsaimniecības pārmaiņas neiespaido ārējos mainīgos lielumus.

Analīzes gaitā LB noskaidroja, ka [51,17-18]:

- Valūtas kursa un % likmju pārmaiņām ir pārejoša ietekme uz produkcijas izlaides apjomu, tomēr valūtas kursa pārmaiņu radītais iespaids ir aptuveni 3 reizes lielāks un darbojas divas reizes ilgāk,
- Fiksētā valūtas kursa dēļ LB nevar ietekmēt tautsaimniecības attīstību izmantojot valūtas kursa kanālu, tāpēc visi pa šo kanālu pārraidītie šoki ir eksogēni,
- Iekšzemes procentu likmes nozīmi mazina fiksētā valūtas kursa režīms, kas kavē neatkarīgas monetārās politikas īstenošanu,
- Iekšzemes patēriņa pieprasījums nereaģē uz % likmju pārmaiņām, tāpēc aizdevuma kanāls šobrīd nav nozīmīgs, taču finanšu sektora nostiprināšanās un tālāka attīstība nākotnē var palielināt šī kanāla nozīmīgumu,
- Investīcijas reaģē uz izmaiņām procentu likmēm, taču pret % likmēm jūtīgo uzņēmumu daļa ir salīdzinoši neliela un tas nomāc % likmes kanāla nozīmību,
- Valūtas kurss ietekmē iekšzemes cenas tieši- ar importa un ražotāju cenu pārmaiņām,
- izmaiņas nominālajā valūtas kursā tieši ietekmē reālo kursu un iekšzemes cenas, taču LB nespēj kontrolēt reālo valūtas kursu,
- Valūtas kursa kanāla svarīgumu mazina importa cenu zemais elastīgums un tas, ka saskaņā ar pirktspējas paritātes (PP) aprēķiniem valūtas kurss Latvijā ir novērtēts pārāk zemu.

Apkopojot LB pētījuma rezultātus, autore secina, ka šobrīd monetārās politikas darbībā svarīgākais ir valūtas kursa kanāls, procentu likmes kanāls nav pārāk nozīmīgs, jo izmaiņas % likmēs būtiski neietekmē ne izlaidi, ne cenas un šī ietekme nozīmi zaudē aptuveni pēc 2 mēnešiem. Bez tam jāatzīmē, ka Latvijas tautsaimniecība pret dažādiem ārējiem šokiem ir daudz jūtīgāka un uz tiem reaģē ātrāk nekā attīstīto valstu tautsaimniecības, kā arī to, ka monetārās politikas autonomija Latvijā ir vāja, jo tautsaimniecība ir diezgan stipri atkarīga no ārvalstu kapitāla, ko tieši neietekmē iekšzemes procentu likmes. Balstoties uz dotā pētījuma rezultātiem, LB paredz, ka lata kursam, tuvojoties PP līmenim un pieaugot importa cenu elastīgumam, valūtas kanāla nozīme varētu palielināties, kas padarītu Latvijas tautsaimniecību vieglāk ievainojamu pret ārējiem valūtas kursa šokiem. Finanšu sektora pilnveide varētu stiprināt procentu likmes kanālu, tomēr, pieaugot iekšzemes

un ārvalstu aktīvu savstarpējai aizstājamībai, Latvijas tautsaimniecībai svarīgākas kļūs ārvalstu % likmju svārstības. Pēc eiro ieviešanas valūtas kursa kanāls daļēji zaudēs savu nozīmīgumu, jo izzudīs nominālā lata kursa svārstības attiecībā pret eiro, taču varētu pieaugt valūtas kursa svārstības attiecībā pret citām valūtām.

2.2.2. Fiskālās politikas pamatprincipi, valsts budžets un valsts parāds

Tā kā monetārās politikas darbību Latvijā ierobežo fiksētais valūtas kurss, kā arī mazā un atvērtā ekonomiskā sistēma, būtiska loma iekšzemes pieprasījuma regulēšanā un ekonomisko mērķu sasniegšanā ir tieši fiskālajai politikai. Būtiskākie fiskālās politikas uzdevumi ir [36]:

- makroekonomiskā stabilitāte,
- kvalitatīvi un efektīvi valsts budžeta ieguldījumi publiskās infrastruktūras veidošanā,
- stimulu un nosacījumu definēšana produktivitātes veicināšanai,
- tautsaimniecības mērķu definēšana, ilgtermiņa stratēģiskā plānošana un plānu konsekventa īstenošana,
- atbilstoša reaģēšana uz ekonomiskās izaugsmes cikliskajām svārstībām.

Par fiskālo politiku Latvijā ir atbildīga Finanšu ministrija, bet tās realizēšanā ir iesaistītas vairākas citas valsts institūcijas- Saeima, valdība (MK), ministrijas, Valsts ieņēmumu dienests u.c. Kopš neatkarības atgūšanas 1990.gadā un līdz 2004.gadam Latvijā ir bijušas 11 dažādas valdības (skat.1.pielikumu), tomēr, neskatoties uz biežo valdību maiņu, to īstenotā fiskālā politika ir bijusi diezgan konsekventa, lai gan tai pietrūkst ilgtermiņa skatījuma. Par to liecina tas, ka tiek iztērēti visi ienākumi, kas gūti ekonomikai attīstoties straujāk par prognozēto, pie tam tieši kārtējiem izdevumiem, nevis kapitālieguldījumiem, kas varētu veicināt turpmāko ekonomisko izaugsmi. Latvijā īstenošanās fiskālās politikas mērķis ir nodrošināt līdzsvarotu ekonomisko izaugsmi un valsts finanšu stabilitāti [31,46]. Valdība (šobrīd Ministru Prezidenta A.Kalvīša vadībā) ir apņēmusies konsekventi nodrošināt Māstrihtas fiskālā kritērija izpildi Latvijā, par vidēja termiņa mērķi izvirzot bezdeficīta budžetu. Tādējādi valdība realizē stingru fiskālo politiku, kas saistīts ar nepieciešamību kontrolēt iekšzemes pieprasījuma un inflācijas pieaugumu un samazināt negatīvo tekošā konta saldo. Ierobežoti valdības izdevumi veicina procentu likmju

samazināšanos, sekmējot investīciju piesaisti un uzņēmējdarbības attīstību. Tāpat ierobežojoša fiskālā politika palēninot valūtas reālās vērtības pieaugumu palīdz saglabāt valsts konkurētspēju ārējā tirgū un veicina eksportu.

2004.gadā valsts konsolidētā kopbudžeta fiskālais deficīts Latvijā bija zemāks par plānoto, tas ir, 79 milj. latu jeb 1,1% no IKP (aprēķināts saskaņā ar naudas plūsmas principu, kas izmantots plānojot valsts budžetu). To pamatā noteica pārpalikums sociālās apdrošināšanas budžetā, kā arī pakāpeniska fiskālās situācijas uzlabošanās pašvaldību budžetā. LB aprēķini liecina, ka cikliskā komponente Latvijas budžetā ir 0,3-0,5% no IKP, līdz ar to var apgalvot, ka budžeta deficīts Latvijā ir strukturāls. Saeima 2005. gadam valsts budžetu apstiprināja ar fiskālo deficītu 134,5 milj. latu apjomā jeb 1,68% no IKP [31,46]. Fiskālais deficīts parāda valsts konsolidētā kopbudžeta tekošo ieņēmumu un izdevumu, kā arī tīro aizdevumu starpību. Bez tam vēl izdala finansiālo deficītu, kas ietver tikai budžeta ieņēmumu un izdevumu starpību.

Vērtējot valsts atbilstību Māstrihtas kritērijiem budžeta deficītu rēķina saskaņā ar uzkrāšanas principu. Pēc šīs metodes aprēķinātais fiskālais budžeta deficīts Latvijā 2004.gadā bija 55,0 milj.latu jeb 0,7% no IKP [28,18]. ES kopš 2000.gada ir vērojama negatīva tendence- fiskālā situācija gan eirozonā, gan ES pasliktinās. Vidējais budžeta deficīta līmenis 2004. gadā bija 2,6% no IKP. Kopumā četrpadsmit ES dalībvalstīs 2004. gadā publiskās bilances uzlabojās, tomēr desmit dalībvalstīs – pasliktinājās. Lielākais vispārējās valdības deficīts pret IKP 2004. gadā bija fiksēts Grieķijā (-6,1%), Maltā (-5,2%), Polijā (-4,8%), Ungārijā (-4,5%); Kiprā (-4,2%), Francijā (-3,7%), Vācijā (-3,7%), Slovākijā (-3,3%), Lielbritānijā (-3,2%). Sešas ES dalībvalstis 2004. gadā uzrādīja vispārējās valdības pārpalikumu: Dānija (+2,8%), Somija (+2,1%), Igaunija (+1,8%), Zviedrija (+1,4%), Īrija (+1,3%), Beļģija (+0,1%) [31,46]. Kopumā fiskālā situācija ir sliktāka jaunajās dalībvalstīs, ko var izskaidrot ar to, ka valdības neīsteno strukturāli sabalansēta budžeta politiku, tomēr arī vecajās dalībvalstīs ir vērojamas problēmas ar fiskālās disciplīnas jomā. Budžeta situācijas galvenais pasliktināšanās iemesls vecajās dalībvalstīs ir ekonomiskā lejupslīde un ar to saistītais budžeta ieņēmumu kritums, taču tas nav vienīgais faktors. Daudzās valstīs (piemēram, Vācijā, Francijā) tiek samazināti tiešie nodokļi, ko tikai daļēji kompensē netiešo nodokļu palielinājums, bez tam valdības palielina izdevumus (pārsvarā algām un pensijām), īpaši vēlēšanu gados. Jāņem vērā arī Eiropas iedzīvotāju novecošanās, kas rada papildus slodzi budžetam.

Salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijā valsts pārdaļītā IKP daļa ir ievērojami mazāka. Latvijā caurmērā 34% no visiem ienākumiem ekonomikā tiek pārdaļīti caur budžetu, t.sk. ar nodokļiem apmēram 28% no IKP (skat.2.16.tabulu).

2.16. tabula

Valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi (% no IKP) [31,49]

	2000	2001	2002	2003	2004
Kopbudžeta ieņēmumi	34,6	32,8	32,9	33,3	34,4
<i>I Nodokļu ieņēmumi</i>	29,3	28,1	28,1	28,2	27,5
<i>1. Netiešie nodokļi</i>	11,0	10,2	10,1	10,9	10,1
– pievienotās vērtības nodoklis	7,2	6,8	6,7	7,3	6,6
– akcīzes nodoklis	3,5	3,1	3,1	3,4	3,2
– muitas nodoklis	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
<i>2. Ienākuma nodokļi un īpašuma nodokļi</i>	8,1	8,3	8,4	8,1	8,4
– uzņēmumu ienākuma nodoklis	1,6	1,9	1,9	1,5	1,7
– iedzīvotāju ienākuma nodoklis	5,6	5,5	5,6	5,8	5,9
– īpašuma nodokļi	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
<i>3. Sociālās apdrošināšanas iemaksas</i>	10,0	9,3	9,3	8,9	8,7
<i>4. Pārējie nodokļi</i>	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
<i>II Citi ieņēmumi</i>	5,3	4,7	4,8	5,2	6,9

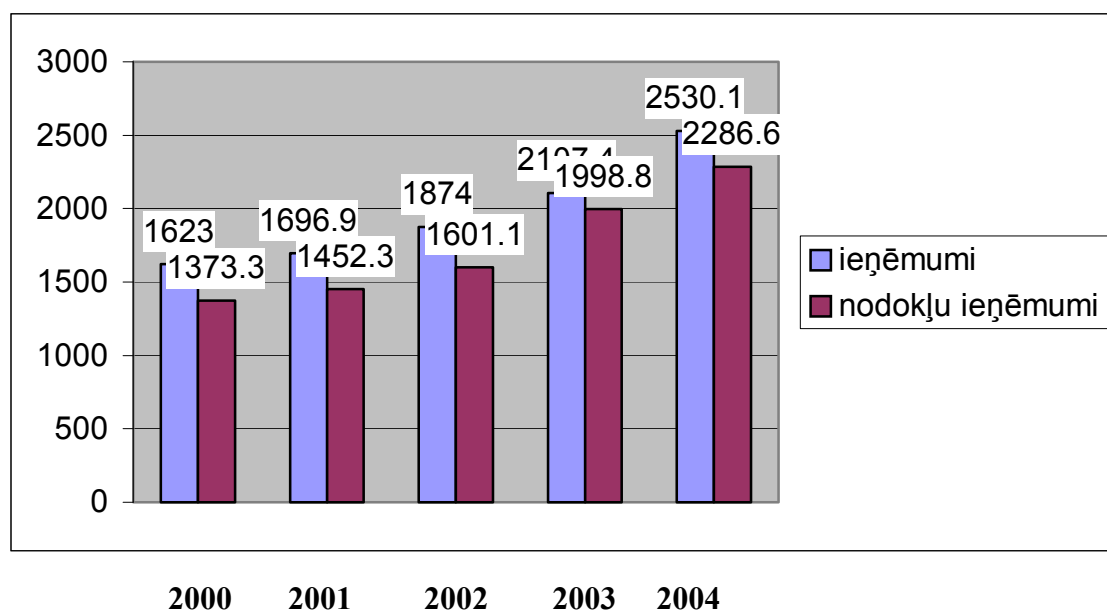
Kā liecina dotās tabulas dati, nodokļu ieņēmumi ir galvenais Latvijas valsts konsolidētā budžeta ienākumu avots. Latvijas nodokļu un nodevu sistēmu patlaban veido 10 nodokļi un 56 valsts nodevas. Tā balstās uz 1995.gadā veiktās nodokļu reformas galarezultātā pieņemtajiem nodokļu likumiem, kas laika gaitā ir arī būtiski grozīti vai pieņemti no jauna.

Nodokļu un nodevu sistēmu regulē likums “Par nodokļiem un nodevām”, kas ir uzskatāms par nodokļu un nodevu “jumta” likumu. Tas nosaka vispārējos nodokļu un nodevu sistēmas piemērošanas principus, kā arī nodokļu un nodevu veidus un noteikšanas kārtību, nodokļu un nodevu maksātāju tiesības, pienākumus un atbildību, nodokļu maksātāju reģistrācijas kārtību, nodokļu un nodevas administrācijas tiesības, pienākumus un atbildību, nodokļu un nodevu iekasēšanu un

piedzīņu, atbildību par nodokļu likumu pārkāpšanu, nodokļu un nodevu jautājumos pieņemto lēmumu apstrīdēšanas un pārsūdzēšanas kārtību [5].

2004.gadā gandrīz divas trešdaļas nodokļu ieņēmumu budžets saņēma no tiešajiem nodokļiem, bet mazāk kā trešdaļu veido netiešo nodokļu ieņēmumi. Tiešo nodokļu īpatsvars IKP no 2000. līdz 2004.gadam ir samazinājies no 18,3% līdz 17,4% [31,49]. To galvenokārt nodrošināja obligātās sociālās apdrošināšanas likmes samazināšana no 38% 1996.gadā līdz 33,09% 2003.gadā. Tāpat ar 2002. gadu ir uzsākta pakāpeniska uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes samazināšana no 25% līdz 15% (2002. gadā – uz 22%, 2003. gadā – uz 19%, 2004. gadā – uz 15%). Netiešo nodokļu īpatsvars IKP pēdējos 5.gados ir nedaudz samazinājies, kaut gan nodokļu apjoms absolūtā izteiksmē šajā periodā palielinājās.

2004. gadā valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi bija 2530,1 milj. latu, un šis apjoms par 20,1% pārsniedza iepriekšējā gada līmeni, savukārt nodokļu ieņēmumi palielinājās par 13,5% (skat.2.22.zīmējumu).

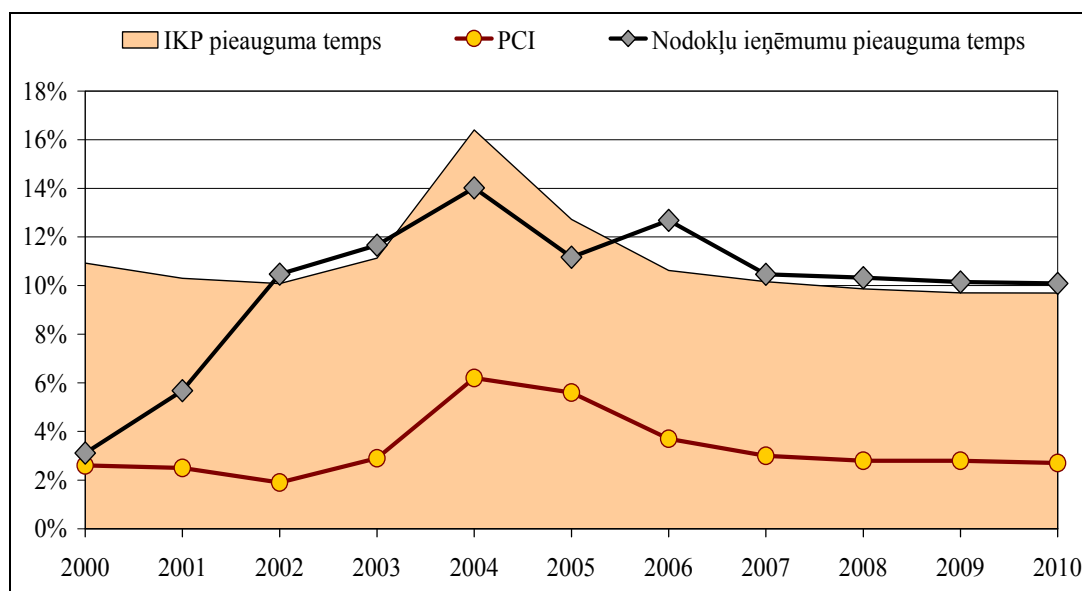

2.22.zīmējums. Valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi Latvijā 2000-2004.gadā [veidojusi autoere,izmantojot EM informāciju]

Budžeta ieņēmumu palielinājumu visapjomīgāk ietekmēja uzņēmumu ienākuma nodokļa ievākums (pieaugums par 36,1%) un iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi (pieaugums par 18,6%) [31,50]. Nodokļu ieņēmumu apjoms, kas nonāk valsts budžetā ir atkarīgs no vairākiem faktoriem, tomēr būtiskākie no tiem ir:

- ekonomiskā aktivitāte (IKP apjoms),
- cenu līmenis.

Pieaugot ekonomiskajai aktivitātei Latvijā, ar katru gadu palielinās arī valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi un 2004.gadā nodokļu ieņēmumu pieaugums bija nedaudz lielāks nekā IKP nomināla pieaugums (skat.2.23.zīmējumu). Neapšaubāmi arī inflācijas pieaugumam bija pozitīva ietekme uz nodokļu ieņēmumu apjomu, jo līdz ar cenu kāpumu palielinās arī nodokļu bāze.

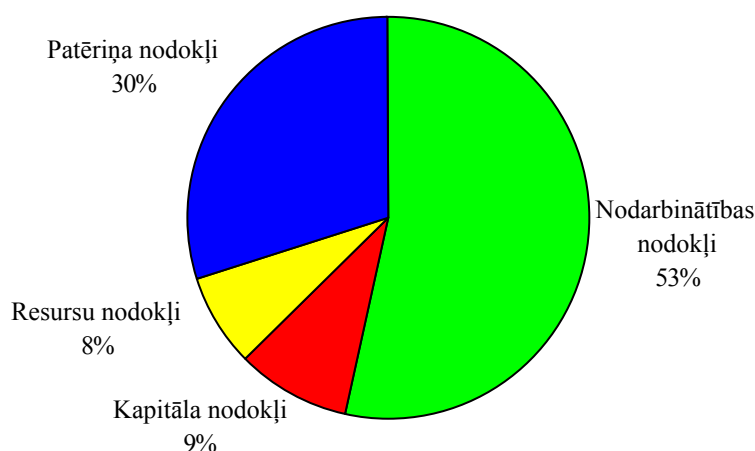

2.23.zīmējums. Nodokļu ieņēmumu, IKP un patēriņa cenu indeksa pieaugums (faktiskajās cenās, %) [7,35].

2005.gada 1.pusgadā, salīdzinājumā ar iepriekšējo gada attiecīgo periodu budžeta ieņēmumi ir pieauguši par 27,1%, kas ir par 13,1% vairāk nekā plānots, līdz ar to izveidojās budžeta fiskālais pārpalikums (67,1 milj.latu). Ieņēmumu pieaugums ir vērojams visās nodokļu grupās, bet vislielākais akcīzes nodoklim par tabakas izstrādājumiem (59,6%), kas skaidrojams ar akcīzes nodokļa par tabakas izstrādājumiem kombinētās likmes pieaugumu no 2005.gada 1.janvāra, savukārt akcīzes nodokļa ieņēmumi par citām precēm samazināušies par 49,3%. Uzņēmumu ienākuma nodoklis ir pieaudzis par 36,8%, kas ir par 21,1% vairāk nekā plānots, PVN pieaudzis par 36,5% un tas ir par 8,2% vairāk nekā plānots, iedzīvotāju ienākuma nodoklis palielinājies par 15,3%, bet sociālās apdrošināšanas iemaksas par 15,7% [92]. FM prognozē, ka arī 2006. gadā saglabāsies augsts nodokļu ieņēmumu pieauguma temps un kopējie nodokļu ieņēmumi salīdzinājumā ar 2005. gada plānu pieaugs par 12,7% jeb 288,5 milj. latu un būs 2 563,7 milj. latu. Tajā skaitā nodokļu ieņēmumi valsts budžetā (neieskaitot iemaksas valsts fondēto pensiju shēmā) tiek

prognozēti 2 079,6 milj. latu apmērā, pašvaldību budžetā — 453,5 milj. latu. Vidējā termiņā (2006-2010) nodokļu ieņēmumu pieauguma temps tiek prognozēts vidēji 10,1–10,5% gadā [7,35].

Aplūkojot nodokļu ieņēmumu struktūru sadalījumā pa atsevišķām nodokļu grupām, kurās ir apvienoti nodokļi atkarībā no to ietekmes uz ražošanas faktoriem un patēriņu, jāatzīmē, ka Latvijā vairāk kā pusi (jeb 14,6% no IKP) no visiem nodokļu ieņēmumiem valsts budžetā veido **nodarbinātības nodokļi**, pie kuriem pieskaita sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodokli (skat.2.24.zīmējumu).

2.24. zīmējums. Valsts konsolidētā kopbudžeta nodokļu ieņēmumu sadalījums pa nodokļu grupām 2004. gadā (%) [31,50]

Kopējās darbaspēka izmaksās izdevumi nodokļos Latvijā 2004. gadā bija 44%. Tas ir relatīvi augsts rādītājs, galvenokārt zemās ar iedzīvotāju ienākuma nodokli neapliekamās summas dēļ. Bez tam Baltijas valstis visu ES dalībvalstu starpā ir vienīgās, kurās ir vienotā (proporcionālā) iedzīvotāju ienākuma nodokļa likme, visās pārējās valstīs ir progresīvās likmes (4.pielikumu). Pēc autores domām arī Latvijā būtu nepieciešams ieviest progresīvo iedzīvotāju ienākuma nodokļu likmi, saglabājāt maksimālo robežu 25%, bet minimālo nosakot 15%, jo arī uzņēmumu ienākuma nodokļu likme ir 15%. Lai nesarežģītu ienākumu administrāciju varētu noteikt 3 ienākumu intervālus. Vienlaicīgi vajadzētu palielināt neapliekamo minimumu līdz minimālās algas līmenim (no 2006.gada 1.janvāra 90 Ls).

Otra lielākā nodokļu grupa ir **patēriņa nodokļi**, pie kuriem pieskaita pievienotās vērtības nodokli, muitas nodokli, kā arī akcīzes nodokli alkoholam, tabakai, bezalkoholiskiem dzērieniem, kafijai un vieglajiem automobiļiem. Šajā nodokļu grupā

85% ir pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumi un kopumā tie dod vairāk kā 30% no budžeta ieņēmumiem. 2004. gadā nedaudz palielinājās pievienotās vērtības nodokļa ievākums. Tas bija par 6% lielāks nekā iepriekšējā gadā., savukārt 2005. gada 1. ceturksnī šī nodokļa ienākumi budžetā palielinājās daudz straujākos tempos – par 19,2% salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu. Pievienotās vērtības nodokļa pieaugumu 1. ceturksnī pamatā noteica kopējā apgrozījuma un patēriņa cenu indeksa pieaugums, kā arī nodokļa maksāšanas kārtības maiņa.

2004. gadā arī par 5,5% palielinājās akcīzes nodokļa alkoholam, tabakai, kā arī bezalkoholiskajiem dzērieniem, kafijai un vieglajiem automobiļiem ievākums. Savukārt līdz ar Latvijas iestāšanos ES būtiski samazinājušies ir muitas nodokļu ieņēmumi (par 8,7% 2004. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu un par 9,7% 2005. gada 1. ceturksnī salīdzinājumā ar 2004. gada atbilstošo periodu), jo pārvadājot preces ES iekšienē, vairs nav jāmaksā muitas nodoklis, bet attiecībā pret precēm, kas tiek importētas no ārpus ES esošām valstīm, tiek piemēroti ES noteiktie muitas tarifi. Tomēr tas nav būtiski ietekmējis kopējos nodokļu ieņēmumus, jo muitas nodokļi sastāda nepilnu procentu no kopējiem nodokļu ieņēmumiem valsts budžetā.

Kapitāla nodokļi, pie kuriem pieder uzņēmumu ienākuma nodoklis un nodokļi no īpašuma, kā tas redzams 2.24. zīmējumā, veido 9% no visiem nodokļu ieņēmumiem. Kapitāla nodokļi pēdējos gados ir tendence samazināties, kas saistīts ar uzņēmumu ienākumu nodokļa likmes samazināšanu no 25% 2001.gadā līdz 19% 2003.gadā. Samazinoties likmei, 2003. gada uzņēmumu ienākuma nodokļa ievākums bija par gandrīz 15% mazāks nekā iepriekšējā gadā, savukārt 2004. gadā uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi salīdzinot ar iepriekšējo gadu bija krietni palielinājušies (par 36,1%), ko var izskaidrot gan ar ekonomiskās aktivitātes kāpumu, gan nodokļu administrēšanas uzlabošanu. 2005. gada 1. ceturksnī uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi pieauguši par 47%, salīdzinot ar 2004. gada attiecīgo periodu, kas saistīts ar nodokļu maksātāju peļņas pieaugumu.

Pēdējā grupā pie **resursu nodokļiem** ir ietverti divi nodokļi- akcīzes nodoklis naftas produktiem (kas 2004.gadā sastādīja 95% no šīs nodokļu grupas) un dabas resursu nodoklis un to īpatsvars nodokļu ieņēmumos 2004.gadā bija 8%, lai gan nākotnē tā varētu palielināties, jo spēkā esošās akcīzes nodokļa likmes naftas produktiem vēl ir zem ES noteiktā minimuma.

Aplūkojot valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumus 2004.gadā, jāsecina, ka tie ir palielinājušies straujākā tempā nekā ieņēmumi un IKP (faktiskajās cenās). To apjoms

salīdzinājumā ar iepriekšējā gada izdevumiem palielinājās par 19,3%, līdz ar to pieauga arī budžeta izdevumu attiecība pret IKP (skat. 2.17.tabulu).

2.17.tabula.

Valsts konsolidētais kopbudžets [31,46]

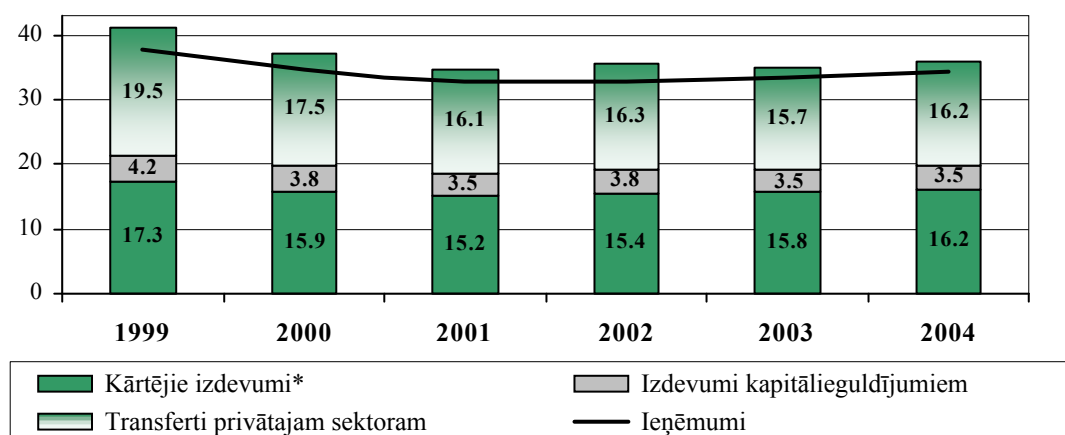
	2001	2002	2003	2004	2005 p
Ieņēmumi (milj. latu)	1696,9	1874,0	2107,4	2530,1	3066,2
(% pret IKP)	32,8	32,9	33,3	34,4	38,4
Izdevumi (milj. latu)	1801,1	2022,0	2212,5	2639,5	3220,9
(% pret IKP)	34,8	35,5	35,0	35,9	40,3
Tīrie aizdevumi (milj. latu)	-2,7	-17,5	-2,7	-30,3	-20,2
Fiskālā bilance (milj. latu)	-101,5	-130,5	-102,4	-79,0	-134,5
(% pret IKP)	-2,0	-2,3	-1,6	-1,1	-1,68

Lai veiktu valsts budžeta izdevumu struktūras analīzi, tiek veikta to klasifikācija pēc funkcionālās un ekonomiskās nozīmes. Funkcionālā klasifikācija atspoguļo budžeta izdevumu sadalījumu atkarībā no to pamatmērķa vai funkcijas, kam tie paredzēti, piemēram, izdevumi aizsardzībai, izglītībai, medicīnai un tml., kas ļauj novērtēt, cik plaši tie vai citi valsts pārvaldes orgāni ir iesaistīti ekonomisko un sociālo funkciju realizācijā (skat.2.18.tabulu). Kā redzams no dotās tabulas aptuveni 1/3 no kopējiem izdevumiem ik gadu tiek novirzīta sociālai apdrošināšanai un nodrošināšanai, arī izglītībai un veselības aprūpei tiek tērēts vairāk nekā 1/5 daļa no budžeta jeb gandrīz 10% no IKP.

Savukārt no ekonomiskā viedokļa izšķir divas izdevumu pamatgrupas:

1. kārtējie jeb uzturēšanas izdevumi,
2. kapitālie izdevumi jeb izdevumi kapitālieguldījumiem.

Kā trešo grupu vēl izdala transfertus privātajam sektoram, kas pēc būtības arī ir kārtējie izdevumi (skat.2.25.zīmējumu).

2.25.zīmējums. **Valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumi un izdevumi**

(% no IKP) [31,52]

Valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumi (%) [31,52]

	2002		2003		2004*	
	struk- tūra	pret IKP	struk- tūra	pret IKP	struk- tūra	pret IKP
Izdevumi – pavisam	100	35,2	100	35,0	100,0	35,5
vispārējie valdības dienesti	7,7	2,7	8,4	2,9	7,5	3,0
aizsardzība	3,4	1,2	3,6	1,3	3,1	1,2
sabiedriskā kārtība un drošība, tiesību aizsardzība	6,5	2,3	7,0	2,4	5,5	2,2
izglītība	18,4	6,5	17,5	6,1	15,0	6,0
veselības aprūpe	9,3	3,3	9,4	3,3	8,3	3,3
sociālā apdrošināšana un nodrošināšana	32,3	11,4	30,5	10,7	26,1	10,5
dzīvokļu un komunālā saimniecība, vides aizsardzība	5,4	1,9	5,1	1,8	4,6	1,9
brīvais laiks, sports, kultūra un reliģija	3,9	1,4	4,0	1,4	3,2	1,3
lauksaimniecība, mežkopība un zvejniecība	4,0	1,4	4,9	1,7	5,6	2,2
transports un sakari	4,4	1,6	4,9	1,7	6,0	2,4
pārējā ekonomiskā darbība	2,5	0,9	1,7	0,5	1,5	0,6
pārējie izdevumi, kas nav atspoguļoti pamatgrupās	2,1	0,8	3,1	1,1	13,4	5,4

* operatīvie dati par kopbudžeta izdevumiem

No ekonomiskā viedokļa raugoties budžeta izdevumu struktūra Latvijā nav labvēlīga tautsaimniecības ilgtspējīgai attīstībai, jo tikai 3,5 % no IKP (jeb aptuveni 10 % no kopbudžeta izdevumiem) tiek velīti kapitālieguldījumiem (skat.2.19.tabulu). Savukārt transferti privātajam sektoram sastāda vairāk kā 16% no IKP un tas stimulē gan privātā pieprasījuma un inflācijas kāpumu, gan palielina importa pārsvaru pār eksportu, tādējādi pasliktinot maksājumu bilances tekošo kontu.

Latvijas konsolidētā kopbudžeta izdevumi kapitālieguldījumiem [31,53]

	2000	2001	2002	2003	2004
Kopā izdevumi (milj.latu)	1743,8	1801,1	2022,0	2212,5	2639,5
t.sk. uzturēšanas izdevumi	1567,7	1619,3	1805,5	1989,4	2391,1
izdevumi kapitālieguldījumiem	176,1	181,8	216,5	223,1	248,3
Kapitālieguldījumi pret visiem izdevumiem (%)	10,1	10,1	10,7	10,1	9,4
Kapitālieguldījumu struktūra pa budžetu līmeņiem (%)	100	100	100	100	100
– no valsts konsolidētā budžeta	48,1	43,8	45,5	52,3	57,4
– no pašvaldību konsolidētā budžeta	51,9	56,2	54,5	47,7	42,6

Kā redzams no 2.19.tabulas datiem pēdējos trīs gados (2001-2004) kapitālizdevumu daļa kopējos budžeta izdevumos ir samazinājusies no 10,7% 2001.gadā līdz 9,4% 2004.gadā, tajā pašā laikā kapitālieguldījumu struktūrā pa budžeta līmeņiem pieaugusi izdevumu daļa no valsts budžeta un samazinājusies pašvaldību budžeta daļa.

Lai konsolidētu budžeta līdzekļu izmantošanu kapitālieguldījumiem, kā arī palielinātu to efektivitāti, kopš 1995. gada Latvijā tiek izstrādāta Valsts investīciju programma (VIP). VIP kopējais apjoms, ko veido valsts pamatbudžets, speciālais budžets, valsts aizdevumi un galvojumi un citi avoti (dāvinājumi, projektu realizētāju pašu līdzekļi), sākot ar 2001. gadu nav pārsniedzis 2,2% no IKP, 2002. gadā – 2,0% no IKP. Savukārt, 2003. gadā un 2004. gadā bija vērojams VIP kopējā apjoma īpatsvara samazinājums attiecīgi – 1,7% un 1,2% no IKP. 2005. gadā VIP īpatsvars no pamatbudžeta un speciālā budžeta palielināsies un kopumā veidos apmēram 2,4% no IKP [31,54]. Tas skaidrojams ar to, ka līdz ar Latvijas iestāšanos ES Latvijai ir pieejams vēl lielāks līdzekļu apjoms no ārvalstu finanšu palīdzības programmām nekā iepriekš, kas būtiski ietekmē kopējos valsts investīciju apjomus Latvijā. Valsts investīciju programmas projektu īstenošanai kā ārvalstu finanšu palīdzība tiek paredzēti finanšu līdzekļi no Eiropas Reģionālās attīstības fonda, Kohēzijas fonda, kā arī no Šengenas programmas, kas paredz nodrošināt Eiropas Savienības ārējo robežu kontroles atbilstību.

Tālāk aplūkosim valsts parādu un tā finansēšanas mehānismu. Valsts jeb precīzāk valdības parādu veido uzkrāto budžetu deficītu summa un to iedala ārējā un iekšējā parādā. Iekšējais parāds ir uzkrātā naudas summa, kuru valdība ir aizņēmusies no savas valsts fiziskām un juridiskām personām, kā arī valdības pārņemtās parādu saistības. Ārējais parāds ir uzkrātā naudas summa, kuru valdība ir aizņēmusies ārvalstu valūtā no citu valstu fiziskām un juridiskām personām, kā arī starptautiskajām organizācijām (SVF u.c.). Valsts parāda (VP) līmeņa raksturošanai visbiežāk izmanto šādus rādītājus:

- VP attiecība pret IKP,
- VP summa uz 1 valsts iedzīvotāju,
- VP apkalpošanas maksājumi attiecībā pret valsts budžetu un IKP,
- ārējā parāda apkalpošanas maksājumu attiecība pret eksporta apjomu.

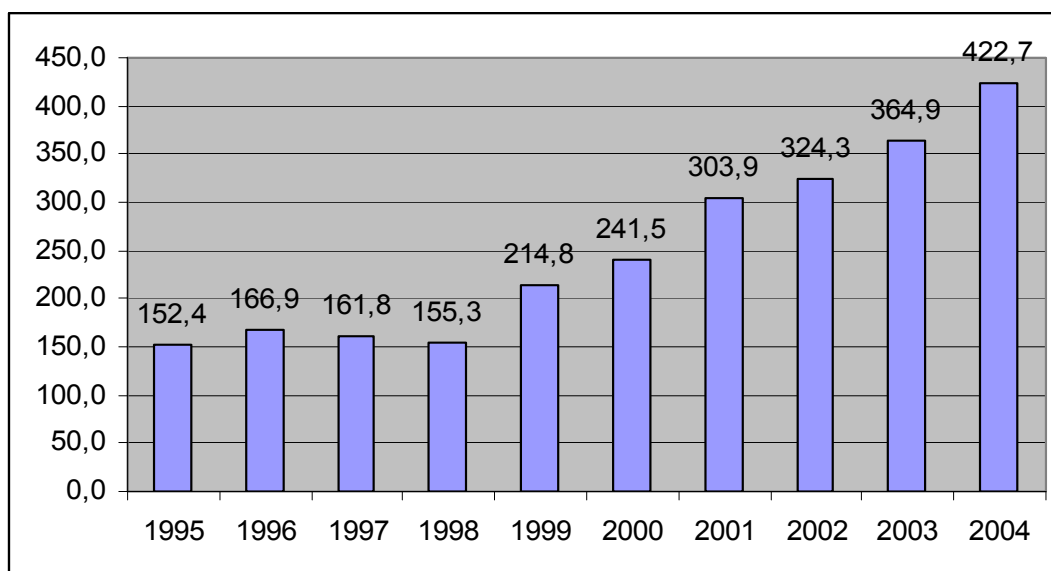
Kopējais valsts parāda attiecība pret IKP 2004. gadā Latvijā bija trešā zemākā ES un sastādīja 14,4% no IKP. ES vidējais valsts parāda līmenis atbilstoši ESA95 nacionālo kontu sistēmai 2004.gadā bija 63,8% no IKP, bet eirozonas valstīs 71,3% no IKP. Lielākais valsts parāds pret IKP 2004. gadā bija fiksēts Grieķijā (110,5%), Itālijā (105,8%), Beļģijā (95,6%), Maltā (75%), Kiprā (71,9%), Vācijā (66%), Francijā (65,6%), Austrijā (65,2%) un Portugālē (61,9%), bet mazākais vispārējās valdības parāds pret IKP tika reģistrēts Igaunijā (4,9%) un Luksemburgā (7,5%) [31,47].

Kopējā valsts parāda summa Latvijā ir pieaugusi no 571 milj. latu 2000. gada beigās līdz 975 milj. latu 2004. gada beigās (skat. 2.20. tabulu). Likumā "Par valsts budžetu 2005. gadam" ir noteikts, ka maksimālais valsts parāds 2005. gada beigās nedrīkst pārsniegt 1179,6 milj. latu (2005. gada aprīļa beigās valsts parāds bija 951,5 milj. latu) [31,48]. Kopējā parāda pieaugumu 2004.gadā noteica eiro obligāciju emisija 400 milj.eiro apjomā 2004.gada pavasarī, kas daļēji tika izmantota 1999.gadā emitēto eiroobligāciju dzēšanai. Ņemot vērā šo emisiju un eiro kursa tendences, valdības ārējais parāds 2004.gadā palielinājās par 132,4 milj. latu, savukārt valdības iekšējā parāda pārmaiņas bija nenozīmīgas, tas saruka par 3,7 milj.latu.

Valsts parāda dinamika Latvijā 2001.-2004.gadam
(perioda beigās, milj. latu) [31,48].

	2001	2002	2003	2004
Valsts parāds	712,9	756,1	846,3	975,0
tai skaitā:				
valsts iekšējais parāds	256,0	291,6	426,7	423,0
tai skaitā:				
valsts iekšējā aizņēmuma īstermiņa parāds	28,4	37,9	52,7	73,0
valsts iekšējā aizņēmuma vidējā termiņa parāds	227,6	253,6	224,1	224,1
valsts iekšējā aizņēmuma ilgtermiņa parāds	–	–	97,0	125,8
valūtas parāds	–	–	52,7	–
valsts ārējais parāds	456,9	464,5	419,6	552,0
tai skaitā:				
aizņēmumi	222,2	209,2	137,6	133,1
eiroobligācijas	234,7	255,3	282,1	418,8

Valsts parāda summa uz 1.iedzīvotāju 2004.gadā sastādīja 422,7 latu un salīdzinājumā ar 2003.gadu tas ir pieaudzis par 57,8 latiem (skat.2.26.zīmējumu).

2.26.zīmējums. **Valsts parāds uz 1.iedzīvotāju Latvijā (latos)**

[veidojusi autore, izmantojot CSP datu bāzi].

Valsts parāda apkalpošanas izdevumi, kā to var redzēt 2.21. tabulā, ar katru gadu palielinās.

2.21. tabula

Valsts parāda apkalpošanas izdevumi [31, 49]

	2001	2002	2003	2004	2005 p
Valsts parāda apkalpošana (milj. latu)	39,3	44,2	46,6	49,0	51,5
% pret valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumiem	2,2	2,2	2,1	1,8	1,7
% pret IKP	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6

p – Finanšu ministrijas prognoze

FM prognozē, ka valsts parāda apkalpošanas izdevumi 2005. gadā pieaugs par 2,5 milj. latu, salīdzinot ar 2004. gadā plānotajiem izdevumiem, bet 2009. gadā ar valsts parāda apkalpošanu saistītie izdevumi varētu sasniegt 77 milj. latu gadā. Ņemot vērā, ka lielāko valdības parāda daļu veido ārējais parāds, tad šie līdzekļi aizplūst no valsts, tādējādi ierobežojot tautsaimniecības attīstības iespējas.

Izvērtējot Latvijas valdības realizēto fiskālo politiku, var secināt, ka tā ir bijusi piesardzīga, kas saistīts ar nepieciešamību ierobežot inflācijas spiedienu (gan deviņdesmito gadu sākumā, gan pēc Latvijas iestāšanās ES), kā arī tekošā konta negatīvo saldo (kopš 1995.gada tekošais kants Latvijā ir ar deficītu sakarā ar ievērojamu importa pārsvaru pār eksportu). Latvijā ir notikušas vairākas reformas nodokļu politikas jomā ar mērķi nodrošināt stabilus budžeta ienākumus un ierobežot fiskālo deficītu, kā arī veicināt valsts ekonomisko izaugsmi, sekmējot godīgu konkurenci. Nodokļu sistēmas attīstības un pilnveidošanas gaitā uzsvars tika likts uz nodokļu bāzes paplašināšanu, atsakoties no dažādiem nepamatotiem atvieglojumiem, nodokļu sloga pazemināšanu, samazinot atsevišķas nodokļu likmes, kā arī nodokļu administrēšanas pilnveidošanu un nodokļu likumdošanas saskaņošanu ar ES prasībām.

Kopējais nodokļu slogs Latvijā pret IKP 2004.gadā bija 27,5%, kas ir par 9 procentpunktiem zemāk nekā caurmērā ES-15 valstīs un par 1 procentpunktu zemāk nekā vidēji jaunajās dalībvalstīs [31,49]. Taču tas tiek rēķināts no iekasētajiem nodokļiem, lai gan faktiskais nodokļu slogs ir lielāks, jo daļa no nodokļiem netiek iekasēta. Nodokļu ieņēmumi Latvijā ir galvenais valsts konsolidētā kopbudžeta

ienākumu avots un tie veido vairāk kā 80% no kopējiem ieņēmumiem. Latvijas nodokļu sistēma ir balstīta uz tiešajiem nodokļiem, nodarbinātības, kapitāla un resursu nodokļi veido 70% no valsts konsolidētā kopbudžeta nodokļu ieņēmumiem, tajā pašā laikā patēriņa nodokļu efektīvā likme ir viena no zemākajām ES. Tas rosina uz pārdomām par pašreizējās nodokļu sistēmas neatbilstību ekonomiskajai situācijai, kad vērojams straujš patēriņa pieaugums un darbaspēka aizplūšana uz ārzemēm. Bez tam neskatoties uz nodokļu ieņēmumu pieaugumu (ko veicina gan ekonomiskās aktivitātes pieaugums, gan citi faktori) ar katru gadu budžeta izdevumi aug straujāk par ieņēmumiem, tāpēc budžets veidojas ar deficītu. Kopš 1995.gada Latvijā tikai 2 gadus budžeta fiskālā bilance bija ar pārpalikumu (skat.2.13.zīmējumu), tomēr budžeta deficīts Latvijā nepārsniedz ES vidējo rādītāju un ir zemāks par Mārstrihtas kritērijos noteikto līmeni. Budžeta izdevumu struktūra Latvijā nav labvēlīga tautsaimniecības ilgtspējīgai attīstībai, jo tikai 10 % no budžeta izdevumiem tiek veltīti kapitālieguldījumiem. Skatoties pēc funkcionālās izdevumu klasifikācijas, visvairāk (gandrīz 30% no budžeta izdevumiem) tiek tērēti sociālai apdrošināšanai un nodrošināšanai, kas saistīts ar nelabvēlīgo iedzīvotāju demogrāfisko struktūru, kā arī salīdzinoši augsto bezdarba līmeni. Pēdējo piecu gadu laikā (2001-2005) vislielākais budžeta deficīts bija vērojams 2002.gadā, kad tas pārsniedz valsts investīciju attiecību pret IKP. Valsts budžeta deficīta finansēšanas nodrošināšanai tiek piesaistīti resursi gan no iekšējā, gan no ārējā kapitāla tirgus, izmantojot dažādus finanšu instrumentus. Līdz šim Latvija starptautiskajā kapitāla tirgū ir emitējusi eiroobligācijas 1999. gadā un 2001. gadā, kā arī 2004. gadā. Valsts parāds Latvijā 2004.gadā bija trešais zemākais ES un sastādīja 975 milj latu (14,4% no IKP) un tā lielāko daļu (57%) veido valsts ārējais parāds. Ar katru gadu pieaug izdevumi, kas saistīti ar valsts parāda apkalpošanu, tomēr to lielums pret IKP ir samērā stabils un nepārsniedz 1% [92].

Ņemot vērā iepriekšminēto, autore secina, ka tuvāko 3 gadu laikā (2005-2008) valdība nespēs sasniegt vidējā termiņa izvirzīto mērķi par bezdeficīta budžetu, jo:

- nepieciešams nodrošināt finansējumu Eiropas Savienības fondu, lauksaimniecības politikas, lauku attīstības un Eiropas Kopienas programmu un iniciatīvu apguvei un pirmsfinansējumam;
- papildu finansējums ir nepieciešams starptautisko līgumu un ES tiesību aktu ieviešanas nodrošināšanai;

- laika posmā līdz 2008.gadam valsts aizsardzībai, drošībai un dalībai NATO valsts budžetā jānodrošina izdevumi 2% apmērā no IKP.

Lai veicinātu ekonomisko izaugsmi, kā arī reālo ienākumu konvergenci, būtu nepieciešams pievērst uzmanību efektīvākai un nodarbinātībai labvēlīgākai nodokļu sistēmai, turpinot samazināt tiešo nodokļu slogu gan uzņēmējiem, gan darba ņēmējiem, vienlaicīgi uzlabojot darba motivācijas mehānismus un ekonomiskās aktivitātes vāji attīstītos reģionos. Līdz ar iedzīvotāju ienākumu pieaugumu, kā arī obligātās ienākumu deklarēšanas ieviešanu, būtu lietderīgi pāriet uz progresīvo iedzīvotāju ienākumu nodokļu likmi, tādējādi atbrīvojot no nodokļu nastas maznodrošinātākos iedzīvotājus. Tas ļautu ietaupīta arī valsts budžeta līdzekļus transfertiem privātajam sektoram, kas sastāda vairāk kā 16% no IKP.

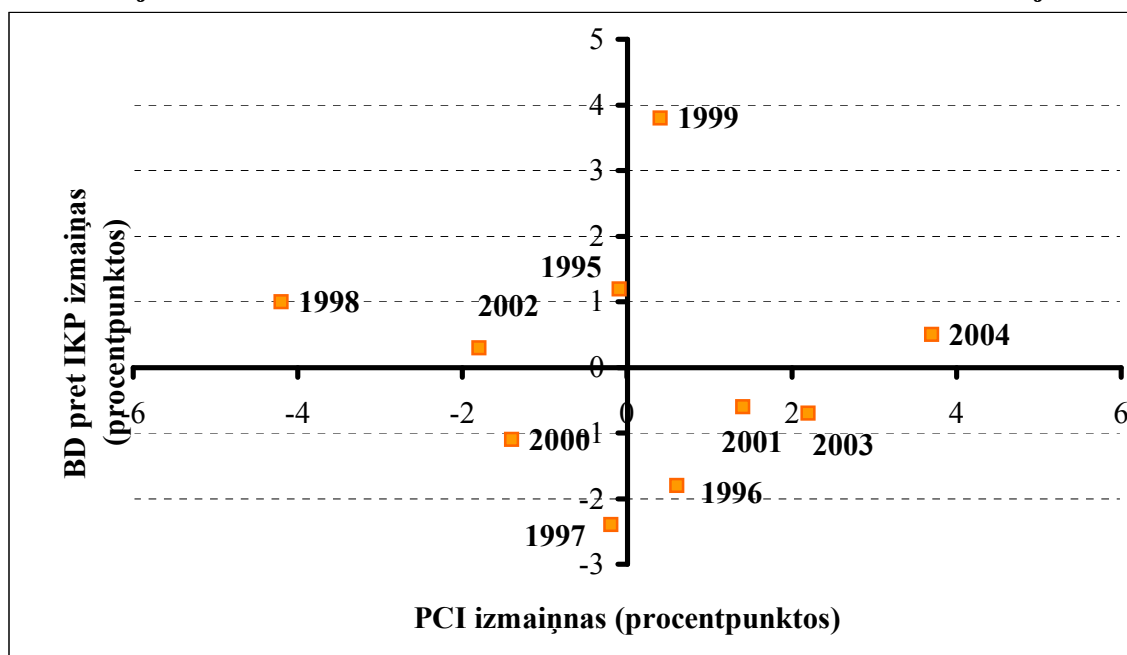
Kā galvenos fiskālās politikas sasniegumus pēc autores domām var minēt:

- sakārtota nodokļu un budžeta sistēma,
- stingra finanšu disciplīna, ko raksturo valsts institūciju īstenotā politika, kas vērsta uz budžeta deficīta samazināšanu,
- zema budžeta deficīta un valdības parāda attiecība pret IKP.

Apkopojot fiskālās un monetārās politikas analīzes rezultātus Latvijā, autore ir izveidojusi matricu, kurā ir parādītas raksturīgākās tendences fiskālajā un monetārajā politikā Latvijā no 1995.-2004.gadam, kā arī tās ietekme uz budžeta deficītu un inflāciju (skat.2.27.zīmējumu). Tā kā monetārās politikas galvenais mērķis ir cenu stabilitāte, tad galvenais kritērijs tās vērtēšanai ir PCI izmaiņas (% pret iepriekšējo gadu), savukārt fiskālās politikas vērtēšanas kritērijs ir budžeta deficīta pret IKP izmaiņas (% pret iepriekšējo gadu), jo tieši bezdeficīta budžeta sasniegšana ir izvirzīts kā valdības fiskālās politikas mērķis.

Monetārā stingrība/
Fiskālā vājība

Fiskālā un
monetārā vājība

Fiskālā un
monetārā stingrība

Fiskālā stingrība/
monetārā vājība

2.27.zīmējums. **Fiskālās un monetārās politikas analīzes matrica** [veidojusi autore]

Kā redzams politikas analīzes matricā, 1995.gadā Latvijā bija vērojama inflācijas samazināšanās un budžeta deficīta pieaugums, šādas tendences bija vērojamas arī 1998. un 2002.gadā, kas liecina monetārās politikas stingrību (atbilstību izvirzītajam mērķim) un fiskālās politikas vājumu. Savukārt 1996.gadā budžeta deficīts samazinājās, bet inflācija palielinājās, tāpat arī 2001. un 2003.gadā, tādējādi šajos gados bija vērojama fiskālās politikas stingrība un monetārās politikas vājums. 1999. un 2004.gadā pieauga gan inflācija, gan budžeta deficīts, kas liecina gan par fiskālās, gan monetārās politikas vājumu. 1997. un 2000.gadi bija visveiksmīgākie, jo šajos gados gan fiskālā, gan monetārā politika bija stingras.

Lai palielinātu fiskālās un monetārās politikas stingrību, ir nepieciešama laba savstarpēja sadarbība starp Latvijas Banku un valdību, īpaši Ekonomikas un Finanšu ministriju. Monetārās politikas darbību ierobežo fiksētais lata kurss un tās ietekme uz inflācijas samazināšanu ir netieša, tāpēc valdībai ir jāturpina atbildīga, uz budžeta deficīta ierobežošanu vērsta fiskālā politika un uz attīstību un nākotni vērsta budžeta plānošana.

3. Fiskālās un monetārās politikas attīstības pamatvirzieni

Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā

3.1. Latvijas finanšu sektora un monetārās politikas attīstība eiro zonā, Latvijas iespējamie ieguvumi un zaudējumi pievienojoties EMS

Viens no svarīgiem valdības un LB uzdevumiem šobrīd ir sagatavot valsti dalībai Ekonomikas un monetārajā savienībā (EMS), tāpēc norit pakāpeniska LB monetārās politikas pielāgošana un saskaņošana ar Eiropas Centrālo banku sistēmu (ECBS). Saskaņa ar ES pievienošanās līgumu jaunajām dalībvalstīm iestāšanās ES nozīmē arī iestāšanos EMS un eiro ieviešanu. Kad Eiropas Padome nolems, ka Latvija ir gatava piedalīties EMS, Latvijā nacionālo valūtu nomainīs eiro un LB pārtrauks īstenot neatkarīgu monetāro politiku. Saskaņā ar LB izstrādāto plānu tas varētu būt 2008.gada sākumā, bet līdz tam laikam Latvijas nauda būs lati. Dalība ES un EMS Latvijai nozīmē stabilitāti un ekonomikas izaugsmi, kas ietver dzīves līmeņa celšanos, plašāka preču un pakalpojumu tirgus pavērtās iespējas, lielāku politisko ietekmi un ciešāku integrāciju ar pārējām valstīm. EMS pašlaik ir viena no lielākajām valstu ekonomiskajām savienībām un, ja tai pievienotos visas ES valstis, EMS aptvertu 25% no visas pasaules tirgus kapitalizācijas (salīdzinājumam- Ziemeļamerikas tirgus veido ap 40%, Japānas-20%, bet Āzijas, Dienvidamerikas un Austrumeiropas tikai 15%) [134]. Tāpat EMS ieņem nozīmīgu vietu pasaules ekonomikā gan pēc iedzīvotāju skaita, gan iekšzemes kopprodukta, gan ārējās tirdzniecības apgrozījuma.

EMS ir augstākā Eiropas Savienības dalībvalstu ekonomiskās integrācijas pakāpe, kas nozīmē [73,64]:

- vienotu valūtu –eiro visās EMS dalībvalstīs jeb eirozonā,
- vienotu monetāro politiku, ko īsteno ECB kopā ar eirozonas valstu CB,
- ekonomiskās un fiskālās politikas koordināciju starp valstīm.

EMS vienlaikus ir Eiropas Savienības galvenais instruments, lai sasniegtu tās ekonomiskās politikas pamatmērķus – stabilu izaugsmi uz zemu inflāciju. Eiropas Kopienas vēsturē monetārie jautājumi jau no pašiem pirmsākumiem tika deklarēti kā kopējo interešu objekts. Tas tika noteikts jau Romas līgumā, galvenokārt saistībā ar nepieciešamību nodrošināt normālu muitas ūnijas funkcionēšanu. Tomēr ekonomiskā situācija pasaulē 50.gadu beigās padarīja monetāro savienību neaktuālu, sakarā ar

tolaik labi funkcionējošo Bretonvudas valūtas sistēmu (ar fiksētu valūtas maiņas kursu). 1969.gadā pēc Francijas franka devalvācijas un Vācijas markas revalvācijas, lai novērstu tālākas valūtas maiņas kursu svārstības, kas negatīvi ietekmēja ekonomiku, tika aktualizēts jautājums par Eiropas Monetārās izveidošanu. Tā rezultātā 1970.gadā tapa tā saucamais Venera plāns, atbilstoši kuram EMS bija jāizveido desmit gadu laikā.

Tomēr šis ambiciozais plāns netika realizēts vairāku gan ekonomisku, gan politisku faktoru ietekmē, starp kuriem jāmin Bretonvudas sistēmas sabrukums un daudzu valstu pāreja uz peldošu valūtas maiņas režīmu, zelta standarta atcelšana, pasaules enerģētiskā krīze un ar to saistītais inflācijas pieaugums u.c. faktori

Deviņdesmito gadu sākumā ideja par vienotas valūtas ieviešanu Eiropā uzplaiksnāja ar jaunu spēku. 1989.gadā Eiropas Komisijas prezidents **Žaks Delors** nāca klajā ar priekšlikumu par ekonomisko un monetāro savienību un balstoties uz viņa ziņojumu dalībvalstu valdības 1993.gada 1.novembrī Mاستrihtas līguma protokolā vienojās par EMS izveidi un vienotas valūtas ieviešanu. To radīja nepieciešamība likvidēt šķēršļus brīvai kapitāla, preču, pakalpojumu un darbaspēka kustībai Eiropā, kā arī panākt atšķirīgu tautsaimniecības attīstības līmeņu izlīdzināšanu starp ES dalībvalstīm. Lai realizētu praksē vienotu naudas sistēmu, tika izstrādāts un apstiprināts plāns, kurā noteikti EMS izveidošanas un ieviešanas posmi. Euro naudaszīmes sāka ieviest apgrozībā ar 2002.gada 1.janvāri un līdz 2002.gada 1.martam visās EMS dalībvalstīs tiks pabeigta pāreja uz eiro un tas pilnībā aizstāja to nacionālās valūtas.

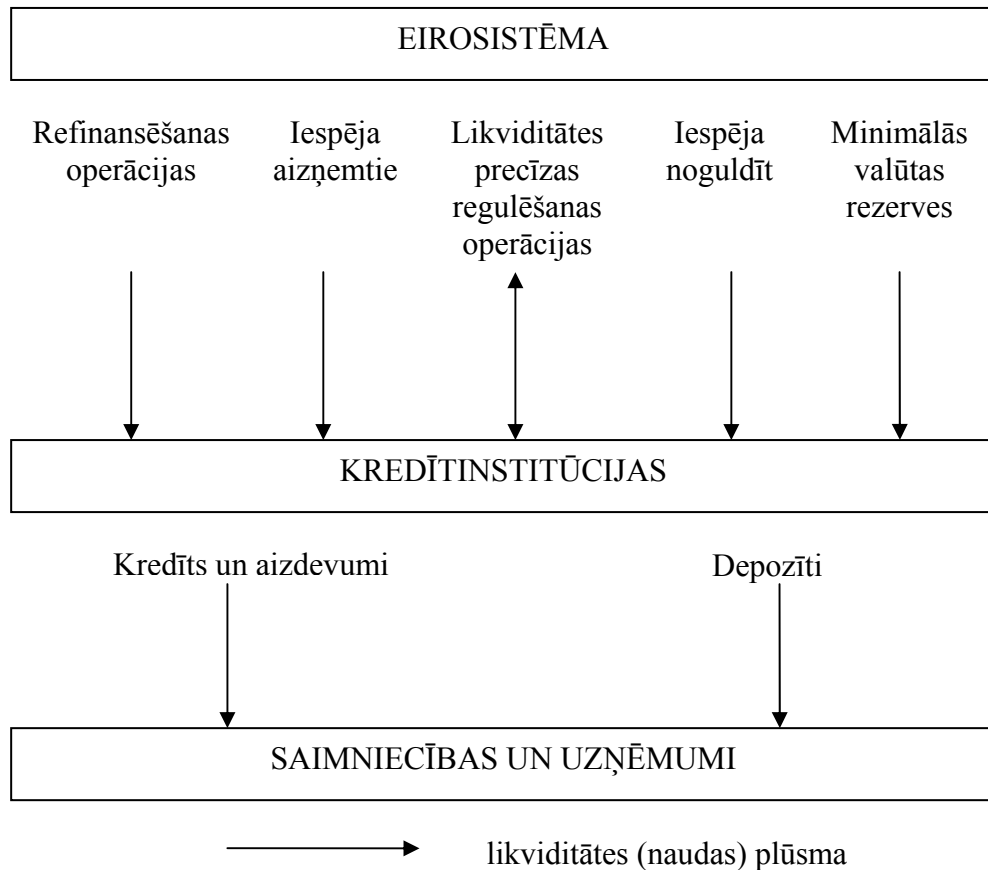
EMS jeb eiro zonā ir apvienojušās 12 no patreizējām 25 ES dalībvalstīm- Austrija, Beļģija, Francija, Grieķija, Īrija, Itālija, Luksemburga, Nīderlande, Portugāle, Somija, Spānija un Vācija. Dānija, Lielbritānija un Zviedrija no eiro ieviešanas iespējas pagaidām ir attiekušās, savukārt 10 jaunajām dalībvalstīm vēl ir jāizpilda visi Mاستrihtas līgumā noteiktie kritēriji, lai varētu pretendēt uz dalību EMS. Šīs valstis turpina izmantot savas nacionālās valūtas, taču kopā ar EMS dalībvalstīm darbojas ECBS ietvaros, ko veido ECB un visu ES dalībvalstu CB.

Eiropas Centrālās bankas uzdevumos ietilpst [74]:

- ✓ formulēt un izpildīt eirozonas monetāro politiku;
- ✓ iesaistīties valūtas operācijās un saglabāt un pārvaldīt Ekonomikas un monetārās savienības dalībvalstu valūtas rezerves;
- ✓ emitēt eiro banknotes – eirozonas likumīgo maksāšanas līdzekli;

✓ rūpēties par maksājumu sistēmas raitu darbību.

Monetārā politika EMS tiek izpildīta decentralizēti – lēmumus pieņem Eiropas Centrālā banka, bet vairākumu nepieciešamo darbību izpilda valstu centrālās bankas (skat.3.1.zīmējumu).

3.1. zīmējums. Eiropas Centrālās bankas monetārās politikas instrumenti

[74]

ECB galvenais mērķis ir cenu stabilitāte eirozonā. ECB ir definējusi cenu stabilitāti kā gada harmonizētā patēriņa cenu indeksa (HPCI) pieaugumu, kas vidējā laika posmā nepārsniedz 2% [74]. HPCI apraksta cenu pieaugumu eirozonā kopumā un tā aprēķināšanai kā svarus pielieto katras valsts IKP īpatsvaru eirozonas IKP. Tādējādi galvenā mērķa sasniegšanai ECB izvēlējusies stratēģiju, kas paredz konkrēta inflācijas mērķa līmeņa sasniegšana. Pēc ECB aprēķiniem pie inflācija līmeņa 2% gadā naudas pirktspēja pēc 5 gadiem samazinās par 9,4%, bet pēc 10 gadiem par 18%, savukārt pie inflācijas 3% naudas pirktspēja 5 gadu laikā samazinās jau par 13,7%, bet 10 gadu laikā par 25,6% [11,18].

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un nodrošinātu cenu stabilitāti, regulāri tiek veikts analītisks darbs, kas ietver [74]:

- ekonomiskās situācijas analīzi, kas koncentrējas uz pašreizējo ekonomikas attīstības cenu stabilitātes īsa un vidēja termiņa riska aprēķinu. Tā ietver to šoku analīzi, kas ietekmē eirozonas reģiona ekonomikas, kā arī makroekonomikas mainīgo lielumu ietekmes analīzi.
- monetārās situācijas analīzi, kas koncentrējas uz vidēja un ilga laika inflācijas trenda analīzi, vērtējot sakarību starp naudu un cenām. Tiek ņemta vērā vairāku monetāro indikatoru attīstība, ieskaitot M3 naudu, tās sastāvdaļas, ticamību un vairākus likviditātes pārmērīguma mērus.

ECB monetārās politikas realizācijā pamatā pielieto procentu likmju politiku, tāpat ECB rūpējas arī par finanšu sistēmas likviditātes vadīšanu, nosakot nepieciešamo banku korkontu līmeni CB, lai izpildītu rezervju prasības. Galvenais ECB monetārās politikas instruments ir atklātā tirgus operācijas (ATO). ATO ECB uzsāka 1999.gadā un tām ir liela loma procentu likmju regulēšanā, finanšu sistēmas likviditātes vadīšanā un monetārās politikas stāvokļa signalizēšanā. Galvenokārt ECB veic refinansēšanas operācijas, pērkot no KB augsta reitinga vērtspapīrus, kurus pēc noteikta termiņa KB ir jāatpērk. Šādā veidā ECB aizdotā nauda ir nodrošināta ar vērtspapīru ķīlu un neatdošanas risks tiek ievērojami samazināts, jo sākotnēji pērkot vērtspapīrus, ECB samaksā nedaudz zem viņu tirgus vērtības.

ECB pirmās kārtas operacionālais orientieris ir naudas agregāts **M3**. ECB M3 uzskata tikai kā orientieri, jo par monetārās politikas mērķi netiek noteikts kāds konkrēts M3 lielums. M3 ir plašās naudas agregāts, kas ietver sevī skaidro naudu apgrozībā, pieprasījuma depozītus, pieprasījuma depozītus ar termiņu līdz 3 mēnešiem, termiņdepozītus ar termiņu līdz 2 gadiem, parāda vērtspapīrus ar termiņu līdz 2 gadiem, pirkšanas ar atpārdošanu līgumus, naudas tirgus fondu akcijas un naudas tirgus vērtspapīrus. M3 struktūrā lielākie komponenti ir pieprasījuma depozīti (~30%), pieprasījuma depozīti ar termiņu līdz 3 mēnešiem (~25%) un termiņdepozīti ar termiņu līdz 2.gadiem (~20%) [11,24].

Ņemot par pamatu kvantitatīvās naudas teorijas pamatvienādojumu, kas tika apskatīts darba teorētiskajā nodaļā (1.3.1.apakšnodaļā), ECB līdz 2001.gadam par orientējošo naudas agregāta pieaugumu izvēlējās 4,5%. Taču M3 izmaiņas ir mazāk svarīgas nekā HPCI izmaiņas, jo var mainīties naudas agregāta ietekme uz inflāciju, ko lielā mērā nosaka naudas aprites ātrums (v). Naudas aprites ātrums ir nepastāvīgs

un to visbiežāk ietekmē nodokļu likmes maiņa uz procenta ienākumu vai kapitāla vērtības pieaugumu. 3.1.tabulā var aplūkot naudas agregāta M3, kā arī tā sastāvdaļu izmaiņas pa gadiem.

3.1.tabula.

Naudas agregāta M3 un tā sastāvdaļu izmaiņas no 1999. līdz 2005.gadam

[11,26]

Gadi	Skaidrās naudas izmaiņas (%)	Uz nakti veikto noguldījumu izmaiņas (%)	M1 izmaiņas (%)	M3 izmaiņas (%)
1999	0,6	3,5	4,0	5,4
2000	-0,1	2,3	2,2	4,1
2001	-2,3	4,8	2,5	8,0
2002	1,8	2,2	4,1	7,0
2003	1,3	3,2	4,5	7,1
2004	1,1	2,8	3,9	6,6
2005.g. jūnijs	1,1	3,5	4,6	7,5

Kā redzams no dotās 2000. un 2001.gadā skaidrās naudas pieaugums ir bijis negatīvs. To ietekmēja ekonomiskā recesija, līdz ar to arī samazinājās pieprasījums pēc skaidrās naudas, taču M1 pieaugums pa gadiem ir samērā stabils.

Novērtējot ECB monetārās politikas instrumentu klāstu autore secina, ka tas ir pietiekoši plašs un daudzveidīgs, taču to realizēšanu apgrūtina tas, ka kopējs finansu tirgus Eiropā vēl tikai veidojas un pakļauts straujai attīstībai. Tomēr, kopumā ECB monetārā politika ir bijusi veiksmīga, tā vadījusi starpbanku tirgus likmes sev vēlamā virzienā, tāpat arī inflācijas līmenis eirozonā ir bijis noteikto 2% robežās.

Līdz ar Latvijas pievienošanos ES 2004. gada 1. maijā arī LB kļuva par ECBS dalībnieci un kapitāla daļu turētāju. Tās kopējā daļa reģistrētajā ECB kapitālā ir 0.2978% jeb 16 571 585 eiro. Šie procenti jeb Latvijas Bankas īpatsvars ECB kapitālā ir rēķināti pēc valsts ekonomikas lieluma un iedzīvotāju skaita. Tomēr lielas pārmaiņas pēc 2004. gada 1. maija LB darbībā nenotiek, tā turpina veikt līdzšinējās funkcijas, tai skaitā īsteno monetāro politiku, nodrošina maksājumu sistēmas darbību, skaidrās naudas apriti, finanšu statistikas un valsts maksājumu bilances sagatavošanu, kā arī pakāpeniski paplašina makroekonomiskās analīzes un pētniecības darbu, ietverot ekonomikas attīstības tendences ES mērogā. Vairāku gadu gaitā, gatavojoties dalībai ES, Latvijas Bankas monetārās politikas īstenošanas veids pakāpeniski tika

pielāgots Eiropas Centrālās bankas (ECB) politikas principiem. Pārmaiņas skārušas atsevišķas specifiskas nozares nianse, piemēram, Latvijā ieviesta ar Eiropas Centrālo banku savietojama maksājumu sistēma. Pārmaiņas likumdošanā nostiprinājušas Latvijas Bankas neatkarību un šobrīd LB darbībā tiek ievēroti Eiropas Monetārā institūta savulaik noteiktie CB neatkarības aspekti (institucionālā neatkarība no valdības, tiešā valdības finansēšana ar likumu aizliegta, tiek ievērota LB padomes locekļu personālā neatkarība un LB finanšu neatkarība – izdevumi tiek pilnībā segti no LB ieņēmumiem). Arī LB monetārās politikas pamatnostādnes, mērķi un instrumenti atbilst ECB prasībām (skat.3.2.tabulu).

3.2.tabula.

LB un ECB monetārās politikas salīdzinājums [veidojusi autore]

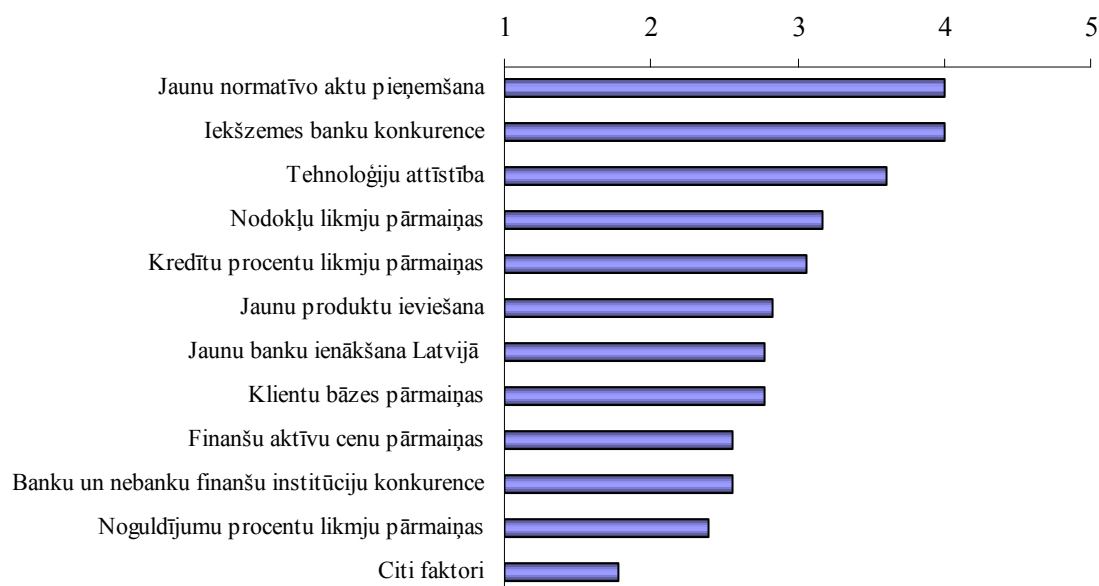
Kritēriji	Kopīgais	Atšķirīgais	
		LB	ECB
Monetārās politikas galvenais mērķis	Cenu stabilitāte	Nav konkrēta kritērija cenu stabilitātes noteikšanai	Kā cenu stabilitātes kritērijs tiek izmantots HPCI, kas eirozonā kopumā nedrīkst pārsniegt 2 % gadā
Monetārās politikas stratēģija		Valūtas kursa stratēģija	Konkrēta inflācijas mērķa līmeņa sasniegšana
Monetārās politikas instrumenti	Rezervju prasības Refinansēšanas likme ATO	8% 4% galvenais tirgus operāciju veids- valūtas pirkšana un pārdošana, ieskaitot valūtas mijmaiņas darījumu (swap) izsoles	2% 2,25% galvenais tirgus operāciju veids- vērtspapīru pirkšana un pārdošana (refinansēšanas operācijas)
Monetārie rādītāji	M3	Liels skaidrās naudas īpatsvars (~20% no M3)	Neliels skaidrās naudas īpatsvars (~7,5% no M3)
Valūtas maiņas režīms		Fiksēts (piesaistīts eiro)	peldošs

Kā redzams no 3.2.tabulas, LB monetārās politikas galvenais mērķis, tāpat kā ECB ir cenu stabilitāte, arī monetārās politikas instrumenti LB ir tādi paši kā Eiropas Centrāli bankai (tāpat kā ECB arī LB izmanto gan banku minimālo rezervju prasības, gan citus instrumentus naudas tirgus ietekmēšanai - atklātā tirgus operācijas, pastāvīgās aizņemšanās/noguldīšanas iespējas u.c). Atšķirīga ir tikai noteiktā refinansēšanas likme un rezervju norma, kā arī ECB plašāk izmanto refinansēšanas operācijas, atšķirībā no LB, kas kā galveno monetārās politikas instrumentu izmanto valūtas pirkšanu un pārdošanu. Līdz ar to autore secina, ka Latvijas Banka ir gatava Eiropas Centrālās bankas sistēmas vienotās monetārās politikas īstenošanai, ir veikti nepieciešamie uzlabojumi saistībā ar iestāšanos Eiropas Savienībā un nekādas tālākas reformas šajā jomā vairs nav nepieciešamas.

Lielākais sagatavošanās darbs tuvākajā nākotnē ir gatavošanās eiro ieviešanai. Tas nozīmē gan detalizētu procedūru izstrādi, gan banku sektora, iedzīvotāju un tautsaimniecības dalībnieku informēšanu. Lai gan eiro ieviešana nozīmēs lielu organizatorisku, loģistisku un tehnisku darbu, tomēr Latvijai šajā ziņā ir veiksmīga pieredze – pirms desmit gadiem aprītē nonāca lati un no apgrozības tika izņemti Latvijas rubļi. Lai noskaidrotu banku attieksmi pret valūtas režīma maiņu un to, kā bankas vērtē Latvijas finanšu tirgus attīstības tendences pēc iespējamās iestāšanās Eiropas Savienībā, LB jau 2003.gada maijā veica banku aptauju. Aptaujā piedalījās 18 no 22 Latvijas bankām un tika noskaidrots, ka bankas augstu vērtē lata stabilitāti, ko nodrošinājusi tā piesaiste SDR valūtu grozam, – esošo valūtas režīmu vēlējās saglabāt astoņas bankas no aptaujātajām, četras bankas vēlējās lata piesaisti eiro, trīs bankas – piesaisti ASV dolāram, bet divas bankas – brīvi peldošu lata kursu. Jautājumā par to, kā lata piesaiste eiro ietekmēs latu likviditāti starpbanku tirgū, desmit banku paredzēja, ka lata likviditāte pieaugs, bet septiņas bankas – ka nemainīsies [137]. Astoņas bankas prognozēja, ka 2007. gadā eiro īpatsvars to ārvalstu valūtu aktīvu kopapjomā varētu būt 30–50%. Divās bankās eiro īpatsvars varētu būt 10–20%, bet trijās bankās – virs 70% [137]. Tas liecina par banku atšķirīgu stratēģiju un tirgus orientāciju. 2002.gada beigās eiro īpatsvars banku sistēmas ārvalstu valūtu aktīvu kopapjomā bija aptuveni 21%, 2004.gada beigās tas jau sastādīja vairāk kā 40%, kas ir tuvu varākuma prognozēm.

Banku aptaujā bija iekļauti arī jautājumi par attīstības novērtējumu periodam no 2005. gada līdz 2007. gadam, kad varētu notikt lata piesaistes maiņa no SDR valūtu groza uz eiro. Bankas kā galvenos Latvijas finanšu tirgu ietekmējošos faktoros

norādīja iekšzemes banku savstarpējo konkurenci, jaunu normatīvo aktu pieņemšanu un tehnoloģiju attīstību. Starp svarīgākajiem finanšu tirgu ietekmējošajiem faktoriem 2003.gadā bankas minēja arī nodokļu likmju un kredītu procentu likmju pārmaiņas (skat.3.2.zīmējumu).

3.2. zīmējums. Galvenie Latvijas finanšu tirgu ietekmējošie faktori 2005.–2007. gadā (punktos; 5 punkti – vislielākā ietekme, 1 punkts – vismazākā ietekme) [137]

Pēc aptaujas dalībnieku domām, lielāka nozīme 2005.-2007.gadā finanšu tirgū būs banku konkurencei un Latvijas finanšu tirgu mazāk ietekmēs jaunu banku ienākšana vai arī nebanku finanšu sektors. To apliecina pēc aptaujas gūtā pieredze. Kopš 2003.gada LB sektorā nav notikušas būtiskas izmaiņas, arī pēc iestāšanās ES jaunas bankas Latvijas tirgū nav ienākušas un nebanku sektors joprojām ir vāji attīstīts.

Jautājumā par riskam un/vai aktīvu cenu svārstībām visvairāk pakļauto Latvijas finanšu tirgus daļu 2005.–2007. gadā bankas diezgan līdzīgi vērtēja riskus kredītiem nebankām un valūtas tirgū, savukārt nedaudz zemāk tika vērtēti akciju tirgus un fiksētā ienākuma vērtspapīru tirgus riski.

Interesanti ir apskatīt 2003.gadā izteiktās banku prognozes par inflāciju. Vairākums banku (četrpadsmit) patērīna cenu gada inflāciju Latvijā prognozēja aptuveni 2–3% līmenī, viena banka uzskatīja, ka inflācija varētu būt 1–2%, un tikai trīs bankas – ka patērīna cenu gada inflācija būs lielāka par 3% (skat.3.3. zīmējumu).

3.3.zīmējums. Banku prognozētā patēriņa cenu gada inflācija Latvijā 2005.–2007. gadā (banku skaits) [137]

Tātad gadu pirms iestāšanās ES finanšu sektora dalībnieku prognozes attiecībā uz inflācijas līmeņa izmaiņām bija ļoti mērenas un bankas negaidīja tādu inflācijas kāpumu, kas tika piedzīvots 2004. un 2005.gadā. Tas nozīmē ka KB savā darbībā neparedzēja inflācijas risku un paļāvās uz CB īstenoto politiku, kas vairākus gadus nodrošināja zemu inflācijas līmeni.

Diezgan piesardzīgas bija arī banku prognozes attiecībā uz peļņas kāpumu nākotnes periodā., ko var izskaidrot ar to, ka iepriekšējos gados banku peļņa ir bijusi diezgan svārstīga. Četrpadsmit banku paredzēja, ka 2005.–2007. gadā to peļņas vidējais pieaugums varētu būt līdz 15% gadā, un četras bankas prognozēja, ka to peļņas vidējais pieaugums varētu pārsniegt 15% gadā. Vairākums lielo banku uzskatīja, ka to peļņa vidēji gadā pieaugs līdz 10%, savukārt mazās bankas cer uz lielāku peļņu. 2004.gadā banku peļņa sasniedza 116 milj.latu, tas ir par 62% vairāk nekā 2003.gadā [31,69]. Tas liecina ka Latvijas banku prognozes ir bijušas ļoti pieticīgas un arī pēc iestāšanās ES banku sektors ir stabils un, neskatoties uz inflācijas kāpumu, kas samazina banku izsniegto aizdevumu reālās procentu likmes, strādā ar ievērojamu peļņu. Savu filiāli vai banku ES valstīs plānoja atvērt divas bankas, četras bankas kādā no ES valstīm plānoja atvērt savu pārstāvniecību, vēl četras bankas plānoja aktīvi izvietot piesaistītos līdzekļus ES valstīs, bet astoņas bankas aktīvu darbību ES valstīs neplānoja, jo daudzas Latvijas bankas pieder ārvalstu investoriem un šo banku uzdevums ir klientu apkalpošana Latvijā, nevis ārvalstu tirgos, kur jau darbojas to mātesbankas.

Ņemot vērā dotās aptaujas rezultātus LB 2003.gadā izstrādāja eiro ieviešanas plānu, kas paredzēja, ka [134]:

- 2004.gada maijā LB kļūs par ECBS dalībnieci,
- 2005.gada 1.janvārī LB latu piesaistīs eiro un vienlaikus pievienosies Valūtu kursa mehānismam II (VKM II), kurš paredz pirms eiro ieviešanas vismaz 2 gadus noturēt nacionālo valūtu bez tās vērtības krišanās EMS noteiktajā joslā līdz 15%,
- 2007.gada sākumā Latvija noslēgs nepieciešamo 2.gadu periodu dalībai VKM un ja vērtējums būs pozitīvs, ar 2008.gada 1.janvāri Latvijā sāks ieviest eiro.

Kā tika plānots 2004.gada 1.maijā līdz ar iestāšanos ES LB kļuva par Eiropas Centrālo banku sistēmas dalībnieci un kapitāla daļu turētāju. 2004. gada 3. maijā Latvijas Banka iemaksāja ECB kapitālā 7% jeb 1 160 011 eiro no tās kopējās daļas reģistrētajā ECB kapitālā. Atlikušo daļu Latvijas Bankai būs jāiemaksā ECB kapitālā tikai tad, kad Latvija pievienosies Ekonomiskajai un monetārajai savienībai un ieviesīs eiro.

2005.gada 1.janvārī lats tika piesaistīts eiro, bet no 2005.gada 2.maija Latvija ir pievienojusies VKM II ar jau pastāvošo lata kursu pret eiro, proti, 1EUR=0,702804 Ls, un vienpusēji uzņēmusies nodrošināt valūtas kursa svārstības +/- 1% apmērā, saglabājot ierasto lata svārstību koridora platumu, kāds pastāvējis kopš lata piesaistes SDR 1994.gadā. Pēc autores domām lata piesaiste eiro notika neveiksmīgā brīdī, kad eiro cena Latvijā sasniedza visaugstāko atzīmi visā tā pastāvēšanas vēsturē. LB atstāja eiro kursu tirgus spēku ietekmē un fiksēja to pēc esošā stāvokļa 2004.gada 31.decembrī. Lietuva un Igaunija piesaisti eiro veica jau daudz agrāk un to CB pašas izvēlējās kursu, nepaļaujoties uz stihiskām piedāvājuma un pieprasījuma svārstībām valūtas tirgū. Pie tam tieši pēc eiro ieviešanas apgrozībā, tā kurss bija salīdzinoši zems (2002.gada sākumā 1 eiro maksāja 0,56 Ls). Lai gan LB bija iespējas veikt intervences valūtas tirgū un koriģēt eiro kursu, tas netika darīts un pašreizējais augstais lata piesaistes kurss, kā jau tika minēts iepriekš ir viens no galvenajiem augstās inflācijas cēloņiem Latvijā, kā arī draudiem Latvijas spējai izpildīt Māstrihtas konverģences kritērijus un iestāties EMS 2008.gadā. No otras puses, augstais lata piesaistes kurss pozitīvi ietekmē eksportētājus, jo Latvijā ražotās preces kļūst relatīvi lētākas. Tomēr pēc autores domām tas var dot tikai īstermiņa efektu un arī nelielu, jo veiktie pētījumi liecina, ka lata reālais kurss nav nozīmīgs reālajam eksportam uz ES un Baltijas valstīm, kas ir nozīmīgākie Latvijas preču eksporta tirgi. Lata reālā kursa

izmaiņas neietekmē eksporta reālos apjomus, bet tikai eksportētāju rentabilitāti [45,25].

Lai Latvija pierādītu savas spējas pilntiesīgi darboties EMS, tai 2006. un 2007. gada laikā ir nepieciešama saskaņota un konsekventa valdības, Latvijas Bankas un citu valsts institūciju un iestāžu darbība, kas vērsta uz konverģences kritēriju ievērošanu. Latvijas līdzšinējā ekonomiskā attīstība liecina par valsts spēju veiksmīgi īstenot konverģences procesu. Latvijai ir samērā ilga pieredze stabila valūtas kursa nodrošināšanā (kopš lata piesaistes SDR 1994.gadā), fiskālie rādītāji (BD un valsts parāds pret IKP) iekļaujas EMS izvirzītajam kritērijam un procentu likmes turpina tuvināties eiro zonas procentu likmēm, vienīgais inflācija neatbilst noteiktajam lielumam (skat.3.3.tabulu).

Latvijai ir saistošs arī EK līgumam pievienotais Protokols par pārmērīga budžeta deficīta procedūru, kā arī, īpaši ņemot vērā tās VKM II dalībnieces statusu, Stabilitātes un izaugsmes pakts, kas pastiprina EK līguma nosacījumus attiecībā uz fiskālo disciplīnu EMS.

2007. gada pirmajā pusē, pēc divu gadu darbības VKM II, Latvijai ir jābūt gatavai ES institūciju vērtējumam, kas varētu tikt saņemts 2007. gada laikā. Ja vērtējums būs pozitīvs, tad ar 2008. gada 1. janvāri Latvijas var iestāties EMS un var ieviest eiro. Ņemot vērā esošo eiro zonas dalībvalstu pieredzi eiro ieviešanas organizēšanā, Finanšu ministrija izstrādājusi eiro ieviešanas Latvijā organizatorisko shēmu (skat.5.pielikumu).

FM izstrādātais pasākumu plāns eiro ieviešanai paredz, ka [92]:

- 2006.gada janvārī ministrijām jāapkopo informācija par normatīvajiem aktiem, kuros nepieciešami grozījumi saistībā ar eiro ieviešanu;
- 2006.gada martā Finanšu un Tieslietu ministrijām jā sagatavo koncepcija likumu sakārtošanai eiro ieviešanas jomā;
- 2006.gada aprīlī FM jāizstrādā principi un termiņš periodam, kad apgrozībā būs gan lati, gan eiro, kā arī jāizstrādā naudas konvertācijas principi un kārtība;
- 2007.gada janvārī Saeimai atbilstoši jāgroza likumi un jāizstrādā cenu uzrādīšanas eiro kārtība;
- 2007.gada oktobrī jānodrošina eiro monētu kalšana, kā arī jāvienojas ar ECB par eiro banknošu pirkšanu vai aizņemšanos un jānodrošina eiro banknošu un monētu nogādāšanu Rīgā.

Māstrihtas konverģences kritēriju izpilde Latvijā [161,5]

	Kritērijs 2003. gada decembrī	Latvijas sniegums 2003. gadā	Kritērijs 2004. gada decembrī	Latvijas sniegums 2004. gadā	Kritērijs 2005. gada jūnijā	Latvijas sniegums 2005. gada jūnijā	Prognozētais sniegums 2005.gadā saskaņā ar Latvijas konverģences programmu 2004.- 2007.gadam
Budžeta deficīts (% no IKP)	3.0	1.5	3.0	0.7	3.0	0.7*	1,6
Valdības parāds (% no IKP)	60	14.4	60	13.2	60.0	13.2*	14,5
Pēdējo 12 mēnešu vidējā gada inflācija (%)	2.7	2.9	2.2	6.2	2.3	7.0	4,3
Valsts vērtspapīru ilgtermiņa procentu likme (%)	6.09	4.90	6.28	4.58	5.87	3.87	-
Valūtas kursa režīms	Fiksēts valūtas kurss pret eiro un vismaz 2 gadu dalība VKM II	Fiksēts valūtas kurss pret SDR valūtu grozu kopš 1994. gada	Fiksēts valūtas kurss pret eiro un vismaz 2 gadu dalība VKM II	Fiksēts valūtas kurss pret SDR valūtu grozu kopš 1994. gada	Fiksēts valūtas kurss pret eiro un vismaz 2 gadu dalība VKM II	Fiksēts valūtas kurss pret eiro kopš 2005. gada, dalība VKM II kopš 2005. gada maija	Fiksēts valūtas kurss pret eiro kopš 2005. gada, dalība VKM II kopš 2005. gada maijs

* 2004. gadā.

2007.gada decembrī LB jānodrošina eiro iepriekšēja piegāde KB, bet bankām jānodrošina tālāka naudas iepriekšēja piegāde tās klientiem. Bankām lielākie izdevumi būs saistīti ar IT izmaiņām, visās lietās, kas saistīts ar skaidru naudu (bankomātiem), kā arī juridisko formalitāšu sakārtošana (klientu līgumi), tāpat jā sagatavo karšu norēķinu sistēmas un tās infrastruktūras norēķiniem ar eiro bezskaidrā naudā. Pēc SEB Unibankas aprēķiniem bankomātu pielāgošana prasītu apmēram trīs mēnešus un izmaksas būtu desmitu tūkstošu Ls līmenī. Mazumtirdzniecības uzņēmumu izmaksas saistītas ar jaunu cenrāžu izgatavošanu (ap

10 milj.Ls), kā arī kādu laiku pirms eiro ieviešanas būs jānodrošina cenu uzraudzība gan latos, gan eiro, kas prasīs vēl 20 milj. Ls (1 mēnesi abās valūtās norādot pārtikas preču cenas, bet sešus mēnešus nepārtikas preču cenas) [92]. Tāpat būs nepieciešamas būtiskas izmaiņas uzņēmumu kasu un grāmatvedības uzskaites sistēmās. Norēķiniem eiro jāsaprotami arī Latvijas Pasta norēķinu sistēmas un to infrastruktūras, Valsts kases sistēmas, kā arī tiešā debeta, regulāro maksājumu un tml. maksājumu un infrastruktūras sistēmas.

Politiski nozīmīgākais kritērijs, izvērtējot Latvijas atbilstību dalībai EMS, ir mūsu valsts uzticamība, proti, cik lielā mērā gan vietējie, gan ārvalstu tirgus dalībnieki uzticas Latvijas ekonomiskajai politikai un paļaujas uz to, ka valsts godprātīgi pildīs šos kritērijus.

Lai izanalizētu EMS iespējamās sekas un ietekmi uz Latvijas ekonomikas attīstību, pēc autores domām būtu nepieciešams koncentrēt uzmanību šādos galvenajos virzienos:

- banku un finanšu sektorā,
- uzņēmējdarbības sektorā,
- mājsaimniecību sektorā.

Eiro ieviešana palielinās jau tā aso konkurenci **banku sektorā**, kas varētu samazināt kredītprocentu likmes. Tāpat vienotas valūtas ieviešana samazinās valūtas maiņas riskus un banku pakalpojumu izmaksas, jo eiro palētinās naudas pārvedumus un samazinās to termiņus, kas kopumā būtu jāvērtē pozitīvi. Tomēr vienlaicīgi ir jārēķinās ar lielām tehniskām izmaksām, kas saistītas ar banku datorsistēmu modifikāciju, bankomātu un citu tehnisko iekārtu pārveidi, kā arī ar ienesīgas nodarbošanās zaudēšanu, kas saistīts ar valūtas konvertāciju. Pēc SEB Unibankas aprēķiniem bankomātu pielāgošana prasītu apmēram trīs mēnešus un izmaksas būtu desmitu tūkstošu Ls līmenī. Līdz ar to banku peļņa varētu samazināties. Pēc banku aplēsēm ienākumi no valūtas operācijām saruks par aptuveni 30%, taču bankas noteikti iegūs no pieaugošā darījumu apjoma, jo ir paredzams ekonomisko darījumu skaita pieaugums, kas labvēlīgi ietekmēs ne tikai banku darbību, bet arī ekonomisko vidi kopumā.

Uzņēmējdarbības sektorā kā pozitīvais jāatzīmē norēķinu vienkāršošanās un cenu līmeņa izlīdzināšanās starp dažādām valstīm. Līdz ar to varētu palielināties preču un pakalpojumu plūsma, kas savukārt veicinās izlaides un nodarbinātības pieaugumu. Tāpat uzņēmēji atbrīvosies no riska, kas saistīts ar valūtas kursa svārstībām un

zaudējumiem valūtas maiņas darījumos. Eiro veicinās arī nodokļu sistēmas unifikāciju EMS dalībvalstīs, kā arī atvieglos kapitāla plūsmas, līdz ar to Latvijas uzņēmējiem būs vieglāk piesaistīt nepieciešamo kapitālu. Tomēr ir arī negatīvie aspekti. Mazumtirdzniecības uzņēmumiem līdz ar eiro ieviešanu parādīsies papildus izmaksas, kas saistītas ar jaunu cenrāžu izgatavošanu (ap 10 milj.Ls), kā arī kādu laiku pirms eiro ieviešanas būs jānodrošina cenu uzrādīšana gan latos, gan eiro, kas prasīs vēl 20 milj. Ls.

Mājsaimniecību sektoram eiro atvieglos dažādu sadzīves problēmu risināšanu, kas saistītas ar ceļošanu un darījumu kārtošanu citās valstīs, jo ceļojot pa EMS dalībvalstīm nebūs nepieciešams mainīt naudu un maksāt ar to saistītos komisijas maksājumus. Preču un pakalpojumu cenas kļūs pārskatāmākas un tās varēs vieglāk salīdzināt dažādu valstu starpā. Kopumā tas var spiest ražotājus samazināt cenas, lai tās iekšējā tirgū būtu zemākas un līdz ar to stimulētu patēriņu. Jāņem vērā arī tas, ka cenu pārrēķina rezultātā Latvijā preces kļūs it kā dārgākas (piemēram, ja kāda prece maksāja 1 Ls, tad pārrēķinot cenu eiro tā maksās 1,42 eiro, kas psiholoģiski var likties vairāk), līdz ar to sākotnēji mājsaimniecību patēriņš varētu samazināties. Tomēr tikpat labi pastāv risks, ka preču cenas Latvijā tām preču grupām, kur tās ir zemākas nekā vidēji ES varētu palielināties. Un tas savukārt negatīvi ietekmēs patēriņu un līdz ar to nodarbinātību un izlaides līmeni.

Lai novērtētu šo bažu pamatotību, ir vērts aplūkot eiro ieviešanas pieredzi Eiropas Savienībā dalībvalstīs, kas 2002.gadā pārgāja uz eiro. Nacionālo pētījumu rezultāti rāda, ka eiro ieviešanas ietekme dažādās eiro zonas valstīs vidēji bija pavisam neliela - tā nepārsniedza 0.2%. Savukārt *Eurostat* veikto pētījumu rezultātā ir konstatēts, ka 2002. gadā, kad harmonizētais patēriņa cenu indekss eiro zonā pieauga līdz 2.3%, eiro ieviešanas ietekme svārstījās 0.12-0.29% robežās, proti, bija nenozīmīga [30]. Lielākoties patēriņa cenu kāpumu 2002. gadā eiro zonā noteica ar eiro ieviešanu nesaistīti faktori, piemēram, īpaši nelabvēlīgi laika apstākļi Dienvideiropā, kas negatīvi ietekmēja ražu, energoresursu cenu straujš kāpums, kā arī ievērojama tabakas akcīzes nodokļa paaugstināšana. *Eurostat* konstatēja, ka visnozīmīgākā eiro ieviešanas ietekme uz cenām bija no 2001.gada decembra līdz 2002.gada janvārim. Analizējot iespējamo ietekmi pa preču grupām, *Eurostat* nonāca pie secinājuma, ka eiro ieviešana nav skārusi cenas lielākajā daļā preču un pakalpojumu grupu. Savukārt dažu preču un pakalpojumu grupu cenas eiro ieviešana

bija ietekmējusi neilgu laiku. Tikai nedaudzu preču un pakalpojumu grupu cenās eiro ieviešanas ietekme bija konstatējama ilgāku laiku.

Neskatoties uz iepriekšminēto, Latvijas iedzīvotāji ir pauduši samērā zemu atbalstu nacionālās valūtas nomaiņai pret eiro. Kā liecina SKDS aptaujas dati, kas tika veikta 2005. gada rudenī tikai 35% Latvijas iedzīvotāju atbalsta eiro ieviešanu, 37% ir pret to, bet 23% aptaujāto attieksme pret eiro 2005.gadā bija neitrāla. Lai gan salīdzinājumā ar 2004.gada aptaujas rezultātiem eiro atbalstītāju skaits ir audzis par 9%, tomēr joprojām daudz ir eiro pretinieku (17% no aptaujātajiem uzskata, ka eiro ieviešana nemaz nav atbalstāma un 20%, ka drīzāk nav atbalstāma). Pēc autores domām iedzīvotāju negatīvai attieksmei pret eiro ir vairāki iemesli:

1. negatīva vēsturiskā pieredze no naudas reformām 1990.gadu sākumā, kad daudzi iedzīvotāji strauja inflācijas pieauguma dēļ zaudēja savus uzkrājumus,
2. negatīvas atsauksmes par pāreju uz eiro no tām ES valstīm, kas ieviesa eiro 2002.gadā,
3. neinformētība par eiro ieviešanas kārtību Latvijā un ar to saistītām problēmām (piemēram, kredītu un noguldījumu pārrēķinu un tml.),
4. inflācijas gaidas sakarā ar eiro ieviešanu,
5. nevēlēšanās zaudēt latu kā nacionālo valūtu,
6. neuzticība ECB politikai,
7. neizpratne par šādas maiņas nepieciešamību un ieguvumiem.

Lai veicinātu iedzīvotāju izpratni par eiro ieviešanu LB, kā arī komisijai, kas atbildīga par tā ieviešanu sadarbībā ar EIB u.c. nevalstiskām organizācijām būtu jāizdod informatīvs buklets, kur aprakstīts eiro ieviešanas pasākumu plāns, uzsvērti tā pozitīvie aspekti un iespējamie ieguvumi no Latvijas pievienošanās eirozonai, kā arī jārīko informatīvus pasākumus atsevišķām iedzīvotāju grupām (piemēram, skolās konkursus ar atbilstošam veicinošām balvām), īpašu uzmanību pievēršot tām iedzīvotāju grupām, kas izteikušas viszemāko atbalstu (piemēram, pensionāriem). Informāciju par eiro ieviešanu un ar to saistītām problēmām būtu jāizvieto arī bankās, pastā u.c. vietās kur ikdienā apgrozās liels cilvēku skaits, tāpat būtu nepieciešams informatīvs bezmaksas tālrunis, kur iedzīvotāji varētu saņemt atbildes uz konkrētiem viņus interesējošiem jautājumiem.

3.2. Valsts fiskālās politikas virzieni un tās izmantošanas iespējas ekonomiskās attīstības un izaugsmes veicināšanai

Atšķirībā no monetārās politikas, pilnīgi vienota ES fiskālā politika netiek veidota. Katra ES valsts īsteno nacionālo fiskālo politiku, bet tas nenozīmē, ka fiskālajā jomā nenotiek integrācijas procesi. Šim nolūkam tiek pieņemtas direktīvas un noteikumi, kuru izvirzītās prasības ir saistošas visām dalībvalstīm. Direktīvās noteiktās prasības ir konceptuālas un katra dalībvalsts izstrādā savus likumus un noteikumus attiecībā uz nodokļiem, kā nepieciešamo minimumu iestrādājot tajos direktīvās paredzētos nosacījumus. Notiek arī nodokļu sistēmu saskaņošana jeb harmonizēšana, it īpaši netiešo nodokļu (muitas, PVN un akcīzes) jomā, kas nepieciešama lai izvairītos no konkurences izkropļojumiem vienotajā tirgū, atvieglotu preču, pakalpojumu un ražošanas faktoru (darbaspēka un kapitāla) brīvu kustību. Nodokļu harmonizācija tiek attiecināta ne tikai uz nodokļu lielumu tuvināšanu vienam konkrētam līmenim, bet arī uz nodokļa objekta definēšanu, kādas konkrētās preces apliek ar minēto nodokli, kuros gadījumos šīs preces atbrīvo no nodokļa, kā arī, kad nodoklis jāmaksā. Taču tai ir arī negatīvas sekas – harmonizētā nodokļu sistēma ir mazāk atbilstoša nacionālajām iezīmēm, ierobežo valstu nacionālo suverenitāti, noved pie zemākiem nodokļu ieņēmumiem atsevišķās valstīs. Kopumā ES nodokļu likumdošanas aktu bāze ir balstīta uz to, lai nodrošinātu preču brīvu kustību Eiropas Savienības teritorijā, neradot šķēršļus pārbraucot dalībvalstu robežas.

Tāpat eiro zonas ietvaros tiek piešķirta liela nozīme fiskālajai stabilitātei. Kad 1989.gadā ES valstu vadītāji vienojās par EMS izveidi, tika nolemts arī par fiskālās politikas koordinācijas nepieciešamību, pretējā gadījumā kādas valsts bezatbildīga rīcība varētu apdraudēt visu pārējo EMS dalībvalstu attīstību. ES valstu fiskālās politikas pamatprincipus nosaka Līguma par ES 104. pants un Līgumam pievienotais protokols par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru. 104.panta prasības papildinātas ar Eiropas Stabilitātes un izaugsmes paktu (SIP), kas tika pieņemts 1997.gadā, divus gadus pirms EMS izveides 3.posma sākšanās, kad EMS dalībvalstu valūtu kursi tika neatgriezeniski fiksēti pie eiro. SIP sākotnēji ietilpa ES Ministru padomes (Padomes) 1997.gada 7.jūnija Regula (EK) Nr. 1466/97 par budžeta stāvokļa uzraudzības un ekonomikas politikas uzraudzības un koordinācijas stiprināšanu, labošanu un Padomes 1997.gada 7.jūnija Regula (EK) Nr. 1467/97 par

to, kā paātrināt un precizēt pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūras īstenošanu un Eiropadomes 1997.gada 17.jūnija Rezolūcija par SIP, kurā tika noteiktas politiskās pamatnostādnes SIP īstenošanai [99,5]. 2005.gadā SIP tika atjaunināts un papildināts, tika veikti arī grozījumi abās minētajās Padomes regulās. Grozījumi Padomes 1997.gada 7.jūnija Regulā (EK) Nr.1467/97 paplašināja nosacījumus, ar kādiem BD var pārsniegt Līgumā noteikto atsauces vērtību, kā arī pagarināja Padomes lēmuma pieņemšanas termiņus visās pārmērīga deficīta novēršanas procedūras stadijām.

Pieņemot SIP EMS dalībvalstis apņemas ilgstoši uzturēt kārtībā valsts finanses. Paktā ir iekļautas prasības attiecībā uz budžeta disciplīnu un spēju piemēroties ekonomiskās situācijas izmaiņām, kas paredz, ka [38,22]:

- ES dalībvalstīm ir jāizvairās no pārmērīga valsts budžeta deficīta (t.i., budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no IKP, turklāt dalībvalstīm ir jānodrošina atbilstoša drošības rezerve, lai pie normālām makroekonomiskām svārstībām budžeta deficīta ierobežojuma ievērošana netiktu apdraudēta);
- lai nodrošinātu valsts finanšu ilgtspēju, ES dalībvalstu valsts budžeta pozīcijai vidējā termiņā jābūt tuvu līdzsvaram vai ar pārpalikumu (vidēja termiņa mērķis jānosaka, pamatojoties uz cikliski koriģēto budžeta bilanci, un, ja eirozonas valsts budžeta bilance nav tuvu līdzsvaram vai ar pārpalikumu, tā jāuzlabo par 0,5% no IKP gadā).

2005.gadā tika pārskatīta vidējā termiņa mērķa definīcija. Saskaņā ar veiktajiem grozījumiem katrai eirozonas valstij, kā arī VKM II dalībvalstij jānosaka atšķirīgs, tai piemērots budžeta vidējā termiņa mērķis diapazonā no -1% no IKP līdz līdzsvarotam vai pārpalikuma stāvoklim cikliski koriģētā izteiksmē [99,7]. Fiskālo disciplīnu un fiskālās politikas efektivitāti saskaņā ar Stabilitātes un izaugsmes pakta nosacījumiem raksturo sekojoša matrica (skat. 3.5.zīmējumu).

Vidēja termiņa budžeta disciplīna

Īstermiņa pielāgošanās spēja	Jā	Nē
	Jā	Nē
	A: Ideāls budžeta variants	B: Budžets, kas balstīts uz ciklisko ekonomisko svārstību regulēšanu
	C: Pārlietu neelastīgs budžets pret cikliskajām svārstībām	D: Neefektīva budžeta variants
	Nē	

3.5.zīmējums. **Budžeta disciplīnas matrica** [38,23].

Ideālajā variantā (kvadrants A) fiskālā politika ir tāda, kas nodrošina gan budžeta sabalansētību vidējā termiņā, gan arī tā pielāgošanos (nepārsniedzot 3% deficīta robežas) ekonomikas cikliskās aktivitātes svārstībām. Kvadrants D raksturo vissliktāko no iespējamajiem fiskālās politikas rezultātiem. Šajā gadījumā netiek panākta ne budžeta sabalansētība vidējā laika posmā, ne tā īstermiņa pielāgošanās spēja attiecībā uz ekonomiskās aktivitātes svārstībām.

Lai gan līdz eiro ieviešanai 1999.gadā visas pašreizējās eirozonas valstis samazināja savus BD zem 3% no IKP, vairumam no tām budžeta stāvoklis neatbilda pakta nosacījumiem par vidēja termiņa budžeta disciplīnu. Neskatoties uz to paktam ir bijusi pozitīva ietekme uz eirozonas valstu fiskālās disciplīnas uzlabošanu. Vidējais budžeta deficīta līmenis eirozonā piecu gadu laikā kopš eiro ieviešanas (1999.-2004.) bija 1,5% no IKP, kas ir par 3 procentu punktiem mazāk nekā laika periodā no 1980.gada līdz pakta noslēgšanai [38,23].

Katru gadu ES dalībvalstis gatavo Stabilitātes (eirozonas valstis) vai Konverģences (pārējās valstis) programmas, kurās tiek sniegta informācija par dalībvalsts vidēja termiņa fiskālo, ekonomisko un monetāro politiku. Latvijas konverģences programma, ko sagatavoja LR Finanšu ministrija, atspoguļo Latvijas valdības mērķi nodrošināt fiskālas politikas atbilstību Stabilitātes un izaugsmes pakta garam un kļūt par pilntiesīgu Ekonomiskās un monetārās savienības dalībvalsti.

Latvijas valdības realizētā nodokļu politika iepriekšējos piecos gados ir bijusi pamatā vērsta uz nodokļa sloga samazināšanu uzņēmējdarbībā, vienlaicīgi lielu uzmanību pievēršot nodokļu iekasēšanas uzlabošanai. Lai realizētu šo politiku, viens

no svarīgākajiem pasākumiem bija uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes samazināšana no 25% 2001. gadā līdz 15% 2004.gadā [31,104].

Līdz ar iestāšanos ES tika veiktas arī izmaiņas Latvijas nodokļu politikā, kas skāra gan tiešos, gan netiešos nodokļus. Ir veikti grozījumi likumos un normatīvajos aktos, lai harmonizētu netiešos nodokļus un to administrēšanu atbilstoši ES prasībām [92]:

- Finanšu ministrija izstrādāja un 2004.gada 11.martā Saeima pieņēma grozījumus likumā “Par pievienotās vērtības nodokli”, kas nosaka pievienotās vērtības nodokļa piemērošanas kārtību darījumos starp Eiropas Savienības dalībvalstu personām, ņemot vērā Eiropas Savienības kopējā tirgus nosacījumus preču un pakalpojumu brīvai kustībai. Minētie grozījumi stājās spēkā 2004.gada 1.maijā;
- sākot ar 2004.gada 1.maiju, Valsts ieņēmumu dienests ievieša informācijas apmaiņas sistēmu starp nodokļu administrācijām atbilstoši Eiropas Savienības noteiktajām prasībām;
- sākot ar 2005.gada 1.janvāri, stājās spēkā grozījumi likumā “Par pievienotās vērtības nodokli”, kas paplašina ar pievienotās vērtības nodokļa samazināto 5 procentu likmi apliekamo preču un pakalpojumu sarakstu ar iekšzemes sabiedriskā transporta pakalpojumiem. Saskaņā ar minētajiem likuma grozījumiem tika precizēta pievienotās vērtības nodokļa samazinātās likmes piemērošanas kārtība grāmatu piegādēm, nosakot, ka nodokļa samazinātā likme ir piemērojama arī visa veida kartogrāfisko izdevumu piegādēm;
- Saeimā 2004.gada 18.martā tika pieņemti Finanšu ministrijas izstrādātie grozījumi likumā “Par akcīzes nodokli”, kas ar 2004.gada 1.maiju paaugstināja akcīzes nodokļa likmes naftas produktiem, lai saskaņotu Latvijas nacionālo likumdošanu ar Padomes 2003.gada 27.oktobra Direktīvas 2003/96/EK, kas pārkārto Kopienas noteikumus par nodokļu uzlikšanu energoproduktiem un elektroenerģijai, prasībām. Savukārt 2004.gada 20.decembrī pieņemtie grozījumi likumā “Par akcīzes nodokli” koriģēja šīs akcīzes nodokļa likmes naftas produktiem, ņemot vērā eiro/lata kursu uz 2004.gada 1.oktobri (precizētās akcīzes nodokļa likmes naftas produktiem stājās spēkā ar

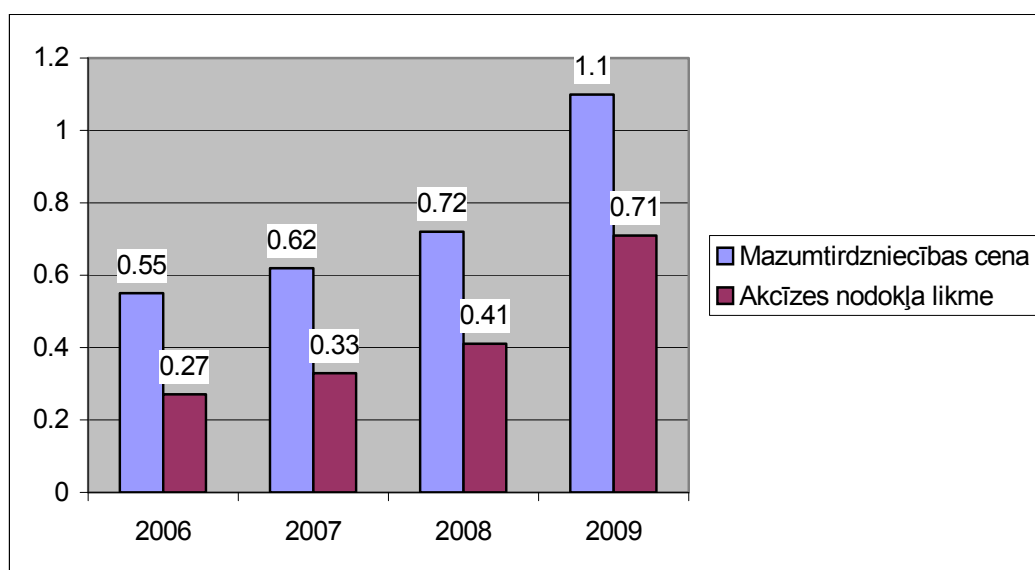
2005.gada 1.janvāri). Līdz ar to pašlaik Latvijas likumdošana akcīzes jomā ir pilnībā saskaņota ar ES direktīvu prasībām.

Latvijai jāievēro arī prasības akcīzes nodokļa minimālajai likmei tabakas izstrādājumiem, kas ir 57% no vispieprasītākās mazumtirdzniecības cenas, bet ne mazāk par 64 eiro par 1000 cigaretēm, kā arī obligāti jāievieš kombinētā akcīzes nodokļa likme (specifiskā plus procentuālā) tabakas izstrādājumiem. Kombinētās likmes ieviešana tabakas izstrādājumiem paredzēta pakāpeniski līdz 2010.gadā tā sasniegs 17,80 Ls par 1000 cigaretēm un 32,2% no maksimālās tirdzniecības cenas, kā rezultātā kopējā akcīzes nodokļa likme sastādīs 0,71 Ls par 20 cigaretēm. No 2004. gada 1. maija netiek iekasēts akcīzes nodoklis par vieglajiem automobiļiem un motocikliem, bet tiek iekasēts vieglo automobiļu un motociklu nodoklis. To maksā transportlīdzekļi pirmo reizi reģistrējot Latvijā un atmaksā, ja transportlīdzekļi 6 mēnešu laikā izved no Latvijas. Automobiļu nodokļu likme ir atkarīga no auto vecuma (maksimālā 250 latu). Motocikliem nodokļa likme sastāda 25% no vieglo automobiļu nodokļu likmes. No automobiļu nodokļu likmes ir atbrīvoti automobiļi, kuru vecums pārsniedz 25 gadus, elektromobiļi, speciālie vieglie automobiļi, kā arī speciāli sagatavoti sporta vieglie automobili.

Tā visa rezultātā bija jūtams izmaiņas gan budžeta ieņēmumos, gan cenu līmenī, jo netiešos nodokļus maksā patērētāji pērkot noteiktas preces un saņemot pakalpojumus. Pie tam cenu izmaiņas var ietekmēt arī šo preču un pakalpojumu realizācijas apjomu un līdz ar to arī uzņēmumu ienākumus. Aplūkojot budžeta ieņēmumus, var secināt, ka dotās izmaiņas būtiski neietekmēja budžeta stāvokli. 2004. gadā nedaudz palielinājās pievienotās vērtības nodokļa ievākums, tas bija par 6% lielāks nekā iepriekšējā gadā. 2005. gada 1. ceturksnī šī nodokļa ienākumi budžetā palielinājās daudz straujākos tempos – par 19,2% salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu, ko noteica kopējā apgrozījuma un patēriņa cenu indeksa pieaugums, kā arī nodokļa maksāšanas kārtības maiņa. 2004. gadā par 5,5% palielinājās akcīzes nodokļa alkoholam, tabakai, kā arī bezalkoholiskajiem dzērieniem, kafijai un vieglajiem automobiļiem ievākums. Akcīzes nodokļa par alkoholiskajiem dzērieniem ieņēmumi 2005. gada 1. ceturksnī ir pieauguši par 11,9%, akcīzes nodokļa par alu – par 1,2%, savukārt akcīzes nodokļa par pārējām akcīzes precēm ieņēmumi ir samazinājušies par 57,5 procentiem [31,63].

Attiecībā uz cenām nodokļu ietekme bija jūtamāka. Lai gan tika samazināta PVN nodokļa likme virknei preču un pakalpojumu grupu, tam nesejoja cenu

samazinājums, tomēr cenu kāpums sakarā ar akcīzes nodokļa pieauguma gan bija izteikts, it īpaši tabakas izstrādājumiem un naftas produktiem. Cigarešu mazumtirdzniecības cena par 20 cigaretēm (vienu paciņu) kopš kombinētās likmes ieviešanas ir pieaugusi vidēji par 5 santīmiem gadā [92]. Pēc FM aprēķiniem līdz 2008.gadam cenu un akcīzes nodokļa likmes pieaugums ir paredzams diezgan vienmērīgs, lai patērētāji varētu pakāpeniski pierast pie cenu kāpuma, taču 2009.gadā prognozēts straujāks akcīzes nodokļa un līdz ar to arī cenu palielinājums (skat.3.6.zīmējumu).

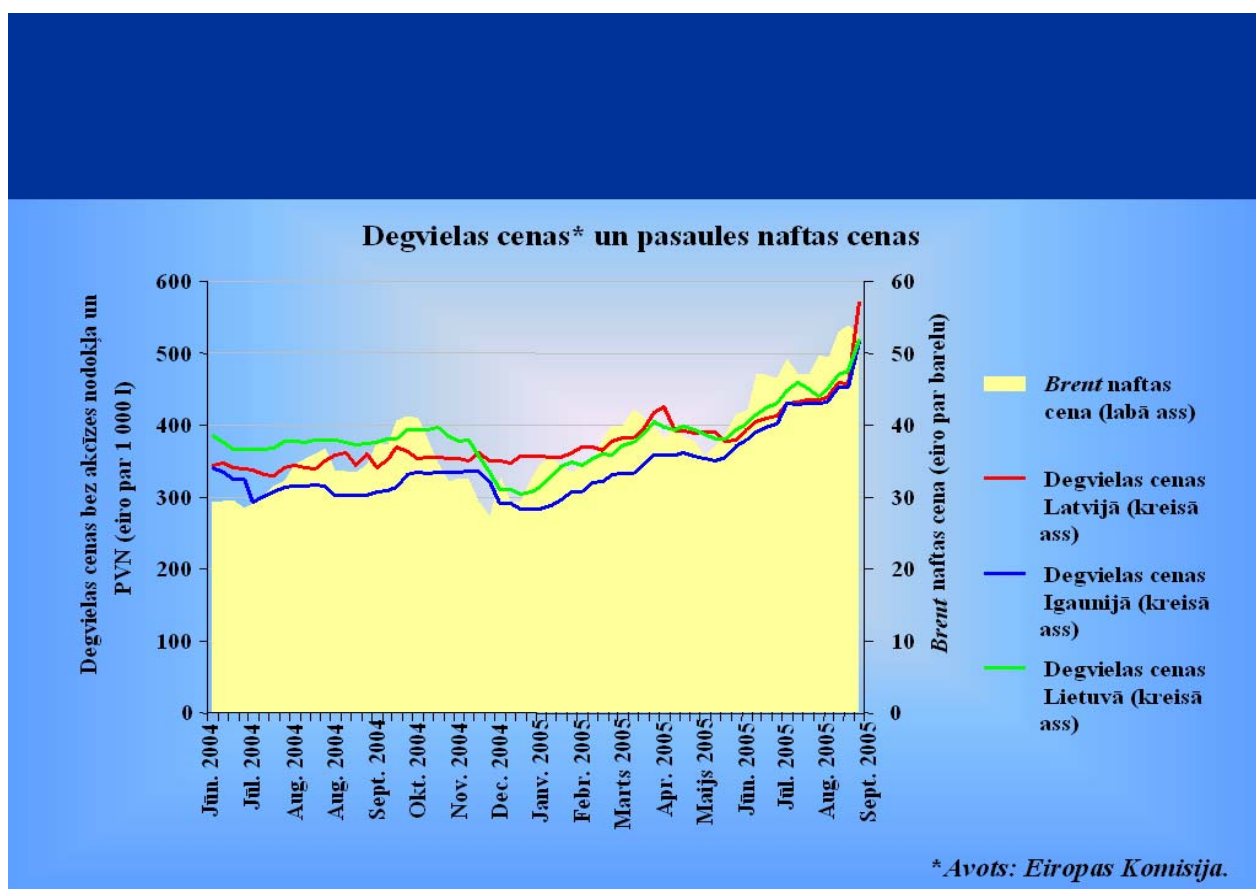

3.6.zīmējums. **Prognozētās izmaiņas mazumtirdzniecības cenā un akcīzes nodokļa likmē tabakas izstrādājumiem (Ls par 20 cigaretēm) pēc kombinētās nodokļa likmes ieviešanas [92]**

Tabakas izstrādājumu cenu pieauguma ietekmē arī PCI indeksa izmaiņas, līdz ar to inflācijas lielumu. Alkohola un tabakas preces mājāsaimniecību patēriņa groza struktūrā veido vidēji 5,7% un šīs preču grupas gada cenu pieaugums 2005.gada jūlijā bija 4%. Pēc FM aprēķiniem atliekot akcīzes nodokļa pieaugumu līdz perioda beigām, inflācija varētu samazināties par 0,2 procentu punktiem, tomēr tas nozīmētu, ka gada laikā cigarešu cena pēkšņi pieaugtu par 40%, tādējādi veicinot nelegālo cigarešu patēriņu. Nodokļu likmes nepaaugstināšanu neatbalsta arī Veselības ministrija.

Degvielas produktu īpatsvars patēriņa grozā ir 4,3% un cenu pieaugums 2005.gada 1.pusgada laikā bijis daudz jūtamāks, taču to tikai daļēji var saistīt ar izmaiņām akcīzes nodokļa likmēs, jo degvielas cenas veidošanos ietekmē arī citi faktori. 2005.gada laikā pasaulē pieredzēts vēl nebijis cenu kāpums, ko ietekmēja gan augošais pasaules naftas pieprasījums, gan viesuļvētras, kas plosījās ASV piekrastē,

gan nestabilitāte Tuvajos Austrumos un nemieri naftas ieguvējvalstīs Nigērijā un Venecuēlā. 2005.gada augusta beigās benzīna cena nedēļas laikā cēlās par vairāk kā 200 USD par tonnu (2.septembrī jau sasniedzot 858 USD/t), kas attiecīgi ietekmēja arī situāciju Latvijas degvielas tirgū. Latvijā katru 100 USD sadārdzinājums iespaido benzīna cenu mazumtirdzniecībā par 5 santīmiem [92]. Pie tam jāņem vērā, ka Latvijā salīdzinoši ar citām Baltijas valstīm ir augsta degvielas cena bez nodokļiem (ieskaitot iepirkuma cenu, loģistikas un pārdošanas izdevumus un degvielas tirgotāju peļņu), kas izskaidrojams ar ievērojamām administratīvajām procedūrām, prasībām attiecībā uz degvielas uzpildes staciju aprīkojumu, sertificēšanu, bīstamo iekārtu uzraudzību, vides, būvniecības u.c. prasības (skat.3.7.zīmējumu).

3.6.zīmējums. Degvielas cenas Baltijas valstīs (bez PVN un akcīzes nodokļa) un pasaules naftas cenas [44]

Kā redzams dotajā zīmējumā, degvielas cenu dinamika visās trijās Baltijas valstīs ir līdzīga un to pamatā nosaka pasaules naftas cenas, tomēr Latvijā 2005.gada jūnijā degvielas cenu gada pieaugums bija visstraujākais (17%) un šī atšķirība galvenokārt saistīta ar akcīzes nodokļa pārmaiņām [44]:

- benzīna un dīzeļdegvielas akcīzes nodoklis 2004. gada maijā tika paaugstināts visās Baltijas valstīs;
- Latvijā 2005. gada janvārī akcīzes nodokli palielināja vēlreiz.

Jāņem vērā arī tas, ka degvielas cenai ir netieša ietekme uz citu preču un pakalpojumu cenām, jo no tās ir atkarīgas piegādes izmaksas, līdz ar to degvielas cenu pieaugumu izjūt visas patērētāju grupas. Līdz ar to MK būtu nepieciešams samazināt administratīvos šķēršļus, kas ietekmē degvielas uzpildes staciju darbību (noteikumus attiecībā uz degvielas uzpildes staciju aprīkojumu, sertificēšanu, bīstamo iekārtu uzraudzību, u.c.), un tādējādi palielina to uzturēšanas izmaksas. Tāpat varētu pārskatīt degvielas rezervju uzglabāšanas sistēmu, kas nodrošinātu mazākas izmaksas degvielas tirgotājiem saistībā ar jaunu rezervuāru izbūvi, finanšu resursu iesaldēšanu rezervju uzglabāšanai u.c. Šobrīd izmaksas degvielas rezervju uzturēšanai veido 2,6 santīmus par katru pārdoto degvielas litru, samazinot rezervju uzturēšanas normu līdz 15 dienām, varētu samazināt degvielas cenu par aptuveni 1 santīmu litrā.

Fiskālās politikas loma iekšzemes pieprasījuma regulēšanā fiksēta valūtas kursa apstākļos ir vispāratzīta, un ņemot vērā straujos inflācijas pieauguma tempus pēdējos gados, aktuāls ir kļuvis jautājums par budžeta deficīta samazināšanu. Pēc Finanšu ministrijas aprēķiniem, samazinot budžeta deficītu par 50 milj.latu, inflācijas līmenis samazināsies par 0,3 procentu punktiem nākošā gada laikā. Tomēr automātiska izdevumu samazināšana nedos vēlamo rezultātu, jo tas parasti visbūtiskāk ietekmē ekonomiski mazaizsargātos slāņus, tādējādi radot sabiedrībā sociālo spriedzi. Tāpat izdevumu samazināšana var palielināt bezdarbu, un tas savukārt negatīvi ietekmēs budžeta deficītu. Ir aprēķināts, ka bezdarba pieaugums par vienu procentu punktu palielina budžeta deficītu par aptuveni 1 procentu no IKP [93,571]. Tas saistīts ar to, ka nostrādā fiskālās politikas automātiskie stabilizatori- samazinoties iedzīvotāju ienākumiem, samazinās nodokļu maksājumi budžetā, savukārt palielinās transfertmaksājumi, sakarā ar bezdarbnieku skaita pieaugumu. Tāpēc jādomā ir par valsts budžeta izdevumu racionālu un efektīvu izmantošanu, novirzot līdzekļus investīciju apjoma palielināšanai, jo tas sekmē ekonomisko izaugsmi.

Lai nodrošinātu tautsaimniecības stabilitāti un veidotu pārlicību, ka īstenotie fiskālie pasākumi ir strukturālas dabas un nav īslaicīgi, valstij ir skaidri jāparāda savi fiskālās politikas mērķi ilgākam laika periodam un pie tiem jāpieturas. Pēc autores domām Latvijas valdībai būtu jāveido cikliski sabalansēts budžets, ievērojot stingrāku fiskālo politiku un neiztērējot uzreiz ienākumus, kas gūti ekonomikai attīstoties

straujākos tempos nekā plānots, lai varētu segt izdevumus un atbalstīt ekonomisko attīstību lejupslīdes cikla fāzē, nepārkāpjot 3% robežu. Tas ir svarīgi ilgtspējīgas izaugsmes nodrošināšanai, jo Latvijas ekonomika ir maza un atvērta, kas daudz vairāk pakļaujas ārējiem šokiem nekā lielas tautsaimniecības (piemēram, ASV, Krievija, Vācija, Francija), kas pašas spēj ģenerēt izaugsmi. To apliecina tas, ka ārējā šoka (Krievijas finanšu krīzes) rezultātā 1999.gadā Latvijā budžeta deficīts sasniedza 3,7% no IKP, bet IKP pieaugums samazinājās par 1,4 procentu punktiem [6,32].

Līdz ar to svarīga ir budžeta vidēja termiņa plānošana. Budžeta plānošanā pastāv vairākas pieejas [56,15]:

- izdevuma pozīciju budžets,
- nulles budžets,
- uz rezultātu orientēts budžets.

Izdevumu pozīciju budžeta plānošanas pamatā ir finanšu sadalīšana atbilstoši institūcijas izdevumu pozīcijām. Budžets, kas veidots pēc šādiem principiem tiek saukts par ieguldījumu budžetu. Patlaban budžeta izstrādes procesos šī pieeja tiek lietota vairumā valstu, arī Latvijā, savienojot to ar budžeta izdevumu ekonomisko klasifikāciju. Kā šīs pieejas pozitīvu iezīmi var minēt salīdzinoši vienkāršu izdevumu kontroli, izmantojot ieguldījumu uzskaitījumu, tomēr tai ir arī negatīvas iezīmes. Ieguldījumu budžets nedod atbildi uz jautājumu, kāpēc attiecīgā naudas summa tiek tērēta, tātad, kāda ir atsevišķu budžeta programmu efektivitāte, tāpat ieguldījumu budžets parasti tiek plānots finansiālajam gadam, neņemot vērā ilgtermiņa izmaksas. Ņemot vērā šos trūkumus aktuāls ir jautājums par citu pieeju izvēli. Viena no alternatīvām ir nulles budžets, ko ierosināja ieviest E.Repše 2002.gadā. Nulles budžeta veidošana ir tehnika, kur katras budžetā iekļaujamās vienības kopējai vērtībai (bāze plus pieaugums) jābūt pamatotai un apstiprinātai. Šajā gadījumā institūcijām resursi netiek piešķirti pēc iepriekšējā gada finansējuma apjoma un izdevumu plānošana notiek no nulles punkta, ņemot vērā rezultātus, kas iestādei jāsasniedz. Kā nulles budžeta plānošanas priekšrocības var minēt šādus nosacījumus:

- resursi tiek piešķirti atbilstoši institūcijas darbības prioritātēm,
- budžeta veidošanas procesā katra iestāde koncentrējas uz saviem uzdevumiem un var atklāt funkcijas, kas laika gaitā zaudējušas savu aktualitāti,
- budžeta līdzekļi tiek piešķirti atbilstoši institūcijas darbības mērķim.

Tomēr šāda pieeja budžeta plānošanas procesam ir ļoti darbietilpīga un ierobežotā laika dēļ nevar tikt pabeigta un izanalizēta pilnībā, tāpēc nulles budžeta pieejas pielietošana ir sekmīga tikai atsevišķās jomās, piemēram, kādas atsevišķas budžeta programmas izdevumu plānošanā īsā laika periodā, jo praktiski nav iespējams katru gadu izanalizēt pilnīgi visas visu institūciju aktivitātes. Ņemot vērā iepriekšminēto nulles budžetu pagaidām pilnībā nav izdevies ieviest nevienā valsts pārvaldes sistēmā ne Latvijā, ne ārvalstīs. Tomēr pēc autores domām šo pieeju varētu mēģināt ieviest veidojot Valsts investīciju programmu (VIP) un plānojot valsts investīciju prioritātes. Tas palīdzētu arī novērtēt ieguldīto valsts līdzekļu izmantošanas efektivitāti un atteikties no nepamatotiem izdevumiem. Jāatzīmē, ka šobrīd Latvijā trūkst vienots valsts investīciju politikas dokuments, kurš sniegtu visu nozaru un jomu pašreizējās situācijas raksturojumu, ilgtermiņa attīstības mērķus un prioritātes, nosakot valsts investīciju prioritātes. Ņemot vērā ierobežotos budžeta līdzekļus, tas būtiski traucē novērtēt ieguldījumu lietderību publiskajā infrastruktūrā. Tā rezultātā VIP ietvaros notiek bieža investīciju prioritāšu maiņa, tiek pieņemti politiski lēmumi par projektu iekļaušanu tajā un valsts investīcijas netiek mērķtiecīgi koordinētas. Tāpat VIP sagatavošanas procesā nav pietiekamas sasaistes ar valsts budžeta sagatavošanas procesu. Plānojot valsts budžeta tekošos izdevumus, visai bieži netiek savlaicīgi paredzēti izdevumi Valsts investīciju programmas ietvaros īstenoto projektu tālākai uzturēšanai. Turklāt, šobrīd ir liels skaits vietējo pašvaldību investīciju projektu, kuru īstenošana ir uzsākta VIP ietvaros, bet 2005. gadā to turpināšanai un pabeigšanai valsts budžeta līdzekļi nav iedalīti. Līdzīga situācija ir arī nozaru ministrijām. Tāpēc, lai nodrošinātu racionālu un efektīgu valsts investīciju plānošanas un realizēšanas ciklu, ir jāuzlabo tās sagatavošanas, īstenošanas un uzraudzības kārtība un nulles plānošana, pēc autores domām, ir viens no veidiem, kā to izdarīt.

2004. gada 18. augustā Ministru kabinets apstiprināja Tautsaimniecības vienoto stratēģiju (TVS), kurā, līdzīgi kā Lisabonas stratēģija Eiropas Savienībai kopumā, ir nosprausti visai ambiciozi mērķi Latvijai, no kuriem galvenais ir sasniegt ES valstu vidējo IKP līmeni uz vienu iedzīvotāju līdz 2030. gadam, bet vidēja termiņa periodā panākt būtisku IKP līmeņa pieaugumu no pašreizējiem 42% līdz 62% 2010. gadā (skat.3.4.tabulu).

Tautsaimniecības vienotās stratēģijas galvenie mērķi [10,31]

Rādītāji	Pašreizējais līmenis				Mērķis		
	Latvijā		ES-15 vidējais		Īstermiņā (2004.g.)	Vidējā termiņā (līdz 2010.g.)	Ilgtermiņā (līdz 2030.g.)
	rādītājs	gads	rādītājs	gads			
IKP uz vienu iedzīvotāju (% no ES-15 līmeņa pēc pirktspējas standartiem PPS)	41,5	2003	100	2003	45	62	100
Ikgadējie IKP pieauguma tempi (%)	7,3	2001-2003 vidēji gadā	1,1	2001-2003 vidēji gadā	8,0	8,0 (vidēji periodā)	5,0 (vidēji periodā)
Nodarbinātības līmenis (%)	61,8	2002	64,3	2001	62	65	70
Darba meklētāju īpatsvars (bezdarba līmenis) (%)	10,7	2003	8,0	2002	10	7	4
Kopbudžeta fiskālais saldo (% pret IKP)	-2,3	2002	-1,9	2002	-2,0	atbilst Māstrihtas kritērijiem	
Maksājumu bilances tekošā konta saldo (% pret IKP)	-6,7	2002	0,5	2002	-8,0	-5,0	0
Inflācija (harmonizētā PCI izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %)	2,0	2002	2,1	2002	5,5	atbilst Māstrihtas kritērijiem	
Valsts parāds – valsts konsolidētais bruto parāds (% pret IKP)	13,3	2002	62,5	2002	15,5	atbilst Māstrihtas kritērijiem	

Kopumā TVS definēti vairāk nekā 60 rezultātu rādītāju, kuri nozaru griezumā sasniedzami fiksētā laika periodā. Uzrādīts to pašreizējais līmenis Latvijā un vidēji Eiropas Savienības valstīs (pieejamā informācija stratēģijas izstrādes laikā), kā arī sasniedzamais īstermiņā (2004. gadā), vidējā termiņā (līdz 2010. gadam) un ilgtermiņā (līdz 2030. gadam). Stratēģijas realizācija nākotnē ļaus Latvijai daudz vienmērīgāk attīstīties jaunās ekonomikas virzienā, kas šobrīd ir perspektīvākais

attīstības virziens. Mērķus raksturojošo kvantitatīvo rādītāju sistēmas izveide ir ne tikai pamats ekonomiskās politikas realizācijas gaitas kontrolei, korekcijai un kārtējo uzdevumu noteikšanai, bet tā arī nodrošinās pakāpenisku iekļaušanos ES ekonomiskās politikas koordinācijas procesā. Vairums no tajā iekļautajiem rādītājiem atbilst ES ekonomiskās politikas koordinācijas procesa strukturālajiem rādītājiem, Lisabonas stratēģijas mērķiem.

Tā kā kopš TVS izstrādes ir pagājuši jau vairāk kā divi gadi, var novērtēt Latvijas sniegumu atbilstoši īstermiņa izvirzītajiem mērķiem (skat.3.5.tabulu).

3.5.tabula.

Tautsaimniecības vienotās stratēģijas galveno īstermiņa mērķu izpilde

[veidojusi autore]

Rādītāji	Stratēģijā noteiktais mērķis (uz 2004.gadu)	Mērķa izpilde 2004.gadā
IKP uz vienu iedzīvotāju (% no ES-15 līmeņa pēc pirkjspējas standartiem PPS)	45	40,3
Ikgadējie IKP pieauguma tempi (%)	8	8,5
Nodarbinātības līmenis (%)	62	62,3
Darba meklētāju īpatsvars (bezdarba līmenis) (%)	10	9,8
Kopbudžeta fiskālais saldo (% pret IKP)	-2,0	-1,1
Inflācija (harmonizētā PCI izmaiņas pret iepriekšējo gadu, %)	5,5	7,3
Maksājumu bilances tekošā konta saldo (% pret IKP)	-8,0	-12,3
Valsts parāds – valsts konsolidētais bruto parāds (% pret IKP)	15,5	13,2

Kā liecina dotās tabulas dati, īstermiņa mērķu izpildē Latvijai ir veicies diezgan labi. Visi stratēģijā izvirzītie mērķi, izņemot IKP uz vienu iedzīvotāju, inflācijas līmeni un maksājumu bilances tekošā konta saldo apjomu, ir sasniegti. Tas liek domāt, ka izstrādātā stratēģija ir reālistiska un arī vidēja termiņa mērķi tiks izpildīti. Ja Latvijai arī turpmākajos gados izdosies saglabāt līdzšinējos augstos izaugsmes tempus, IKP līmenis uz vienu iedzīvotāju 2010. gadā var būt ļoti tuvs tam,

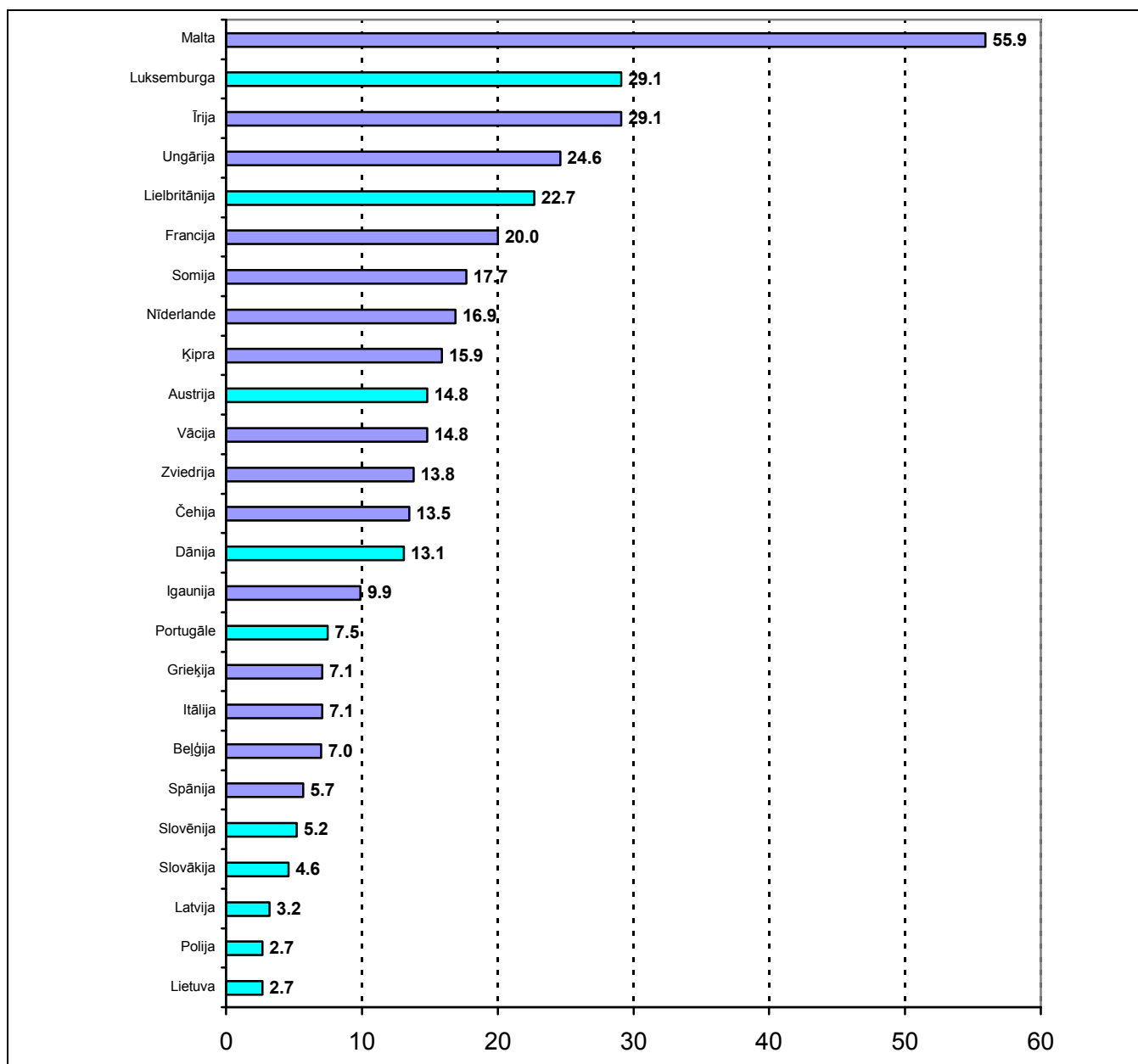
kāds noteikts stratēģijā, tas ir, 62% no ES vidējā līmeņa. Arī nodarbinātības līmenis – 65% ir sasniedzams līdz 2010. gadam.

Tomēr stratēģijas mērķu rādītāju sistēmas analīze rāda, ka turpmāko gadu izaugsmi var aizkavēt augstā inflācija un ārējā sektora nesabalansētības palielināšanās, kuru raksturojošo rādītāju dinamika neatbilst TVS nospraustajai trajektorijai. Bez tam jāatzīmē, ka nav novērojams izteikts progress efektīvas un konkurētspējīgas nozaru struktūras izveidošanā – augsto tehnoloģiju nozaru īpatsvars tautsaimniecībā palielinās lēnākos tempos nekā noteikts stratēģijas mērķa rādītājos, arī eksportā augsto tehnoloģiju produkcijas īpatsvars nepieaug tādos tempos, kā to nosaka stratēģijas mērķa rādītāja sasniegšanas dinamika. 2004.gadā augsto tehnoloģiju produkcijas daļa kopējā eksportā ES valstīs vidēji veidoja 18.2%, savukārt Latvijā tikai 3,2% (skat.3.7.zīmējumu), kas ir viena no zemākajām ES un salīdzinot ar 2003.gadu, tā pieauga tikai par 0,5 procentu punktiem.

Būtiski trūkumi, kas kavē strukturālās izmaiņas Latvijā, ir:

- zemie valsts un privātā sektora ieguldījumi pētniecībā un attīstībā;
- nelielais inovatīvo uzņēmumu īpatsvars (ES-15 valstīs inovatīvo uzņēmumu īpatsvars ir vidēji 45%, Latvijā nepilni 20%);
- izglītības struktūras neatbilstība ilgtermiņa darba tirgus prasībām;
- zems interneta pieejamības līmenis, nav ieviests elektroniskais paraksts, kas ir viens no galvenajiem e-pārvaldes attīstības kavēkļiem;
- nepietiekošais finansējums Latvijas eksporta veicināšanai, kas neļauj uzlabot Latvijas uzņēmēju konkurētspēju ārējos tirgos.

Nav sasniegts arī progress sociāli ekonomisko disproporciju un risku mazināšanā – palielinās reģionālā noslāņošanās, pieaug nevienlīdzība ienākumu sadalē. Reģionos ārpus Rīgas ekonomiskās aktivitātes palielinās izteikti lēnākos tempos nekā Rīgā un tās apkārtnē. Nevienmērīgā reģionu attīstība lielā mērā izraisa arī pieaugošo noslāņošanos sabiedrībā. Augstā bezdarba līmeņa un zemo sociālo pabalstu dēļ liela daļa iedzīvotāju ir pakļauti nabadzības riskam. To ietekmē arī zemā uzņēmējdarbības aktivitāte. Pēc uzņēmuma skaita uz 1000 iedzīvotājiem Latvija joprojām ir vienā no pēdējām vietām ES.

3.7.zīmējums. **Augsto tehnoloģiju produkcijas īpatsvars kopējā eksportā**
(procentos) [30]

2000.gada martā Eiropadome (EP) pieņēma Lisabonas stratēģiju, kurā kā galvenais mērķis ir noteikts –desmit gadu laikā izveidot ES par viskonkurētspējīgāko un visdinamiskāko savienību pasaulē ar ekonomiku, kas balstās uz zināšanām, ar spējīgu un ilgstošu ekonomisku izaugsmi, ar vairāk uz labākām darba vietām, ar stipru sociālo vienotību. Šo stratēģiju veidoja divi bloki, kur viens bija sasītijs ar pāreju uz konkurētspējīgu, dinamisku un uz zināšanām balstītu ekonomiku, bet otrs ar sociālā modeļa modernizēšanu. 2001.gada jūnijā EP pieņēma stratēģijas tršo bloku-ilgspējīga attīstība, kam būtu jānotiek roku rokā ar vides aizsardzību. 2005.gada martā EP

pārskatīja Lisabonas stratēģiju, koncentrējoties uz izaugsmi un nodarbinātību Eiropā. Lisabonas stratēģijā ir iezīmētas astoņas īpaši svarīgas jomas, pēc kā tiek vērtēta katras valsts attīstība un progress stratēģijas izpildē:

1. Informāciju sabiedrības veidošana;
2. Eiropas telpas izveide inovācijām, pētniecībai un attīstībai;
3. Liberalizācija (vienotā tirgus izveide, valsts atbalsta un konkurences politika);
4. Tīklu infrastruktūras pilnveidošana (telekomunikācijas, komunālie pakalpojumi, transports);
5. Efektīvu un integrētu finanšu pakalpojumu radīšana;
6. Uzņēmējdarbības vides pilnveidošana (uzņēmējdarbības uzsākšanas un regulēšanas jomā);
7. sociālā iesaiste (pensionēto iedzīvotāju iesaiste darba tirgū, kvalifikācijas paaugstināšana, sociālās aizsardzības sistēmas modernizācija),
8. Ilgtspējīgas attīstības veicināšana.

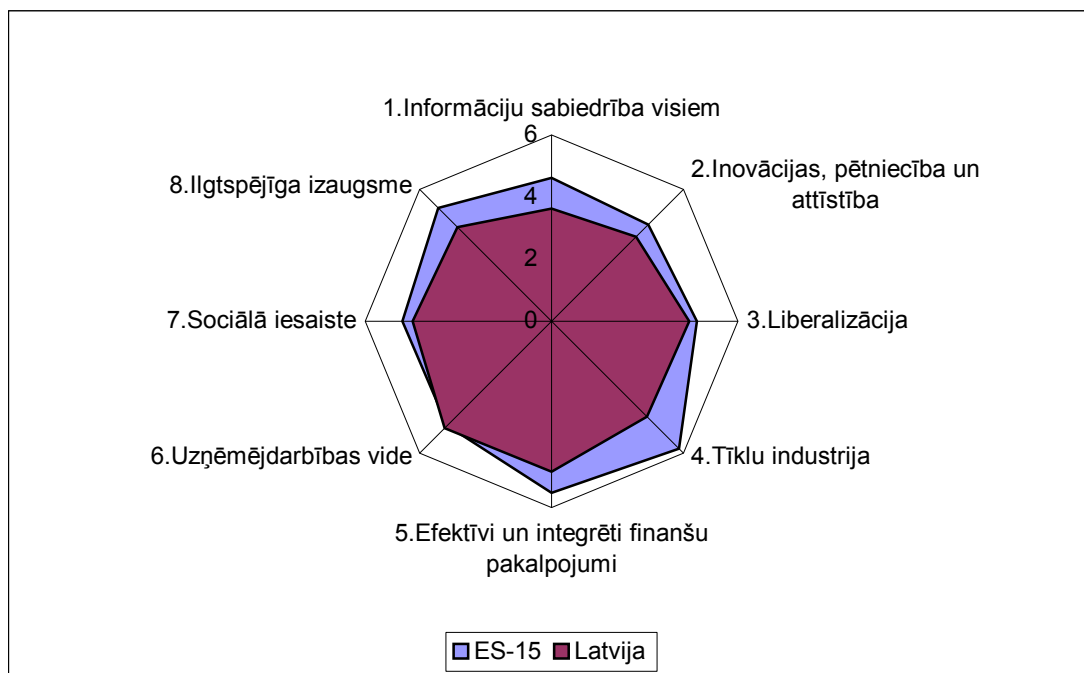
Pēc ES paplašināšanās 2004.gada maijā Lisabonas stratēģijā izvirzītie mērķi skar arī jaunās dalībvalstis, tai skaitā Latviju. Lisabonas stratēģijas kontekstā lietderīgi ir novērtēt Latvijas sasniegto stāvokli iepriekšminētajās astoņās jomās. Katra no šīm jomām tiek vērtēta ballēs no 1 līdz 7 un jo lielāks skaitlis, jo augstāks ir sniegums. Tiek aprēķināts arī kopējais katras valsts indekss un pēc tā izveidots ranžējums.

Saskaņā ar 2004.gada Lisabonas pārskatu („Lisbon Review”) Lisabonas stratēģijas mērķu sasniegšanas reitingā Latvija ir ierindota 16.vietā. Latvijas vērtējums Lisabonas stratēģijas mērķa sasniegšanā 2004. gadā ir visai augsts. Pēc vidējā rādītāja ES jauno dalībvalstu starpā Latvija ieņem trešo vietu (nedaudz atpaliekot no Igaunijas un Slovēnijas). No 15 vecajām ES valstīm vislielāko progresu Lisabonas stratēģijas izpildē 2004.gadā bija panākusi Somija, tai sekoja Dānija un Zviedrija, bet vissliktāk ir veicies Grieķijai, ko apsteidz pat vairākas jaunās ES dalībvalstis (skat.3.6.tabulu).

ES dalībvalstu progress Lisabonas stratēģijas izpildē [192,4]

Valsts	Vieta rangā	Kopējā indeksa vērtība (ballēs)
Somija	1	5,80
Dānija	2	5,63
Zviedrija	3	5,62
Lielbritānija	4	5,30
Nīderlande	5	5,21
Vācija	6	5,18
Luksemburga	7	5,14
Francija	8	5,03
Austrija	9	4,94
Beļģija	10	4,88
Īrija	11	4,69
Igaunija	12	4,64
Spānija	13	4,47
Itālija	14	4,38
Slovēnija	15	4,36
Latvija	16	4,34
Portugāle	17	4,25
Malta	18	4,20
Čehija	19	4,16
Ungārija	20	4,12
Lietuva	21	4,05
Grieķija	22	4,00
Slovākija	23	3,89
Polija	24	3,68
ES –15 vidēji		4,97

Salīdzinot Latvijas sasniegumus ar Lisabonas stratēģijā izvirzītajiem mērķiem atsevišķās jomās, var redzēt, ka vislabāk ir veicies uzņēmējdarbības vides uzlabošanā, kur Latvijas sniegums ir novērtēts augstāk nekā ES-15 vidēji (skat.3.7.zīmējumu). Salīdzinot ar ES veco dalībvalstu vidējiem rādītājiem Latvijai ir samērā labi panākumi arī tirgus liberalizācijas jomā, savukārt vissliktāk ir veicies tīklu industrijas attīstībā. To var izskaidrot ar to, ka Latvijā joprojām šajā sektorā nav pietiekami attīstīta konkurence. Tāpēc ir Konkurences padomei ir jāpastiprina konkurences uzraudzība un jāveicina konkurences attīstība visās tautsaimniecības nozarēs, ierobežojot administratīvos un citus šķēršļus konkurencei.

3.7.zīmējums. **Latvijas un ES-15 valstu sniegums Lisabonas stratēģijas izpildē 2004.gadā** [veidojusi autore, izmantojot Pasaules ekonomikas foruma apkopoto informāciju]

Diezgan slikti Latvijai ir veicies arī informācijas sabiedrības izveidē, ko var izskaidrot ar to, ka Latvijā joprojām ir zems interneta pieejamības līmenis, it īpaši ārpus Rīgas. Joprojām nav ieviests elektroniskais paraksts, līdz ar to kavējas arī e-pārvaldes sistēmas attīstība. Igaunija šajā jomā ir sasniegusi ievērojamu progresu, jo tās vērtējums ir 4,92 balles, kas pārsniedz ES-15 vidējo, kas ir 4,61 balle.

Ievērojot TSV, kā arī Lisabonas stratēģijā noteiktos mērķus un kritērijus, turpmāki Latvijas attīstībai nepieciešams ievērot sekojošus nosacījumus:

- nodrošināt makroekonomisko stabilitāti (izmantojot gan fiskālās, gan monetārās politikas instrumentus),
- ar nodokļu politikas un likumdošanas palīdzību radīt uzņēmējdarbībai un ekonomikas funkcionēšanai labvēlīgu vidi (nodrošinot pievilcīgu uzņēmējdarbības institucionālo vidi, labi funkcionējošu bāzes infrastruktūru, veselīgus konkurences apstākļus, skaidru, saprotamu un prognozējamu nodokļu politiku),
- ar budžeta izdevumu un VIP palīdzību stimulēt efektīvas un konkurētspējīgas nozaru struktūras izveidošanu (īstenojot pārorientēšanos no darbietilpīgas ekonomikas, kam raksturīga lēta darbaspēka un pieejamo dabas resursu priekšrocību izmantošana, uz

zināšanu ietilpīgu ekonomiku, kam raksturīga zināšanu un augstu tehnoloģiju intensīva izmantošana),

- ar nodokļu un subsīdiju politikas palīdzību veicināt sociāli ekonomisko atšķirību mazināšanu gan starp atsevišķām iedzīvotāju grupām, gan reģioniem.

Secinājumi un priekšlikumi

Promocijas darba izstrādāšanas gaitā autore ir nonākusi pie šādiem **secinājumiem**:

1. Ekonomiskās politikas veidošanā eksistē vairākas alternatīvas teorētiskās koncepcijas (klasiskā, Keinsa, neoklasiskā u.c.) un metodes, kuras mūsdienās tiek sintezētas un piemērotas atbilstoši konkrētās valsts apstākļiem, ņemot vērā kā specifiskos sociāli ekonomiskos apstākļus, tā arī pastāvošos politiskos ierobežojumus, izmantojot gan tiešās, gan netiešās regulēšanas metodes, no kurām visnozīmīgākās ir fiskālā un monetārā politika.
2. Fiskālās un monetārās politikas efektivitāti var novērtēt pēc tā, kādu ietekmi tā atstāj uz kopējo izlaidi un cenu līmeni, tomēr rezultātus nevar uzreiz noteikt, jo pastāv administratīvā kavēšanās, līdz lēmuma pieņemšanai un laika starpība no lēmuma pieņemšanas līdz tā īstenošanai, kas saistīts ar privātā sektora reakciju, kopējā ekonomiskās vides stāvokļa, valsts atvērtības pakāpes, valūtas maiņas režīma un citiem faktoriem.
3. Monetārās politikas ietekme uz produkcijas izlaidi būs lielāka, ja investīcijas būs jūtīgas pret izmaiņām procentu likmēs, bet naudas pieprasījums vāji reaģēs uz procentu likmju svārstībām, savukārt fiskālās politikas ietekme uz produkcijas izlaidi būs lielāka, ja naudas pieprasījums vāji reaģēs uz ienākumu izmaiņām, bet investīciju jūtīgums pret izmaiņām procentu likmēs būs mazs.
4. Latvijā monetāro politiku nosaka un realizē Latvijas Banka, kas ir juridiska persona, kas darbojas, pamatojoties uz 1992.gada 19.maijā pieņemto likumu "Par Latvijas Banku". Latvijas Bankas darbības galvenais mērķis ir, īstenojot naudas politiku, regulēt naudas daudzumu apgrozībā, lai saglabātu cenu stabilitāti valstī. Lai sasniegtu galveno mērķi, Latvijas Banka par savu monetārās politikas stratēģiju ir izvēlējusies valūtas kursa stratēģiju, kuras ietvaros LB starpmērķis ir nacionālās valūtas ārējā stabilitāte jeb lata piesaiste eiro, kas pēc autores domām ir bijusi veiksmīga un nodrošinājusi izvirzītā mērķa sasniegšanu. Latvijas Bankas monetārās politikas galvenie sasniegumi ir valūtas maiņas kursa stabilitāte, zems inflācijas un procentu likmju līmenis, kā arī banku sistēmas stabilitāte.
5. Monetārās politikas autonomija Latvijā ir vāja, jo tautsaimniecība ir diezgan stipri atkarīga no ārvalstu kapitāla, ko tieši neietekmē iekšzemes procentu

likmes, pastāv fiksēts lata kurss, tāpat LB spēja kontrolēt kopējo naudas daudzumu apgrozībā nav pilnīga, jo naudas piedāvājumu būtiski ietekmē citu ekonomisko subjektu (mājsaimniecību, komercbanku, nefinanšu uzņēmumu, valdības, ārvalstu sektora) darbības.

6. Latvijā monetārās politikas darbībā svarīgākais ir valūtas kursa kanāls, procentu likmes kanāls nav pārāk nozīmīgs, jo izmaiņas % likmēs būtiski neietekmē ne izlaidi, ne cenas un šī ietekme nozīmi zaudē aptuveni pēc 2 mēnešiem.
7. Latvijā īstenojas ekonomikas teorijā aprakstītā likumsakarība starp naudas daudzuma un cenu pieaugumu, kā arī starp naudas daudzuma un nominālā IKP izmaiņām, tomēr šī sakarība nav cieša, kas izskaidrojams ar to, ka naudas pieaugumu absorbē reālais sektors, jo pastāv brīvi resursi ražošanas paplašināšanai, līdz ar to naudas piedāvājuma pieaugums neizraisa būtisku spiedienu uz cenām (plašās naudas pieaugums par vienu vienību, palielina inflāciju ar 0,003 vienībām), savukārt starp naudas daudzumu un IKP ir ciešāka sakarība (plašās naudas pieaugums par vienu vienību palielina nominālo IKP Latvijā par 0,46 vienībām).
8. Izvērtējot Latvijas valdības realizēto fiskālo politiku, autore secina, ka tā ir bijusi piesardzīga, kas saistīts ar nepieciešamību ierobežot inflācijas spiedienu (gan deviņdesmito gadu sākumā, gan pēc Latvijas iestāšanās ES), kā arī tekošā konta negatīvo saldo. Kā galvenos fiskālās politikas sasniegumus pēc autores domām var minēt sakārtotu nodokļu un budžeta sistēmu, stingru finanšu disciplīnu, ko raksturo valsts institūciju īstenotā politika, kas vērsta uz budžeta deficīta samazināšanu, zemo budžeta deficīta un valdības parāda attiecību pret IKP.
9. Pēc neatkarības atgūšanas Latvijā tika veiktas būtiskas reformas sākot no mikro līmeņa (cenu un tirdzniecības liberalizācijas), līdz makro līmenim (IKP, inflācijas u.c. makrorādītāju stabilizācijas, valsts finanšu sistēmas sakārtošanas, finanšu un kapitāla tirgus attīstīšanas, privatizācijas) un to realizēšanā valstij bija jāņem vērā specifiskie ekonomiskie apstākļi un pastāvošie politiskie ierobežojumi. Pirmajos trijos gados pēc neatkarības atgūšanas Latvijas ekonomika piedzīvoja dziļu ekonomisko krīzi, sākoties reformām, ražošanas apjoms strauji samazinājās (no 1991.-1993. gadam reālais IKP Latvijā ik gadu samazinājās vidēji par 20%), pie tam preču

ražošanas nozarēs izlaides apjomi samazinājās straujākos tempos nekā pakalpojumu, kā rezultātā mainījās arī IKP nozaru struktūra, vienlaicīgi strauji pieauga inflācija (1992.gadā Latvijā PCI pieauga gandrīz par 1000 %, taču cenu izmaiņas dažādos tautsaimniecības sektoros bija atšķirīgas).

10. Būtiskākās pārejas perioda reformas Latvijā tika veiktas līdz 1995.gadam, pēc tam tautsaimniecībā sākās stabilizācijas periods, kopš 1994.gada IKP reālais apjoms vairs nesamazinājās un bija vērojams pakāpenisks tā pieaugums. Ekonomikas izaugsmi līdz šim galvenokārt ir nodrošinājušas pakalpojumu, nevis preču ražošanas nozares, pakalpojumu nozaru īpatsvars pieaudzis no 56,0% 1995.gadā līdz 72,9% 2004.gadā. Tautsaimniecības struktūrā 2004.gada beigās dominējošas ir trīs nozares- apstrādes rūpniecība, tirdzniecība un transports, kuru kopējais ieguldījums IKP sastāda vairāk nekā 2/3. Kopš 2000.gada stabilizējusies situācija gan rūpniecībā, gan lauksaimniecībā un ir vērojams ražošanas apjomu pieaugums šajās nozarēs, tomēr rūpniecības izaugsmes tempi ir diezgan nevienmērīgi, ko iespaido svārstīgais ārējais pieprasījums.
11. Neskatoties uz straujiem IKP pieauguma tempiem (2002.gadā IKP palielinājās par 6,4%, 2003.gadā par 7,5% un 2004.gadā par 8,5%), ko nodrošina gan strauji augošais iekšzemes pieprasījums, kas pozitīvi ietekmē galvenokārt dažādu pakalpojumu nozaru attīstību, gan eksporta iespēju paplašināšanās, kas veicina rūpniecības attīstību, IKP uz 1 iedzīvotāju Latvijā joprojām ir viens no zemākajiem visu ES dalībvalstu grupā un sastāda tikai 43,7% no ES-25 vidējā līmeņa.
12. Novērtējot Latvijas pašreizējo ekonomisko situāciju, jāmin vairākas disproporcijas, gan iekšējā, gan ārējā sektora attīstībā: augsts bezdarba līmenis (2004.gada darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitā sasniedza 10,4%), zems darba ražīgums un produktivitātes pieaugums, īpaši lauksaimniecībā u.c. ražošanas sfēras nozarēs, inflācijas kāpums (2004.gadā inflācija Latvijā sasniedza 7,3% un bija viena no augstākajām starp ES dalībvalstīm), izteiktas reģionālās un sociālās attīstības disproporcijas, zems uzņēmējdarbības aktivitātes līmenis, nepietiekams konkurences līmenis atsevišķos sektoros (telekomunikāciju, elektroenerģijas, degvielas u.c.), vājš valsts atbalsts uzņēmējdarbības, kā arī zinātnes un pētniecības attīstībai, liels tekošā konta deficīts (2004.gadā -12,3% no IKP), ko nosaka izteikti negatīvā

tirdzniecības bilance, zems nacionālo uzkrājumu līmenis (vidēji 20% no IKP jeb 65-70% no investīcijām pamatlīdzekļos), kas padara Latviju atkarīgu no ārvalstu kapitāla ieplūdes.

13. Monetārā sektora attīstību nākotnē var ierobežot sekojošu faktoru darbība: uzņēmumiem un privātpersonām izsniegto kredītu īpatsvars pret IKP ir gandrīz divas reizes lielāks nekā iekšzemes noguldījumu attiecība pret IKP; izsniegto kredītu pieauguma tempi ir straujāki nekā noguldījumu pieaugums; dominējošā loma ir pieprasījuma (īstermiņa) noguldījumiem, kuru īpatsvars pārsniedz kopējā noguldījumu struktūrā pārsniedz 70%; vairāk nekā puse no visiem noguldījumiem ir nerezidentu; liels ārvalstu valūtās izsniegto kredītu īpatsvars kredītu struktūrā; liela nerezidentu īpašuma daļa apmaksātajā banku pamatkapitālā (2004. gada beigās ārvalstu akcionāriem piederēja 57,8% no kopējā banku apmaksātā pamatkapitāla).
14. Budžeta izdevumu struktūra Latvijā nav labvēlīga tautsaimniecības ilgtspējīgai attīstībai, jo tikai 10% no budžeta izdevumiem tiek veltīti kapitālieguldījumiem, gandrīz 30% no budžeta izdevumiem tiek tērēti sociālai apdrošināšanai un nodrošināšanai, kas saistīts ar nelabvēlīgo iedzīvotāju demogrāfisko struktūru, kā arī salīdzinoši augsto bezdarba līmeni.
15. Latvijas nodokļu politikai raksturīga diezgan liela mainība, arī pēc iestāšanās ES tika veikta virkne izmaiņu gan tiešo, gan netiešo nodokļu jomā, kuru ietekme uz budžeta ieņēmumu apjomu nebija nozīmīga, taču tas palielināja noteiktu preču grupu (tabakas izstrādājumu, naftas produktu) cenu līmeni un tādējādi veicināja inflācijas pieaugumu.
16. Fiskālās un monetārās politikas izvērtēšanai Latvijā tika izveidota politikas analīzes matrica, izvēloties PCI izmaiņas (% pret iepriekšējo gadu) kā galveno kritēriju monetārās politikas stiprumam un budžeta deficīta pret IKP izmaiņas (% pret iepriekšējo gadu) kā kritēriju fiskālās politikas stiprumam, jo tieši bezdeficīta budžeta sasniegšana ir izvirzīts kā valdības fiskālās politikas mērķis.
17. 1998., 2000. un 2002.gadā Latvijā bija vērojama inflācijas samazināšanās un budžeta deficīta pieaugums, kas liecina monetārās politikas stingrību (atbilstību izvirzītajam mērķim) un fiskālās politikas vājumu, savukārt 1999., 2001. un 2003.gadā budžeta deficīts samazinājās, bet inflācija palielinājās, tādējādi šajos gados bija vērojama fiskālās politikas stingrība un monetārās

politikas vājums, bet 2004.gadā pieauga gan inflācija, gan budžeta deficīts, kas liecina gan par fiskālās, gan monetārās politikas vājumu.

Izejot no darbā veiktā pētījuma un dotajiem secinājumiem autore sniedz šādus **priekšlikumus:**

1. Lai veicinātu ekonomisko izaugsmi, kā arī reālo ienākumu konvergenci, Saeimai būtu nepieciešams pievērst uzmanību efektīvākai un nodarbinātībai labvēlīgākai nodokļu sistēmai, turpinot samazināt tiešo nodokļu slogu gan uzņēmējiem, gan darba ņēmējiem, ieviešot obligātu ienākumu deklarēšanu un progresīvo iedzīvotāju ienākumu nodokļu likmi, saglabājāt maksimālo nodokļu likmes robežu 25%, bet minimālo nosakot 15% un ieviešot trīs ienākumu intervālus, vienlaicīgi palielinot neapliekamo minimumu līdz minimālās algas līmenim (no 2006.gada 1.janvāra 90 Ls).
2. Latvijas Bankai jāturpina pilnveidojot monetārās politikas instrumentu lietošanu, kā galveno banku likviditātes vadīšanas instrumentu izmantojot atklātā tirgus operācijas, kuras veic pēc Latvijas Bankas iniciatīvas. Šajā sakarā *repo*, *reverse repo*, valsts parādzīmju otrreizējā tirgus operācijām, kā arī valūtas swap operācijām jākļūst aktīvākām, Latvijas Bankai tās ir jāprognozē pēc kopējā banku sistēmas rezervju stāvokļa un situācijas finanšu tirgū. Savukārt automātiskajam un pieprasījuma lombarda kredītam, kā arī ārkārtējas situācijas kredītiem jānodrošina atsevišķu banku īstermiņa likviditātes problēmu risinājums.
3. Līdz šim ir maz pētīts un domāts par monetārās politikas iespējām īstermiņa ekonomisko svārstību regulēšanai, izmantojot procentu likmes, aizdevumu u.c. kanālus, tāpēc, nākotnē LB vajadzētu aktīvāk izmantot procentu likmju politiku, kā arī ir stimulēt labklājības kanāla un vērtspapīru tirgus attīstību un vērtspapīru tirgus attīstību, kas joprojām Latvijā ir visai vājš (2004.gada beigās Rīgas Fondu biržā Latvijas uzņēmumu kapitalizācija 849 milj.latu jeb 11,5% no IKP).
4. FKTK būtu jāveicina Latvijas banku konsolidāciju, kas ļautu ierobežot nerezidentu akciju kapitāla pieaugumu Latvijas bankās, jo šobrīd nedaudz vairāk nekā puse no kopējā noguldījumu apjoma ir nerezidentu noguldījumi un ekonomisko satricinājumu rezultātā strauja noguldījumu apjoma samazināšanās varētu būtiski ietekmēt Latvijas banku sistēmu kopumā.

5. Lai sasniegtu Tautsaimniecības vienotajā stratēģijā izvirzīto ekonomiskās politikas mērķi 20-30 gadu laikā sasniegt ES vidējam standartam atbilstošu iedzīvotāju labklājības līmeni, valdībai nepieciešams pievērst lielāku uzmanību uz zināšanām balstītu nozaru attīstībai, kuras ražotu produkciju ar augstu pievienoto vērtību, palielinot kopējo finansējumu zinātnei un praktiskai pētniecībai līdz 1% no IKP (2003.gadā tas bija tikai 0,38% no IKP), piesaistot ES struktūrfondu līdzekļus, kā arī veicinot privāto uzņēmēju interesi par inovatīvo uzņēmējdarbību ar nodokļu politikas palīdzību.
6. Ekonomikas ministrijai veidojot Valsts investīciju programmu (VIP) un plānojot valsts investīciju prioritātes lietderīgi būtu ieviest nulles budžeta plānošanas metodi, kas ļautu katru gadu novērtēt piešķirto valsts budžeta līdzekļu izmantošanas efektivitāti un attiekties no nepamatotiem izdevumiem.
7. Lai palielinātu fiskālās un monetārās politikas stingrību, ir nepieciešama laba savstarpēja sadarbība starp Latvijas Banku un valdību, īpaši Ekonomikas un Finanšu ministriju, turpinot īstenot atbildīgu, uz budžeta deficīta ierobežošanu vērstu fiskālo politiku un uz attīstību vērstu budžeta plānošanu.
8. Lai izpildītu Stabilitātes un izaugsmes pakta nosacījumus Latvijas valdībai būtu jāveido cikliski sabalansēts budžets, ievērojot stingrāku fiskālo politiku un neiztērējot uzreiz ienākumus, kas gūti ekonomikai attīstoties straujākos tempos nekā plānots, lai varētu segt izdevumus un atbalstīt ekonomisko attīstību lejupslīdes cikla fāzē, nepārkāpjot paktā noteikto 3% robežu.
9. Ministru Kabinetam, plānojot budžetu 2006. un turpmākajiem gadiem, jāmaina izdevumu struktūra, palielinot kapitālieguldījumu daļu līdz 15-17% no kopējiem budžeta izdevumiem (šobrīd 10%) un attiecīgi jāsamazina transferti privātajam sektoram, jo tie veicina kopējā pieprasījuma un inflācijas pieaugumu.
10. Lai ierobežos tiešu ražošanas izmaksu pārnese uz galapatēriņa cenām un uzlabotu sniegto pakalpojumu kvalitāti Konkurences padomei ir jāveicina konkurences attīstība telekomunikāciju, degvielas, elektroenerģētikas, gāzes un ūdens apgādes tirgos, kā arī citos sektoros. Tāpat KP ir jāveic informatīva kampaņa patērētāju vidū, lai motivētu elastīgāk reaģēt uz cenu izmaiņām, mainot iepirkšanās tradīcijas, aizvietojojam konkrētas preces un pakalpojumus ar līdzīgiem, tādējādi pastiprinot konkurences spiedienu uz preču un pakalpojumu cenām.

11. Lai veicinātu iedzīvotāju izpratni par eiro ieviešanu LB, kā arī komisijai, kas atbildīga par tā ieviešanu sadarbībā ar nevalstiskām organizācijām būtu jāizdod informatīvs buklets, kur aprakstīts eiro ieviešanas pasākumu plāns, uzsvērti tā pozitīvie aspekti un iespējamie ieguvumi no Latvijas pievienošanās eirozonai, kā arī jārīko informatīvus pasākumus atsevišķām iedzīvotāju grupām, īpašu uzmanību pievēršot tām iedzīvotāju grupām, kas izteikušas viszemāko atbalstu (piemēram, pensionāriem), tāpat būtu nepieciešams informatīvs bezmaksas tālrunis, kur iedzīvotāji varētu saņemt atbildes uz konkrētiem viņus interesējošiem jautājumiem.
12. Latvijas Bankai sadarbībā ar valdību būtu plašāk jāinformē sabiedrību par ekonomikā notiekošajiem procesiem, izskaidrojot gan to cēloņus, gan sekas, kas mazinātu iedzīvotāju nedrošību un vairotu uzticību veiktajai politikai, līdz ar to mazinot inflācijas gaidas, kas ir viens no cēloņiem pēdējo gadu augstajai inflācijai Latvijā.

Bibliogrāfija

Normatīvie akti un valdības dokumenti

1. Informatīvais ziņojums par pasākumiem, kas veicami, lai sagatavotos ES vienotās valūtas ieviešanai Latvijā, LR Finanšu ministrija, Rīga, 2005.-6.lpp.
2. Latvijas Attīstības plāns (Vienotais programmdokuments) 2004.-2006. gadam. – R.: LR Finanšu ministrija, 2003. – 328 lpp.
3. Latvijas Bankas likums: LR likums, Internets. – <http://www.bank.lv>
4. Latvijas Konverģences programma 2004-2007, LR Finanšu ministrija, Rīga, 2004.gada decembris.- 38.lpp.
5. LR likums “Par nodokļiem un nodevām”, pieņemts 02.02.1995, stājies spēkā 01.04.1995, Internets. – <http://www.likumi.lv>
6. Makroekonomikās attīstības un fiskālās politikas scenārijs 2006.-2010.gadam, LR Finanšu ministrija, Rīga, 2005.gada maijs.- 59.lpp.
7. Makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas pamatnostādnes 2005.-2009.gadam, LR Finanšu ministrija, pieņemts 23.09.2004
8. Pamatnostādnes nodokļu un nodevu sistēmas attīstībā, LR Finanšu ministrija, apstiprinātas ar MK 10.06.2003 rīkojumu Nr.380, 2003.-71.lpp.
9. Politikas plānošanas pamatnostādnes 2001.-2006.gadam, Valsts Kanceleja, Rīga, 2001.-35.lpp.
10. Tautsaimniecības vienotā stratēģija, Rīga, Ekonomikas ministrija. 29.07.2004.-102 lpp.

Statistisko datu krājumi

11. ECB Statistic Pocket Book, August 2005, ECB, 2005.- 58 p.
12. Ekonomiski aktīvie uzņēmumi un uzņēmējdarbības Latvijā 2000. – 2004.gados, LR CSP, Rīga, 2005. – 20 lpp.
13. Investīcijas Latvijā, LR CSP, Rīga, 2005. – 65 lpp.
14. Komercedarbības finansiālie rādītāji 2004.gadā, LR CSP, Rīga, 2005. – 96 lpp.
15. Konjunktūras un patērētāju apsekojumu rezultāti, LR CSP, Rīga, 2005. – 80 lpp.
16. Latvija. Galvenie statistikas rādītāji, LR CSP, Rīga, 2005. – 36 lpp.

17. Latvijas ārējā tirdzniecība, LR CSP, Rīga, 2005. – 71 lpp.
18. Latvijas bankas 2004.gada pārskats, LB, Rīga, 2005.-114.lpp.
19. Latvijas makroekonomiskie rādītāji, LR CSP, Rīga, 2005. – 140 lpp.
20. Latvijas nacionālie konti 2003.gadā, LR CSP, Rīga, 2005. – 95 lpp.
21. Latvijas rūpniecība, LR CSP, Rīga, 2005. – 50 lpp.
22. Latvijas reģioni skaitļos, LR CSP, Rīga, 2005. – 170 lpp.
23. LR CSP mājas lapa, Internets: <http://www.csb.gov.lv>
24. Latvijas statistikas gadagrāmata 2003, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2004.- 272 lpp.
25. Latvijas statistikas gadagrāmata 2004, LR CSP, Rīga, 2005. – 260 lpp.
26. Latvijas tautsaimniecība: Makroekonomiskais apskats 2005/3, LR Ekonomikas ministrija, LR CSP.- Rīga: 2005.-16 lpp.
27. Latvijas valsts finanses, LR CSP, Rīga, 2005. – 88 lpp.
28. Monetārais apskats 1/2005, LB, Rīga, 2005. - 135.lpp.
29. Monetary bulletin January 2006, ECB, 2006. -178 p.
30. Structural indicators database. Eurostat, Internets: <http://epp.eurostat.cec.eu>.
31. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību/ LR Ekonomikas ministrija.- Rīga: LR EM, 2005.g. jūnijs. -151.lpp.

Citas publikācijas

32. Aghion, P., Bacchetta P. and Banerjee A., Financial Development and the Instability of Open Economies, *Journal of Monetary Economics*, 2004, 51.-1077–1106. p.
33. Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1924.-1945./Stokholma; Daugava, 1968.- 984 lpp.
34. Ajevskis V., Pogulis A., Lata piesaistes eiro ietekme uz finanšu sektoru, Pētījums 1/2005, Rīga, Latvijas Banka, 2005.-35.lpp.
35. Alesina, A., Ardagna S., Perotti R., and Schiantarelli F., Fiscal policy, profits, and investment, *American Economic Review*, 2002, 92.- 571-589.p.
36. Andrejeva V., Fiskālās politikas loma konkurētspējīgas vides veidošanā stabilitātes un izaugsmes pakta kontekstā, Latvijas tautsaimniecība Eiropas Savienībā: iespējas, izaicinājumi, perspektīvas, LB konference, Rīga.- 22.09.2004

37. Andrejeva V., Inflācija fiskālās politikas aspektā, Latvijas tautsaimniecības ilgtspējīga attīstība: aktualitātes, riski, risinājumi, LB konference, Rīga.- 19.09.2005
38. Annett A., Jaeger A., Europe's quest for fiscal discipline, *Finance and Development*, June 2004.-22-25.p.
39. Averss un Reverss, LB biļetens, 2005.gads Nr.1.- 12.lpp.
40. Bagliano F.C., Favero C.A., Measuring monetary policy with VAR models: an evaluation, *European Economic Review*, vol 42, 6, 1998.- 1069.-1112.p.
41. Baleviča V., Investīcijas, Naudas, kredīta un nodokļu politika (1.krājums), Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Finanšu un kredīta katedras zinātniskie raksti, Rīga, Datorzinību Centrs, 1998. – 23.- 29. lpp.
42. Baranova D., Dzelmīte M., Pilnīgas nodarbinātības nodrošināšanas problēmas globalizācijas apstākļos, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 34.- 41. lpp.
43. Baranovs O., Makroekonomisko procesu modelēšana Ekonomikas ministrijā, LU EVF Zinātniskie raksti 636.sēj., Rīga, 2001.-39.-48.lpp.
44. Beņkovskis K., Inflācija Baltijas valstīs: līdzība un atšķirības, Latvijas tautsaimniecības ilgtspējīga attīstība: aktualitātes, riski, risinājumi, LB konference, Rīga.- 19.09.2005
45. Beņkovskis K., Latvijas eksporta ekonometriskais modelis, Latvijas Universitātes raksti, 658.sējums, *Ekonomika, I, Zinātne*, 2003. 19.-30.lpp.
46. Bikse V., Makroekonomika, Tālmācības kurss, LU, Rīga, 2003.- 314 lpp.
47. Bikse V., Ilgtspējīgas sabiedrības attīstība un tās realizēšanas problēmas, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 80.-89. lpp.
48. Bikse V., Cilvēkkapitāla nozīme ekonomikas izaugsmē, LU EVF Zinātniskie raksti 628.sēj., Rīga, 2000.- 25-31.lpp.
49. Bishop, G., The future of the Stability and Growth Pact, *International Finance*, 2003, 6(2).- 1-12. p.
50. Bitāns M., Valūtas kursa transmisija uz iekšzemes cenām Austrumeiropas valstīs un ekonomiskās vides nozīme, Pētījums 4/2004, Rīga, Latvijas Banka, 2004.-31.lpp.
51. Bitāns M., Stikuts D., Tillers I., Monetāro šoku transmisija Latvijā, Pētījums 1/2003, Rīga, Latvijas Banka, 2003.-23.lpp.

52. Blanchard, O. and Giavazzi F., Macroeconomic Effects of Regulation and Deregulation in Goods and Labor Markets, *Quarterly Journal of Economics*, 2003, 118.- 879-907.p.
53. Bleaney, M., Gemmell N. and Kneller R, Testing the Endogenous Growth Model: Public Expenditure, Taxation and Growth over the Long-Run, *Canadian Journal of Economics*, 2001, 34.
54. Bond P., The Monetary and Financial system // Personal course for bankers. – London: Northwick publishers, 1990. – 204 p.
55. Brown W.B., Hogendorn J.S., International Economics, USA, 1994.- 647 p.
56. Budžeta reformas. Valsts budžeta veidošanas un attīstības tendences Latvijā un pasaulē, Valsts Kanceleja, Politikas koordinācijas departaments, Rīga, 2003.-81.lpp.
57. Case K., Fair R. Principles of Macroeconomics, sixth edition, New Jersey: Practice Hall, 2002.- 528 p.
58. Darnaut N., Kutos P., Poland`s policy mix: fiscal or monetary leadership? ECFIN Country focus, Volume 2, Issue 1, 20.01.2005.- 6 p.
59. Dāvidsons G., Latvijas ilgtermiņa konkurētspējas modelēšana, Pētījums 2/2005, Rīga, Latvijas Banka, 2005.-39.lpp.
60. Dovladbekova I., Investīciju vides un investīciju politikas pilnveidošana Latvijā ekonomiskās integrācijas kontekstā, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni. 8. sej., Rīga, 2003.-36.-38.lpp.
61. Dubra E., Sociālā attīstība globalizācijas apstākļos: iespējas un riski, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 174.-185. lpp.
62. Dubra E., Ekonomisko un strukturālo pārmaiņu evolūcijas teorija un Latvijas attīstības analīze, Latvijas Universitātes raksti 658.sējums, Ekonomika, I, Latvijas Universitāte, Zinātne, 2003.- 54.-70.lpp.
63. Dubra E., Eglīte S., Kassalis E., Ozola A., Skribāne I., Darbaspēka migrācijas ietekme uz Latvijas sociāli ekonomisko stāvokli, LU EVF Zinātniskie raksti 636.sēj., Rīga, 2001.- 105.-121.lpp.
64. Dubra E., Eglīte S., Kassalis E., Ozola A., Skribāne I., Ekonomikas globalizācijas un konverģences procesi un to ietekme uz Latvijas tautsaimniecību, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 154.-174.lpp.

65. Dubra E., Eglīte S., Kassalis E., Ozola A., Skribāne I., Latvijas iekļaušanās Eiropas Savienībā aspekti ekonomikas globalizācijas kontekstā, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.-117.-121.lpp.
66. Dubra E., Eglīte S., Kassalis E., Kroņkalne D., Ozola A., Skribāne I., Darbaspēka brīvas kustības ekonomiskie un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2000.gadā, Nr.6, Rīga, 2001.-125.-129.lpp.
67. Dubra E., Eglīte S., Kassalis E., Ozola A., Paula D., Skribāne I., Latvijas strukturālās politikas analīze integrācijai ES, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni. 8. sej., Rīga, 2003.-47.-52.lpp.
68. Dubra E., Eglīte S., Kroņkalne D., Skribāne I., Latvijas sociālās politikas un tautas attīstības pamatvirzieni integrācijas procesā Eiropas Savienībā, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 1999.gadā, Nr.5, Rīga, 2000.-43.-45.lpp.
69. Dubra E., Eglīte S., Kassalis E., Ozola A., Skribāne I., Strukturālās politikas metodoloģiskais pamatojums integrācijas kontekstā Eiropas Savienībā, LZA EI Latvijas integrācija ES: Jaunās Eiropas aprises, tautsaimniecības pielāgošana, Rīga, 2003.-47.-76.lpp.
70. Dubra E., Eglīte S., Skribāne I., Eiropas integrācija un tautas attīstība, Latvijas integrācija Eiropas Savienībā, mācību palīglīdzeklis (red. R.Karnīte), BO SIA "ZA EI", Rīga, 2000.-215-270.lpp.
71. Dubra E., Eglīte S., Skribāne I., Darbaspēka brīvas kustības ekonomiskie un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā, Latvijas integrācija Eiropas Savienībā- par un pret, mācību palīglīdzeklis (tehn.red. I.Popēna), BO SIA "ZA EI", Rīga, 2002.-24-44.lpp.
72. Dubra E., Kassalis E., Ozola-Matule A., Skribāne I., Latvijas attīstības tendences ekonomikas globalizācijas apstākļos, Latvijas un ES: problēmjautājumi ekonomikā, politikā, tiesībā, filozofijā un lingvistikā, Rīga, LZA EI, 2004.-122.-145.lpp.
73. Dunska M. Eiropas Savienības ekonomikas pamati / Banku augstskola. – R.: SIA „Nipo NT”, 2001. – 92 lpp.
74. Eiropas Centrālā banka/ Internets. – <http://www.ecb.com>

75. Eglīte S., Fiskālās politikas piemērošanas iespējas ekonomikas regulēšanā, LU EVF Tautsaimniecības institūts, Rēzeknes Augstskolas EF, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, LSI, Rīga, 1999.gada jūnijs.- 21. lpp.
76. Eglīte S., Ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes problēmas un risinājumi Latvijā, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 192.-195.lpp.
77. Eglīte S., Pasaules ekonomikas attīstības tendences un Latvijas ekonomiskās situācijas analīze, Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.2, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Rīga, 2002.-13.-19.lpp.
78. Eglīte S., Ekonomikas attīstības un augsmes nosacījumi Latvijā, Starptautiskā zinātniskā konference “Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas, Rīga LU EVF 2002.gada 15.martā.-69.-77.lpp.
79. Eglīte S., Latvijas ekonomikas struktūras izmaiņas un ekonomiskā attīstība pēc neatkarības atgūšanas, Latvijas Universitātes raksti 658.sējums, Ekonomika, I, Latvijas Universitāte, Zinātne, 2003.- 70.-79.lpp.
80. Eglīte S., Monetārās politikas nozīme valsts ekonomikā un tās attīstība Latvijā, Latvijas Universitātes raksti 665.sējums, Sociālās zinātnes, Doktorantu raksti, Latvijas Universitāte, 2003.- 99.-108.lpp.
81. Eglīte S., Latvijas ekonomikas strukturālās izmaiņas un ekonomiskā politika no 1990 līdz 2002.gadam, LZP Ekonomikas un Juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Aizkraukles rajona z/s “Pakuļi”, Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.3, Rīga 2003.-21.-30.lpp.
82. Eglīte S., Pārejas perioda reformas un Latvijas ekonomikas attīstības tendences ES integrācijas kontekstā, Starptautiskās zinātniskās konferences “Eiropas Savienības paplašināšanās Baltijas jūras reģionā: sociālekonomiskie izaicinājumi un iespējas” referāti, Latvijas Universitāte, EVF, Rīga, 2004.- 13.-16.lpp.
83. Eglīte S., Kassalis E., Tautsaimniecības nozaru attīstības tendences, konkurētspēja un struktūra, Ekonomikas ministrijas pētījums (1.starpziņojums), LR Ekonomikas ministrija, Rīga, 2004.-86.lpp.
84. Eglīte S., Kassalis E., Tautsaimniecības nozaru attīstības tendences, konkurētspēja un struktūra, Ekonomikas ministrijas pētījums (2.starpziņojums), Rīga, 2004.- 51.lpp
85. Eglīte S., Neiders L., Jaunās ekonomikas būtība un Latvijas tautsaimniecības attīstība jaunās ekonomikas apstākļos, Latvijas ekonomikas pārstrukturizācijas

- problēmas jaunās ekonomikas apstākļos, Zinātniskā monogrāfija, Latvijas Universitāte, 2005.-11.-66. lpp.
86. Eglīte S., Skribāne I., Fiskālās politikas loma investīciju piesaistīšanā, LU EVF Zinātniskie raksti 628.sēj., Rīga, 2000.- 40-44.lpp.
  87. Eglīte S., Skribāne I., The development of Latvia's structural policy and changes in its economic structure, 1990-2002, Humanities and social sciences Latvia 4 (37)/2002, University of Latvia, Riga, 2002.- 51.-63 .lpp.
  88. Ekonomikas Ministrijas mājas lapa / Internets. – <http://www.em.gov.lv>
  89. Encyclopedia of economics, McGraw-Hill Book Company
  90. Euro Area Policies: Selected Issues, *IMF Country Report*, 2004/235, Washington D.C.
  91. European Commission, EMU after 5 Years, *European Economy Special Report*, 1/2004.
  92. Finanšu Ministrijas mājas lapa / Internets. – <http://www.fm.gov.lv>
  93. Fischer S., Dornbush R., “Macroeconomics”, New York: Mc Graw- Hill Book Company, 1994.- 635.pp.
  94. Forni L., Momigliano S., Cyclical Sensitivity of Fiscal Policies Based on Real-Time Data, *Applied Economics Quarterly*, 3/2004.- 299 – 324. p.
  95. Freimane R., Monetārās politikas analīze mazas atvērtas ekonomikas gadījumā, Latvijas Universitātes raksti 658.sējums, *Ekonomika*, I, Latvijas Universitāte, Zinātne, 2003.- 80. – 90.lpp.
  96. Gali, J., Perotti R., Fiscal policy and monetary integration in Europe, *Economic Policy*, 2003, 37.- 533–72.p.
  97. Gods U., Makroekonomika, Biznesa augstskola “Turība”, Rīga, 2002.- 351.lpp.
  98. Grēviņa R., Kaža V., Kroders K., Škapars R., Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca, “Zinātne”, Rīga, 2000. – 702.lpp.
  99. Grundīza S., Stikuts D., Tkačevs O., Latvijas valsts konsolidētā kopbudžeta cikliski koriģētā bilance, Latvija Banka, Rīga, 2005.-35 lpp.
  100. Guļāns P., Latvijas vieta Eiropas ekonomiskajā telpā // Eiropas integrācija un Latvijas tautsaimniecība, Programmas Nr.17 “Ekonomiskie, kultūras un sociālie aspekti Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā” konferences materiāli, Rīga, LZA Ekonomikas institūts, 1999. –30. – 45. lpp.

101. Hall R.E., Taylor J.B., *Macroeconomics, Theory, Performance and Policy*: 6-th edition, W.W. Norton & Company, New York, 2000.- 596.p.
102. Hallet M., *Fiscal Effects of Accession in the New Member States*, European Commission, *Economic Papers*, 203/2004.
103. Hansen M., *The Latvian labour market in transition: indicators of normalization*, *Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas*, Rīga, LU, 2002.-29.-37.p.
104. Hansens M., *Inflācija Latvijā-kurš vainīgs?* *Laikraksts "Diena"*, 2005.gada 8.novembris, 2.lpp.
105. Heyne P. *The economic way of thinking*, New Jersey: Prentice – Hall, 1997.- 572 p.
106. Jackson T. M. *Basic concepts in Monetary Economics*. – Great Britain: Checkmate/ Arnold, 1986. – 293 p.
107. James S., Nobes Ch. *The Economics of Taxation: Principles, Policy and Practice*, New York, 1996.- 324 pp.
108. Karnīte R., *Latvija un Eiropas Savienība: integrācijas vēsture, principi un nosacījumi*, *Latvijas integrācija Eiropas Savienībā, mācību palīg līdzeklis* (red. R.Karnīte), BO SIA "ZA EI", Rīga, 2000.- 6. – 60.lpp.
109. Karnīte R., *Vai Latvijas attīstība iespējama bez integrācijas Eiropas Savienībā?* *Latvijas integrācija Eiropas Savienībā- par un pret, mācību palīg līdzeklis* (tehn.red. I.Popēna), BO SIA "ZA EI", Rīga, 2002.-6.-24.lpp.
110. Karnīte R., *Ekonomiskās augsmes faktori un to darbība Latvijā*, *LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā*, Nr.7, Rīga, 2002.- 58.– 61 lpp.
111. Karnīte R., *Jaunās Eiropas aprises Eiropas Konventa diskusiju gaismā*, *LZA EI Latvijas integrācija ES: Jaunās Eiropas aprises, tautsaimniecības pielāgošana*, Rīga, 2003.-7.-29.lpp.
112. Karnīte R., Čurkina I., *Ekonomikas augsmes faktori un to darbība Latvijā*, *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2002.gadā* Nr.8., Rīga, 2003.- 72. – 74.lpp.
113. Kassalis E. *"Makroekonomika"*, LU, Rīga, 2000.- 144 lpp.

114. Kassalis E., Eiropas vienotās valūtas ieviešana un tās iespējamā ietekme uz Latvijas tautsaimniecību, Latvijas integrācija Eiropas Savienībā, mācību palīgglīdzeklis (red. R.Karnīte), BO SIA "ZA EI", Rīga, 2000.- 119. – 131.lpp.
115. Kassalis E., Kassalis J., Globalizācijas ietekme uz kredītiestāžu darbību KLatvijā, Ekonomikas globalizācijas aktuālās problēmas, Rīga, LU, 2002.- 87.-94.lpp.
116. Kavele L., Nodokļu politikas problēmas, Naudas, kredīta un nodokļu politika (1.krājums), Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultātes Finanšu un kredīta katedras zinātniskie raksti, Rīga, Datorzinību Centrs, 1998. – 77.- 89. lpp.
117. Kavale L., Nodokļu politika, Valsts administrācijas skola, 1998.- 49.lpp.
118. Kaužēns E., Eiropas Centrālās Bankas monetārā politika, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 364. – 374. lpp.
119. Kaužēns E., Latvijas valsts finanšu politika, LU EVF Zinātniskie raksti 636.sēj., Rīga, 2001.- 168. – 173. lpp.
120. Kaužēns E., Latvijas fiskālās politikas problēmas, LU EVF Tautsaimniecības institūts, Rēzeknes Augstskolas EF, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, LSI, Rīga, 1999.gada jūnijs.- 36.-39. lpp.
121. Kazāks M., Pārkaršanas risks Latvijas ekonomikā, Hansabankas analītiskās diskusijas, 2005.gada 12.septembris, Rīga, 2005.- 34.lpp.
122. Keišs E., Valsts loma tirgus ekonomikas regulēšanā, Nodokļu un subsīdiju politika, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Rīga, 1998.gada jūnijs.- 14. –17. lpp.
123. Keišs S, Tilta E., Par dažām nodokļu politikas attīstības tendencēm Latvijā, Valsts fiskālās politikas problēmas, LU EVF Tautsaimniecības institūts, Rēzeknes Augstskolas EF, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, LSI, Rīga, 1999.gada jūnijs.- 39. –43. lpp.
124. Kleinberga V., Neoliberālisms: vai Latvijas izaugsmes veicinātājs? Latvijas integrācija Eiropas Savienībā- par un pret, mācību palīgglīdzeklis (tehn.red. I.Popēna), BO SIA "ZA EI", Rīga, 2002.-67-89.lpp.
125. Kneller, R., Bleaney M. and Gemmell N., Fiscal policy and growth: Evidence from OECD countries, *Journal of Public Economics*, 1999, 74.- 171–190.p.

126. Kohler-Togghofer W., Baecke P., Schardax F., Fiscal developments in Central and Eastern European Countries. An Overview one-and-a-half Years before the May 2004 Enlargement of the European Union, in Austrian National Bank, Focus on Transition, 1, 2003, Wien
127. Kolendar D.C., Macroeconomics, 4 th edition, Irwin, McGraw-Hill, 2001.
128. Konverģences ziņojums 2004, Ievads un kopsavilkums, ECB, 2004.- 47.lpp.
129. Krastiņš O., Noslāņošanās- deviņdesmito gadu sasniegums vai posts, Sociālekonomiskā procesa trajektorijas Latvijā no 1985. līdz 2002.gadam. Kur tā ved Latviju? Zinātnisks pētījums, Ventspils Augstskola, Ventspils, 2002.- 46.– 70. lpp.
130. Kutozova O. Finances un kredīts. – R.: Biznesa augstskola Turība, 2003. – 152 lpp.
131. Larch M., Salto M., Fiscal rules, inertia and discretionary fiscal policy, European Commission, *Economic Papers*, 2003, 194.
132. Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003, Latvijas vides aģentūra, Rīga, 2003.- 126.lpp.
133. Latvija un ES: Problēmjaūtājumi ekonomikā, politikā, tiesībās, filozofijā un lingvistikā, Sadarbības projekta Nr.17 „Latvijas integrācija Eiropas Savienībā rezultāti”, LZA EI, Rīga, 2004.- 145.lpp.
134. Latvijas Banka: Ekonomiskā un monetārā savienība un eiro/ Internets. – <http://www.bank.lv>
135. Latvijas Banka: Finanšu informācija / Internets. – <http://www.bank.lv>
136. Latvijas Banka: Latvijas Bankas monetārā politika/ Internets. – <http://www.bank.lv>
137. Latvijas Banka: Banku aptauja par valūtas režīma maiņu un Latvijas finanšu tirgus attīstības tendencēm pēc iestāšanās ES / Internets. – <http://www.bank.lv>
138. Lisbon strategy. European Council/ Internets. – http://europa.eu.int/comm/lisbon_strategy/index_en.html
139. Mankiw N.G, Macroeconomics, Third edition, New York, 1997.- 531 p.
140. McConnell C.R., Brue S.L., Economics.Principles, Problems, and Policies, 15 th edition, Irwin, McGraw-Hill, 2002.

141. Mayer T., Duesenberry J.S., Aliber R.Z, Money, Banking and the economy, W.W.Norton&Company, NY,1998.- 542 p.
142. Milesi-Ferretti, G.M., Good, Bad or Ugly: on the Effects of Fiscal Rules with Creative Accounting, *Journal of Public Economics*, 2003,88.- 377-394.p.
143. Mishkin F. S. The Economics of money, banking and financial markets // International Edition. – USA: Boden/Ledingham/Masterfile, 2003. – 737 p.
144. Nicoletti G., Pryor F. L. Subjective and Objective Measures of the Extent of Governmental Regulations, <http://ssrn.com/abstract>
145. Oļevskis G., Starptautiskā ekonomika, Rīga, Jāņa Rozes apgāds, 2000.- 188.lpp.
146. Oļevskis G., Importa aizstāšanas iespējas Latvijas iekšējā tirgū, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 550.-561. lpp.
147. Oļevskis G., Latvijas ārējās tirdzniecības attīstības perspektīvas Eiropas Savienībā, Latvijas Universitātes raksti 658.sējums, Ekonomika, I, Latvijas Universitāte, Zinātne, 2003.- 182.-192.lpp.
148. Oļevskis G., Saulītis J., Dzelmīte M., Kuzmina I un citi, Latvijas rūpniecības konkurētspēja ārējā tirdzniecībā, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2002.gadā Nr.8., Rīga, 2003.- 100. – 104.lpp.
149. Paul de Graauwe, The Economics of Monetary Integration, Oxford University Press, 1994.- p.
150. Pichelmann K., Roeger W., The EU Growth Strategy and the Impact of Ageing, *Review of International Economics*, 2004,12 (2).
151. Pilsuma V., Centrālo Banku iesaistīšanās finanšu sektora stabilitātes sekmēšanā, LU raksti, sociālās zinātnes, 665.sējums, Doktorantu raksti, 2003, 273.–286. lpp.
152. Piņķe G., Latvijas ekonomikas statistika, Sociālekonomiskā procesa trajektorijas Latvijā no 1985. līdz 2002.gadam. Kur tā ved Latviju? Zinātnisks pētījums, Ventspils Augstskola, Ventspils, 2002.- 99.– 120. lpp.
153. Piņķe G., Počs R., Neiders L., Overview of the Latvian Economy and the Skeleton of the Latvian multisectoral model, Inforum World conferenceXII (5.-11. september, 2004), www.inforumweb.umd.edu

154. Počs R., Latvijas ilgtermiņa ekonomiskās stratēģijas mērķi, RTU Zinātniskie raksti. 3.sērija- Uzņēmējdarbība un vadīšana (Tautsaimniecība: teorija un prakse), 1.sējums, Izdevniecība "RTU", Rīga, 2000.- 8.-16.lpp.
155. Počs R., Makroekonomisko procesu stohastiskā modelēšana, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.- 46.– 49 lpp.
156. Počs R., Makroekonomisko procesu stohastiskā modelēšana, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2002.gadā, Nr.8, Rīga, 2003.- 117.– 120. lpp.
157. Počs R., Latvijas makroekonomiska nepārtraukta laika modeļa izstrādāšana, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2004.gadā, Nr.10, Rīga, 2005.- 121.– 123. lpp.
158. Political initiative eEurope, European Commission, mājas lapa internetā: http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2005/index_en.htm
159. Remess R., Latvijas konkurētspējas sistēmiskā analīze, Latvijas un ES: problēmjaudājumi ekonomikā, politikā, tiesībā, filozofijā un lingvistikā, Rīga, LZA EI, 2004.-113.-122.lpp.
160. Reynolds P.D., Bygrave W.D, Autio E., Global Entrepreneurship monitor 2003 Global report, London Business school, 2004.- 100 p.
161. Rimšēvičs I., Latvijas tautsaimniecības attīstības tendences un banku sektors, LB informācijas arhīvs, www.bank.lv, 26.08.2005.- 6. lpp.
162. Rimšēvičs I., Ievadreferāts konferencē "Latvijas tautsaimniecības ilgtspējīga attīstība: aktualitātes, riski, risinājumi", 2005.gada 19.septembrī, www.bank.lv.-7.lpp.
163. Rivža B., Daudzfunkcionālu lauku uzņēmumu attīstība saskaņā ar ES jauno lauku politiku, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.- 147.– 151 lpp.
164. Rivža B., Krūzmētra M., Latvia and the new perspective on rural development in Europe. Latvian countryside today, Humanities and social sciences Latvia 1 (30)/2001, University of Latvia, Riga, 2001.
165. Rivža B., Stīķis V. Un citi, Latvijas lauksaimniecības diversifikācija integrējoties ES, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.- 151.– 157 lpp.

166. Rogozina L., Nodokļu sistēma Latvijā, Nodokļu un subsīdiu politika, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Rīga, 1998.gada jūnijs.- 9. –13. lpp.
167. Roldugins V., Naudas kredīta politikas perspektīvas Latvijā, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 632.– 637. lpp.
168. Romer, David: Advanced Macroeconomics. New York 1996.- p.
169. Rupeika Apoga R., Modernie uzskati par naudas piedāvājuma transmisijas mehānismu, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 643. – 654. lpp.
170. Sachs J.D., Larrian F.B., Macroeconomics in the Global Economy. New Jersey, 1993.- p.
171. Sauka J., Valsts fiskālās politikas pilnveidošana ienākumu un resursu sadalē, Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.3, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Rīga, 2003.- 86. – 97. lpp.
172. Spīča I., Baltijas valstu brīvā tirdzniecība un muitas ūnijas iespējas, LU, Rīga, 2000.- 402.lpp.
173. Spīča I., Latvijas ārējās tirdzniecības izvērtēšanas paņēmieni, LU EVF Zinātniskie raksti 628.sēj., Rīga, 2000.- 99-101.lpp.
174. Sproģis A., Valsts fiskālās politikas attīstības iespējas, Centrālās un Austrumeiropas valstu ekonomiskās integrācijas problēmas Eiropas Savienībā: piektās ikgadējās un pirmās starptautiskās zinātniskās konferences tēžu krājums.– Rēzekne, 1999. - 165. – 167.lpp.
175. Sproģis A., Latvijas tautsaimniecība gadsimtu mijā, LU EVF Zinātniskie raksti 628.sēj., Rīga, 2000.- 104-106.lpp.
176. Sproģis A., Valsts fiskālās politikas pilnveidošana ienākumu un resursu sadalē, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.- 64.– 78 lpp.
177. Sproģis A., Sproģe I., Sproģis J., Latvijas Republikas nodokļu sistēmas attīstība un pilnveidošanas iespējas, LU EVF Tautsaimniecības institūts, Rēzeknes Augstskolas EF, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, LSI, Rīga, 1999.gada jūnijs.- 64.-66. lpp.
178. Sproģis A., Sproģe I., Sproģis J., Latvijas tautsaimniecība 21.gs. sākumā, Tautsaimniecības attīstības problēmas Latvijā Nr.3, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Rīga, 2003.- 98. – 117. lpp.

179. Sproģis A., Jaunzeme M. u.c., Nodokļu sistēma Latvijas Republikā un Eiropas Savienības valstīs, Latvijas Republikas ekonomiskie, sociālie, kultūras un sociālie aspekti integrācijai Eiropas Savienībā, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, Rīga 1997.gada decembris.- 95. – 103. lpp.
180. Stiglics Dž.E., Drifils Dž. Makroekonomika, saīsināts tulkojums. – R.: LU, 1994. –415 lpp.
181. Stiglitz J.E. Economics, New York: W.W. Norton & Company, 1997.- 997 p.
182. Stiglitz J.E., Economics of the Public Sector, 6-th edition, W.W. Norton& Company, London, 2000, 692.p.
183. Stikute B., Tiesnieks I., Eiropas Monetārā Savienība un Eiropas Savienības fiskālā politika, LU EVF Tautsaimniecības institūts, Rēzeknes Augstskolas EF, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija, LSI, Rīga, 1999.gada jūnijs.- 74. lpp.
184. Stikuts D., Latvijas faktiskā un potenciālā ražošanas apjoma starpība: aprēķins un lietojums, Pētījums 2/2003, Rīga, Latvijas Banka, 2003.-22.lpp.
185. Šenfelde M. un citi , Makroekonomika. – R.: Kamene, 2002. – 220 lpp.
186. Škapars R., Dabīgie monopoli Latvijā un to regulēšana, LU EVF Zinātniskie raksti 628.sēj., Rīga, 2000.- 110-112.lpp.
187. Škapars R., OrehovaA., income tax as a means for promoting the business activities of SMEs, Humanities and social sciences Latvia 4(37)/2002, University of Latvia, Riga, 2002.- 14.-26.p
188. Šteinbuka I., Kodoliņa I., Ēnu ekonomika un neiekasētie nodokļi Latvijā, Naudas, kredīta un nodokļu politika: LU EVF Finanšu un kredīta katedras zinātniskie raksti. – R.: Datorzinību centrs, 1998. – 1.krāj. – 154-167. lpp.
189. Šumilo Ē., Pakalpojumu sektora izaugsme un pakalpojumu tirdzniecība Baltijas valstīs, LU EVF Zinātniskie raksti 647.sēj., Rīga, 2002.- 774. – 784. lpp.
190. Šumilo Ē., Karnups V.P., Latvijas integrācija Eiropas ekonomikā XX gadsimta 20. un 90.gados, Latvijas Universitātes raksti 658.sējums, Ekonomika, I, Latvijas Universitāte, Zinātne, 2003.- 113.-133.lpp.

191. Šumilo Ē., Subotina T., Pasaule un Latvija, Ilgtspējīgas attīstības aspekti, Jāņa Rozes apgāds, Rīga, 2001.- 147.lpp.
192. The Lisbon review 2004: An Assessment of policies and reforms in Europe, World Economics Forum 2004.- 16 pp.
193. The tax system in transition-accounting for the differences in revenue collection in CEE and the CIS, EBRD, Transition Report 1998.-58.-64.p.
194. Tillers I., Naudas pieprasījums Latvijā, Pētījums 3/2004, Rīga, Latvijas Banka, 2004.-35 lpp.
195. Qin D., Vanags A., Modeling the inflation process in transition economies: Empirical comparison of Poland, Hungary and Czech Republic, Department of Economics, Queen Mary and Westfield College, Mile End Road, London E1 4NS, 1996.- 147.-167.p.
196. Vanags A., Leduskrasta Z., Latvijas konkurētspēja un tās izvērtējums starptautiskos reitingos, LR Ekonomikas ministrijas pasūtījuma ziņojums, Rīga, 2005.-36 lpp.
197. Vanags A., Piņķe G., Latvijas ekonomikas attīstība: salīdzinājums ar citām Eiropas Savienības kandidātvalstīm, Sociālekonomiskā procesa trajektorijas Latvijā no 1985. līdz 2002.gadam. Kur tā ved Latviju? Zinātnisks pētījums, Ventspils Augstskola, Ventspils, 2002.- 121. – 135.lpp.
198. Vanags E., Statistikas pilnveidošana un teritoriju sociāli ekonomiskā attīstība ES kontekstā, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.- 103.– 117 lpp.
199. Vanags E., Vilka I., Īpaši atbalstāmo reģionu noteikšanas un metodikas pilnveidošana, LU EVF Zinātniskie raksti 628.sēj., Rīga, 2000.- 116.-123.lpp.
200. Vanags I. Eiropas vienotās valūtas ieviešanas pamatnosacījumi, posmi un problēmas, Naudas, kredīta un nodokļu politika: LU EVF Finanšu un kredīta katedras zinātniskie raksti. – R.: Datorzinību centrs, 1998. – 1.krāj. – 167.- 179. lpp.
201. VID mājas lapa/ Internets. – <http://www.vid.gov.lv>
202. World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone, World Bank Publication, mājas lapa internetā: www.worldbank.org/publications

203. World Economic Outlook, IMF, April 2004, Washington, D.C., <http://www.imf.org>,
204. Zelgalvis E., Zelgalve E., Nauda, bankas finanses, Sociālekonomiskā procesa trajektorijas Latvijā no 1985. līdz 2002.gadam. Kur tā ved Latviju? Zinātnisks pētījums, Ventspils Augstskola, Ventspils, 2002.- 162.– 179 lpp.
205. Zelgalvis E., Zelgalve E., u.c., Nacionālās valūtas kursa ietekme uz Latvijas tautsaimniecības attīstību, LZP ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2001.gadā, Nr.7, Rīga, 2002.- 90.– 94 lpp.
206. Zelgalvis E., Zelgalve E., u.c., Nacionālās valūtas kursa ietekme uz Latvijas tautsaimniecības attīstību, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2002.gadā Nr.8., Rīga, 2003.- 162. – 176.lpp.
207. Zīle R., Šteinbuka I., Počs R., Krūmiņš J. un citi, Latvija uz XXI gadsimta sliekšņa, Ekonomika, finanses, integrācija. – Rīga, Jāņa sēta, 1999. – 152 lpp.
208. Zvejnieks A. “Nodokļi un nodevas”, RTU, Rīga, 1998.- 412 lpp.
209. Zvidriņš P., Depopulācija, Sociālekonomiskā procesa trajektorijas Latvijā no 1985. līdz 2002.gadam. Kur tā ved Latviju? Zinātnisks pētījums, Ventspils Augstskola, Ventspils, 2002.- 28.– 46. lpp.
210. Zvidriņš P., Demogrāfisko struktūru izmaiņas Latvijā 20. un 21.gadsimta mijā un to radītās sekas, LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2002.gadā Nr.8., Rīga, 2003.- 177. – 182.lpp.
211. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. «Макроэкономика», М, Дело и сервис, 1997.- 310 с.
212. Борисов Е.Ф., Волков Ф.М. Основы экономической теории, Москва, 1993.- 224 с.
213. Дайджест экономической теории, под ред. д.э.н., проф. В.М. Сопашинского, М, Дело и сервис, 1998.- 180 стр.
214. Далан Э.Дж. и др., Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика, Москва-Ленинград, 1991.- 466 стр.
215. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег, Антология экономической классики, М, 1992, Т 2.
216. Киреев, Международная экономика, Москва, 1998.- 416 стр.
217. Криворотов Д.В., Трансмиссионный механизм монетарной политики,

218. Курс экономической теории. Коллектив авторов под руководством профессора, д.э.н. проректора МГУ А.В.Сидоровича, М, Дело и сервис, 1998.- 810 стр.
219. Макконнелл К.Р. , Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и полемика, Москва, изд. «Республика», 1992, Т. 2.- 400 стр.
220. Самуельсон П., Нордхаус В. Экономикс, Москва, 1993.- 156 стр.
221. Экономическая теория, под. ред. А. И. Добрынина, Л. С.Тарасевича, изд. Питер, 1999.-544. стр.

PIELIKUMI

LR valdību sastāvi (1990.gada 7.maijs-2005.gads)

1990.gada 7.maijs-1993.gada 3.augusts

Ministru prezidents **I.Godmanis** (LTF)

1990.gadā tika pieņemts likums, kas noteica, ka Ministru padomes (MP) sastāvā jāizveido 19 ministrijas. MP sastāvu veidoja MP priekšsēdētājs, divi viņa vietnieki (I.Bišers, A.Kalniņš), ministri un valdības lietu ministrs, kura pārziņā nebija ministrijas, bet gan valdības aparāts

Pēc pilnīgas LR neatkarības atjaunošanas 1991.gada augustā notika pārejas perioda valdības reorganizācija, samazinot ministriju skaitu līdz 16, MP priekšsēdētāju un valdības lietu amati tika likvidēti, bet tika nodibināts valsts ministra postenis.

1993.gadā tika pieņemts MK iekārtas likums, kas nosaka MK sastāvu

1993.gada 3.augusts-1994.gada 19.septembris

Ministru prezidents **V.Birkavs** (LC)

Valdības demisija-13.07.1994

1994.gada 19.septembris-1995.gada 21.decembris

Ministru prezidents **M.Gailis** (LC)

Valdības pilnvaras beidzās 07.11.1995, sakarā ar 6.Saeimas pirmo plenārsēdi

1995.gada 21.decembris-1997.gad 13.februāris

Ministru prezidents **A.Šķēle** (b/p)

Valdības demisija-20.01.1997

1997.gad 13.februāris- 1997.gada 7.augusts

Ministru prezidents **A.Šķēle** (b/p)

Valdības demisija-28.07.1997

1997.gada 7.augusts-1998.gada 26.novembris

Ministru prezidents **G.Krasts** (TB/LNNK)

Valdības pilnvaras beidzās 03.11.1998, sakarā ar 7.Saeimas pirmo plenārsēdi

1998.gada 26.novembris-1999.gada 16.jūlijs

Ministru prezidents **V.Krištopans** (LC)

Valdības demisija-05.07.1999

1999.gada 16.jūlijs-2000.gada 5.maijs

Ministru prezidents **A.Šķēle** (TP)

Valdības demisija-12.04.2000

2000.gada 5.maijs-2002.gada 7.novembris

Ministru prezidents **A.Bērziņš** (LC)

Valdības pilnvaras beidzās 05.11.2002, sakarā ar 8.Saeimas pirmo plenārsēdi

2002.gada 7.novembris- 2004.gada 9.marts

Ministru prezidents **E.Repše** (JL)

Valdības demisija 05.02.2004.

2004.gada 9.marts-2004.gada 2. decembris

Ministru prezidents **I.Emsis** (LZS)

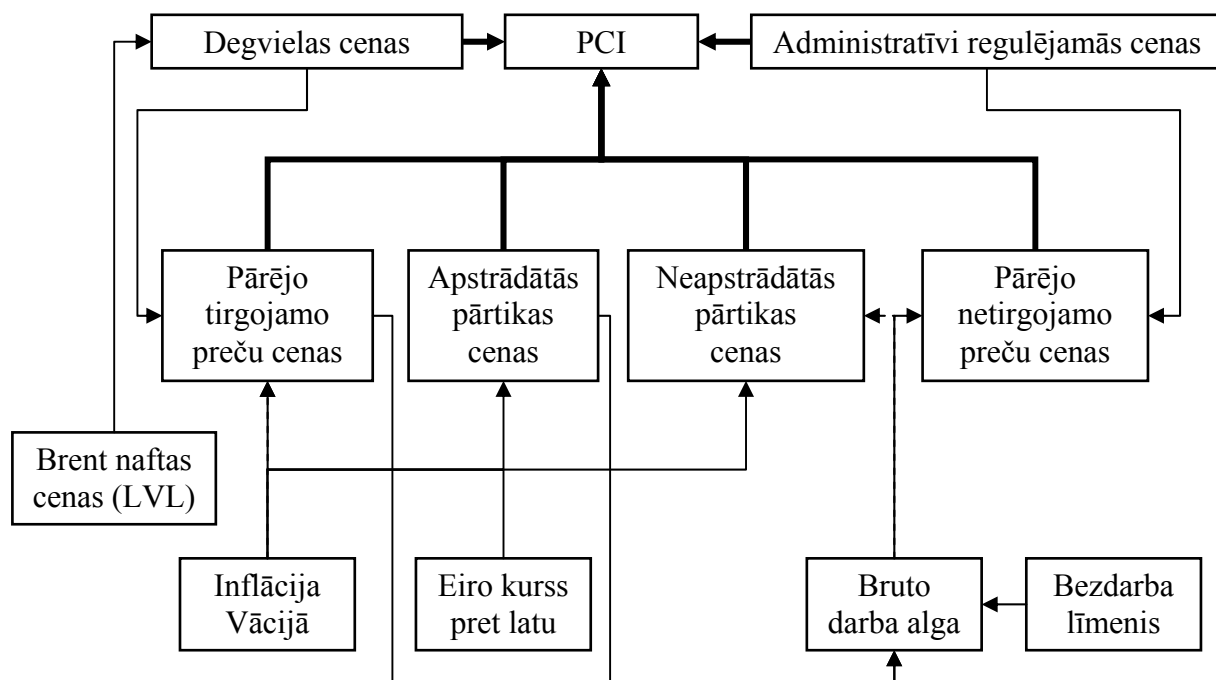
Valdības demisija 28.10.2004.

2004.gada 2. decembris

Ministru prezidents **A.Kalvītis**

PCI ietekmējošie faktori

(saskaņā ar LB lietoto prognozēšanas ekonometrisko modeli)

Monetārās politikas vēsture Latvijā (1992-2005)

1992.gada 7. maijs

Tiek ieviests Latvijas rublis (LVR), LB pagaidu naudas zīme, kas tika laists apgrozībā paralēli ar PSRS rubļiem attiecībā 1:1.

1992.gada 19. maijs

LR Saeima pieņem likumu “Par bankām” un likumu “Par Latvijas Banku”.

1992.gada 2.jūlijs

LR Saeima apstiprina LB padomes locekļus.

1992.gada 20.jūlijs

Tiek pārtraukta PSRS rubļu cirkulācija LR teritorijā, līdz ar to Latvijas rublis kļūst par vienīgo obligāti pieņemamo maksāšanas līdzekli LR.

1992.gada 4.novembris

LB uzsāk neierobežotu ASV dolāru pārdošanu bankām un privātpersonām.

1993.gada 1.februāris

LB samazina refinansēšanas likmi no 120 uz 100%.

1993.gada 15.februāris

LB nosaka obligāto rezervju normu 8% gadā.

1993.gada 5.marts

Tiek laista apgrozībā 5 latu banknote nosakot, ka tās vērtība atbilst 1000 Latvijas rubļiem (jeb 1LVL=200 LVR)

1993.gada 25.marts

Apgrozībā parādās 1 latu monēta, vienlaicīgi aizliedz laist apgrozībā 200 Latvijas rubļu naudaszīmes. Aprīlī apgrozībā tiek laistas arī 50 santīmu un 2 latu monētas.

1993.gada 28.jūnijs

Apgrozībā pakāpeniski tiek laisti 10, 20,50, 100 un 500 latu papīra naudas zīmes un 1,2, 5,10 un 20 santīmu monētas. Vienlaicīgi tika pārrēķinātas preču cenas (1LVL=200LVR) un noteikts, ka ar 1.jūliju visi maksājumi LR valsts un pašvaldību budžetos tiek veikti latos un santīmos. Tirdzniecības uzņēmumiem tika aizliegts uzrādīt preču cenas ārvalstu valūtās.

1993.gada 18.oktobris

No apgrozības tiek izņemti Latvijas rubļi.

1993.gada 15.decembris

Notiek pirmā valdības vērtspapīru izsole.

1994.gada 14.februāris

LB piesaista latu SDR valūtu grozam (1SDR=0,7997 Ls).

1994.gada 23.decembris

LB nosaka refinansēšanas likmi 25% gadā.

1995.gada 20.marts

LB sāk pieņemt noguldījumus no KB.

1996.gada 30.aprīlis

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 19% gadā.

1996.gada 10.maijs

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 17% gadā.

1996.gada 16.septembris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 11% gadā.

1996.gada 8.oktobris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 10% gadā.

1997.gada 10.janvāris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 9% gadā.

1997.gada 31.janvāris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 8% gadā.

1997.gada 14.februāris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 7% gadā.

1997.gada 28.februāris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 6% gadā.

1997.gada 25.aprīlis

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 4% gadā.

1998.gada 12.janvāris

LB ievieš divus naudas tirgus indeksus RIGIBID un RIGIBOR.

1999.gada 1.decembris

LB samazina obligāto rezervju normu līdz 7% gadā

1999.gada 10.decembris

LB nosaka 7 un 14 dienu termiņnoguldījumu procentu likmes (2 un 2,25% gadā) un lombarda kredītu procentu likmes (līdz 10 dienām 6%, no 11-20 dienām 7%, ilgāk par 20 dienām 8%)

2000.gada 17.marts

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 3,5% gadā, 7 dienu termiņnoguldījumu procentu likmes līdz 1,5% un 14 dienu līdz 1,75% un lombarda kredītu likmes par 0,5% katru.

2000.gada 1.decembris

LB samazina obligāto rezervju normu līdz 6% gadā.

2001.gada 1.jūlijs

Saskaņā ar FKTK likuma prasībām LB pārtrauca uzraudzīt kredītiestādes. Šo funkciju pārņēma FKTK.

2001.gada 19.novembris

LB paaugstina 7 dienu termiņnoguldījumu procentu likmes līdz 3,0% un 14 dienu līdz 3,25% gadā.

2002.gada 1.janvāris

LB samazina obligāto rezervju normu līdz 5% gadā.

2002.gada 17.maijs

LB samazina 7 dienu termiņnoguldījumu procentu likmes līdz 2,5% un 14 dienu līdz 2,75% gadā.

2002.gada 16.septembris

LB samazina refinansēšanas likmi līdz 3% gadā, 7 dienu termiņnoguldījumu procentu likmes līdz 2% un 14 dienu līdz 2,25% un lombarda kredītu likmes līdz 10 dienām līdz 5%, no 11-20 dienām līdz 6% un ilgāk par 20 dienām līdz 7% gadā.

2003.gada 24.janvāris

LB samazina obligāto rezervju normu līdz 3% gadā.

2004.gada 11.marts

LB palielina refinansēšanas likmi par 0,5% (līdz 3,5% gadā).

2004.gada 1.maijs

Latvijas Banka kļūst par Eiropas Centrālo banku sistēmas (ECB) dalībnieci, kā arī kapitāla daļu turētāju, un tās kopējā daļa reģistrētajā ECB kapitālā ir 0.2978% jeb 16 571 585 eiro.

2004.gada jūlijs

LB palielina obligāto rezervju normu līdz 4% gadā.

2004.gada 12.novembris

LB palielina refinansēšanas likmi līdz 4% gadā.

2005.gada 1.janvāris

Tiek mainīta lata piesaiste no SDR uz eiro (1EUR=0,702804 Ls)

2005.gada 24.janvāris

LB paplašina obligāto rezervju bāzi, ietverot tajā banku saistības pret ārvalstu bankām un ārvalstu centrālajām bankām ar noteiktu termiņu vai brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 2 gadiem.

2005.gada 2.maijs

Latvija pievienojas VKM II ar jau pastāvošo lata kursu pret eiro un vienpusēji uzņēmusies nodrošināt valūtas kursa svārstības +/- 1% apmērā.

2005.gada 24.augusts

LB palielina obligāto rezervju normu līdz 6% gadā.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa standartlikmes dažādās Eiropas valstīs

2002.gadā (%)

Valsts	Ienākumu intervāls	Minimālā likme	Maksimālā likme
Austrija	5	21	50
Beļģija	6	25	55
Bulgārija	4	20	38
Čehija	4	15	32
Dānija	6	5,5	30
Francija	7	7,5	52,75
Grieķija	4-5	5-15	40
Igaunija	1	26	26
Īrija	4	20	42
Itālija	5	18	45
Kipra	3	20	40
Latvija	1	25	25
Lielbritānija	3	10	40
Lietuva	1	33	33
Luksemburga	17	8	38
Malta		15	35
Nīderlande	4	32,5	52
Polija	3	19	40
Portugāle	6	12	40
Rumānija	5	18	40
Slovākija	5	10	38
Slovēnija	6	17	50
Somija	5	13	36
Spānija	6	18	48
Ungārija	3	20	40
Vācija	4	19,96	48,5
Zviedrija	3	20	25